

STUDIA THEOLOGICA
ET HISTORICA ARADENSIA
anul VII nr. 7, 2025

CERINȚE / REQUIREMENTS

Autorii își asumă responsabilitatea pentru conținutul articolelor.
Studiile nepublicate nu sunt returnate.

The authors assume responsibility for the contents of the articles.
The unpublished studies are not returned.

STUDIA THEOLOGICA
ET HISTORICA ARADENSIA

STUDIA THEOLOGICA
ET HISTORICA ARADENSIA

Orice corespondență se va adresa:

FACULTATEA DE TEOLOGIE
310096 ARAD, Strada Academiei
Teologice Nr. 9,
Tel/Fax: 0040-257-285 855

Any correspondence will be sent
to the following address:

FACULTATEA DE TEOLOGIE
310096 ARAD, Strada Academiei
Teologice Nr. 9,
Tel/Fax: 0040-257-285 855

Revista
STUDIA THEOLOGICA ET HISTORICA ARADENSIA
este indexată în CEEOL

Universitatea „Aurel Vlaicu” din Arad
Centrul de Studii Teologice-Istorice și de Prognoză
Pastoral-Misionară al Facultății de Teologie Ortodoxă din Arad

STUDIA THEOLOGICA ET HISTORICA ARADENSIA

Editura Universității „Aurel Vlaicu”
A R A D

an VII nr. 7, 2025

Președinte de onoare

IPS Dr. Timotei Seviciu, Arhiepiscopul Aradului

Vice-Președinți

PS Conf. Dr. Emilian Crișanul, Episcop-vicar al Arhiepiscopiei Aradului

PS Conf. Dr. Nestor Dinculeană, Episcopul Devei și Hunedoarei

Redactor șef

Pr. Prof. Dr. Cristinel Ioja

Colegiul Academic

Acad. Prof. Dr. Ioan-Aurel Pop (Academia Română); Prof. Dr. Ioan Bolovan (Universitatea „Babeș-Bolyai”, Cluj-Napoca, Membru corespondent al Academiei Române); Pr. Prof. Dr. Mihai Sășăujan (Facultatea de Teologie Ortodoxă „Justinian Patriarhul”, București); Pr. Prof. Dr. Ion Vicovan (Facultatea de Teologie Ortodoxă „Dumitru Stăniloae”, Iași); Pr. Prof. Dr. Florin Dobrei (Facultatea de Teologie Ortodoxă „Ilarion V. Felea”, Arad); Pr. Prof. Dr. Ioan Tulcan (Facultatea de Teologie Ortodoxă „Ilarion V. Felea”, Arad); Pr. Prof. Dr. Constantin Rus (Facultatea de Teologie Ortodoxă „Ilarion V. Felea”, Arad); Pr. Prof. Dr. Vasile Vlad (Facultatea de Teologie Ortodoxă „Ilarion V. Felea”, Arad)

Redactori

Pr. Lect. Dr. Filip Albu

Pr. Conf. Dr. Caius Cuțaru

Pr. Conf. Dr. Lucian Farcașiu

Pr. Lect. Dr. Adrian Murg

Pr. Lect. Dr. Ștefan Negreanu

Secretari de redacție

Protos. Lect. Dr. Nicolae Tang

Pr. Lect. Dr. Tiberiu Ardelean

DTP Toma S. Muntean

Editura Universității „Aurel Vlaicu” Arad

ISSN 2668-8387

ISSN-L 2668-8387

CUPRINS

EDITORIAL

Pr. Prof. Univ. Dr. Florin Dobrei

Pătimitori și pătimire în România comunistă _____ 9

STUDII _____ 11

Prof. Univ. Dr. Giuseppe Munarini

Brevi note sui tropari o Inni della Sinassi Ճաշու շարակալիք (Čašu Šarakank') nelle feste della Madre di Dio nel rito armeno. Un breve confronto con gli apolitikia del rito bizantino _____ 15

Pr. Prof. Univ. Dr. Mihail Săsăujan

Tema autocefaliei Bisericii Ortodoxe Române în contextul sfințirii Sfântului și Marelui Mir în catedrala mitropolitană din București, la 25 martie 1882 – ședințele Sfântului Sinod și corespondența cu Patriarhia Ecumenică _____ 35

Pr. Conf. Univ. Dr. Sergiu-Grigore Popescu

Primii profesori de Religie „definitivi” (titulari) din învățământul gimnazial și liceal oltean _____ 56

Pr. Prof. Univ. Dr. Sorin Cosma

Sophrosyne – „Maica, păzitoare și numele universal (comun) al tuturor virtuților” _____ 67

CȘ II Dr. Mircea-Gheorghe Abrudan

Istorie și istoriografie în opera mitropolitului Ioan Irineu Mihălcescu _ 102

Prof. Univ. Dr. Mircea Măran

Institutul de Credit și Economii „Dunăreana” din Cuvin (1900-1945). Un susținător și colaborator al Bisericii Ortodoxe Române _____ 113

Arhim. Conf. Univ. Dr. Teofan Mada

Unicitatea și particularitatea istorică și eclezială a momentului Centenarului Patriarhiei Române _____ 127

Conf. Univ. Dr. Ion Cârja Dr. Gabriel Hoza Iuliu Hossu, preot militar în Primul Război Mondial. Contribuții documentare _____	143
Dr. Augustin Mureșan Patriarhul Miron Cristea, inițiator al proiectului stemei patriarhiei române. Date documentare _____	163
Pr. Lect. Univ. Dr. Valeriu Gabriel Basa Părintele Roman Ciorogariu, slujitorul, învățătorul, jertfitorul – spre Ziua Învierii neamului românesc _____	171
Dr. Augustin Mureșan Protos. Lect. Univ. Dr. Nicolae M. Tang Stema patriarhală de pe clădirea Reprezentanței Patriarhiei Ortodoxe Române la Locurile Sfinte _____	190
Dr. Augustin Mureșan Protos. Lect. Univ. Dr. Nicolae M. Tang Stema Arhiepiscopiei Aradului reprezentată mozaic pe clădirea sediului eparhial _____	195
ARTICOLE _____	201
Protos. Lect. Univ. Dr. Nicolae M. Tang Mănăstirea de metanie a primului patriarh al Bisericii Ortodoxe Române _	201
Prof. Drd. Alin-Florin Ciotea Portrete ecleziastice – evocări _____	204
Prof. Drd. Alin-Florin Ciotea 150 de ani de la sistarea apariției revistei <i>Lumina</i> din Arad (1872-1875) __	213
RECENZII _____	217
Gabriela Adina Marco, <i>Români, sârbi, slovaci pe Valea Mureșului Inferior (1802-1918)</i> , Argonaut Publishing/Editura Mega, Cluj-Napoca, 2023, ISBN 978-606-805-155-4, ISBN 978-606-020-671-2, 480 pp. (Acad. Prof. Univ. Dr. Ioan Bolovan) _____	217

Teodor Botiș, *Istoria Școalei Normale (Preparandiei) și a Institutului Teologic Ortodox-Român din Arad*, Editura David Press Print, Timișoara, 2024, ISBN 978-606-999-225-8, 774 pp. (Drd. Prof. Ioana Nistor) _____ 221

History of Mar Yahballaha and Rabban Sauma, edited, translated and annotated by Pier Giorgio Borbone, Verlag tredition, Hamburg, 2021, ISBN 978-3-7497-1296-0 (Paperback), ISBN 978-3-7497-1297-7 (Hardcover), ISBN 978-3-7497-1298-4 (eBook), 424 pp. (Ierod. Drd. Filothei Vilcu) _ 223

Simona Luminița Dumitra, *Gânduri și emoții despre Sfinții Doctori fără de arginți*, „Vasile Goldiș” University Press, Arad, 2024, ISBN: 978-973-664-984-4, 199 pp. (Protos. Lect. Univ. Dr. Nicolae M. Tang) _____ 227

CONFERINȚE _____ 231

Pr. Dr. Elia Citterio

O aventură a prieteniei. Descoperirea tradiției românești isihaste ____ 231

NOTE, COMENTARIIL, INTERVIURI _____ 215

Note de călătorie: România, (20-27 mai 2025) (Pr. Dr. Elia Citterio) _ 251

ANEXE FOTOGRAFICE _____ 259

EDITORIAL

PĂTIMITORI ȘI PĂTIMIRE ÎN ROMÂNIA COMUNISTĂ

Într-un Răsărit al Europei lăsat de puterile occidentale dincolo de „Cortina de Fier”, instaurarea regimului comunist a determinat, și în România celei de-a doua jumătăți a secolului al XX-lea, o paletă de schimbări majore, resimțite pe toate palierele vieții cotidiene; iată doar o sumară trecere în revistă a acestora: epurarea aparatului de stat de toate „elementele burgheze”, impunerea sistemului monopartidist, schimbarea radicală a legislației, naționalizarea întreprinderilor și a instituțiilor particulare, colectivizarea forțată (desfășurată între anii 1949 și 1962) și impunerea unor cote agricole apăsătoare, controlul riguros al economiei prin impunerea planurilor cincinale, industrializarea și urbanizarea forțată a României (în defavoarea lumii satului românesc, cu tradițiile sale ancestrale), crearea unui sistem performant de propagandă politică, dezvoltarea unui cult aberant al personalității conducătorilor, înființarea „Tribunalelor poporului” și a lagărelor pentru deținuți politici, cenzura strictă a presei și a aparițiilor editoriale de orice fel, interzicerea manifestărilor publice, „reformarea” din temelie a învățământului românesc după modelul sovietic, rescrierea valorilor tradiționale românești sub lozincile demagogice marxist-leniniste ale „revoluției culturale” etc.¹

Biserica – singura instituție care a avut curajul de a propovădui o altă învățătură decât cea oficială, „materialist-atee” – a traversat momente de mare cumpănă. Bătuți, marginalizați, ostracizați de o „societate nouă” al cărui suprem postulat era crearea „omului nou”, înstrăinat cu totul de Dumnezeu, păstorii ei au cunoscut pe viu teroarea și represiunea, de cele mai multe ori

¹ In extenso: Dennis DELETANT, *România sub regimul comunist*, Fundația Academia Civică, București, 1997.

doar pentru „vina” de a-l fi mărturisit, de a-l fi slujit și de a-l fi urmat pe Hristos; unii – nu puțini la număr – s-au încununat chiar cu cununa cea neveștejă a muceniei, scriind – prin dăruirea, prin jertfa și prin curajul mărturisirii lor – o pagină de aur în cartea nemuririi Bisericii și a neamului românesc.

Arestările s-au făcut în mai multe etape, în conformitate cu lozinca lansată de Vasile Luca: „Mai bine arestăm zece nevinovați decât să scapăm un bandit”. Cel dintâi val de arestări s-a înregistrat în lunile martie-august 1945, suspectii, acuzați de apartenență la mișcarea legionară, fiind internați în lagărul de la Caracal; eliberați la scurt timp, aceștia au rămas însă în vizorul autorităților. Sub acuza de „deținere de publicații cu caracter fascist”, arestările au fost reluate în primăvara anului 1946, pe fundalul derulării procesului mareșalului Ion Antonescu; temperate pe moment de prim-ministrul Petru Groza, fiu de preot ortodox și membru în Adunarea Eparhială a Arhiepiscopiei Alba Iuliei și Sibiului (1911-1958), după 1948 acestea au devenit însă o constantă, valuri masive de rețineri înregistrându-se între anii 1949-1952 și 1956-1959².

Ca o imagine de ansamblu, între anii 1948 și 1964 se apreciază că unul din patru preoți a fost arestat, anchetat și condamnat; cu alte cuvinte, din cei circa 12.000 de clerici ortodocși existenți la acea dată în România, aproximativ 3.000 au cunoscut „gulagul” românesc, iar circa 1.800 au și murit în regim de detenție, în condiții inimaginabile³. Chinurile prin care au trecut au fost îngrozitoare, iar batjocura la care au fost supuși, dezumanizatoare. Redăm, ca exemplificare un fragment dintr-un interviu autobiografic, luat – după decembrie 1989 – venerabilului preot hunedorean Ioan Sabău din Bobâlna:

„Eram închis la Deva, în '48, când un maior de Securitate, văzând că nu-s vinovat de nimic, a făcut propunerea să fiu eliberat. Eram foarte mulți. Celulele erau pline și nu mai aveau unde să-i pună pe deținuți. Se făcuseră carcere chiar în camerele unde eram. Aduseseră un avocat – Nasta se numea – bătrân și bolnav. L-au

² Cristian VASILE, *Biserica Ortodoxă Română în primul deceniu comunist*, Editura Curtea Veche, București, 2005, pp. 110, 232-244.

³ Ioan DURĂ, „Ierarhi ai Bisericii Ortodoxe Române îndepărtați din scaun și trimiși în recluziune monastică de către autoritățile comuniste în anii 1944-1981”, în *Altarul Banatului*, serie nouă, Timișoara, an XII (LI) (2002), nr. 10-12, p. 35. A se vedea și Cicerone Ionițoiu, *Victimele terorii comuniste. Arestați, torturați, întemnițați, uciși*. Dicționar, Editura Mașina de Scris, București, 2000, passim.

închis acolo, în țarc, să stea pe ciment cinci zile, numai în cămașă, fără mâncare. Am forțat ușa și am băgat o pătură și un măr. Dar mărul a lăsat o coajă pe scândură și maiorul a văzut-o. A întrebat cine a făcut asta și eu am recunoscut. Cum să-l las să-i chinuie pe toți ceilalți, nevinovați? Toți participaseră, dar eu fusesem inițiatorul. Maiorul – Mohoreanu se chema – m-a întrebat de ce am făcut asta și i-am spus că eu sunt nu numai deținut, ci și preot, și am datoria să sar în ajutorul unui om care moare lângă mine, indiferent ce piedici am în cale. Avocatul zăcea fără apă, gema mereu, nu-l puteam lăsa să moară lângă mine fără să-i dau o ultimă picătură de ajutor. Maiorul a promis că mă va pedepsi, dar în celelalte celule m-a dat de exemplu ca om de onoare, gândind că astfel va reuși să stoarcă de la ceilalți destăinuirile pe care le voia. De câte ori se întâmpla ceva, pe mine mă întreabă: «Spune tu, popo, că tu nu minți!». Asta se întâmpla în toamna lui '48. În '49, de Paști, toți deținuții au cântat «Hristos a înviat!». Atunci Mohoreanu s-a înfuriat și mi-a zis: «Bestie de popă! Ți-am făcut raport favorabil, [dar] acum aici îți putrezesc oasele! Tu ai organizat acest huliganism!». A dat ordin să se sigileze toate geamurile și să li se pună obloane. De atunci, în închisorile din toată țara s-au pus obloane la ferestre și era doar o micuță crăpătură pe unde intra lumina, între oblon și arcul ferestrei. Atunci a fost un moment de cumpănă pentru mine, fiindcă m-a amenințat că-mi va face proces. Mă gândeam ce-o să se întâmple cu toți, că pe fiecare i-ar fi luat pentru declarații, ar fi făcut anchete. M-am rugat lui Dumnezeu să ieșim teferi din asta. Era ziua de Paști. Și chiar atunci Dumnezeu l-a oprit să mai facă rău. Era bolnav și lua un tratament, niște injecții. Se vede că i-au făcut injecția greșit, căci a murit în ziua aceea, pe loc, la vreo 10 minute după ce mă amenințase. A fost înmormântat cu onoruri mari de către comuniști, dar nici mort Dumnezeu nu l-a iertat; o fi vrut cineva să aprindă lumânări la mormânt, dar au luat foc toate coroanele – erau vreo 200 – și focul s-a întins în tot cimitirul. S-au speriat pompierii că arde Deva”⁴.

⁴ Florin DOBREI, „Din pătimirile preotului hunedorean Ioan Sabău din Bobâlna”, în Ion Reșceanu (coord.), *Martiriu și mărturisitori ai dreptei credințe în perioada 1948-1989*, Editura Mitropolia Olteniei, Craiova, 2018, pp. 87-108.

Anchetele au continuat și după 1964, anul amnistiei generale a deținuților politici din închisorile românești. Cei eliberați au rămas în atenția Securității ca „elemente ostile regimului popular” (ulterior „socialist”), verificările periodice, completate de racolarea de informatori din anturajul acestora, prelungindu-le astfel, chiar și în condiții de „libertate”, starea de detenție. În plus, nici soțiile și nici copiii preoților nu au scăpat de vigilența omniprezenței Securității, întâmpinând mari greutăți în privința continuării studiilor sau a angajării în anumite sectoare de activitate; spre exemplu, în vara anului 1952, viitorul preot-academician Mircea Păcurariu, pe atunci student în anul I la Facultatea de Istorie din Cluj, a fost exmatriculat tocmai din pricina „originii sociale nesănătoase”⁵.

Între numeroșii clerici ortodocși pătimitori în gulagul comunist românesc s-au numărat și câteva zeci de păstori sufletești din Episcopia Aradului și Hunedoarei; la aceștia se adaugă și mai mulți studenți ai fostei Academii Teologice din Arad, arestați în anul 1948⁶. Sprijinitori în acele vremuri tulburi le-au fost însă vrednicul de pomenire patriarh Justinian Marina (1948-1977), cel care, prin circulara nr. 1.361 din 12 decembrie 1948, solicitase tuturor eparhiilor din țară să întocmească tabele cu păstorii sufletești arestați, datele – centralizate – urmând a fi înaintate Ministerului Cultelor, cu rugămintea de a se cerceta justetea măsurilor de arestare⁷, și – la nivel local

⁵ Paul BRUSANOWSKI, „Părintele Magistru Mircea Păcurariu la a 75-a aniversare”, în *Revista Teologică*, serie nouă, Sibiu, an XVII (LXXXIX) (2007), nr. 3, p. 11.

⁶ Vasile MANEA, Cicerone IONIȚOIU, *Martiri și mărturisitori ai bisericii din România (1948-1989). Biserica ortodoxă*, ed. a II-a, Editura Patmos, Cluj-Napoca, 1998; Paul CARAVIA, Virgiliu CONSTANTINESCU, Flori STĂNESCU, *Biserica întemnițată. România 1944-1989*, Institutul Național pentru Studiul Totalitarismului, București, 1998; Vasile MANEA, *Preoți ortodocși în închisorile comuniste*, ed. a III-a, Editura Reîntregirea, Alba Iulia, 2004; Gabriel BASA, „Preoți, teologi și călugări hunedoreni în închisorile comuniste”, în *Altarul Banatului*, Timișoara, serie nouă, an XV (LIV) (2005), nr. 4-6, pp. 68-85; *Martiri pentru Hristos, din România, în perioada regimului comunist*, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 2007; Pavel VESA, *Clerici arădeni și hunedoreni deținuți politici (1945-1989)*, Editura Episcopiei Devei și Hunedoarei, Deva, 2014; Florin DOBREI (coord.), *Pătimitori și pătımire în închisorile comuniste*, Editura Reîntregirea / Editura Episcopiei Devei și Hunedoarei, Alba Iulia / Deva, 2015, 364 p.; Adrian Nicolae PETCU, *Preoți hunedoreni pătimitori în temnițele comuniste*, Editura Argonaut / Editura Episcopiei Devei și Hunedoarei, Cluj-Napoca / Deva, 2016; Florin DOBREI, „Din pătimirile clericilor hunedoreni în temnițele comuniste”, în Ionel Popescu, Zaharia Pereș, Marius Florescu (coord.), *Martiri și mărturisitori ai dreptei credințe în anii regimului comunist. 70 de ani de la (re)înființarea Mitropoliei Banatului*, Editura ASTRA Museum / Editura Învierea, Sibiu / Timișoara, 2018, pp. 186-205 etc.

⁷ C. VASILE, *Biserica Ortodoxă Română în primul deceniu comunist*, p. 239.

– neostenitul episcop Andrei Magieru al Aradului (1936-1960), petiționar, prin nesfârșite adrese, la porțile Ministerului Afacerilor Interne și ale Patriarhiei⁸.

Astăzi, din nefericire, ororile regimului comunist ateu dispar încet-încet din conștiința semenilor și pentru mulți dintre ei (îndeosebi pentru tineri) acest capitol al istoriei nu mai are nicio relevanță. Or, dacă aceste fapte nu vor fi conștientizate și mereu actualizate ca informație, riscul ca istoria să se repete va fi uriaș.

În cursul acestui an, 2025, declarat de către Sfântul Sinod al Bisericii Ortodoxe Române și drept „An comemorativ al duhovnicilor și al mărturisitorilor ortodocși români din secolul al XX-lea”, Facultatea de Teologie Ortodoxă din Arad a demarat o acțiune lăudabilă de (re)aducere în atenție, printr-o suită de ample și bogate manifestări cultural-academice și duhovnicești, a jertfei și a mărturisirii unuia dintre acești martiri ai neamului românesc, Sfântul Preot Mucenic Ilarion Felea, ocrotitorul bisecularei instituții de învățământ teologic universitar arădean, recent canonizat⁹.

Pr. Prof. Univ. Dr. Florin DOBREI

⁸ Este elocvent cazul preotului Gheorghe Zemora din Valea Jiului. Cf. Florin DOBREI, „Gheorghe Zemora – un preot pătimitor în închisorile comuniste”, în *Mitropolia Ardealului*, serie nouă, Sibiu, an I (XXXVI) (2021), nr. 1, pp. 155-170.

⁹ Vezi în acest sens: Cristinel IOJA, *Program evenimente cu prilejul centenarului Patriarhiei Române (1925-2025) și proclamării canonizării Sfântului Preot Mucenic Ilarion Felea (1903-1961)*, Arad, 2025, pp. 1-15.

STUDII

SThHA

An VII (2025)/7/ pp. 15 - 34

BREVI NOTE SUI TROPARI O INNI DELLA SINASSI ՃԱՇՈՒ շարականք (Čašu ŠARAKANK') NELLE FESTE DELLA MADRE DI DIO NEL RITO ARMENO. UN BREVE CONFRONTO CON GLI APOLITÍKIA¹ DEL RITO BIZANTINO

Prof. Univ. Dr. Giuseppe MUNARINI
Universitatea din Padova

Abstract

This item briefly introduces the tropar or Hymns of midday about the main feasts of Mary, God's Mother, Mother of the Armenian Church: the Entrance of the Mother of God in the Temple, the Immaculate Conception of the Mother of God and the Nativity of Mary. In addition to Tropar of the Armenian's rite translated in Italian language, have been reported the tropar of the same feast of the Byzantine

* Ringrazio Padre Hamazasp Kechichian della Congregazione Mechitarista Armena (C. A. M) ed il Prof. associato dott. Ion Cârja della Facoltà di Storia e Filosofia dell'Università di Cluj-Napoca, per i loro consigli.

¹ Suor Maria Donadeo osserva che vi sono diversi tipi di tropari. Quello detto Apolitikion si chiama così in quanto per la prima volta si canta alla fine dei Vespri che conclude cfr. Suor Maria Donadeo, L'anno liturgico bizantino. Prefazione dell'arcivescovo Miroslav S. Mausyn, Brescia, Editura Morcelliana. p. 236.

rite (apolitikia) and, in the end, have been indicated the readings of the St. Mass in both rites about the main feasts.

Keywords

Hymn, Mother of God, Incarnation, Salvation, Economy of the Word

Questo scritto intende presentare i tropari ovvero i ՃԱԶՈՒ շԱՐԱԿԱՆՔ (Čašu Šarakank'), detti anche "Inni del Mezzodì" delle feste della Madre di Dio che si cantano durante la Divina Liturgia della Santa Messa di rito armeno. Ci siamo limitati a queste parti liturgiche, tenendo però presente che il lavoro andrebbe approfondito perché, per cogliere la varietà e la bellezza della Santa Liturgia armena, bisognerebbe estendere lo studio a tutte le parti che si cantano o che si leggono, iniziando dal Vespere. Comunque lo stesso vale per il rito bizantino, laddove, nel Canone sono presenti, come, si sa, i Theotokía, ossa tropari di contenuto mariano.

Prima degli Inni della Sinassi si leggono, come parti mobili, i versi prescritti dell'Introito, il ԺԱՄԱՄԻՆԻ (Žamamut). Essi sono indicati anche nel Messale, prima dell'Epistola. Nella traduzione della Santa Messa Armena in lingua francese², redatta dal padre mechtarista Mons. Garabed Amadouni (1900-1984)³ vengono registrati 41 Introiti. Uno di questi, recitato alla Domenica, è parte dell'antifona II ossia O Figlio Unigenito attribuito all'Imperatore Giustiniano che si canta nel rito bizantino⁴.

Nel Calendario armeno le feste alla Madre di Dio, sono le stesse che troviamo nel rito bizantino ed anche in altri riti, come quello latino, siro maronita etc⁵. Alcune di esse, in rito bizantino, sono annoverate tra le 12 grandi feste⁶: il 21 novembre, il 25 marzo, il 15 agosto e l'8 settembre. Si può osser-

² *La Divine Liturgie du Rite Arménien. La Grand'Messe et la Messe Basse (Texte et appendices. Traduction française sur l'original arménien*, Imprimerie Arménienne - St. Lazare - Venise, 1957, pp. 76-88. Traduzione di P. G. Amadouni.

³ Vescovo titolare di Amathus in Cipro, primo esarca della Chiesa Armena cattolica di Francia. Questo esarcato fu elevato come Eparchia di Santa Croce di Parigi il 30 giugno 1986.

⁴ *La Divine Liturgie du Rite Arménien*, p. 85.

⁵ In quello bizantino romeno greco-cattolico, quasi tutte le feste mariane sono indicate nel calendario in rosso, per sottolineare la loro importanza, oserei dire che esse sono considerate alla stregua delle feste di precetto del rito latino.

⁶ Eccole, a partire dal 1 settembre, data in cui inizia il calendario bizantino: 8 Settembre Na-

vare che l'anno liturgico bizantino che inizia il 1 settembre, termina il 31 agosto, quindi proprio con due grandi feste mariane ossia la Natività di Maria, l'8 settembre e la Festa della Dormizione o Assunzione, il 15 agosto, se prescindiamo dall'ultimo giorno del mese di agosto in cui si fa Memoria della deposizione della preziosa cintura della Madre di Dio⁷. Non si può, non pensare all'icona della Dormizione, in cui si vede Maria, adagiata sul letto, attorniata dagli Apostoli, e accanto a Lei Gesù che tiene in braccio la piccola Maria. Quasi a significare l'Inizio e la Fine e la continuazione dell'Anno liturgico o, meglio, il percorso segnato per la nostra salvezza, in cui Maria ha avuto un ruolo fondamentale.

Qualche breve nota sul calendario armeno

Si possono constatare somiglianze ed analogie tra il rito armeno e gli altri riti, tenendo però presente che esso "ha mantenuto comunque intatto il nucleo originario delle varie funzioni liturgiche, affatto oscurato, confuso, o addirittura modificato da prestiti e arricchimenti successivi". "La Chiesa armena che si ricollega a s. Gregorio Taumaturgo, primo testimone storico di un'apparizione della Vergine Maria, possiede tradotto gran parte dell'antico patrimonio mariano della Chiesa bizantina e siriana e un proprio ricco tesoro liturgico"⁸.

Il calendario armeno si divide in 7 cicli di circa 7 domeniche⁹. La festa mariana più vicina all'Avvento, che in rito armeno ha inizio con la domenica

tività di Maria Santissima, il 14 settembre festa dell'Universale esaltazione della veneranda e vivificante Croce; il 21 Novembre, ingresso al tempio della SS. Madre di Dio; il 25 dicembre, Natività, secondo la carne di nostro Signore Gesù Cristo; il 6 gennaio Santa Teofania del nostro Signore e Dio, il 2 febbraio *Incontro (Hypapanti)* di nostro Signore Gesù Cristo; il 25 marzo, Annunciazione della SS: Madre di Dio e sempre Vergine Maria, il 6 agosto, Santa Trasfigurazione del Nostro Signore e Dio; il 15 agosto Dormizione di Maria, e le seguenti feste a data mobile: domenica delle Palme, Ascensione del nostro Signore Gesù Cristo oltre alla Domenica di Pasqua "festa delle feste". Cfr. M. Donadeo, L'anno liturgico bizantino, pp. 239-240. Cfr. Manuel Nin, Tempo di Dio. Tempo della Chiesa. *L'anno Liturgico bizantino*, Prefazione di S. E. R: Cyril Vasil', Marietti 1820, Genova-Milano, 2011, p. 5.

⁷ Cfr. Tommaso Federici, "Cristo risuscitò!". *Commento alle letture bibliche della Divina Liturgia bizantina*, Eparchia di Piana degli Albanesi, Palermo, 1966, pp. 1650 e 1755.

⁸ E. M. TONIOLO, *Maria nelle Chiese Orientali*, in Edward G. FARRUGIA, S. J., *Dizionario enciclopedico dell'Oriente Cristiano*, Pontificio Istituto Orientale, Roma, 2000, p. 471.

⁹ Per il Calendario dell'Anno Liturgico armeno cfr. P. NERSES DER-NERSESSIAN, *La religione del popolo armeno*, in A. A. V. V., *Gli Armeni in Italia*, Հայերի Իտալիոյ մէջ. Coordinamento scientifico del catalogo Boghos Levon Zekian, Venezia, Isola di San

più vicina al 18 novembre e dura 50 giorni, sino al 6 gennaio giorno di Natale- Epifania, è la Presentazione al Tempio di Maria¹⁰. Nel ciclo Natalizio e dell'Epifania, troviamo la festa della Presentazione di Cristo al Tempio che si festeggia il 2 febbraio nelle Chiese armeno-cattoliche e il 14 dello stesso mese nelle Chiese armene apostoliche. Questa differenza è dovuta al fatto che tale festa cade 40 giorni dopo il Santo Natale, che nella Chiesa Cattolica armena si celebra il 25 Dicembre, mentre in quella apostolica il 6 Gennaio con l'Epifania. Allo stesso modo, due sono le date in cui si celebra la festa dell'Annunciazione: il 25 marzo per i cattolici, il 6 aprile per i fedeli della Chiesa Apostolica Armena.

Seguono poi il ciclo quaresimale e della settimana Santa che dura 7 settimane e il ciclo pasquale (Թինանց Hinants o hinanc') che dura 50 giorni. Esso comprende il Ciclo Pentecostale, che dura sette settimane, in cui si celebra la festa dell' Urna della Madonna, la quinta domenica dopo la Pentecoste, corrispondente al 2 luglio nella Chiesa bizantina¹¹. Nella III domenica dopo l'Assunzione si celebra la Cintura della Madonna, corrispondente a quella del 31 agosto della Chiesa Bizantina¹².

Il ciclo della Trasfigurazione (Վարդավառ Vardavar o Vardawar) che dura da tre a cinque settimane e si celebra in luglio, In esso si celebra, il Carnevale della Theothokos, che è una settimana in cui non si fa la commemorazione dei Santi. Infine il ciclo dell'Assunta.

La festa della Dormizione della Vergine conosciuta in Occidente anche come Assunzione, si celebra la domenica più vicina al 15 Agosto. Questo trasporto della festa della Santa Vergine alla domenica, giorno in cui si deve celebrare la memoria della Risurrezione, ci induce a pensare che anch'essa sia da considerarsi come cristologica, giusto per considerare e mettere in evidenza l'intimo rapporto tra la Madre di Dio e il Suo Figlio che è, nel contempo, suo Creatore e suo Figlio.

Lazzaro-Padova- Museo al Santo, De Luca Edizioni d'Arte, 1990, pp. 74-80.

¹⁰ Robert KINDIRJIAN, „La tradizione ecclesiale armena”, in *Credere oggi*, Editura Messaggero, 147, 3/2005, p. 88.

¹¹ Cfr. P. NERSES DER-NERSESSIAN, *La religiosità del popolo armeno*, in *Gli Armeni in Italia* Հայերը Իտալիայի մէջ p. 80 il titolo di “Santa Maria della Consolazione”, o “della Cintura”». T. FEDERICI, “Cristo risuscitò!”, pp. 1650 e 1755.

¹² P. NERSES DER-NERSESSIAN, *La religiosità del popolo armeno*, p. 80. Nerses Der Nersessian, (1920-2006), monaco mechtarista, fu Arcivescovo titolare di Sebaste degli Armeni (1991-2005), Ordinariato dell'Europa Orientale.

Mi piace sottolineare che, prima della Benedizione Trinitaria che dà inizio alla Santa Liturgia, in alcuni giorni, si leggono le “melodie”, parti mobili che sono cantate dal vescovo solamente prima della preghiera attribuita a san Giovanni Crisostomo (344/354-407) e all'inno dell'Incensamento. Padre Gabriele Avedikian, nel suo libro *Liturgia della Messa Armena* ne riporta 15¹³.

Le riporto secondo l'ordine: per l'Annunziazione, per il Natale del Signore, per la Purificazione della B. Vergine, ora Festa dell'Incontro o presentazione al Tempio, per la Domenica della Palme, per la Resurrezione di N. S. G. C., per la domenica in Albis, per l'Ascensione, per la Pentecoste, per la Trasfigurazione, per l'Assunzione della B. V., per la festa della Santa Croce, per gli Arcangeli, per gli Apostoli, per i Profeti, per i Pontefici. Vorrei riportare quello del Natale del Signore, ove si fa riferimento a Maria che mostra, Lei Figlia di Davide, il Figlio di Dio. “Fior novello, spunta oggi dalla radice di Jesse, e la Figliola di Davidde espone alla luce il Figliolo di Dio”¹⁴.

In molti passi è sottolineato il ruolo di Maria che ha accolto l'Annuncio di Gabriele e poi il suo e nostro Salvatore, divenendo la Nuova Eva, apportatrice della Grazia e non del Peccato della nostra prima Madre. Maria fu tetragona a satana, Eva debole strumento di disubbidienza. La prima citata, Maria, è Madre del Creatore, salito sulla Croce per liberarci dal peccato che Eva, vittima del Maligno contribuì a portare sulla terra¹⁵.

Maria è però presente anche nel Proprium della Divina Liturgia, nel Confiteor, che si legge ai piedi dell'Altare ove si fa palese riferimento non solo a tutti i santi, ma anche alla Madre di Dio:

“Confesso davanti a Dio e alla santa Madre di Dio e a tutti i Santi, e davanti a voi, padri e fratelli, tutti i peccati che ho commesso, perché ho peccato col pensiero, con le parole, con le opere, con tutti i peccati che commettono gli uomini: ho peccato, ho peccato Vi prego di chiedere a Dio perdono per me”¹⁶.

¹³ *Liturgia della Messa armena*. Tradotta in italiano per cura del P. Gabriele Avedikian Mechitarista. Rito dell'ordinazione dei diaconi e dei sacerdoti, Venezia, Tipografia armena di San Lazzaro, 1938, pp. 21-14.

¹⁴ *Liturgia della Messa armena*, p. 21.

¹⁵ Giuseppe MUNARINI, „Ճաշու շարակաւք (Čašu Šarakank') tropari o inni della Sinassi Le melodie (Մեղեդիք), gli Introiti (Ժամամուտք) ed i Tropari (Ճաշու շարակաւք), della Divina Liturgia armena”, in *Bazmavep*, 168 (2008), 260-310, IV parte, p. 90.

¹⁶ *Divina Liturgia in rito armeno*, Casa Editrice Armena, San Lazzaro-Venezia, 1993, p. 7. Nel rito romano celebrato prima del Concilio Ecumenico Vaticano II, nel Confiteor prima

Sottolineava mons. Nerses Der Nersesian, appartenente all'ordine Mechitarista:

“La particolare devozione alla Madonna è una delle caratteristiche della Chiesa armena. La Santa Messa comincia con un ricordo della Madonna. Su ogni altare principale delle chiese vi è presente il quadro della Madre di Dio (Astwatzatzin) con il divin Bambino. Per ben sette volte viene menzionata la Madonna durante la celebrazione della santa Messa”¹⁷.

Dopo il Gloria, la Protesi all'oblazione e la preghiera di San Giovanni Crisostomo, il coro canta questo inno:

“Per intercessione della Tua Vergine Madre, accetta le suppliche dei Tuoi ministri, o Cristo, che con il Tuo Sangue hai reso la Santa Chiesa più splendente del cielo, e al pari degli esseri celesti hai deposto in essa le schiere degli Apostoli, dei Profeti, dei Santi Dottori. Oggi noi, riuniti, sacerdoti, diaconi, cantori e chierici, offriamo in Tua presenza l'incenso, o Signore, come anticamente faceva Zaccaria. Ricevi da noi le nostre suppliche, miste all'incenso, come il sacrificio di Abele, di Noé e di Abramo. Per intercessione delle Tue schiere dell'alto, mantieni sempre salda la Sede Armena”¹⁸.

Osserva R. Kendirjian:

“Le feste della Vergine sono tutte considerate domenicali, in quanto inscindibilmente connesse coi misteri dell'incarnazione e della redenzione. Così la domenica non si celebrano feste di Santi, per l'eccelsa dignità del giorno, esse non si celebrano neppure, quasi per difetto, il mercoledì ed il venerdì giorni dedicati alla penitenza e all'astinenza/digiuno. Solo le feste domenicali prevalgono su questi giorni, togliendone l'astinenza/digiuno. Giorni penitenziali, quindi senza celebrazione di santi, sono inoltre l'Intera

si confessava a Dio e subito dopo” alla beata Maria sempre Vergine, a san Michele Arcangelo etc.”. Cfr. Dom Gaspare LEFEBVRE, O. S. B., *Messale Romano quotidiano. A cura dell'Apostolato Liturgico di Genova, Marietti, Editori Pontifici*, pp. 818-819.

¹⁷ P. NERSES DER-NERSESSIAN, *La religiosità del popolo armeno*, pp.74-76.

¹⁸ *Divina Liturgia in rito armeno*, p. 10.

Quaresima e le settimane che precedono le grandi feste domenicali: Epifania, Trasfigurazione, Assunzione, Esaltazione della Croce, eccetto il sabato”¹⁹.

Come nel rito bizantino, ogni giorno della settimana ha una memoria propria: così il lunedì è dedicato agli angeli, il martedì a San Giovanni Battista, il mercoledì alla Croce e alla Santa Vergine, il giovedì agli Apostoli, il venerdì alla Santa Croce e il sabato ai fedeli defunti.

Un altro giorno dedicato alla Madre di Dio è quindi il mercoledì, come nel Rito bizantino. Quest'inno di San Nerses Shnorali, ossia “colmo di Grazie”²⁰, si recita nell'ora Mattutina (Առաւօտեան ժամ Arawotean žam) dopo il salmo 53 e la Preghiera di Manasse²¹. Lo riportiamo nella traduzione di Padre Mesrobio Gianascian:

Le tenebre eterne ed inesistenti
furono scacciate al primo giorno,
e nel quarto la luce splendente
si raccolse nel seno del sole,
la luna è creata a immagine della luce
e il gruppo delle stelle furono formate,
onde il Creatore venga benedetto
dai suoi ministri ragionevoli.

L'arcano mistero fu rivelato
al quarto giorno per Isacco,
nel quarto giorno pure l'angelo
alla Vergine annunziò
che la luce infinita
sarà per lei circoscritta:
o genti per essa benedette
esaltate il frutto della Vergine!

¹⁹ R. KINDIRJIAN, „La tradizione ecclesiale armena”, pp. 87-88.

²⁰ Cfr. Boghos Levon ZEKIYAN (a cura di), *In forma di parole. Canto d'Armenia*, anno XVIII, IV serie, I (1998), p. 17.

²¹ *Inni Sacri di San Nerses il grazioso, Patriarca degli armeni 1102-1173. Tradotti e pubblicati a cura di P. Mesrobio Gianascian Mechitarista, In occasione dell'Ottavo Centenario della Morte 1173-1973*, San Lazzaro-Venezia, 1973, pp. 31-32.

Dalla prima vergine, Eva madre,
per cui Adamo vecchio cadde,
le tristi maledizioni furon tolte
con la Tua nascita, o Vergine Maria;
supplica ora il Tuo Unigenito
di perdonale i peccati dei loro figli:
o genti, per essa benedite,
esaltate il frutto della Vergine!

Dalla prima vergine, Eva madre,
per cui Adamo vecchio cadde,
le tristi maledizioni furon tolte
con la tua nascita, o Vergine Maria;
supplica ora il Tuo Unigenito
di perdonare i peccati dei loro figli:
o genti per essa benedette,
esultate il frutto della Vergine!

O Sposa donata dalla terra al cielo!
ove solleviamo i nostri spiriti a Te,
prega che degni siamo di sentire
in quel giorno la voce dell'annuncio
del Tuo Unigenito,
venite, benedetti dal Padre mio:
o genti per essa benedette,
esaltate il frutto della Vergine!

Prostrati innanzi a Te
ad alta voce Ti imploriamo, o Signore,
con la preghiera della Tua Madre,
di estinguere la fiamma dell'inferno,
di purgare con lacrime i peccati
e restaurarci di nuovo:
o genti per essa benedette,
esaltate il frutto della Vergine!

O nocchiero eccellente!
che hai divinamente traversato
il mare della vita, sollevaci come Pietro
dalle onde dei peccati,
con la supplica della Tua genitrice,
esimia e immacolata:
o genti per essa benedette,
esultate il frutto della Vergine!

Di seguito, ho indicato il testo degli Inni della Sinassi, poi il tropario ed il kondàkion della festa in rito bizantino. Alla fine della lista il lettore potrà trovare l'indicazione dell'Apostolo e del Santo Vangelo, dapprima in rito ameno, poi in rito bizantino.

21 Novembre Ingresso della Madre di Dio al Tempio

La festa del 21 Novembre è la più vicina all'Avvento. Il tropario è quello già scritto: "Per intercessione della Tua Vergine Madre". Mons. Manuel Nin nel suo libro *Tempo di Dio*, tempo della Chiesa osservava che questa festa è di origine gerosolimitana, "legata alla dedicazione di una chiesa nella Città Santa di Gerusalemme. Molti degli aspetti della festa, presenti nei testi liturgici, provengono dal Protovangelo di Giacomo, un apocrifo che ha un notevole influsso su diverse feste liturgiche in Oriente ed in Occidente"²². All'età di tre anni Maria fu ricevuta al tempio dal sacerdote Zaccaria.

Tropario apolitíkion (rito bizantino)²³:

Oggi è il preludio del beneplacito del Signore, e il primo annuncio della salvezza degli uomini. Agli occhi di tutti la Vergine si mostra nel tempio di Dio, e a tutti preannuncia il Cristo. Anche noi a gran voce a lei acclamiamo: Gioisci, compimento dell'economia del Creatore. 3 volte.

²² M. NIN, *Tempo di Dio*, p. 32.

²³ *Anthologhion di tutto l'anno*, vol. I, Lipa, Roma, 1999, p. 932 e pp. 938-939. La traduzione dal greco dei 4 volumi si deve a Maria benedetta Artioli. Presentazione di S. Em. Il Cardinal Achille Silvestrini.

Kontákion²⁴:

Il purissimo tempio del Salvatore, il talamo preziosissimo e verginale, il tesoro sacro della gloria di Dio, è oggi introdotto nella casa del Signore, portandovi, insieme, la grazia del divino Spirito; e gli angeli di Dio a lei inneggiano: Costei è celeste dimora.

Lecture nella Santa Liturgia Eucaristica:

- Rito Armeno: Apostolo: II Cor 6, 16-7; Lc 1, 39-56
- Rito bizantino: Apostolo: Ebr. 9, 1-7; Lc 10, 38-42 e 11, 27-28.

Di Gioacchino ed Anna²⁵, tono VII Յղութիւն Սուրբ Աստածածնի
Concezione della Vergine Maria da parte di Anna, essa si celebra dunque il giorno successivo alla festa dell'Immacolata Concezione di Maria del rito latino e Siro Maronita.

[Concezione Immacolata]

Tu nelle altitudini dei cieli con parole elevate sei lodata, o Santa,
Sposa che vieni dal Libano oggi, rivestita di sole, di cui Ti sei avvolta,
avendo posto sotto i tuoi piedi la luna con le sembianze d'ombra,
Con cantico di benedizione le Chiese dell'universo
oggi festeggiano il ricordo della Tua nascita da Tua Madre.

Più eminente dei Serafini e dei Cherubini dai molti occhi,
Deipara, Madre del Signore,
tabernacolo dell'Alleanza, urna d'oro,
mistico altare del Verbo del Padre Altissimo,
con cantico di benedizione le Chiese dell'universo
oggi festeggiano il ricordo della Tua nascita da Tua Madre.

Arena dei profeti e pegno di vita per gli uomini, Maria Madre di Dio,
ricettacolo delle grazie settiformi, ancora di speranza della saldezza,
emula del novero dei giorni degli evi passati,
con cantico di benedizione le Chiese dell'universo
oggi festeggiano il ricordo della Tua nascita da Tua Madre.

²⁴ Nome che talora si trova nella forma italianizzata di *Contácio*.

²⁵ Si festeggiano con le donne Mirofore (portatrici di Aromi al Sepolcro di Gesù). Il Martedì che segue la Domenica dopo l'Assunzione che si celebra nella Domenica più vicina dal 12 al 18 Agosto.

Կարգ Դպրութեան ըստ արարողութեան. *Dprut'wn*, *op. cit.*, pp. 162-164.

Ակվբթթ Քլջսկկխ Ճաշու շարականք (Čašu Šarakank') *tropari o inni della Sinassi* parte IV 89, in *Revue Bazmavep*, 3-4, 2014, p. 89.

Autore: Vartan Vardapet Patmič Arewlc'i (1200 circa-1265). Cfr. Հ. Գաբրիէլ Աւետիքեան, *Բացագրութիւն Շար.*, *op. cit.*, p. 10. [P. Gabriël Awetik ean, *Esposizione degli Šarakan*, p. 10].

Tropario apolitíkion (rito bizantino)²⁶:

Oggi sono sciolti i vincoli della sterilità: poiché Dio, esaudendo Gioacchino e Anna, promette loro che, contro ogni speranza, genereranno la divina fanciulla: colei dalla quale egli stesso, l'incircoscrivibile, divenuto mortale, è stato partorito, lui che, mediante un angelo, ha comandato di acclamare a lei così: Gioisci, piena di grazia, il Signore è con te.

Kontákion

Fa festa oggi tutta la terra per la concezione di Anna, avvenuta in Dio: essa ha infatti concepito colei che oltre la ragione ha concepito il Verbo.

Lectures nella Santa Liturgia eucaristica:

- Rito Armeno: Apostolo Gal. 3, 24-29; Lc. 1, 39-56.
- Rito bizantino: Apostolo Gal. 4, 22-27; Lc. 8, 16-21.

Festa dell'Incontro (Hypapantí)

La festa del 2 febbraio, del 14 per la Chiesa Apostolica Armena, si festeggia 40 giorni, dopo il Natale. Essa è ricordata anche da Egeria o Eteria²⁷, che però non la menziona con il proprio nome, nella seconda metà del IV secolo di cui lei dà testimonianza, attestandone la solennità quasi come quella di Pasqua. In rito armeno la festa prende il nome di Տեառնընդառաջ, in rito bizantino *Hypapantí* ossia "Incontro". Nel rito romano, prima della Riforma liturgica che seguì il Concilio Vaticano II, que-

²⁶ *Anthologhion di tutto l'anno*, I, pp. 1036-1037 [Traduzione dal Greco di Maria Benedetta Artioli].

²⁷ Cfr. M. NIN, *Tempo di Dio*, p. 60; M. DONADEO, *L'anno liturgico bizantino*, p. 61. Eteria o Egeria nel libro *Pellegrinaggio in Terra Santa* si sofferma su questa festa, affermando che la festa si svolge con grande solennità e con il concorso del clero, del vescovo e dei fedeli. Si conclude con la Santa Liturgia eucaristica. Cfr. EGERIA, *Pellegrinaggio in Terra Snta*, a cura di Nicoletta NATALUCCI, Edizione Dehoniane, Bologna, 1999, p. 73.

sta festa era denominata *Purificazione della Beata Vergine Maria*, dopo la Riforma liturgica del post-concilio, essa è chiamata *Presentazione del Signore*, come nei riti orientali. È conosciuta anche come *Candelora*, per l'uso delle candele che precede la Santa Messa. La candela è apportatrice di luce, simbolo della luce è Cristo, così salutato da San Nerses il Grazioso (Shnoral):

Luce emanata dalla luce,
o Sole giusto,
Figlio del Padre,
nascita ineffabile,
prima del sole
lodato è il tuo nome con il Padre,
al sorgere della luce mattutina
fa' sorgere nelle nostre anime
la tua luce spirituale. proceduta
dal Padre,
sorgente di bontà²⁸.

Superfluo, a mio avviso sarebbe distinguere anche per questa festa se valga di più l'aspetto cristologico o mariologico. Osserva Mons. Manuel Nin:

“È importante mettere in rilievo anche il carattere cristocentrico delle Feste della Madre di Dio; i titoli dati a Maria sono sempre in riferimento a Cristo: Colei che ha concepito la Saggezza e il Verbo di Dio colei che ha nutrito con il suo latte Colui che nutre l'universo tabernacolo immacolato della vera luce libro vivente di Cristo, sigillato col sigillo dello Spirito trono, palazzo e sede del Re Madre dell'Agnello e del Buon Pastore le feste dei santi sottolineano a loro volta l'opera di Cristo nei suoi servi, la configurazione di essi al loro modello”²⁹.

²⁸ L'Inno si legge nell'Ora Notturna nel rito armeno. Padre Mesrobio Ginascian, ne ha tradotto una parte. Si tratta di un inno che si rivolge anche al Padre, allo Spirito Santo ed alla Santissima Trinità. *Inni Sacri di San Nerses il grazioso, Patriarca degli armeni 1102-1173*, pp. 19-20: “O luce creatrice della luce! / Luce prima che abiti / nella inaccessibile luce, / Padre celeste benedetto / dalle schiere degli angeli, / al sorgere della luce mattutina / fa' sorgere nelle nostre anime / la tua luce spirituale [...]”.

²⁹ M. NIN, *Tempo di Dio*, p. 12.

Ecco rispettivamente lo Sciarakan in rito armeno, scritto da Movses Korenaci e poi il tropario apolitikion del rito bizantino il cui incipit con il Χα πε non può non rammentare il saluto di Gabriele alla fanciulla che diventerà Madre del nostro Salvatore:

Il Verbo senza principio, dal Padre senza principio
assunse un principio rivestendosi dal corpo della Vergine,
lasciandosi contenere nelle viscere, pur restando con il Padre,
ed essere definito dal tempo, Dio e Uomo, viene a nascere.

Entrato sotto la legge, immateriale diventa materia di terra,
per consacrare al Padre noi nati dalla terra,
il Figlio di Dio che è nel seno del Padre,
bambino di quaranta giorni è innalzato tra le braccia del vegliardo
e manifestamente è riconosciuto Dio e uomo.

Perciò anche Simeone, preso dalla gioia dello Spirito,
gridava nel tempio: Ora dimetti nella pace il Tuo servo, Signore,
perché ho visto il Salvatore di tutti, Dio e uomo.

Gioisci, Madre di Dio Vergine piena di grazia: da te infatti è sorto il sole di giustizia, Cristo Dio nostro, che illumina quanti sono nelle tenebre. Gioisci anche tu, o giusto vegliardo, accogliendo fra le braccia il liberatore delle anime nostre che ci dona anche la risurrezione³⁰.

Lectures nella Santa Liturgia Eucaristica:

- Rito Armeno: Apostolo: Gal 4, 1-7; Lc 2, 41-51.
- Rito bizantino: Ebr 7, 7-17; Lc 2, 22-40.

25 Marzo: Annunciazione

Si tratta di una delle più antiche feste, è una delle poche che troviamo in Quaresima. Il Concilio di Costantinopoli del 692, prevede che essa sia celebrata con ogni solennità, a prescindere dal giorno in cui cade³¹.

³⁰ *Anthologhion di tutto l'anno*, I, p. 1427. La traduzione dal greco dei 4 volumi si deve a Maria Benedetta Artioli. Presentazione di S. Em. Il Cardinal Achille Silvestrini.

³¹ M. NIN, *Tempo di Dio*, p. 72.

Della³² Madre di Dio, tono VI

Albero della vita, piantato nell'Eden, santa Vergine,
che facesti germogliare il fiore, nato dal Padre,
e desti il Figlio nell'ora³³, quale frutto agli uomini,
che avendone gustato il corpo si immortalarono con la speranza,
per questo benediciamo Te, nel giorno della Tua nascita.

Terra razionale, Signora,
e campo puro dalle spine del peccato,
che facesti nascere senza seme la pianta celeste,
e desti alla nostra natura affamata il Pane della vita,
per questo benediciamo Te, nel giorno della Tua nascita.

Nube leggera dalle concupiscenze terrene, santa Vergine,
e fornace della fiamma divina,
che facesti piovere sulla terra razionale la rugiada che procede dal
Padre,
per cui germogliarono per la nostra natura le sante piante della giustizia,
per questo benediciamo Te, nel giorno della tua nascita.

Կարգ Դպրութեան ըստ արարողութեան Հայաստանեայց եկեղեցւոյ, Ի Վենետիկ, Ի Սուրբն Ղազար, 1911, pp. 161-162. *Dprutiwn, op. cit.*, pp. 161-162.

Dell'Annunciazione³⁴, tono VI

Madre di Dio, tenda di luce dell' incircoscritto sole di vita
che fosti l'oriente del Sole di giustizia,

³² Per le *Melodie* e gli *Introiti* si è scritta la preposizione *per* seguita dal nome della festa, ad es. per l'Annunciazione, per l'Ascensione, etc.: Giuseppe MUNARINI, *Le Melodie* e gli *Introiti* sono stati preceduti dalla preposizione *per* nella traduzione italiana, es. *Per l'Annunciazione, per la Croce* etc. Cfr. Le *Melodie* (Մեղեդիք), gli *Introiti* (Ժամամուտք) ed i *Tropari* (Ճաշու շարականք) della Divina liturgia Armena", in *Bazmavep*, 168 (2008), pp. 292-310. Qui, più correttamente, si è creduto di usare il nome della festa preceduto dalla preposizione *di*, che meglio rende il genitivo presente in lingua armena.

³³ Si intende il *Καὶρός* (Kairos), ossia il tempo giusto, il momento di Dio. Il *Καὶρός* (Kairós). dal . Il diacono, prima della Liturgia dei Catecumeni, alla fine della Proskomidia, ricorda, in rito bizantino al celebrante: È tempo di offrire il sacrificio al signore. Benedici, signore>>.

³⁴ Si festeggia il 25 Marzo, come nelle altre Chiese quali la bizantina (escluso quelle che seguono il calendario giuliano e il 6 Aprile nella Chiesa Apostolica Armena.

e facesti spuntare la luce a noi che giacevamo nelle tenebre,
per questo noi tutti sempre Ti magnifichiamo.

Tempio inviolato e rovetto incombusto,
che portasti in Te l'inestinguibile fuoco della divinità
per cui, si spense bruciata la fiamma della nostra natura,
per questo noi tutti sempre Ti magnifichiamo.

Tabernacolo vivente dei testamenti della Nuova Alleanza,
del Verbo che per lo Spirito in Te si impresse,
per cui si aprì il sentiero verso la Terra promessa,
per questo noi tutti sempre Ti magnifichiamo.

Կարգ Դպրութեան ըստ արարողութեան, *Dprut'wn*, *op. cit.*, pp. 164-165.

Autore: Grigor Vkasas, "Il Martirofilo" († 1105), Katholikos nel 1066, figlio di Grigor Magistros, (990-1058) o il fratello di San Nersēs Šnorhali, (1102-1173). Fu chiamato il "Martirofilo" per il suo zelo nel raccogliere gli atti dei martiri [Cfr. Հ. Գաբրիել Աւետիքեան, *Բացադրութիւն*, *op. cit.*, p. 26. P. Gabriël Awetik'eān, *Esposizione degli Šarakan*, p. 26]. Cf. H. Thorosian, *Histoire de la Littérature Arménienne. Des origines jusqu'à nos Jours. Avec une carte de l'ancienne Arménie et des contrées limitrophes*. Préface de René Grousset de l'Académie Française, Paris, 1951, p. 130 e pp. 132-133.

Tropario apolitíkion (rito bizantino)³⁵

Oggi è il principio della nostra salvezza e la manifestazione del mistero nascosto da secoli: il Figlio di Dio diviene Figlio della Vergine, e Gabriele porta la buona novella della grazia. Con lui dunque acclamiamo alla Vergine: Gioisci, piena di grazia, il Signore è con te. 3 volte.

Kontákion:

A Te, conduttrice di schiere che mi difendi, io, la Tua città, grazie a Te riscattata da tremende sventure, o Madre di Dio, dedico questi canti di vittoria in rendimento di grazie. E tu che possiedi l'invincibile potenza, liberami da ogni specie di pericolo, affinché a te io acclami: Gioisci, sposa senza nozze.

³⁵ *Anthologhion di tutto l'anno*, vol. II, Lipa, Roma, 2000, pp. 1410 e 1416.

Lecture nella Santa Liturgia Eucaristica:

- Rito armeno: Apostolo: Gal 5, 16-7.1; Lc. 1, 26-38.
- Rito bizantino: Apostolo: Ebr. 6, 16-18; Lc 7, 26-38.

La Dormizione della Madre di Dio o Assunzione³⁶

Alla fine del VI secolo, questa festa venne fissata in Oriente dall'Imperatore Maurizio (592-602), in Occidente, invece fu introdotta da Papa Sergio I³⁷. Desidero riportare il testo che si canta il III giorno della Festa, che si legge nella Lode notturna nella traduzione di P. Mesrobio Gianascian (1908-1974), in essa ci si rivolge al Signore, rammentando che lei che fu “mediatrice” del mistero della sua Natività, è stata trasferita “dalla vita terrena al cielo” Nella seconda strofa, invece la Madre di Dio è chiamata “portatrice del Verbo immenso, mentre la terza strofa ricorda il suo essere immacolata, vista con una plastica visione molto umana come “colei che ti nutrì del suo purissimo latte”. Nell'ultima strofa si saluta Lei, a Lei rivolgendosi con queste parole e ponendo come conclusione il saluto dell'Arcangelo Gabriele:

[...]
Alla visione
della mirabile gloria
dell'Unigenito
si dilettarono
gli apostoli,
e concordi
con gli angeli
cantarono nuova lode
a Te benedetta
fra le donne!³⁸

Del V giorno, tono III

Fiore immarcescibile, germoglio esente dalla condanna,
spuntato dalla radice di Iesse,
Isaia Ti proclamò in anticipo
ricettacolo delle settiformi grazie dello Spirito,

³⁶ E quella del V giorno di Natale-Epifania.

³⁷ M. NIN, *Tempo di Dio*, p. 141.

³⁸ *Inni Sacri di San Nerses il grazioso, Patriarca degli armeni 1102-1173*, pp. 161-162.

Deipara e Vergine, Ti magnifichiamo.
Tralcio razionale del frutto saporito
Da cui si spremitte per noi il grappolo inesauribile
per la gioia di quanti erano rattristati
dall'aver assaggiato il frutto dell'albero della scienza,
Santa immacolata, tutti Ti magnifichiamo.

Avendo condotto in corpo una vita immacolata,
oggi fosti raccolta dagli apostoli,
e per cenno superno fosti assunta nel paradiso
per intercedere presso Tuo Figlio e nostro Dio,
per noi che Ti confessiamo.

Thamar Dasnabédian, nello studio *La Mère de Dieu*, ci presenta in modo plastico ed efficace studi sull'Assunzione della Madre di Dio che ascende al cielo³⁹, cogliendo il suo amore ed i rapporti con i discepoli.

Կարգ Դպրութեան ըստ արարողութեան *Dprut'wn*, op. cit., pp. 171-172.

Giuseppe Munarini, Ճաշու շարականք (Čašu Šarakank') *tropari o inni della թշամբ ԿՅԻ ըթշ չկմշի թշ*-շ (cont. Da «Bazmavep» 168 [2008], 260-310), III parte, p. 90.

Autore: Movses Xorenaci (circa 487)

Tropario apolitíkion (rito bizantino)⁴⁰

Nel parto, hai conservato la verginità, con la tua dormizione non hai abbandonato il mondo, o Madre di Dio. Sei passata alla vita, tu che sei Madre della vita e che con la tua intercessione riscatti dalla morte le anime nostre. 3 volte.

Kontákion

Tomba e morte non hanno trattenuto la Madre di Dio, sempre desta con la sua intercessione e immutabile speranza con la sua protezione: quale

³⁹ Thamar DASNABÉDIAN, *La Mère de Dieu. Études sur l'Assomption et sur l'image de la très-sainte Mère de Dieu*, Antelias, 1995.

⁴⁰ *Anthologhion di tutto l'anno*, vol. IV, Lipa, Roma, 2000, pp. 914 e 919.

Madre della vita, alla vita l'ha trasferita colui che nel suo grembo sempre Vergine aveva preso dimora

Lectures nella Santa Liturgia Eucaristica:

- Rito armeno: Apostolo: Gal. 3. 29-4,7; Lc. 2, 1-7.
- Rito Bizantino: Apostolo: Fil. 2, 5-11; Lc. 10, 38-42 e 11, 27-28.

Natività di Maria Vergine⁴¹

Vedi Annunciazione

Questa festa ha avuto come origine la dedicazione della Chiesa di Sant'Anna a Gerusalemme, sul luogo in cui si riteneva esserci stata l'abitazione dei Santi Gioacchino ed Anna. La festa venne adottata dapprima da Bisanzio, poi, nel VII secolo da Roma⁴².

Albero della vita, piantato nell'Eden, santa Vergine,
che facesti germogliare il fiore, nato dal Padre,
e desti il Figlio nell'ora⁴³, quale frutto agli uomini,

Tropario apolitikion (Rito bizantino)⁴⁴

La tua nascita, o Madre di Dio, ha rivelato la gioia a tutta la terra, perché da te è sorto il sole di giustizia, Cristo Dio nostro: Egli, ponendo fine alla

⁴¹ La festa dell'8 settembre, è dedicata come in altri riti, alla Nascita della Vergine. Essa è tanto cara ai cristiani ameni. Non è superfluo ricordare e non solo ed anche ai figli del Servo di Dio Mechitar di Sebaste (Mxit'ar Sebastac'i (1676-1749) Il Consolatore, che fondò la Congregazione Armena di San Lazzaro, Isola della Laguna Veneta, lasciando in eredità non solo il suo esempio e la sua scienza, ma anche opere importanti quali il *Commento a Matteo* e l'*Haykazean* ossia il *Thesaurus* della lingua armena. Cfr. B. L. ZEKIYAN, „Mechitar di Sebaste (Mxit'ar Sebastac'i)”, in Eduard FARRUGIA, S. J., *Dizionario enciclopedico dell'Oriente Cristiano*, p. 483. Cfr. Anche Valentina VARTUI KARAKHNIAN, *Servo di Dio Mechitar di Sebaste. Abate Fondatore della Congregazione Armena Mechitarista*, Casa Editrice Armena Editrice Velar, pp. 48-62. Significativa la raccolta con testo a fronte, armeno-italiano, fatta a San Lazzaro nel 1977 ove possiamo trovare inni in onore della S. Madre di Dio e di S. Antonio Abate, *Sei inni sacri di Mechitar di Sebaste. In onore della SS. Vergine e di S. Antonio Abate*. Traduzione italiana a cura di Giuseppe Frasson, in occasione del terzo centenario della nascita di Mechitar, 1676-1976, Venezia-S. Lazzaro, 1977.

⁴² *Liturgicon. Missel byzantin à l'usage des fidèles*, par le Père Néophyte Edelby, p. 573.

⁴³ Si intende il Καῖρός (Kairos), ossia il tempo giusto, il momento di Dio. Il Καῖρός (Kairós).

⁴⁴ *Anthologhion di tutto l'anno*, IV, pp. 580-581 e 586.

maledizione, ci ha dato la benedizione, e distrutta la morte, ci ha donato la vita eterna. 3 volte.

Kontákion

Gioacchino e Anna sono stati liberati dall'obbrobrio della sterilità, e Adamo ed Eva dalla corruzione della morte, o immacolata, nella tua santa natività: anche il tuo popolo. festeggia, riscattato dalla pena dovuta alle nostre colpe, mentre a te acclama: La sterile partorisce la Madre di Dio, la nutrice della nostra vita.

Lectures nella Santa Liturgia Eucaristica:

- Rito armeno: Apostolo Gal. 3, 24-29; Lc 1, 39-56.
- Rito bizantino: Apostolo: Fil. 2, 5-11, 42; Lc 10 38-11, 27-28.

Conclusioni

Da questo breve studio si può meditare la Figura della Madre di Dio, così cantata nella Santa Liturgia. Ella ha contribuito con il suo silenzio, il suo amore e la sua fedeltà ad allontanarci dalla morte, realtà terribile per offrirci i momenti d'amore per suo Figlio, per noi, per la Chiesa e per renderci pronti a sconfiggere il frutto del peccato, dovuto alla superbia ed alla mancanza di fiducia in Colui che ha preparato per noi l'amore e la vittoria. Maria, come ha sottolineato il compianto professor Constantin Andronikof (1916-1997), basandosi sulla Liturgia, può chiedere a Suo Figlio che da lei prese carne di non abbandonarci⁴⁵.

“La Chiesa-continua lo stesso autore-ha festeggiato le grandi tappe della sua vita: la nascita e la presentazione al tempio, l'annuncio, la natività del Figlio. Oggi ne commemora il culmine non già la morte in quanto tale, ma tutto quello che si cela sotto il termine di «Dormizione» o «Assunzione», la presentazione a Dio, l'ingresso trionfale nel Regno, dinnanzi al suo Signore che è nella sua carne (e quindi nella nostra) e che attende il giorno dell'Ascensione”⁴⁶.

⁴⁵ Constantin ANDRONIKOF, *Le sens de la liturgie*, Les Éditions du Cerf, Paris, 1988, p. 273.

⁴⁶ Cfr. Constantin ANDRONIKOF, *Il senso delle feste*, Editrice A. V. E, I (Il ciclo fisso), Roma, 1973, p. 254.

Nello stesso tempo si intende avvicinare il lettore ai grandi mistici e santi armeni, testimoni della Chiesa con la sua Fede, con i suoi Santi, con i giorni che trascorrono inesorabili, verso l'Eterno, esprimendo questa testimonianza, rivestita di alta poesia.

Altri tropari come quelli di San Nerses il Grazioso, di Movses Xorenaci (O Mosé Corenese) del V secolo di Vartan Vardapet Patmič' Arewlc'i, di Grigor Vrkayasēr, ci aprono il mondo della cultura e della santità armena, ci avvicinano e ci introducono anche se con pochi, ma qualificati esempi, nella vita della Chiesa armena, facendoci cogliere la sua santità. Questo grazie a ciò che osserva lo studioso, Maestro e prelado della Chiesa armena-cattolica:

“In genere la poesia cristiana dell'Alto Medioevo è quasi esclusivamente rappresentata dalla poesia sacra, che trova la sua migliore e più feconda espressione nel genere letterario degli *sharakan*, corrispondente ai «troparia» della tradizione bizantina. Sembra abbastanza probabile che Mesrop sia effettivamente l'autore di una parte dei tropari di Penitenza”⁴⁷.

⁴⁷ Cfr. B. L. ZEKIYAN (a cura di), *In forma di parole. Canto d'Armenia*, p. 18.

TEMA AUTOCEFALIEI BISERICII ORTODOXE ROMÂNE ÎN CONTEXTUL SFINȚIRII SFÂNTULUI ȘI MARELUI MIR ÎN CATEDRALA MITROPOLITANĂ DIN BUCUREȘTI, LA 25 MARTIE 1882 – ȘEDINȚELE SFÂNTULUI SINOD ȘI CORESPONDENȚA CU PATRIARHIA ECUMENICĂ

Pr. Prof. Univ. Dr. Mihail SĂSĂUJAN
Universitatea din București

Abstract

The theme of the autocephaly of the Romanian Orthodox Church, from the stage of its proclamation by the state authorities in Romania, on December 3, 1864, to that of its canonical recognition by the Ecumenical Patriarchate, on April 25, 1885, has been analyzed in church historiographic literature based on several documents presented in this study. The mentioned documents, which are also joined by some unpublished documentary funds from the Archives of the Holy Synod of the Romanian Orthodox Church and from the Archives of the Ministry of Foreign Affairs of Romania, constituted the essential landmarks for the

construction of the Romanian church historiographic discourse on this theme, in the 20th century and in the first decades of the 21st century.

Keywords

autocephaly, Synod, tomos, Romanian Orthodox Church, Ecumenical Patriarchate, correspondence

Tema autocefaliei Bisericii Ortodoxe Române, de la stadiul proclamării ei din partea autorităților de stat din România, la 3 decembrie 1864, la cel al recunoașterii ei canonice, din partea Patriarhiei Ecumenice, la 25 aprilie 1885, a fost analizată în literatura istoriografică bisericească pe baza următoarelor componente documentare: Decretul organic pentru înființarea unei autorități sinodale centrale din 3 decembrie 1864; corespondența oficială dintre domnitorul Alexandru Ioan Cuza, mitropolitul primat Nifon al Țării Românești, mitropolitul Calinic Miclescu al Moldovei și patriarhul ecumenic Sofronie al III-lea din anii 1864-1865; Constituția României din anul 1866; Legea pentru alegerea mitropoliților și episcopilor eparhioți cum și a constituirii Sfântului Sinod al Sfintei Biserici Autocefale Ortodoxe Române din 14 decembrie 1872; corespondența oficială a mitropolitului primat Calinic Miclescu cu patriarhul ecumenic Ioachim al III-lea, din anii 1878-1882 și cu patriarhul ecumenic Ioachim al IV-lea din anul 1885 și Actele privitoare la recunoașterea autocefaliei Bisericii Ortodoxe Române din partea Patriarhiei Ecumenice în anul 1885.

Documentele menționate, la care se alătură și unele fonduri documentare inedite din Arhiva Sfântului Sinod al Bisericii Ortodoxe Române și din Arhiva Ministerului Afacerilor Externe al României, au constituit reperele esențiale pentru construirea discursului istoriografic bisericesc românesc pe această temă, în secolul al XX-lea și în primele decenii ale secolului al XXI-lea.

Pe tot parcursul celor 21 de ani (1864-1885) între Biserica Ortodoxă Română și Patriarhia Ecumenică a existat o stare tensionată, fiecare parte căutând să argumenteze propriul punct de vedere din perspectiva contextului politic, istoric și bisericesc specific. Pentru perioada temei noastre de cercetare, mitropolitul primat al României Calinic Miclescu (1875-1886) și patriarhul ecumenic Ioachim al III-lea (1878-1884) au fost exponenții celor două abordări eclesiologice și istorice bisericești diferite cu privire la autocefalia bisericească ortodoxă. Sfințirea pentru întâia dată în România,

„fără prealabila încuviințare a Patriarhiei Ecumenice, numai de către ierarhii români, în ziua de 25 martie 1882, în Joia Mare, în Catedrala mitropolitană din capitala țării, a Sfântului și Marelui Mir, act liturgic specific de autocefalie, primul săvârșit de Biserica Română singură, a făcut ca relațiile dintre Constantinopol și București să se înrăutățească din nou”¹.

La slujba de sfințire a Sfântului și Marelui Mir au fost prezenți și regele Carol I al României, Ministrul Cultelor Vasile Alexandrescu Urechia și Ministrul Finanțelor Gheorghe Lecca. Actul semnat de regele României cu această ocazie, avea următorul conținut:

„La anul mântuirii 1882, luna martie 25, în Sfânta și Marea Joi a Patimilor, în al 17-lea an al Domniei noastre și al doilea după proclamarea Regatului României, s-a făcut cu toată pompa convenită și după regulile Bisericii Ortodoxe, Sfințirea Sfântului și Marelui Mir în Biserica Catedrală din București, de către Înaltpreasfințitul Arhiepiscop și Mitropolit Primat al României DD Calinic Miclescu, luând parte la Liturghie și Înaltpreasfințitul Mitropolit al Moldovei și Sucevei DD Iosif și ceilalți Preasfințiți Episcopi eparhioți și titulari ai țării mai jos semnați. Spre eterna memorie a acestui act solemn al Sfintei Biserici Ortodoxe Române, subsemnat. Am două asemenea pergamente, din care unul se va depune la Arhivele Statului și al doilea se va păstra pe sfânta masă a altarului Catedralei. Carol I”².

Actul Sfințirii Sfântului și Marelui Mir în Biserica Catedrală din București, a deranjat foarte mult pe patriarhul ecumenic Ioachim al III-lea, care, la data de 10 iulie 1882, împreună cu membrii Sinodului Patriarhiei Ecumenice, a trimis Sfântului Sinod al Bisericii Române, o adresă de mustrare aspră. Se adresa mitropolitului primat al României, Calinic Miclescu, cu formula: „Prea Sfințite Mitropolit al Ungrovlahiei, Prea Onorate și Exarh al latu-

¹ Niculae ȘERBĂNESCU, „Autocefalia Bisericii Ortodoxe Române cu prilejul centenarului 1885 – 25 aprilie – 1985”, în vol. *Centenarul Autocefaliei Bisericii Ortodoxe Române 1885-1985*, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1987, p. 117.

² *Orthodoxul*, București, an III (1882), nr. 7, pp. 193-194.

rilor și locțiitor al Cezareii Capadociei”. Așa cum se poate constata și din corespondența anterioară, a evitat folosirea titlului de „mitropolit primat”. În formula de adresare erau menționați și membrii Sfântului Sinod al Bisericii Române. Menționa faptul că a aflat din presă despre sfințirea Sfântului și Marelui Mir în Biserica Catedrală din București, „cu o completă ignorare a puterii voastre spirituale față de Tronul Prea Sfânt, Patriarhal, Apostolic și Ecumenic, precum și alătura cu ordinea ce din antichitate are putere în această privință, făcându-vă cu modul acesta, voi înșivă, în loc de păzitori ai ordinii ce domnește în Biserică, tip al dezordinii ce merită cuvenitul blam”³. Îl muștra pe mitropolitul primat, scriindu-i:

„Nu trebuia nici în vorbă a permite ca să se audă de dezordine în cele ce vă privesc, cu atât mai mult de a efectua voi, contravenind ordinii ce domină conform usului străvechi eclesiastic”. Canonul 34 apostolic – ordonând că episcopii fiecărei națiuni sunt datori să recunoască pe cel întâi dintre dânsii și să-l considere pe dânsul ca cap și să nu facă nimic mai mult fără opinia aceluia – datora și arhieria voastră să se conformeze cu aceste dispoziții stabilite în sfântul spirit și, din dorința de inovațiune pe care s-a învățat a o evita încă din copilărie, să nu cuteze a sfărâma uzul ce are putere de secole îndepărtate, după care uz, arhieriei din diferite locuri trebuie a lua Sfântul Mir de la Tronul cel de la noi Preasfânt, Patriarhal, Apostolic și Ecumenic, căruia Tron, cei 630 purtători de Dumnezeu Părinți, convocați în Sf. Spirit și care au compus Sf. Sinod al patrulea ecumenic, cel adunat în Calcedonul Bitiniei, au votat a se supune episcopii diecezei pontice, asiatice și tracice, încă și episcopii din părțile barbarice ale diecezelor menționate. Astfel fiind acestea și noi supunându-ne vocii apostolice, nu ne-am supus tăcerii de a neglija ceea ce s-a comis în chestiunea aceasta, alături de ordinea ce din vechime ține de precăderea noastră, dar pentru aceasta și pentru alte oarecare fame, precum stropirea și turnarea în locul Sfântului Botez, pentru înmormântarea eclesiastică a sinucişilor, pentru calendarul gregorian, pentru demnități patriarhale și pentru altele ca acestea, am socotit să scriem arhieriei

³ *Biserica Ortodoxă Română*, București, an VI (1882), nr. 12, p. 736.

voastre ca despre aceea ce s-a făcut acum binecunoscut, încul-pându-vă pe voi ca contravenitori ai ordinii eclesiastice și ca cei ce vă prezentați pe voi înșivă păstoriților voștri, tip nu al ascultării legale și al supunerii, dar din contră, alătura cu dispozițiile apostolice și sinodale, model de dezordine și neascultare”⁴.

La încheierea scrisorii, patriarhul cerea mitropolitului primat explicații cu privire la cele petrecute în România. Adresa era semnată de patriarhul ecumenic și alți unsprezece episcopi.

În cadrul ședinței Sfântului Sinod din 15 octombrie 1882, mitropolitul primat a adus la cunoștința membrilor Sfântului Sinod, adresa primită de la patriarhul ecumenic Ioachim al III-lea. Menționa „încordarea ce există de un timp încoace în relațiile noastre cu Preasfințitul Patriarh de Constantinopol” și cauzele care au provocat aceasta: „interese materiale, precum este așa numita chestiune mănăstirească⁵, pe de altă parte, interese naționale precum este deșteptarea simțului național în frații noștri din Epir, Tesalia, Macedonia⁶, căci caută a înlocui școlile grecești cu școli românești”:

⁴ *Biserica Ortodoxă Română*, București, an VI (1882), nr. 12, pp. 736-737.

⁵ La 27 iunie 1879, patriarhii Ioachim al Constantinopolului, Sofronie al Alexandriei, Ierothei al Ierusalimului și arhiepiscopul Paisie de Sinai trimiteau suveranului României Carol I, o felicitare în contextul obținerii independenței de stat a României, revenind, însă, și asupra chestiunii secularizării averilor mănăstirilor închinat Locurilor Sfinte. Ei revendicau dreptul de administrare asupra acestora, arătând, în același timp, situația materială foarte dificilă în care se aflau Bisericele lor: „Biserica Orientală ar nesocoti o sfântă datorie a ei dacă n-ar atrage binevoitoarea atențiune a Măriei Voastre asupra stării neregulate a relațiunilor dintre poporul român și dintre Sfintele Locuri”. În luna aprilie a anului următor, 1880, doi ierarhi greci, mitropolitul Nicodim Filotei și arhiepiscopul Filadelfiei, au venit în acest context în România, cu o scrisoare din partea patriarhului ecumenic, cu misiunea de a trata cu Guvernul României chestiunea mănăstirilor închinat, invocând o neînțelegere între statul român și Locurile Sfinte (*Monitorul Oficial al României*, București, 27 ianuarie / 8 februarie 1881, pp. 469-470). Este important de menționat și faptul că în anul 1881, unele ziare grecești din Constantinopol menționau așa numita chestiune orientală din ultimul sfert de secol, care ar fi făcut ca tema eliberării popoarelor creștine de sub dominația otomană să fie transformată în tema eliberării ortodocșilor de naționalități diferite de sub conducerea Patriarhiei Ecumenice. Erau menționate propagandele naționale bulgare și române din Peninsula Balcanică, lupta pentru înființarea unui stat grec independent și așa-zisa încălcare a drepturilor Patriarhiei Ecumenice prin confiscarea proprietăților mănăstirilor închinat în Orient. Vezi articolul din ziarul grecesc *Alithia* din Constantinopol, nr. 9 din 22 iulie 1881, în *Arhiva Ministerului Afacerilor Externe, București, Arhiva Istorică*, dosar 315, f. 212-215 r-v (traducere în limba română).

⁶ Mișcarea de emancipare națională școlară și bisericească a românilor din Balcani, în anii

„Fără ca între Biserica noastră și toate celelalte Biserici Ortodoxe să existe cea mai mică umbră de divergență, fie dogmatică, fie canonică și fără ca Biserica noastră să înceteze un singur moment de a manifesta dragostea sa și respectul său către Biserica din Constantinopol, Preasfințitul Patriarh caută a slăbi aceste legături sfinte ce trebuie să unească diferitele Biserici Ortodoxe (...).

Iată cauzele pentru care Preasfințitul Părinte Patriarh a început de un timp încoace a nu mai avea dragostea cuvenită către Biserica noastră și stăruie a aduce o încordare între ambele Biserici. Preasfințitul Patriarh împreună cu Sfântul Său Sinod, bazându-se pe nu știm ce informații de gazete și nevoind a ține în seamă faptele glorioase petrecute în țara noastră și schimbările naturale provocate prin ele și mergând chiar până a ne contesta dreptul Sfințirii Sfântului Mir, a crezut de cuviință a ne adresa o epistolă lipsită cu desăvârșire de spiritul dragostei cu care trebuie să se adreseze Bisericele ortodoxe una către alta, lipsită chiar de respectul datorat unei Biserici autocefale, datorat mai ales Bisericii unei țări care atâtea secole a vărsat cu abun-

1870-1890, care numărau aproape un milion de persoane, s-a aflat în strânsă legătură cu întreaga problematică națională din Imperiul Otoman, aflat atunci într-un declin ireversibil. Grecii au mers până acolo, încât au susținut că nu există români în Macedonia, Epir, Tesalia, Grecia Continentală, Albania, ci numai „elinovlahi, adică greci care vorbesc românește” (Adina BERCUI-DRĂGHICESCU, Maria PETRE, *Școli și biserici românești din Peninsula Balcanică: Documente 1864-1953*, Editura Universității din București, București, 2004, vol. I, p. 15). Patriarhia Ecumenică a reacționat negativ la tendințele de emancipare națională românească, încercând să prezinte întreaga problemă ca fiind doar o formă de manifestare a propagandei românești în rândurile unor vlahofoni, adică a unor greci vorbitori de idiom latin. Autoritățile ecleziastice grecești încercau să acrediteze ideea că, atât întemeierea unei episcopii românești, cât și redactarea cărților bisericești și slujba liturgică în limba română nu erau conforme cu canoanele ortodoxiei. În anul 1882, Patriarhia adresa un ordin formal către episcopii greci din Macedonia și Epir, pentru a face totul ca să se închidă școlile românești și să fie pedepsiți preoții români. Rezistența Patriarhiei Ecumenice nu era legată, de fapt, de apărarea ortodoxiei, ci era una de natură politică, fiind îndreptată împotriva tendințelor, mai mult sau mai puțin justificate, de extindere a frontierelor statului grec. (Stelian BREZEANU, Gheorghe ZBUCHEA, „Introducere în istoria românilor sud-dunăreni”, în vol. *Românii de la Sud de Dunăre. Documente*, Arhivele Naționale ale României, București, 1997, p. 26).

dență bogățiile ei asupra acelor mănăstiri și acelei națiuni ale căror interese le apără astăzi Preasfințitul Patriarh cu atâta zel. Noi înțelegem până la un punct oarecare acel zel, deși pare-ni-se nouă, că Preasfinția Sa, ca un șef spiritual al unor Biserici ca cele citate, în care sunt diferite naționalități și ca unul ce poartă titlul de ecumenic, n-ar trebui să favorizeze într-un mod așa de vădit, așa de exclusiv numai interesele unei singure naționalități. Dar ceea ce nu putem înțelege și regretăm, este că ce zel a adus pe Preasfinția Sa până a ni se face niște acuzări neîntemeiate. Și aceasta în niște termeni lipsiți de respectul ce suntem îndatorați și datori a-l cere de la oricare se adresează nouă. Nu mă îndoiesc că Sfântul Sinod, luând cunoștință de această epistolă, va ști a apăra și astădată, cu fermitate și demnitate, Biserica noastră națională în răspunsul ce va da Înaltei Sale Sanctități Patriarhului”⁷.

În cadrul ședinței Sfântului Sinod din 23 octombrie 1882 a fost citită adresa patriarhului ecumenic Ioachim al III-lea din 10 iulie 1882 și au fost exprimate puncte de vedere cu privire la aceasta:

„Toți membrii Sf. Sinod au rămas impresionați de asprimea termenilor și de caracterul unei asemenea scrisori”. Unii dintre ei și-au exprimat părerea „că nici nu ar trebui să se răspundă la o asemenea scrisoare”, alții considerau că trebuie să se răspundă. Mitropolitul Iosif Naniescu al Moldovei considera că „este și de datoria și demnitatea Sf. Sinod al Sfintei Biserici Autocefale Ortodoxe Română să se răspundă Înaltei Sale Sanctități Patriarhului de Constantinopol, la această adresă, mai ales că o și cere, și mai ales că vedem din această adresă că Sanctitatea Sa Patriarhul de Constantinopol a luat o cale greșită în a se adresa către Sfântul Sinod al Sfintei Biserici Autocefale Ortodoxe Română,

⁷ N. ȘERBĂNESCU, „Autocefalia Bisericii Ortodoxe Române”, pp. 118-119, apud Arhiva Sfântului Sinod, dosar 75, f. 93-94. Textul acesta nu este publicat în revista *Biserica Ortodoxă Română*. Pentru ședința din 15 octombrie 1882 vezi „Sumarele Ședintelor Sf. Sinod. Sesiunea de Toamnă 1882. Sumarul Ședinței Sfântului Sinod din 15 octombrie 1882”, în *Biserica Ortodoxă Română*, București, an VI (1882), nr. 12, p. 489, unde se scrie că au fost prezenți doar șase ierarhi, opt absenți și doi bolnavi.

prin expresiile întrebuințate și muștrările făcute cu privire la pretinsa nesupunere la disciplina bisericească și altele.

Când străinii, care nu cunosc împrejurările, ar citi această scrisoare ar putea să creadă că Biserica Română s-a pus într-o poziție de insubordonare, dar chestiunea nu este nici de supunere nici de nesupunere. Căci ca să se presupună că Biserica noastră ar tinde la schimbări, reforme, inovații, care ar atinge instituțiile canonice și mai ales dogmatice bisericești, aceasta nu s-a întâmplat, aceasta este departe de noi și prin urmare nu găsește că Înalta Sa Sanctitate a avut dreptate să uzeze de acele cuvinte, de acei termeni din adresă.

Biserica română, precum toți cunoaștem, este unită cu Marea Biserică Mamă și stă cu ea în cele mai strânse legături canonice, precum o declară însăși Constituția țării și Legea organică a Bisericii noastre și nimeni în România n-a cugetat, nici cugetă, a rupe acele legături seculare canonice. Legătura Bisericii noastre în privința dogmatică este eternă ca și Biserica, despre care Mântuitorul a zis că porțile iadului nu o vor birui. Dar pentru oarecare regulamente disciplinare, de care s-a ocupat și se ocupă Sfântul Sinod în interesul Bisericii și a clerului nostru, și pentru alte lucrări bisericești pe care canoanele nu le opresc, acestea nu credem că au putut da motiv Sanctității Sale să ne impută cu atâta amărăciune.

Pentru că ar fi trebuit să țină cont de poziția actuală a statului român, precum ține cont de poziția altor state creștine ortodoxe ca Imperiul Rusiei, ca Regatul Greciei, al Serbiei și altele și nu trebuia să ne taxeze și să ne trateze pe noi românii ca provincie supusă Imperiului Otoman. Nimeni în Biserica Română n-a cugetat și nu cugetă să rupă acele legături seculare, nimeni n-a cugetat să atingă demnitatea Sanctității Sale Patriarhului Ecumenic, mai ales când ea s-ar ținea la înălțimea ei; din contră, cu toții suntem animați de a menține pentru totdeauna legătura dogmatică și canonică cu Biserica Mamă. Este și drept și de demnitatea Sfântului Sinod a se răspunde la această adresă a Patriarhiei”.

Mitropolitul Primat Calinic Miclescu, președintele Sfântului Sinod, și-a exprimat acordul cu privire la punctul de vedere al mitropolitului Iosif Naniescu al Moldovei, adăugând că

„deși suntem în cea mai strânsă legătură dogmatico-canonică cu Biserica Ecumenică și suntem zeloși pentru aceasta, nu trebuie să uităm însă că avem o țară, o națiune, de care nu mai puțin suntem și trebuie să fim strâns legați și că prin urmare trebuie să mergem și să lucrăm când nu contrazicem sfintele canoane și așa precum reclamă interesele noastre locale naționale; și aceasta tocmai în puterea canonului 34 al Sf. Apostoli pe care îl citează Sanctitatea Sa Patriarhul”⁸.

A fost aleasă o comisie pentru redactarea răspunsului la adresa patriarhului ecumenic formată din mitropolitul Iosif Naniescu al Moldovei, episcopul Melchisedec Ștefănescu al Romanului și episcopul Inochetie Chițulescu al Buzăului. La 25 octombrie 1882, Mitropolitul Primat Calinic Miclescu a pus în vederea comisiei aleasă de Sfântul Sinod, care urma să dea răspuns adresei patriarhului Ioachim al III-lea, că ea

„nu este adresată președintelui Sf. Sinod și primatului României, ci Mitropolitului Ungrovlahiei și celorlalți ierarhi din țară, ca și cum Înaltpreasfințitul Patriarh n-ar cunoaște sau n-ar voi să cunoască organizarea actuală a Bisericii Române, așa cum este regulată prin legile țării, continuând a privi lucrurile în starea din timpul când România se afla sub suzeranitatea Turciei”⁹.

În cadrul ședinței Sfântului Sinod din 23 noiembrie 1882 a fost citit raportul comisiei sinodale despre autocefalia Bisericii Ortodoxe Române, despre relațiile intereclesiastice ale acesteia cu Patriarhia de Constantinopol,

⁸ „Sumarele Ședintelor Sf. Sinod, Sesiunea de Toamnă 1882. Sumarul Ședinței Sfântului Sinod din 23 octombrie 1882”, în *Biserica Ortodoxă Română*, București, an VI (1882), nr. 12, pp. 492-494.

⁹ „Sumarele Ședintelor Sf. Sinod, Sesiunea de Toamnă 1882. Sumarul Ședinței Sfântului Sinod din 25 octombrie 1882”, în *Biserica Ortodoxă Română*, București, an VI (1882), nr. 12, p. 495.

precum și despre actul Sfințirii Sfântului și Marelui Mir, care a fost aprobat în aceeași zi de membrii Sfântului Sinod, devenind act sinodal semnat de aceștia. *Actul sinodal care cuprinde Autocefalia Bisericii Ortodoxe Române și relațiile ei cu Patriarhia de Constantinopol* din 23 noiembrie 1882 are 20 pagini și este impresionant prin conținutul lui și mesajul pe care îl transmite¹⁰.

Vom prezenta, în continuare, unele fragmente semnificative pentru tema de cercetare. După ce sunt menționate acuzele grave ale patriarhului ecumenic potrivit cărora ierarhii români ar fi arătat deplina lor neștiință despre canonica supremație spirituală a tronului patriarhal, apostolic și ecumenic; că, în loc de a fi păzitori ai regulei păstrate în Biserică, au oferit un model de neorânduială, călcând rânduiala stabilită de un foarte vechi obicei bisericesc, devenind astfel un exemplu rău turmei, de nesupunere și neascultare, actul sinodal analizează canonul 34 apostolic și canonul 28 de la sinodul IV ecumenic, invocate de Patriarhul de la Constantinopol, din perspectiva ideii de națiune și, ulterior, prezintă ingerințele Patriarhiei Ecumenice în organizarea bisericească internă a Țărilor Române, în timpul regimului fanariot și în perioada mișcărilor de emancipare națională din prima jumătate a secolului al XIX-lea și atitudinea acestora față de politica administrativă bisericească de stat din timpul domnitorilor Alexandru Ioan Cuza și Carol I:

„Aceste încălcări ale Patriarhiei în drepturile noastre autocefale datează mai ales din timpul domniei fanarioților. Istoricul luptei noastre cu călugării fanarioți este o dramă plină de durere sufletească pentru orice inimă creștinească. Pe de o parte, simplitatea, devotamentul religios până la abnegațiune, credulitatea, durerea pentru suferințele confrăților din Orient, jertfele enorme în favoarea lor, pe de alta, ingratitudea, dorința de apăsare, de dominare, de absolutism și de interes propriu particular, cu un cuvânt - exploatarea unei națiuni de milioane de credincioși, nu pentru folosul ei moral, religios și material, ci pentru alte interese străine și chiar opuse acestei națiuni.

¹⁰ Arhiva Ministerului Afacerilor Externe, fond *Arhiva Istorică*, vol. 303 (1879-1887), doc. *Relațiile cu Patriarhia din Constantinopol*, ff 100-111 (față - verso); *Monitorul Oficial al României*, București, 15 decembrie 1882, pp. 2974-2980; „Sumarele Ședințelor Sf. Sinod, Sesiunea de Toamnă 1882. Sumarul Ședinței Sfântului Sinod din 23 noiembrie 1882”, în *Biserica Ortodoxă Română*, an VI (1882), nr. 12, pp. 738-757.

Cu domnia fanarioților, s-au împuternicit egumenii greci, ce erau pe la mănăstirile române. Favorizați de domnii fanarioți și de influența politică a Patriarhiei, ei se făcuseră stăpâni pe o mare parte din teritoriul României, cu drepturile mănăstirilor române. Ei alungaseră pe călugării români și îi înlocuiseră cu familiile lor, ce le aduceau din Orient, când intrau în egumenate. Lăsaseră chiar edificiile ctitoricești în dărâmare deplină. Adu-nau banii veniturilor pentru dânșii și pentru membrii familiilor lor. După ce se îmbogățeau îndestul, egumenii se întorceau în Orient, unde își agonisneau dregătorii mari bisericești, iar rudele lor deveneau bancheri în Constantinopol și prin alte orașe mari din Orient. Unii cu banii românești își trimiteau rudele la învățatură în școlile Europei și apoi din ei ajungeau demnitari mari în Turcia. Dar pentru România n-au făcut nimic bun acești călugări fanarioți: nici o școală pentru cultura clerului și a poporului, nici un spital pentru bolnavi, nici un bărbat român cult format prin inițiativa și banii ce aveau la dispoziția lor, nici o carte română pentru cultura limbii, nici o instituție de binefacere, ba încă au lăsat în părăsire și pe acele testamentare ctitorrești. În loc de bune, ne-au lăsat numai rele: corupția moravurilor, împutinarea simțului religios în cler și popor, simonia, jaf în cler și popor, încât se revoltă conștiința, citind în scriitorii români de la începutul veacului acestuia despre corupția clerului fanariot adus aici de domnii fanarioți și protejat de ei și de Patriarhia de Constantinopol.

În acele timpuri de tristă memorie, Patriarhia, bazată pe domnii fanarioți, făcea felurite încălcări în sfera autocefaliei noastre bisericești, de exemplu, domnii puneau biruri grele pe țară, care sărăceau de tot pe locuitori, se făcea murmur mare, se revolta poporul, se făceau adunări mari de boieri și cler, se făceau hrisoave așa numite sobornicești pentru desființarea acelor biruri, se legau cu mari blesteme de către mitropoliți și episcopi, se citeau prin biserici și se proclamau anateme îngrozitoare contra celor ce ar mai îndrăzni a le introduce. Domnii fanarioți așteptau până se liniștea poporul, apoi se adresau la Patriarhie și do-bândeau dezlegarea anatemei pusă de Biserica Română. Alte dăți mitropoliții țării în puterea dreptului canonic opreau unele

căsătorii între rude de aproape. Cei interesați alergau la Patriarhie și izbuteau a-și scoate de acolo învoire cu înjosirea demnității ierarhiei române. Un folos însă deși negativ au avut românii de la călugării fanarioți și de la amestecul lor în afacerile noastre bisericești: convingerea că românii nu trebuie să aștepte pentru țara lor nimic bun de la călugării străini, căci acești străini, deși ar fi început cu vreun bine, totdeauna au sfârșit cu rău pentru țara noastră. Românii trebuie să-și facă bine lor și națiunii lor, ei înșiși prin propriile lor puteri, și pe tărâmul bisericesc - prin propriile puteri ale Bisericii naționale. Numai în ei și în Dumnezeu să conteze și nimic bun să nu aștepte de aiurea, ci mai vârtos să stea în poziție de apărare din toate părțile. Așa și făcură românii acum de mult timp”.

„De la 1821 datează epoca renașterii noastre naționale politice și bisericești. Atunci s-au depărtat din țara noastră cu domnii fanarioți și clerul fanariot. Biserica noastră este Biserica Ortodoxă Română, pe care providența divină acum de curând a făcut-o Biserica unui Regat liber și independent – Regatul României. Dacă ea în timpuri grele, de restriște și de întuneric a știut, împreună cu toată nația a-și păstra și apăra autocefalia sa, cu atât mai vârtos va face aceasta astăzi, când s-a făcut lumină mare, când națiunea, a căreia este această Biserică, vede în ea un scut mare de apărare în timpuri grele, un liman în vijeliile vieții și o călăuză sigură pe calea mântuirii.

Cu toate acestea, Patriarhia n-a încetat din timp în timp a manifesta sub diferite forme părerea sa de rău că n-a putut cuceri și supune această Biserică a națiunii române, puternică prin credință. Patriarhia a dezaprobat toate mișcările noastre de renaștere națională și le-a combătut cu toate armele de care a crezut că poate dispune. Pentru mișcarea noastră națională de la 1848, Patriarhia a destituit și argosit pe mitropolitul Neofit, pentru că s-a pus în fruntea națiunii în acea mișcare. Țara era tulburată și îngrijită de existența sa politică și de aceea faptul a fost trecut cu vederea și considerat numai ca un expedient în luptele politice interne și externe. Când s-a început mișcarea unionistă în România, Patriarhia a crezut că poate amenința pe mitropolii

români cu excomunicarea, dacă vor adera și ei la unire și vor coopera pentru realizarea ei. Mitropolii însă, ca și în trecut, au continuat a coopera la realizarea acestui mare act național”.

„Sub domnitorul Cuza s-au luat mănăstirile țării din mâna călugărilor fanarioți, act prin care s-a șters ultima rămășiță a dominației fanariote, și s-a dezrobit și redat țării, partea înstrăinată din moșiile și veniturile române spre a se întrebuința numai spre dezvoltarea și cultura națională. Patriarhia a dat alarmă mai în toată lumea, a pârât și nu încetează a se plânge pe la toate puterile contra unei închipuie nedreptăți ce i-ar fi făcut România, dar în realitate, pentru un mare bine făcut României. Când sub același domn, între alte legi pentru organizarea țării, s-au făcut și câteva legi privitoare la Biserica română, aceste legi, în adevăr, n-au găsit echo în inimile românilor și s-au impus de guvernul domnitorului ca niște expediente politice, cum s-a explicat lucrul pe urmă. În țară era însă murmur pentru dânsule. Patriarhia a protestat contra lor la domnitor, însă protestul a fost respins. Guvernul domnitorului a răspuns patriarhului, combătând amestecul lui în afacerile interne ale țării și Bisericii române”.

„Sub domnitorul Carol I, Legea organică bisericească făcută sub Cuza Vodă, și care deșeptase mare nemulțumire în țară, s-a prefăcut, puindu-se ca bază canoanele bisericești și uzurile tradiționale ale țării, ceea ce a mulțumit toate spiritele în țară. În ea se cuprinde modul alegerii mitropoliților și episcopilor, constituirea Sfântului Sinod și prerogativele lui în afacerile bisericești, administrația eparhiilor, etc. După această lege se conduce Biserica noastră acum de zece ani aproape, și ea în sine nu este decât o continuare și aplicare a uzurilor anterioare.

Patriarhia până astăzi se face a nu ști nimic despre organizarea și poziția noastră bisericească și la toată ocazia favorabilă ne întâmpină cu pretențiile sale de amestec în administrarea noastră internă bisericească. În toate scrisorile sale către Mitropolitul primat al României și președintele Sfântului Sinod al Bisericii Ortodoxe Române, Patriarhia întrebuințează titluri: «Prea Sfin-

țite Mitropolit al Ungrovlahiei, prea cinstite exarh al plaiurilor și locțiitor al Cesareei Capadociei», titluri care cele mai multe la noi n-au avut și nu au un sens sau vreo aplicație practică, afară doar numai intenția de a jigni simțul nostru național, neîntrebuințând titlurile noastre legale. Cu această ocazie, amintim și aceea că în prezent, țara noastră nu este o simplă regiune, ținut, ci «păzitul de Dumnezeu Regat al României».

Acesta este în scurt istoricul autocefaliei Bisericii Române, pe de o parte, avută și practică de români neîntrerupt, ca o demnitate inerentă unei națiuni autonome și apărată cu zel și pietate de toate generațiile trecute în curgere de mule secole, pe de altă parte, combătută și îngânată de Patriarhia de Constantinopol, deși ea nu are în favoarea sa, decât poate unele cazuri regretabile din domnia fanarioților sau reminiscențe de pe atunci”.

„Încheind acest capitol, Sfântul Sinod al Bisericii Ortodoxe Române, pe temeiul istoriei noastre române, pe temeiul legislației noastre moderne, pe temeiul demnității statului român și al demnității națiunii române, declară sus și tare că Biserica Română Ortodoxă a fost și este autocefală în cuprinsul teritoriului României și nici o autoritate bisericească străină nu are drept a ne impune ceva. Nu avem nevoie a fi din nou recunoscută de cineva autocefalia noastră bisericească; ea este un fapt istoric îndestulător pentru noi și pentru cei ce ne iubesc și voiesc a fi cu Biserica și cu Statul nostru în relații amicale. Astfel stăm și astfel vom sta cât va fi în noi o suflare și nimic nu ne va urni din această poziție.

Declarăm totodată că noi, apărând autocefalia Bisericii noastre de orice presiune din afară, nu voim a ne despărți de întregimea Bisericii Ortodoxe. Noi păstrăm aceleași doctrine bisericești, aceeași disciplină, același cult divin, care le-am moștenit de la părinții noștri și care sunt comune Bisericii ortodoxe din toate țările. Noi recunoaștem în Patriarhia de Constantinopol un centru moral, de unde trebuie să porceadă direcțiunea în toate chestiunile de interes general al întregii Biserici ortodoxe, în privința dogmelor, a disciplinei, a cultului. Patriarhia poate la trebuință a ne consulta și pe noi în asemenea materii; putem și noi în ase-

menea cazuri să o consultăm. Patriarhul este socotit la noi ca primul ierarh al Bisericii ortodoxe și mitropoliiții noștri îl pomenesc la sfintele servicii, implorându-i de la Dumnezeu pace, sănătate, onoare, viață îndelungată și povățuirea Bisericii pe calea cea dreaptă. Vom primi de la acest centru bisericesc cu dragoste chiar povățuiri spirituale de folos națiunii și Bisericii noastre. Dorim însă ca corespondența noastră bisericească să fie în formele obișnuite la noi și cerute de demnitatea reciprocă”¹¹.

Cu privire la proveniența Sfântului Mir în Țările Române, în actul sinodal se arată că, uneori, sfințirea acestuia era săvârșită în Țările Române, la rugămintea domnitorilor, de patriarhii răsăriteni aflați în vizită aici împreună cu ierarhii români, alteori, Sfântul Mir era primit în dar de la Patriarhii din Răsărit; uneori era primit de la Constantinopol, alteori de la Kiev. La caz de nevoie, mitropoliiții îl adăugau cu untdelemn curat și îl sporeau¹². De asemenea, în legătură cu îndreptățirea Sfântului Sinod al Bisericii Române de a săvârși slujba de sfințire a Sfântului și Marelui Mir la București, se arată:

„Biserica trebuie să fie depozitara tuturor mijloacelor pentru săvârșirea Sfintelor Taine, inclusiv a Sfântului Mir. A căuta acest mijloc de sfințire pe la Bisericele din alte țări ar însemna că acea Biserică nu posedă toată plenitudinea mijloacelor de mântuire și sfințire. Sfințirea Sfântului Mir este un atribut indispensabil pentru o Biserică autocefală. Fără acest atribut, acea Biserică este lipsită de unul din mijloacele principale spre mântuire – comunicarea Sfântului Duh.

În această convingere bazată pe canoane, pe istoria generală a Bisericii Ortodoxe și pe istoria Bisericii noastre, precum și pe însemnătatea dogmatică și pe exemplul altor Biserici autocefale, noi am decis a săvârși în România, în Biserica Catedrală a primei Mitropolii, sfințirea Mirului, după rânduiala stabilită întru aceasta de Biserică și după cum se face și la alte Biserici autocefale. Această decizie este nestrămutată pentru totdeauna până când va exista Biserica ortodoxă a națiunii române. Cât privește

¹¹ „Sumarul Ședinței Sfântului Sinod din 23 noiembrie 1882”, pp. 748-752.

¹² „Sumarul Ședinței Sfântului Sinod din 23 noiembrie 1882”, p. 755.

muștrarea ce ne face pentru acest act, Înalta Sa Sanctitate Patriarhul ecumenic, noi o privim cu simțul blândității, cuvenită Bisericii noastre, ca membru al Bisericii Ortodoxe ecumenice”¹³.

Cu privire la celelalte acuze menționate în scrisoarea patriarhului ecumenic din 10 iulie 1882, se menționează că Sfântul Sinod al Bisericii Ortodoxe Române nu are cunoștință despre ele¹⁴. După prezentarea raportului comisiei, Sfântul Sinod a decis în aceeași zi:

„1. Aprobarea celor expuse în raportul comisiei despre Autocefalia Bisericii Române, despre relațiile intereclesiastice ale Bisericii Române cu Patriarhia de Constantinopol, precum și despre actul Sfințirii Sfântului Mir;

2. Raportului comisiei i se va da forma de act sinodal și investindu-se cu subscrierile tuturor membrilor Sfântului Sinod și cu sigiliul Sinodului, se va păstra în arhiva Sfântului Sinod ca normă a Bisericii Române pentru totdeauna în raporturile intereclesiastice cu Patriarhia de Constantinopol;

3. Înalt Prea Sfințitul Mitropolit Primat și Președinte al Sfântului Sinod, pe lângă adresa sa, să comunice o copie de pe acest act sinodal Înaltei Sanctități Patriarhul ecumenic”¹⁵.

La 13 decembrie 1882, mitropolitul primat a trimis acest document Ministrului de Externe al României, Dimitrie A. Sturdza, rugându-l pentru traducerea în limba franceză¹⁶. Actul sinodal menționat a fost trimis ulterior patriarhului ecumenic Ioachim al III-lea, prin Ministerul de Externe al României, la data de 1 februarie 1883. Era însoțit și de o adresă a mitropolitului primat Calinic Miclescu. Acesta explica motivul întârzierii trimiterii actului sinodal (convocarea sesiunii de toamnă a Sfântului Sinod în luna octombrie 1882), menționând apoi că scrisoarea patriarhului i-a făcut o impresie foarte dureroasă:

¹³ „Sumarul Ședinței Sfântului Sinod din 23 noiembrie 1882”, pp. 755-756.

¹⁴ „Sumarul Ședinței Sfântului Sinod din 23 noiembrie 1882”, p. 757.

¹⁵ „Sumarul Ședinței Sfântului Sinod din 23 noiembrie 1882”, pp. 567-568.

¹⁶ Arhiva Ministerului Afacerilor Externe, fond *Arhiva Istorică*, vol. 303 (1879-1887), doc. *Relațiile cu Patriarhia din Constantinopol, 13 decembrie 1882*, f. 99.

„Biserica noastră, Înaltpreasfințite, primește fără nicio supărare, din contră, cu multă mulțumire și cu adâncă recunoștință, orice luare aminte frățească ce i-ar adresa orice Biserică ortodoxă, căreia i s-ar părea că Biserica noastră a greșit întru ceva, când acea luare aminte se face într-un spirit adevărat frățesc și creștinesc, cu dragostea aceea ce o descrie Marele Apostol al națiunilor. Când însă vedem că, înainte de a ni se cere pe cale frățească cuvenitele explicații, ni se fac muștrări foarte aspre și încă cu totul nedrepte și contrare atât spiritului cum și literei Sfintei Scripturi și mai ales îndemnului ce ni-l dă Sfântul Apostol Petru, de a păstori turma lui Hristos „nu ca cum am stăpâni peste cler, ci făcându-ne exemplu turmei” – înțelegeți Înalte Preasfinte că nu putem decât a simți o adâncă mahnire”¹⁷.

Menționa, de asemenea, că membrii Sfântului Sinod al Bisericii Române

„au privit acele muștrări cu toată blândețea, căci toți suntem animați de dorința de a vedea dominând cea mai perfectă pace și armonie între Bisericile ortodoxe mai cu seamă astăzi, când în toate părțile vedem inamici puternici ridicându-se în contra creștinismului în genere și special în contra Ortodoxiei”, Mitropolitul se semna cu titulatura: „Calinic, Arhiepiscop, Mitropolit al Ungrovlahiei și Primat al României”¹⁸.

După ce a primit acest document al Sfântului Sinod al Bisericii Ortodoxe Române, patriarhul ecumenic n-a mai răspuns părții românești. La 5/17 aprilie 1883, ministrul plenipotențiar al României la Constantinopol, Petre Mavrogheni, trimitea o adresă ministrului de externe al României, Dimitrie A. Sturdza, în care îl informa despre faptul că patriarhul „s-a ținut, parcă într-adins, în cea mai completă rezervă în această privire”¹⁹.

¹⁷ Arhiva Ministerului Afacerilor Externe, fondul *Arhiva Istorică*, vol. 303 (1879-1887), doc. *Relațiile cu Patriarhia din Constantinopol, Relațiile cu Patriarhia din Constantinopol, 1 februarie 1883*, f. 217.

¹⁸ *Ortodoxul*, București, an IV (1883), nr. 11, pp. 81-82. Actul sinodal și adresa mitropolitului primat către patriarhul din Constantinopol poate fi cercetat și în Arhiva Ministerului Afacerilor Externe, fond *Arhiva Istorică*, vol. 303 (1879-1887), doc. *Relațiile cu Patriarhia din Constantinopol, 1 februarie 1883*, f. 218.

¹⁹ Arhiva Ministerului Afacerilor Externe, fondul *Arhiva Istorică*, vol. 303 (1879-1887), doc. *Relațiile cu Patriarhia din Constantinopol, 1 februarie 1883*, f. 217: „Domnule Ministru,

Tema autocefaliei Bisericii Ortodoxe Române a început să intereseze în mod direct Patriarhia Ecumenică, la sfârșitul anului 1883. Fondurile documentare inedite identificate în Arhiva Ministerului de Externe al României evidențiază o amplă corespondență diplomatică între Ministerul de Externe, Ministerul Cultelor și Instrucțiunii Publice din România și Patriarhia Ecumenică, care a avut loc în perioada decembrie 1883 - aprilie 1885, la inițiativa Patriarhiei Ecumenice, prin intermediul Legației Române din Constantinopol și cu informarea permanentă a Sfântului Sinod al Bisericii noastre pe această temă, și care a dus, în cele din urmă, la încheierea unei stări tensionate și incerte la nivel eclesiologic care a durat douăzeci de ani.

La 10/22 decembrie 1883, patriarhul ecumenic Ioachim al III-lea a avut o întâlnire cu ministrul plenipotențiar al României la Constantinopol, Petre Mavrogheni, pentru a aduce în discuție chestiunea posibilității recunoașterii canonice a autocefaliei Bisericii Ortodoxe Române. Exprimându-și părerea de rău pentru prelungirea unei stări nefirești între cele două Biserici, patriarhul recunoștea că la data constituirii Sinodului Bisericii Ortodoxe Române (3 decembrie 1864) și a proclamării autocefaliei bisericești, Sinodul Patriarhiei Ecumenice nu a recunoscut legalitatea acestui fapt și a protestat. Noile realități politice – proclamarea regatului independent al României – făceau, însă, posibilă, în gândirea patriarhului ecumenic, recunoașterea, fără dificultăți, a autocefaliei. În adresa înaintată Ministrului Afacerilor Străine, Dimitrie A. Sturdza, Petre Mavrogheni aducea în discuție și chestiunea motivației care l-ar fi determinat pe patriarhul Ioachim al III-lea, să caute

confirmându-vă telegrama mea cifrată nr. 196 cu data de astăzi, am onoarea a Vă aduce la cunoștință că epistola IPS Mitropolitului Primat și copia după hotărârea Sf Sinod au fost remise SSS Patriarhului în ziua de 15/27 februarie trecut împreună cu nota noastră nr. 61. Însuși Protosinghelul Patriarhiei a subscris în condică despre primirea acestor acte. Cu părere de rău constat că dacă nu am răspuns până acum la nota D-Voastre nr. 1775 din 7/19 februarie, cauza a fost că am tot așteptat un răspuns din partea Patriarhului, care însă s-a ținut, parcă într-adins, în cea mai completă rezervă în această privire. Am încercat prin diferite chipuri lăaturalnice de a afla impresia ce documentele sus menționate au putut produce asupra înalților prelați greci, însă cu toată stăruința ce am pus întru aceasta, până acum nu am putut afla nimic. Singur jurnalul grecesc, *Avghi*, pe care Vi-l trimit aici în alăturare, a publicat fără de niciun comentariu în numerele sale de la 28 martie și următoarele, scrisoarea patriarhală și răspunsul Sinodului nostru. Mai zilele trecute, jurnalele: *Eastern Express* și *Turquie* de aici au publicat, după o notiță a oficiului turc *Vakit*, că aș fi făcut o vizită Patriarhului spre a mă înțelege cu SSS tocmai asupra chestiunii răspunsului Sinodului nostru. Eu am făcut îndată să se dezminț o informație atât de eronată fiind că nu am avut ocazia de a vedea de mult pe Patriarh, nici am fost la SSS cu un asemenea scop. Binevoii a primi, Domnule Ministru, asigurarea prea înaltei mele considerații. Mavrogheni”

aplanarea acestui conflict înregistrat între Biserica Ortodoxă Română și Patriarhia Ecumenică. El menționa, pe de o parte, poziția Patriarhiei Ecumenice în Imperiul Otoman, pe de altă parte, „îndoita propagandă ruso-bulgară și catolică, care îi sapă acum foarte tare autoritatea în provinciile balcanice”. Într-un context internațional politic și bisericesc defavorabil, patriarhul ecumenic și-a dat seama de

„necesitatea de a curma conflictul religios ce s-a iscat cu proclamarea autocefaliei Bisericii Române și de a intra în relațiuni mai bune și mai strânse cu noi”²⁰.

În cadrul întrevederilor dintre consilierul noului patriarh ecumenic Ioachim al IV-lea, Constantin Calliadi Bey, și ministrul plenipotențiar la Constantinopol, Petre Mavrogheni, s-a putut constata faptul că alături de interesul patriarhului pentru consolidarea „unirii spirituale a tuturor ramurilor Ortodoxiei”, recunoașterea autocefaliei Bisericii Ortodoxe Române era pusă în discuție și în legătură cu așa numita „chestiune orientală”, în contextul pericolului „panslavismului” manifestat tot mai evident, la acea vreme, în spațiul sud-est european²¹. Guvernul României, condus de Ion C. Brătianu, a fost interesat în mod direct de inițiativa Patriarhiei Ecumenice cu privire la recunoașterea autocefaliei Bisericii Ortodoxe Române, urmărind stabilirea de relații internaționale cordiale și reglementarea relațiilor Bisericii Române cu Patriarhia Ecumenică, prin care Biserica Română să primească un statut oficial canonic recunoscut și de celelalte Biserici ortodoxe autocefale²².

Membrii Sfântului Sinod ai Bisericii Ortodoxe Române, care au apărut cu demnitate și patriotism independența bisericească națională teritorială, proclamată de statul român în anul 1864, începând cu anul 1880, au considerat ca, pentru aplanarea conflictului cu Patriarhia Ecumenică, să fie îndeplinite demersurile formale pentru recunoașterea autocefaliei bisericești din partea Patriarhiei Ecumenice. În scrisoarea Mitropolitului Calinic Miclescu adresată

²⁰ Arhiva Ministerului Afacerilor Externe, fond *Constantinopol*, dosar 271, doc. *Adresa ministrului plenipotențiar la Constantinopol, Petre Mavrogheni, către ministrul Afacerilor Străine, D. A. Sturdza, din 10/22 decembrie 1883*, nr. 720.

²¹ Arhiva Ministerului Afacerilor Externe, fond *Constantinopol*, dosar 271, doc. *Adresa ministrului plenipotențiar la Constantinopol, Petre Mavrogheni, către ministrul Afacerilor Străine, Dimitrie A. Sturdza, din 25 decembrie 1884 / 6 ianuarie 1885*, nr. 680.

²² Arhiva Ministerului Afacerilor Externe, fond *Constantinopol*, dosar 271, doc. *Adresa ministrului plenipotențiar la Constantinopol, Petre Mavrogheni, către ministrul Afacerilor Străine, Dimitrie A. Sturdza, din 9/21 februarie 1885*, nr. 2020.

la 20 aprilie 1885 Patriarhului Ecumenic Ioachim al IV-lea, acesta îl ruga să dea binecuvântarea acestui fapt săvârșit în interesul religiei și

„să recunoască Biserica Autocefală a Regatului României ca soră de aceleași rit și de aceeași credință întru toate. Sfântul Sinod al Bisericii Autocefale a Regatului României ține a conserva intacte dogmele sacre ale Sfintei noastre credințe ortodoxe și tradiția Bisericii și va avea întotdeauna îngrijirea de a da Preasfântului Tron Ecumenic și Patriarhicesc din Constantinopol, conform cu canoanele și cu învățătura Bisericii, întâietatea de onoare, care îl face întâiul tron al întâiului prelat al întregii Biserici Ortodoxe a Răsăritului și de a se pomeni de către președintele Sfântului Sinod în întâiul loc, după obiceiul stabilit, numele Patriarhului, care își are reședința pe tronul ecumenic și apostolic al Răsăritului. Iar pentru a se menține prin mijloacele canonice și legale unitatea credinței, Sfântul Sinod al Bisericii Autocefale a Regatului României va sta întotdeauna în legătură dogmatică și canonică cu Preasfântul Tron Ecumenic ca și cu celelalte Biserici Ortodoxe autocefale”.

Tomosul patriarhal de recunoaștere a autocefaliei Bisericii Ortodoxe Române, semnat la 25 aprilie 1885 de către patriarhul Ioachim al IV-lea și de membrii Sinodului Patriarhiei Ecumenice, cuprindea următoarele idei esențiale: unitatea Bisericii lui Hristos, dar și posibilitatea modificării „afacerilor de administrație eclesiastică și de ordine a demnităților” în cadrul Bisericilor locale „în vedere cu pozițiunea țărilor”; acordarea binecuvântării și recunoașterea Bisericii Regatului României ca „neatârnată și autocefală, administrându-se de propriul și Sfântul său Sinod, având de președinte pe Înalt Prea Sfințitul și Prea Cinstitul mitropolit al Ungrovlahiei și exarh al României, cel după vremi, nerecunoscând în propria sa administrațiune internă nici o altă autoritate bisericească, fără numai pe capul Bisericii Ortodoxe celei una, sfântă, sobornicească și apostolică, pre Mântuitorul Dumnezeu – omul, care este singura temelie și piatra cea din capul unghiului și întiul și supremul și veșnicul Arhiereu și Arhipăstor”; proclamarea Sfântului Sinod al Bisericii Române, ca „bucurându-se de toate prerogativele și de toate drepturile chiriarhicești inerente unei Biserici autocefale”; datoria acestuia de a pomeni în „sfintele sale diptice, după tradițiunea veche a sfinților și purtă-

torilor de Dumnezeu părinți”, pe patriarhul ecumenic; datoria Bisericii Ortodoxe Române de a se consulta cu celelalte Biserici ortodoxe autocefale „în toate problemele importante canonice și dogmatice, care au trebuință de o chibzuire mai generală și mai comună, după sfântul obicei al părinților, păstrat de la început” și datoria președintelui Sfântului Sinod al Bisericii Ortodoxe Române de a trimite gramata sinodală la instalarea sa, celorlalte Biserici autocefale, acestea având aceeași datorie²³.

²³ „Acte privitoare la Autocefalia Bisericii Ortodoxe a României”, în *Biserica Ortodoxă Română*, București, an IX (1885), nr. 5, pp. 344-354.

PRIMII PROFESORI DE RELIGIE „DEFINITIVI” (TITULARI) DIN ÎNVĂȚĂMÂNTUL GIMNAZIAL ȘI LICEAL OLTEAN

Pr. Conf. Univ. Dr. Sergiu-Grigore POPESCU
Universitatea din Craiova

Abstract

For a long time the Romanian School has been identified with the Romanian Orthodox Church. The first schools on the Romanian territory were set up by the Church, through its servants, enlightened minds who understood that the progress of a people is strictly conditioned by culture and education. Since the Middle Ages, many monasteries and more significant churches have decided that their places of worship should also become places of culture, schools for children eager to learn, many of them lacking material means. Many sons of peasants learned in the porches of the monasteries, using church books. The teachers were monks, priests and singers. As such, it is not surprising that our old historiography considered the School as an institution of the Church. It can easily be noticed that at the most important schools in all the five county capitals of Oltenia (Craiova, Râmnicu Vâlcea, Târgu Jiu, Turnu Severin and Caracal) from the end of the 19th century and the beginning of the 20th century teaching at least one professor of Religion, usually licensed in Theology, known at that time not only for theological training, but also for didactic-pedagogical training. Another important point to underline is that in Târgu Jiu, Turnu Severin and Caracal taught only one professor of Religion, in Craiova taught four specialized

professors, and in Râmnicu Vâlcea their number is even higher, if we count the teachers from the Theological Seminary. Beyond their responsibility for the good religious education of students attending the aforementioned schools, the mission of these teachers was a special one. They convinced the authorities that Religion, as a discipline, had its own place even in high school education, at a time when more and more voices demanded the “total secularization” of Romania.

Keywords

teachers, Religion, religious education, Oltenia, school, seminar, gymnasium, high school, reform

Mult timp Școala românească s-a identificat practic cu Biserica strămoșească. Cele dintâi școli de pe pământul românesc au fost înființate de Biserică, prin slujitorii ei, minți luminate care au înțeles că progresul unui popor este strict condiționat de cultură și de educație. Încă din Evul mediu, multe mănăstiri și chiar biserici de enorie mai însemnate au hotărât ca lăcașurile lor de cult să devină și lăcașuri de cultură, școli pentru copiii dornici să învețe carte, mulți dintre ei lipsiți de mijloace materiale. Câți fii de țărani nu vor fi avut tinda vreunei mănăstiri ori biserici drept școală, iar cărțile de cult, cu precădere Ceaslovul, cel dintâi abecedar. Dascăli le-au fost călugării, preoții și cântăreții lor. Ca atare, nu este de mirare că istoriografia noastră veche socotea Școala ca instituție a Bisericii.

În timp, lucrurile s-au schimbat și așa-zise reforme au transformat Școala într-o instituție din ce în ce mai îndepărtată de Biserică. Din diverse motive, clasa politică din a doua jumătate a secolului al XIX-lea a încercat, etapizat, să taie legătura ontologică ce a existat din totdeauna între Biserică și Școală.

La sfârșitul secolului al XIX-lea, învățământul românesc se pregătea pentru noi reforme, toți dascălii din țară așteptând cu nerăbdare noul proiect de Lege a instrucțiunii publice, proiect la care se lucra încă din 1891, sub coordonarea lui Titu Maiorescu, ministru al Cultelor și Instrucțiunii publice. Pentru Biserica Ortodoxă semnalele nu erau tocmai pozitive. Se cerea cu insistență desființarea seminariilor eparhiale (inferioare, de patru clase, existente pe lângă episcopiiile din țară), fără să se propună înființarea unora superioare, similare celor de la București și Iași. Seminariile inferioare aveau să devină gimnazii clericale ai căror absolvenți nu mai aveau dreptul la hirotonie, ci puteau urma pe viitor fie cursurile seminariilor superioare, fie pe cele ale liceelor, fiind asimilați absolvenților de gimnazii laice. Mai mult

decât atât, Religia ca disciplină urma să dispară din programa liceelor ce urmau să se înființeze sau chiar funcționau în cele mai mari orașe ale țării.

În 1893, noua Lege a instrucțiunii publice avea să fie votată, este drept cu unele modificări față de proiectul inițial. Chiar și așa, rămâneau suficient de multe prevederi controversate. Amintim faptul că în seminariile eparhiale programa școlară a fost modificată radical. Doar două discipline „de specialitate” se mai regăseau în noua programă de învățământ: Cântări religioase și Științele teologice. În rest, elevii seminariști învățau Limba română, Istoria, Matematica (Aritmetică, Algebră, Geometrie), Fizica, Geografia, Științele naturii, Zoologia, Botanica, Desenul, Caligrafia, Limba latină, Limba franceză, Limba elină etc.¹.

În această atmosferă „ostilă” aveau să-și înceapă misiunea lor profesorii de Religie de la gimnaziile și liceele² din Oltenia sfârșitului de secol XIX și începutului de secol XX. Demersurile lor de a fi recunoscuți drept „definitivi” sau titulari în cadrul acestor școli este lăudabil, în condițiile în care luptau împotriva unui curent de opinie care dorea tot mai insistent laicizarea totală a învățământului românesc.

1. Profesorii Seminarului Teologic de la Râmnic în secolul al XIX-lea și în primii ani ai secolului al XX-lea

Înființat în 1837, Seminarul Teologic de la Râmnic a reprezentat pentru învățământul teologic (și nu numai) din Oltenia un punct de reper. Urmare a strădaniilor depuse de arhimandritul Nifon Rusăilă³ și de episcopul Neofit (1824-1840), se va ridica la Râmnic, începând cu anul 1835, un local nou pentru Seminarul ce urma să se înființeze pe lângă Episcopie. La 8 noiembrie 1837, noua școală își deschidea porțile pentru 30 de elevi ce urmau să fie pregătiți de trei profesori: preotul *Radu Tempea*, numit și inspector al seminarului (1837-1845), preotul *V. Teodorescu (Ardeleanu)* (1837-1842) și *Hristea Grigoriu* (1837-1846), ultimul responsabil cu predarea „Musichiei”⁴.

¹ Al. T. DUMITRESCU, G. M. IONESCU, *Istoria Seminarilor preoțești din Buzău, Curtea de Argeș, Huși continuat Galați, Râmnicul-Vâlci și Roman (înființate succesiv în 1836, 1837, 1851, 1856, 1858, 1864, desființate succesiv în 1856, 1893 și 1901)*, București, 1906, pp. 73-74.

² În fapt, cele mai importante școli ale Statului din fiecare reședință de județ.

³ Mitropolit al Ungrovlahiei (1850-1865) și mitropolit primat al României (1865-1875).

⁴ *Istoricul Eparhiei Râmnicului Noul-Severin alcătuit în anul jubiliar 1906*, Tipografia „Gutenberg”, Joseph Göbl, București, 1906, pp. 289-290.

Despre Radu Tempea știm că a fost cel de-al VI-lea descendent (și ultimul) al familiei preotești Tempea din Brașov care a purtat același nume (Radu), fiind născut în 1793 sau 1794. A studiat la Sibiu, la Gimnaziul latin (1804-1809) și apoi la școala de preoție condusă de Gheorghe Lazăr, după care s-a întors la Brașov unde a fost învățător la școala de pe lângă Biserica „Sfântul Nicolae” din Șchei, diacon (1814) și preot ajutor (1823) la aceeași biserică și „viceprotopop” al Brașovului (1831). În 1836, a slujit pentru o scurtă perioadă de timp la Biserica „Sfinții 40 de Mucenici” din București. A fost chemat la Râmnic de episcopul Neofit. Poate fi socotit printre cei mai de seamă dascăli ai Seminarului din secolul al XIX-lea. Bun administrator și pedagog, de la el ne-au rămas și câteva lucrări: *Cuvânt la sfințirea steagurilor Țării Românești* (1834), *Oglinda statului bisericesc și politicesc sau Învățătura năravurilor bune și vieții creștinești*, (1835), *Cuvânt la deschiderea cursurilor Seminarului Sfintei Episcopii a Râmnicului* (1837) și *Manual de Pravilă bisericească* (1844). Alte manuale didactice au rămas în manuscris. S-a retras din activitate în 1845, așezându-se la schitul Flămânda din județul Vâlcea (a fost numit „superior” al așezământului). Trece la cele veșnice în 1850⁵.

Cu timpul au fost aduși la Seminarul din Râmnic și alți dascăli: *Ioan Priopie* (1842-1847 și 1857-1861), *Gavriil Munteanu* (1845-1847) și ierodiaconul *Chesarie* de la Hurezi (1846-1847). Se remarcă figura luminoasă a lui Gavriil Munteanu, fost inspector al seminarului, și el o mare personalitate a învățământului românesc de la jumătatea secolului al XIX-lea⁶. S-a născut în 1812, la Vingard, județul Alba. După absolvirea liceului din Alba-Iulia a urmat cursuri de drept și filosofie la Cluj. În 1835, s-a angajat la internatul școlii „Sfântul Sava” din București. În 1836, a fost adus profesor la Seminarul Teologic din Buzău, iar în 1845, la cel de la Râmnic. În 1847, s-a întors în Transilvania, fiind numit profesor la Gimnaziul român ortodox din Brașov (din 1853, director). A fost implicat în mișcarea de emancipare a românilor, participând la Revoluția din 1848, din Țara Românească. De remarcat că în 1839, a înființat, împreună cu Dionisie Romano, gazeta *Vestitorul Bisericesc*. A fost unul dintre membrii fondatori ai Societății Academice Române, ca reprezentant al Transilvaniei, membru al „ASTRA” și al „Societății de Științe Naturale” din Bratislava. Moare în 1869. De la el ne-au rămas manuale școlare și numeroase traduceri. Dintre operele sale consemnăm: *Dicționar ger-*

⁵ Mircea PĂCURARIU, *Dicționarul teologilor români*, ed. a II-a, Editura Enciclopedică, București, 2002, p. 489.

⁶ *Istoricul Eparhiei Râmnicului Noul-Severin*, p. 290.

mano-român (1853-1854), *Geografia biblică sau Descrierea locurilor însemnate prin fapte biblice* (1854), *Carte de lectură românească pentru clasele gimnaziale inferioare și reale* (1857), *Gramatica română pentru clasele gimnaziale* (1860-1861), *Plurismul în literatura română* (1862) și *Gramatica latină* (1863).

Un moment de cotitură în istoria Seminarului vâlcean îl constituie anul 1847. La 7 aprilie, un mare incendiu mistuia mai mult de jumătate din oraș, fiind distrusă și clădirea Seminarului (și sediul Episcopiei). În luna mai a aceleiași an se lua hotărârea mutării Episcopiei (și a Seminarului la Craiova). Deși a fost primit în incinta mănăstirii Bucovăț de lângă Craiova, Seminarul n-a putut funcționa din lipsă de elevi, iar apoi din cauza tulburărilor politice din anul revoluționar 1848, rămânând închis până la 1 septembrie 1851. Din cauza pidicilor puse de egumenul grec Hrisant, școala nu poate funcționa corespunzător nici după această dată, astfel că Sfântul ierarh Calinic de la Cernica ia hotărârea să-o mute în casele serdarului Alecu Dârzeanu din Craiova, pentru ca în 1853, s-o așeze în dependințele nou construite pe lângă metocul „Sfântul Nicolae” Gănescu (în fapt, reședința Episcopiei la acea vreme). În 1854, metocul Gănescu, cu toate dependințele sale, a fost ocupat de austrieci, care l-au transformat în spital de campanie. Sfântul Calinic ia hotărârea să se reîntoarcă la Râmnic, așezând, pentru început Seminarul în casele boierului Nicu Vlădescu. Cursurile au fost reluate în mai 1855, iar în toamna anului 1856, școala revenea în vechiul său sediu, refăcut între timp⁷.

În perioada în care a funcționat la Craiova, la Seminar au predat: ieromonahul *Atanasie Stoenescu* (inspector între iulie-noiembrie 1851), *V. Caloianu* (1851-1854), *Grigore Mihăescu* (1851-1857), *Toma Paraipan* (1851-1853), *Ghelasie Ecclesiarhul* (inspector între 1852-1857) și *N. Călinescu* (1853-1865).

După revenirea la Râmnic: *Petru Roman* (1854-1858, originar din Gorj, fost elev al Seminarului, cu studii în Rusia), *Ghiță Ionescu* (1854-1857, și el cu studii în Rusia), *Ioan Anagnostu* (1857), ieromonahul *Dionisie* (inspector între 1858-1861), preotul *D. Brănescu* (1859), ieromonahul *Anania Melega* (1858-1859), arhimandritul *Augustin* (1859-1860, director fără leafă), *Ioan Oprescu* (1858-1886, profesor de Istorie).

La 13 septembrie 1860, a fost aprobată trecerea seminariilor din Țara Românească sub conducerea și administrarea Ministerului Cultelor și Instruc-

⁷ *Istoricul Eparhiei Râmnicului Noul-Severin*, pp. 288-289.

țiunii Publice. Nu se urmărea scoaterea totală a acestor școli de sub controlul episcopal, ci punerea lor sub „sub aceeași direcțiune, cum sunt toate celelalte școli”⁸. De acum profesorii vor fi numiți pe discipline.

În anii care au urmat sunt întâlniți dascălii: preotul *I. Petrescu* (cu unele întreruperi, 1856-1895, meditator, profesor ajutător de Muzică, profesor de Religie și director în trei rânduri), ieromonahul *Grigorie* de la schitul Strâmba (1862-1863, director), *N. Nenciulescu* (1864-1865, director), *Marin Demetrian* (1864-1870, la Limba latină), *Demetriu Radovan* (1864-1881, la Științele Naturii), *S. Zavricescu* (1867-1892, la Desen și Caligrafie), arhimandritul *Veniamin Arhipescu* (1870-1871, director), Ioan Crăciunescu (1869-1873, la Limba greacă), *Vasile Ghejan* (1870-1887, la Limba latină), *Oprea Demetrescu* (1871-1891, la Muzică bisericească), *Marin Marinescu* (1871-1873, la Limba franceză), Dr. *Ioan Surpețianu* (1873-1877, la Medicină și Igienă, medic al școlii), *Mihai Frunzescu* (1881-1883, la Științele Naturii; cu studii în Italia), *Gherasim Safirin* (1876-1899, Morală, Liturgică și Pastorală; director și viitor episcop la Roman; licențiat în Teologie la Atena), *Dobre Rădulescu* (1883, la Științele Naturii), *Marin Rosariu* (1876-1887, la Matematică), *Gheorghe Bră-tășanu* (1887-1893, la Matematică), protopopul *Meletie Răuțu* (absolvent al Seminarului de grad II de 8 clase de la Socola-Iași, numit profesor „definitiv” de Muzică bisericească și vocală la 29 iulie 1888), *Petre Dragomirescu* (1891-1896, profesor suplinitor de Limba latină), *G. Oprea* (1893-1895, la Limba germană), *Nicolae Negoescu* (1895, la Matematici și director).

Chiar și după controversata „Lege a instrucțiunii publice” din 1893, Seminarul de la Râmnic a continuat să funcționeze⁹. În ultimii ani ai secolului al XIX-lea, corpul profesoral era format din următorii dascăli: Dr. *I. Suciu* (doctor în medicină la Paris, profesor definitiv de Igienă și Științele Naturii și medic al școlii, între 1878-1901), *Alexandru Răsmeriță* (diplomat al Școlii de Belearte din Sankt Petersburg, numit în 1893 maestru provizoriu de Desen și Caligrafie), *Ion V. Petrișor* (licențiat în Litere și Filosofie la Universitatea din București, a predat Limba română, Istoria și Geografia, între 1895-1897), *Eusebiu Pașcan* (absolvent al Facultății de Litere din Cernăuți, a predat Limba germană, între 1895-1900), preotul *N. Filip* (licențiat în Teologie la Academia spirituală din Kiev, profesor de Istorie și director, între 1895-1901), diaconul *N. Mateescu* (licențiat în Teologie la București, a funcționat, între 1895-1901, ca profesor provizoriu de Religie și Istorie biseri-

⁸ Arhiva Arhiepiscopiei Râmnicului, dosar 24/1860, f. 161.

⁹ *Istoricul Eparhiei Râmnicului Nou-Șeșu*, p. 289.

cească), *Gheorghe Mihail* (diplomat al Școlii de gimnastică, arme și dare la semn din București, a fost, între 1898-1901, profesor de Gimnastică), *Traian Bratu* (1900-1901, profesor de Limba germană), *Panait Criveț* (licențiat în Litere la Universitatea din Iași, profesor de Istorie și Geografie, între 1899-1901) și *Ion Antonescu* (absolvent al Facultății de Științe din București, profesor suplinitor de Matematici, între 1899-1901)¹⁰.

În 1901, toate seminariile inferioare din România au fost desființate, devenind simple gimnazii clericale. În aceste condiții și corpul profesoral de la Râmnic s-a risipit. Având aprobarea ministrului de resort, Spiru Haret, Seminarul și-a redeschis porțile la 25 septembrie 1908, în incinta mănăstirii Bistrița. A funcționat aici până în 1911, când a revenit în vechiul sediu din Râmnicu-Vâlcea; în 1914, a fost mutat într-un sediu nou. În primul an de după reînființare, au funcționat ca dascăli: *N. Mateescu* (director), *D. Hozoc* (licențiat în Matematici), *N. Crețu* (licențiat în Teologie) și *C. Popian* (absolvent al Școlii normale). În anii următori au fost aduși alți patru profesori: *N. S. Ionescu*, *I. V. Luca*, *I. C. Sgondea* și *N. Filip* (director între 1910-1911)¹¹.

2. Primii profesori de Religie din Oltenia (sfârșitul secolului al XIX-lea și primii ani ai secolului al XX-lea)

În **Craiova** (cel mai mare oraș din dreapta Oltului), potrivit *Anuarului pe anul 1900* al Episcopiei Râmnicului, au funcționat în această perioadă patru dascăli de Religie¹².

Preotul *Nicolae Georgescu*, absolvent de seminar gradul I și 5 clase liceale, a fost numit profesor la Școala Normală pentru învățătoare, la 1 aprilie 1899¹³. Această școală a fost înființată în 1883, funcționând practic în paralel cu cea pentru învățători (înființată în 1870)¹⁴.

Gheorghe Protopopescu, licențiat în Teologie la București, profesor, începând cu 1 septembrie 1899, la Școala Normală pentru învățători¹⁵. Această școală și-a deschis porțile la 1 octombrie 1870. Istoria ei a fost una zbuciu-

¹⁰ *Anuarul pe anul 1900*, București, 1899, pp. 17-18; *Istoricul Eparhiei Râmnicului Noul-Severin*, pp. 291-293.

¹¹ Nicolae ANDREI, Gheorghe PĂRNUȚĂ, *Istoria învățământului din Oltenia*, vol. II, Editura „Scrișul Românesc”, Craiova, 1981, p. 282.

¹² *Anuarul pe anul 1900*, pp. 20-21.

¹³ *Anuarul pe anul 1900*, p. 20.

¹⁴ Liubovia BUȘE, Ion POPA, Elena MURAREȚU, *Monografia Liceului Pedagogic Craiova, Între-prinderea Poligrafică Oltenia*, Craiova, 1970, 576 p.

¹⁵ *Anuarul pe anul 1900*, p. 20.

mată pentru că în 1889, s-a propus și s-a aprobat desființarea ei. Totuși, în 1892, ea a devenit școală de stat, beneficiind mai întâi de câteva locații temporare, iar apoi de un sediu propriu, construit între 1898-1901, la inițiativa ministrului Spiru Haret, după planurile arhitectului Băicoianu. În 1926, avea să primească pe frontispiciul său numele fostului său director, Ștefan Velovan. De remarcat că impunătoarea clădire de pe Calea București este astăzi sediul Facultății de Mecanică a Universității din Craiova¹⁶.

Preotul *Ioan Plevianu*, licențiat în Teologie la București, hirotonit preot în 1891, pe seama parohiei „Sfântul Gheorghe Vechi”, a fost numit profesor la Liceul „Carol I”¹⁷. Una dintre cele mai vechi școli din Craiova și nu numai, Școala Centrală (așa cum se numea atunci) s-a înființat oficial în 1826, însă construcția ei începe în 1835, pe un teren dăruit de viitorul domn Barbu Știrbei. Afectată de cutremurul din ianuarie 1838, clădirea este refăcută, fiindu-i adăugat un turn cu ceas. În noiembrie 1842, noua clădire își deschide porțile pentru elevi, înregistrând încă din primii ani o afluență deosebită (în anul școlar 1843-1844, Școala Centrală avea 405 elevi: 250 din Craiova și 155 din alte localități). Din lipsă de personal calificat (dascăli), își închide porțile după înfrângerea Revoluției de la 1848. A fost un timp cazarmă și spital. Prin strădaniile noului domnitor Barbu Știrbei, școala își redeschide porțile, însă pentru o perioadă scurtă de timp. În 1852, clădirea devine sediul comandamentului țarist și spital. În 1854, se reiau cursurile, școala fiind ridicată la rangul de gimnaziu. În 1860, i se adaugă un internat, iar din 1864, devine liceu. În 1885, prin înalt decret regal, primește numele Liceul „Carol I”. Un sediu nou, cu cupolă, mobilier luxos și fresce pictate în bibliotecă și sala rotundă de pictorul Francisc Tribalski, a fost construit între anii 1893-1895. În 1915, în cancelaria liceului aveau loc ședințele Societății „Prietenii Științei”, filiala Craiova. Odată cu intrarea țării noastre în Primul Război mondial, localul este transformat în spital; își recapătă statutul de sediu de școală după terminarea conflagrației¹⁸.

Preotul *Petre Ștefulescu*, profesor cu titlu definitiv la Externatul secundar și Gimnaziul real din același oraș, numit la 1 septembrie 1899¹⁹. Era absolvent

¹⁶ L. BUȘE, I. POPA, E. MURAREȚU, *Monografia Liceului Pedagogic Craiova*, p. 98.

¹⁷ *Anuarul pe anul 1900*, p. 20; *Istoricul Eparhiei Râmnicului Noul-Severin*, p. 466.

¹⁸ Pentru mai multe date despre trecutul acestei școli vezi: Nicolae ANDREI, *Contribuții la studiul istoriei liceului „Nicolae Bălcescu” din Craiova*, Editura Didactică și Pedagogică, București, 1969.

¹⁹ *Anuarul pe anul 1900*, p. 20.

de seminar gradul I (probabil la Râmnicu Vâlcea), fiind hirotonit preot la 14 martie 1864. La începutul secolului al XX-lea, se găsea încadrat ca supranumerar pe seama parohiei Petru Boji, cu hramul „Sfântul Mina” din urbea Craiovei. Slujea însă la biserica filială „Sfântul Ioan Botezătorul (Sevastian)”²⁰.

Actualul Liceu „Frații Buzești” din Craiova a fost înființat la 8 octombrie 1882, sub numele de „Gimnaziul Real”. Până la inaugurarea clădirii în care funcționează și astăzi (1927), nu a avut un local propriu, elevii săi fiind găzduiți fie într-o sală de clasă a Liceului „Carol I” (timp de un an), fie în imobile aparținând unor familii boierești ale urbei (casa Ioniță Cernătescu de pe Calea Severinului, casa Olteanu de pe strada Barbu Catargiu – azi Brestei, casa Mariei Otetelișanu de pe strada Sfântul Mina – azi Constantin Lecca, Casa Băniei, casa Athanasescu de pe strada Negru Vodă – azi C. D. Fortunescu). La 9 ianuarie 1910, a primit numele de Gimnaziul „Frații Buzești”, iar din 1922, fiind înființat și ciclul superior, devine liceu. Piatra de temelie a actualului sediu a fost pusă în 1924, în prezența ministrului Instrucțiunii Publice, Constantin Angelescu, clădirea fiind construită după planurile arhitecților M. Mihalcea și Șt. Bălăceanu. Deși o parte din săli au fost folosite încă din 1927, inaugurarea oficială a avut loc în 1929.

La **Râmnicu Vâlcea**, cel dintâi profesor de Religie a fost *Ioan Iliescu*, de la Gimnaziul clasic „Alexandru Lahovary”, începând cu 1 iulie 1897. Era licențiat în Teologie la Universitatea din București²¹.

Noul gimnaziu și-a deschis porțile la 7 septembrie 1891, în casele Angelescu din Râmnicu Vâlcea, având o singură clasă cu 42 de elevi. Disciplinele predate erau: Limba română, Religia, Limba latină, Limba franceză, Geografia, Istoria, Aritmetica, Fiziografia, Caligrafia, Muzica și Gimnastica. A beneficiat în primii ani și de unele subvenții oferite de autoritățile locale, necesare pentru procurarea materialului didactic. În 1892, școala avea 79 de elevi, în 1893, 119 elevi, iar în 1894, 142 de elevi. Primii directori au fost Anton Eliadeescu și Dumitru Stănescu. În 1894, gimnaziul s-a mutat, din lipsă de spațiu, în casele căpitanului Nicolae Sofian, în același an școala primind și numele domnitorului Mircea cel Bătrân. În 1899, prin Decret al Ministrului Instrucțiunii publice, se hotărăște ca gimnaziul să poarte numele de „Alexandru Lahovari”. La începutul secolului al XX-lea, gimnaziul funcționa în vechiul local al Seminarului Teologic din curtea Episcopiei, pentru ca în 1906, să primească de la autoritățile locale un spațiu propriu, refăcut

²⁰ *Istoricul Eparhiei Râmnicului Noul-Severin*, p. 465.

²¹ *Anuarul pe anul 1900*, p. 20.

în anii următori după planurile arhitectului Nicolae Ghica-Budești. Lucrările au fost terminate în martie 1911. La 12 octombrie 1913, Ministerul Cultelor și Instrucțiunii Publice comunica gimnaziului din Râmnicu Vâlcea, înființarea cursului superior cu o secție reală, completată cu o secție pedagogică. Din păcate, în 1914, se desființează cursul superior, iar în timpul ocupației germane o parte din școală a fost transformată în spital. Își recapătă destinația inițială abia după terminarea Primei Conflagrații Mondiale²².

La **Târgu Jiu** și-a desfășurat activitatea în această perioadă *Ioan Mălăescu*, numit profesor de Religie la Gimnaziul real „Tudor Vladimirescu” începând cu 1 septembrie 1899²³. La 1 ianuarie 1900, a fost hirotonit preot pe seama parohiei „Sfinții Apostoli” din Târgu Jiu”. Și el era licențiat în Teologie la Universitatea din București²⁴. În 1890, Ministerul Cultelor și Instrucțiunii Publice, comunica Primăriei Târgu Jiu că a aprobat înființarea unui gimnaziu real în oraș, urmând ca autoritățile locale să găsească în cel mai scurt timp posibil un local pentru noua școală și să ofere fondurile necesare pentru dotarea cu cele trebuincioase. Până la construirea unui nou sediu s-a hotărât ca gimnaziul să se folosească de două săli de clasă de la Școala Primară de Băieți. Noul sediu s-a inaugurat în 1898, lucrările fiind însă finalizate anul următor. Din 1897, școala poartă numele lui Tudor Vladimirescu.

La **Turnu Severin**, primul profesor de Religie al Liceului „Traian” a fost *Dimitrie Goliciu*, numit la 1 aprilie 1887²⁵. Născut la 17 mai 1864, în comuna Scăpău, județul Mehedinți, licențiat în Teologie, a fost hirotonit preot, la 1 aprilie 1892, pe seama parohiei „Grecescu” din Turnu Severin; a fost numit protoiereu al județului Mehedinți la 24 martie 1892²⁶.

Începuturile actualului Colegiu Național „Traian” sunt legate de ziua de 1 septembrie 1883, atunci când își începeau cursurile cei 79 de elevi ai primei clase gimnaziale, îndrumați de doi profesori (Mihail N. Hergot, director și profesor de matematici și Ștefan Bodiu, pentru discipline umaniste). Lipsită de un sediu propriu, școala a fost găzduită de diverse locații până în 1890, când s-a pus piatra de temelie a actualului local (terminat în 1892), după planurile arhitectului mehedintean Alexandru Săvulescu. Deși în 1891, a primit

²² Pentru mai multe date despre istoria acestei școli vezi: Valeriu LAZĂR, Simona IANC, Mihail VOICULESCU, *Monografia Colegiului Național „Alexandru Lahovari” 115 ani (1891-2006)*, Editura Conphys, Râmnicu Vâlcea, 2006.

²³ *Anuarul pe anul 1900*, p. 20.

²⁴ *Istoricul Eparhiei Râmnicului Noul Severin*, p. 518.

²⁵ *Anuarul pe anul 1900*, p. 21.

²⁶ *Istoricul Eparhiei Râmnicului Noul Severin*, pp. 447, 562.

numele domnitorului Neagoe Basarab, școala și-a schimbat repede patronul spiritual, în 1892, la solicitarea locuitorilor orașului fiind redenumită Liceul „Traian”²⁷.

La **Caracal** este consemnat *Ioan Popescu*, profesor la Gimnaziul clasic „Ioniță Asan”, numit la 1 iulie 1897 (provizoriu), și el licențiat în Teologie la București²⁸.

La 10 octombrie 1888, Titu Maiorescu, pe atunci ministrul Instrucțiunii Publice, semna ordinul de înființare a Gimnaziului clasic de Băieți din Caracal, prima școală de învățământ secundar din județul Romanați, având ca director pe Constantin Locusteanu. În 1891, gimnaziul a primit spre folosință un local propriu, în același an primind printr-un Înalt Decret Regal, semnat de Carol I, numele de „Ioniță Asan”; devine liceu în 1919²⁹.

Așadar, se poate observa cu ușurință că la cele mai importante școli din toate cele cinci capitale de județ ale Olteniei sfârșitului de secol XIX și începutului de secol XX (Craiova, Râmnicu Vâlcea, Târgu Jiu, Turnu Severin și Caracal) funcționa cel puțin un profesor de Religie, de regulă licențiat în Teologie, cunoscut în epocă nu numai pentru pregătirea teologică, ci și pentru formarea didactico-pedagogică. Un alt aspect ce merită reținut este că la Târgu Jiu, Turnu Severin și Caracal funcționa câte un singur profesor de Religie, la Craiova sunt întâlniți patru dascăli de specialitate, iar la Râmnicu Vâlcea numărul acestora este chiar mai mare, pe lângă titularul catedrei de Religie de la Gimnaziul clasic „Alexandru Lahovary” fiind consemnați și profesorii de la Seminarul teologic. Interesant de menționat și faptul că din cei opt profesori de Religie de la gimnaziile și liceele din dreapta Oltului (excepând Seminarul), patru slujeau ca preoți pe la diverse biserici, unul dintre aceștia fiind chiar protopop (Dimitrie Goliciu de la Turnu Severin).

Dincolo de răspunderea pe care o aveau pentru buna educație religioasă a elevilor ce frecventau școlile mai sus menționate, misiunea acestor dascăli a fost una specială. Ei au convins autoritățile că Religia, ca disciplină, își avea locul său chiar și în învățământul liceal, într-o vreme în care tot mai multe voci cereau „laicizarea totală” a tânărului stat România.

²⁷ Ileana ROMAN, Tudor RĂȚOI (coord.), *Dicționarul enciclopedic al județului Mehedinți*, Editura Prier, Drobeta-Turnu Severin, 2003, pp. 262-264.

²⁸ *Anuarul pe anul 1900*, p. 21.

²⁹ Titu VÎRBAN, *Scurtă prezentare a istoriei Colegiului Național „Ioniță Asan”*, pe site-ul: <http://www.ionita-asan.ro/despre-noi/>.

SOPHROSYNE – „MAICA, PĂZITOAREA ȘI NUMELE UNIVERSAL (COMUN) AL TUTUROR VIRTUȚILOR”

Pr. Prof. Univ. Dr. Sorin COSMA
Episcopia Caransebeșului

Abstract

“Sophrosyne” defines the health of the mind, based on the extent to which it determines the order, harmony and balance of human nature, while disease is caused by excess and insucience. As practical wisdom, sophrosyne has an intellectual determination as self-knowledge, as well as a moral quality, promoting self-control as self-mastery, aimed at realizing “apatheia”, as freedom from passions, so that the mind may rise to the sight of God, Who is by His nature apatheic (unfearing). And thus the aim of philosophy lies in likeness and union with God. Taken up by Christian spirituality to embody the new spiritual philosophy which leads to the perfection of human nature, “sophrosyne” takes on its own valences, having as its aim the restoration of the image of God in man, leading to “the communion of the divine nature” (II Peter 1:4). “Sophrosyne” is achieved by reason enlightened by “faith working through love” (Galatians 5:6), promoted and strengthened by the power and work of divine grace, able to cultivate and affirm mentality and behavior as life in Christ through the Holy Spirit. Expressed in virginity and chastity, as an integral dedication (soul and body) to the saving love of God, “sophrosyne”, involving all the other virtues, is, in the phi-

localic life, "the mother, guardian and universal (common) name of all the virtues"

Keywords

sophrosyne, philosophy, Philocalia, apatheia, chastity

A bordarea *sophrosynei* ca „maica, păzitoarea și numele universal (comun) al tuturor virtuților”, în condițiile secularismului și desacralizării actuale este motivată de răsturnarea tablei de valori, ce creează confuzie și derută în afirmarea discernământului, „zicând răului bine, și binelui rău”. Și anume, detașându-se tot mai mult de ordinea divină prin anularea noțiunii de păcat, în contextul libertății autopermissive, omul postmodern trăiește marea înșelare, devenind robul propriilor instincte și patimi specifice iraționalității vitaliste, ce reactualizează viciile din păgânism, care face din insașietatea plăcerilor carnale, acte de cult. Adâncind astfel tot mai mult criza morală și spirituală, noțiunea de virtute a rămas mai mult o piesă de dicționar, în timp ce datoria este văzută la apusul ei. Relativizând însă valorile autentice, se ajunge la afirmarea unui subiectivism anarhic ce derutează însăși viața culturală și ordinea socială, generând crize la toate nivelele de activitate.

În acest context, vom arăta că *sophrosyne* ca sănătate și castitate a minții constituie prin excelență cheia ce deschide ușa culturii și civilizației umane prin promovarea libertății raționale și responsabile, iar spiritualizarea ei oferă un model al desăvârșirii naturii omului prin „eliberarea de stricăciunea poftei din lume”, spre a se ajunge la „părtășia dumnezeieștii firi” (II Petru 1, 4).

1. Noțiunea și înțelesul *sophrosynei*

Este cunoscut faptul că Sfântul Antonie cel Mare (+356), întemeietorul monahismului creștin, așează, în consensul celorlalți părinți filocalici, dreapta socoteală sau discernământul ca „maica și păzitoarea tuturor virtuților”. Mai târziu, Sfântul Ioan Scărarul (+649), sintetizând întreaga spiritualitate creștină de până la el, în capitolul al XV-lea al *Scării* se referă în mod special la *sophrosyne*, adăugând la cele spuse de Sfântul Antonie că *sophrosyne* este și „numele universal (comun) al tuturor virtuților”¹.

¹ Sf. IOAN SCĂRARUL, *Scara*, 15, PG 88, 880.

Pentru a ne convinge de acest adevăr, se cuvine să întreprindem o abordare metodică, lămurind la început noțiunea *sophrosynei*, urmată de felul în care a fost înțeleasă în gândirea eticii filosofice antice care a pus-o în circulație, precum și noul fel duhovnicesc în care a fost trăită în viața de credință și har a Bisericii. Dar mai întâi se cuvine să precizăm că abordată în sensul strict al cuvântului, ca *sănătate a minții*, *sophrosyne* se referă la starea de normalitate (*compos mentis*) sau la dificultatea ordinii sale raționale și comportamentale (demența – *non compos mentis*). În acest sens, Evanghelia ne prezintă pe îndrăcitul din Gadara, aflat sub presiunea morbidă a demenței manifestată violent ca atentat la viața celor din jur, „locuind în morminte și nimeni nu putea să-l lege nici cu lanțuri de fier, deoarece de multe ori, fiind legat în obezi și în lanțuri, rupea lanțurile și obezile le sfărâma și nimeni nu putea să-l domolească. Și pururea, noaptea și ziua, era prin munți și prin morminte strigând și tăindu-se de pietre” (Marcu 5, 1-20). Văzându-l în dezagregarea eului cu chipul lui Dumnezeu alterat, Mântuitorul îi redă sănătatea minții (*sophronunta – sana mens*: Marcu 5, 15), pe măsură să-și afirme demnitatea naturii umane așa cum a lăsat-o Dumnezeu când l-a creat pe om.

Pe de altă parte, termenul *sophrosyne*, pus în circulație de filosofia antică, este alcătuit din radicalul *phren*, care înseamnă simț, minte, cuget; de unde *phronesis*² (înțelepciune, chibzuință) și *saos* (intact, neatins), exprimând ideea de sănătate, izbăvire, salvare, mântuire, în sens de păstrarea integrității, a bunăstării vieții, a conservării sănătății³. În același timp, curăția sau puritatea definesc *sfințenia* sau castitatea minții: *hagneia* (de la radicalul *hag* = curat, cast, sfânt).

Sophrosyne ca sănătate și castitate a minții este prezentă în toate compartimentele vieții umane, afirmându-și numele tradus în funcție de obiectivele urmărite. Astfel, în vechime, cu numele *sophrosyne* a fost definit bunul simț, decență, cuviință, bună conduită, începând cu respectul tinerilor față

² Spre deosebire de *sophia*, considerată înțelepciune supremă, teoretică, speculativă menită să contemple Binele transcendent, *phronesis* este înțelepciunea practică ce contemplă binele imanent, în sens de deliberare corectă și acțiune oportună, pe măsură să caute cele mai bune mijloace, pentru a ajunge la cele mai bune scopuri.

³ *Sophrosyne*, ca sănătate și castitate, a minții își are originea în practica medicală populară, ce redă ideea de măsură ca limită menită să determine ordinea, echilibrul și armonia. Formulată în contextul proporțiilor care definesc sănătatea ca amestec judicios proporționat de calități contrare, iar boala ca exces și insuficiență, *sophrosyne* se orientează după raționalitatea dietei înțeleasă ca mod de viață corespunzător naturii umane la un moment dat.

de cei în vârstă. Pe plan social, *sophrosyne* este identificată cu ordinea, ca reținere în cuvinte, atitudini, ținută; iar pe plan moral, cu măsura, care determină moderația prin evitarea extremelor; pe plan ascetic, cu abținerea, care conduce la puritate și sfințenie, ca stăpânire de sine, realizată prin disciplinarea simțurilor și eliberarea de sub dominația afectelor (patimilor) înrobitoare, spre a se dobândi *apatheia* (nepătimirea). Pe plan religios, numele *sophrosynei* are sensul de sfială, pudoare, liniște, iar pe plan filosofic, pornind de la cunoașterea de sine, *sophrosyne* se apropie de *sophia*, încât Platon conchide că „*sophrosyne* este ceea ce-l face pe om moderat și cuminte” (*Charmides* 160 c). În acest sens, *sophrosyne* a fost cultivată de-a lungul vremii în multe împrejurări istorice, precum, bunăoară, pentru restabilirea ordinii sociale în situații de criză, Solon (c.640-c.558 î.Hr.) impune pe *dike* și *sophrosyne* pentru a instaura ordinea și disciplina publică⁴.

În altă ordine de idei, este cunoscut faptul că omul ca ființă rațională și liberă se raportează la realitate într-o relație de cunoaștere, străduindu-se să ajungă la cunoașterea adevărului în sine, adică Ființa în sine, și pe măsură ce se adâncește în această cunoaștere, dobândește tot mai multă înțelepciune, încât, după cum arată Clement Alexandrinul,

„filosofia urmărește dobândirea înțelepciunii, iar înțelepciunea este știința lucrurilor dumnezeiești și omenești și a cauzelor acestora. Deci înțelepciunea este stăpâna filosofiei, după cum filosofia este stăpâna științelor pregătitoare. Dacă filosofia poruncește înfrânarea limbii, a stomacului și a celor de sub stomac, apoi ajunge mai venerabilă și mai de preț dacă se ocupă cu cinșirea și cunoașterea lui Dumnezeu” (*Stromata* I, 30, 1-2)⁵.

Dar la cunoașterea lui Dumnezeu, spuneau înțelepții Eladei, se ajunge pe cale rațională numai dacă mintea este curată, fiindcă numai „cel curat se poate atinge de Cel curat” (*Phaidon* 67 ab)⁶. Astfel, dobândind cunoașterea prin eliberarea minții de întinărirea poftelor și plăcerilor oarbe, se poate

⁴ J. P. VERNANT, *Les origines de la pensée grecque*, PUF, Paris, 1969, pp. 80-84.

⁵ CLEMENT ALEXANDRINUL, *Scrieri*, Partea a II-a: *Stromatele*, trad., cuvânt înainte, note și indice de Dumitru Fecioru, col. *Părinți și Scriitori Bisericești*, vol. V, Editura Institutului Biblic și de Misiune Ortodoxă, București, 1982, p. 27.

⁶ PLATON, *Opere*, vol. IV, trad. de Petru Creția, lămuriri preliminare și note de Manuela Teacușan, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1983.

ajunge la „asemănarea cu Dumnezeu pe cât îi stă omului în putință”, spunea Platon (*Theaitetos* 176 ab). În această situație, *sophrosyne* îndeplinește lucrarea firească a minții spre contemplare (*theoria*, adică vederea lui Dumnezeu), înțeasă ca reflexie, meditație, cugetare, gândire cu discernământ, știința valorilor în sine, adică ceea ce este etern și imuabil, sintetizate în Adevăr, Bine și Frumos. Pentru împlinirea acestui obiectiv, înțelepții antici au pornit de la faptul că mintea (*nous*) este prin natura ei *apathe*, adică nepătimitoare. Și fiindcă patimile (afectele) reprezintă nefirescul, care asemenea bolii, tulbură lucrarea minții, *a-patheia* (lipsa patimii), adică nepătimirea, a fost numită: *puritas mentis* sau *tranquillitas mentis*, iar *sophrosyne*, ca sănătate și castitate a minții, menită să realizeze nepătimirea (*apatheia*), ca purificare a părții pătimeșe a sufletului, reprezintă excelența ce deschide drumul spre contemplarea valorilor eterne și imuabile, ca temeiuri ale culturii și civilizației umane.

În acest context, pe lângă aspectul axiologic, se poate vorbi și de aspectul terapeutic al *sophrosynei*, în sensul că așa cum medicul vindecă trupul, filosoful vindecă sufletul, eliberându-l de afectele considerate boli ale sufletului (*nosoi tes psyhes*), precum și de acei *logismo*i ce definesc gândurile sau imaginile rele pornite din iraționalitatea naturii (irascibilă și concupiscentă) stimulată de amintiri pătimeșe venite „din inimă” (*Matei* 15, 19) sau din „stricăciunea poftelor din lume” (*1 Petru* 1, 4), care asaltând luciditatea minții, o înrobește patimii, devenind: „mintea cărnii” (*noos tes sarkos* – *Coloseni* 2, 18), inaptă contemplației. În același timp înțelepții antici au considerat că rațiunea reprezintă divinul din om conducând la virtute ca excelență a naturii umane, fiindcă „virtutea nu este nimic altceva – spune Cicero – decât natura desăvârșită și dusă la treapta ei cea mai înaltă. De aceea există asemănarea între om și divinitate” (*De legibus*, I, 7-8).

Sophrosyne, având menirea de a conduce la *apatheia* (nepătimire) prin curăția părții pătimeșe a sufletului, are ca temei „în primul rând” înfrânarea ca stăpânire de sine și autocontrolul asupra naturii tulburată de afecte. Ajungerea la *apatheia* (neprihănire) nu este însă un act static de voință, ca simplă abstenență, ci este un act dinamic și creator, ce se împlinește afirmativ ca eliberare de patimi prin virtuți, întocmai precum întunericul dispare la apariția luminii⁷.

⁷ Bunăoară, cultivarea milosteniei înlătură zgârcenia și lăcomia; cultivarea blândei și răbdării stinge focul mâniei; curajul și nădejdea înlătură teama și tristețea; prevederea este mama înțelepciunii; temperanța și moderația eliberează de plăcerile și poftele nesăbuite;

În acest context, înțelepții antici au cultivat-o pe *sophrosyne* temeluită pe patru virtuți numite cardinale, (principale, fundamentale sau esențiale), din care rezultă celelalte virtuți ca tot atâtea calități menite să statornicească ordinea interioară a sufletului, pe măsură să determine relații optime în viața socială. Virtuțile cardinale sunt: înțelepciunea (*sophia*), dreptatea (*dikaio-syne*), curajul (*andreia*) și cumpătarea (*sophrosyne*). În acest caz, *sophrosyne* ca virtute cardinală, vizând dreapta măsură simbolizată printr-o bârna cu două talere (excesul și insuficiența) aflate în echilibru, evidențiază temperanța, luciditatea, cuminența, prevederea, sobrietatea, modestia ca judecăți de valoare aparținând discernământului ca înțelepciune practică.

În altă ordine de idei, privită din perspectivă creștină, *sophrosyne* păstrează ideea orientării spre *apatheia*, dar primește un înțeles duhovnicesc major prin raportarea la sfințenia lui Dumnezeu și la comuniunea cu El prin rugăciune care devine cea mai înaltă filosofie împlinită prin cunoașterea a lui Dumnezeu ca Adevăr, Bine și Frumos absolut. În această situație, *sophrosyne* ca puritate a minții se ridică, prin Hristos în Duhul Sfânt, la contemplarea Sfintei Treimi, adică a lui Dumnezeu – *Agape* (Ioan 4, 16. 20), sub forma iubirii răspuns (Ioan 4, 10. 19), împlinindu-se ca devoțiune totală și integrală (suflet și trup) lui Dumnezeu prin feciorie (*parthenia*) și castitate. Și cum iubirea față de Dumnezeu este prima și cea mai mare poruncă din Lege (Matei 22, 37-39), cuprinzându-le pe toate celelalte, la fel și *sophrosyne-parthenia*, orientată spre nepătimire (*apatheia*), este „maica, păzitoare și numele universal (comun) al tuturor virtuților”.

2. *Sophrosyne* ca sfințenie a vieții în Hristos prin Duhul Sfânt

2.1. Încreștinarea *sophrosynei*

Nu le-a fost deloc ușor primilor misionari creștini, începând cu Sfinții Apostoli, cu ucenicii și colaboratorii apropiați ai acestora, ca după întemeierea Bisericii, să găsească cei mai potriviți termeni prin care să exprime adevărul de credință specific Evangheliei lui Hristos. Misiunea lor era determinată de porunca Mântuitorului ca prin lucrarea Sfântului Duh să întemeieze comunități creștine până la marginea pământului. Numai că ei activau în numele Dumnezeului cel viu și adevărat, și a legii Sale „sfântă,

sobrietatea combate extravaganța în favorul decenței și buneii cuviințe; cultivarea modestiei înlătură mândria, îngâmfare, slava deșartă. Și exemplele pot continua.

dreaptă și bună” (*Romani* 7, 12) într-o lume idolatră cu tradiții și obiceiuri nu numai deosebite, ci de-a dreptul potrivnice propovăduirii și misiunii lor.

Mesajul de mântuire și fraternitate în Hristos era cu totul nou; el având menirea să facă vie Împărăția lui Dumnezeu în sufletele oamenilor, iar „împărăția lui Dumnezeu nu este mâncare și băutură, ci pace, dreptate și bucurie în Duhul Sfânt” (*Romani* 14, 17). Aceasta era în esență noutatea Evanghelică ce se cerea să fie înfăptuită într-o lume dominată de toate necurățiile și destrăbălările poftelor și plăcerilor nesăbuite, multe dintre ele puse pe seama zeilor pentru a fi ridicate și statornicite ca acte de cult; încât, pentru definirea noilor realități duhovnicești, specifice Evangheliei lui Hristos, privirile s-au îndreptat spre filosofia greacă, fiind cea mai evoluată și cunoscută înțelepciune a vremii, și în același timp, în mai apropiată înrudire cu idealul creștin al mântuirii, în sensul că și filosofii căutau prin lumina rațiunii calea prin care să se ajungă la *apatheia* ce conduce la contemplație (*theoria*), prin eliberarea naturii umane de sub povara poftelor și patimilor înrobitoare.

Pe de altă parte, s-a apelat la *sophrosyne* ca la cea mai prețuită virtute a filosofiei antice, mai ales de către apologeți, în contextul apărării creștinilor acuzați de imoralitate (desfrâu, incest), acuză ce li se aducea pe nedrept din partea păgânilor. Punând, astfel, pe *sophrosyne* în centrul moralității creștine, Sfântul Iustin Martirul și Filosoful (+165) arată explicit că „de îndată ce am crezut Cuvântului (Logosului Hristos), îmbrățișăm acum numai pe *sophrosyne*”⁸. Desigur, „îmbrățișând pe *sophrosyne*”, apologeții creștini au împlinit după cuviință orientarea primită de la Sfinții Apostoli. Astfel, Sfântul Apostol Pavel a manifestat o atitudine favorabilă față de „toate câte sunt adevărate, câte sunt cinstite, câte sunt drepte, câte sunt curate, câte sunt iubite, câte sunt cu nume bun, orice virtute și orice laudă, acestea să le gândiți” (*Filipeni* 4, 8). Și tot Sfântul Apostol Pavel a stabilit aplicarea discernământului (dreapta socoteală) în abordarea înțelepciunii creștine, spunând: „Toate să le discernați (deosebiți – *dokimazete*), păstrați (țineți) ceea ce este bun” (*1 Tesaloniceni* 5, 21).

În acest context al discernământului, *sophrosyne* primește trăsături specifice credinței, deosebite modului în care a fost promovată în etica filosofică antică, prin aceea că ea va fi abordată în procesul mântuirii, ca viață de har în Hristos prin Duhul Sfânt. „Sunteți mântuiți din har prin credință – spune

⁸ Sf. IUSTIN MARTIRUL, *Apologia I*, IV, trad., introd. și note de Olimp N. Căciulă, în col. *Părinți și Scriitori Bisericești*, vol. II, Editura Institutului Biblic și de Misiune Ortodoxă, București, 1980, pp. 33-34.

Sfântul Apostol Pavel – și aceasta nu de la voi; al lui Dumnezeu este darul. Suntem zidiți în Hristos prin fapte bune, pe care Dumnezeu le-a gătit ca să umblăm în ele” (*Efesenii* 2, 8-10). Raportată însă la noua credință a mântuirii în Hristos prin harul Sfântului Duh, *sophrosyne* va fi abordată sub specie aeternitatis, în sensul ca, dacă răsplata păcatului este moartea, harul lui Dumnezeu este viața veșnică în Iisus Hristos, Domnul nostru” (*Romani* 6, 23).

Această perspectivă veșnică în abordarea *sophrosynei* se întemeiază pe faptul că, potrivit învățaturii Evangheliei, „suntem străini și călători pe pământ” (*Evrei* 11, 13), „că nu avem aici cetate stătătoare” (*Filipeni* 3, 20-21). Iar în acest context, Sfântul Apostol Petru îndeamnă: „dacă sunteți străini și călători, să vă feriți de poftele trupești, care se războiesc împotriva sufletului, purtându-va cu cinste printre păgâni, ca – de unde acum vă bârfeau ca pe niște făcători de rele, – privind mai îndeaproape faptele voastre cele bune, să preamărească pe Dumnezeu” (*1 Petru* 2, 11-12).

De aici vedem că, dacă suntem „străini și călători pe pământ”, iar „chipul lumii trece”, înseamnă că „cei ce se folosesc de lumea aceasta, să fie ca și cum nu s-ar folosi de ea” (*1 Corinteni* 7, 30-31), fiindcă „ce ar folosi omului dacă ar dobândi toată lumea, iar sufletul și l-ar pierde? Sau ce va da omul în schimb pentru sufletul său?” (*Matei* 16, 25-26). Răspunsul nu poate fi altul decât orientarea spre Hristos în care, am văzut, avem prin harul Lui asigurarea vieții veșnice (*Romani* 6, 23), fiindcă „cine vrea să-și salveze viața, o va pierde, iar cine își pierde viața pentru Mine și pentru Evanghelie, acela o va salva (mântui)” (*Marcu* 8, 35).

O altă caracteristică definitorie *sophrosynei* încreștinată este dată de universalitatea mântuirii în Hristos. Și anume, așa cum toți oamenii, fără nicio deosebire, sunt supuși păcatului, la fel toți sunt chemați la mântuire, fiindcă pentru toți s-a jertfit și a înviat Hristos (*1 Corinteni* 15, 20-22; *1 Timotei* 2, 5-6), și pentru că „Dumnezeu voiește ca toți oamenii să se mântuiască și să vină la cunoașterea adevărului” (*1 Timotei* 2, 4). Dar, pe de altă parte, și fiii Împărăției trebuie să demonstreze apartenența la mântuirea oferită de Hristos, știut fiind că „cei ce sunt ai lui Hristos și-au răstignit trupul împreună cu patimile și cu poftele” (*Galateni* 5, 24); precum și faptul că „nici desfrânării, nici slujitorii idolilor, nici cei ce săvârșesc adulter, nici sodomiții, nici furii, nici lacomii, nici bețivii, nici batjocoritorii nu vor moșteni Împărăția lui Dumnezeu” (*1 Corinteni* 6, 8-10).

De aici rezultă că fiind vorba de *sophrosyne* ca virtute, prin încreștinare va intra într-un proces sinergic de împreună lucrare a firii cu harul divin,

primind amprenta strădaniei continue de „creștere în harul mântuitor” (1 Petru 3, 18), în contextul armonios și unitar al celorlalte virtuți creștine (2 Petru 1, 5-7), în unitatea „credinței lucrătoare prin dragoste” (Galateni 5, 6). Astfel, „spre lauda măririi harului” (Efeseni 1, 6), *sophrosyne* (luciditatea, chibzuința, prevederea), alături de *dynamis* (puterea) și *agape* (dragostea) (2 Timotei 1, 7) va învinge orice obstacol ce se opune realizării sfințeniei lui Hristos în viața creștină și în lumea păcatului, spre mântuirea ei.

În felul acesta, „harul mântuitor al lui Dumnezeu s-a arătat tuturor oamenilor, cultivându-le spiritul, ca rupând-o cu păgânismul și cu poftele lumești, să viețuim în veacul de acum cu cumpătare (*sophronos*), cu dreptate și cu evlavie, așteptând fericita nădejde a măririi marelui Dumnezeu și Mântuitorului nostru Iisus Hristos (Tit 2, 11-13). Prin urmare, *sophrosyne* reprezintă chemarea la sfințenie venită din partea lui Dumnezeu, spre a deveni „ asemenea Lui în toată purtarea”, promovând stăpânirea asupra „patimei poftelor” aparținătoare „poftelor de mai înainte” (1 Tesaloniceni 4, 3-7; 1 Petru 1, 14-15). În acest sens, Sfântul Vasile cel Mare (†379) consideră pe *sophrosyne* ca fiind o:

„împotrivire fățișă la poftele trupului și dedicare mai mult pentru Dumnezeu. Roadele ei se cuprind în împărtășirea din Dumnezeu, după cum dacă te lași stăpânit de patimi înseamnă că trăiești după duhul lumii. Prin *sophrosyne* ajungem tocmai la Dumnezeu, așa că nu-ți mai dorești nimic simțind că ai de toate în tine. Nu mai dorești nimic, nu mai simți nicio patimă în priviri și nici în auz, ca și cum n-ai mai duce nevoie de nimic, ci ai fi în plenitudine deplină. Pofta e o boală a sufletului, pe când *sophrosyne* (*apatheia*) te însănătoșește de orice boală. Ea ne eliberează pentru că ea este în același timp și doctor și putere: ea nu predică simplitatea, ci chiar ne-o dă. Ea e un fel de har de la Dumnezeu. Iisus ne este înfățișat El însuși în haina ei. Dacă moartea vine prin stricăciune, iar nemurirea prin eliberarea de stricăciune, atunci urmează că Iisus ne-a adus îndumnezeirea, iar nu osânda ca să murim”⁹.

⁹ Sf. VASILE CEL MARE, *Epistola* 366, Scrieri. Partea a III-a: *Despre cumpătare*, trad., introd. și note de Constantin Cornițescu și Teodor Bodogae, în col. *Părinți și Scriitori Bisericești*, vol. XII, Editura Institutului Biblic și de Misiune Ortodoxă, București, 1988, pp. 624-625.

Ca dedicare pentru Dumnezeu prin sfințenia sufletului și trupului, *sophrosyne* va fi cultivat în spiritul Evangheliei lui Hristos la cel mai înalt nivel, sub numele de *parthenia* (feciorie și castitate), devenind „maica, păzitoarea și numele comun al tuturor virtuților”.

2.2. *Sophrosyne* – „duhul minții lui Hristos”

Abordată ca lucrare a harului mântuitor, *sophrosyne* devine o nouă înțelepciune, potrivit măsurii credinței (*Romani* 12, 3) ce va schimba mentalitatea și comportamentul pătimas de altădată, transformându-l pe păcătos în *sophron*. Vom înțelege mai bine această realitate urmărind un caz concret relatat de Sfântul Iustin Martirul și Filosoful:

„O femeie oarecare, soția unui bărbat desfrânat, fusese și ea, mai înainte, tot atât de desfrănată. Dar de îndată ce a cunoscut învățătura lui Hristos, ea s-a cumițit și a încercat să-l facă și pe soțul ei, deopotrivă, să se cumițească (să devină *sophron*) amintindu-i despre această învățătură, vorbindu-i despre chinurile pe care vor avea să le sufere în focul cel veșnic cei ce nu trăiesc în cumițenie, în cumpătare și cu dreaptă judecată. Acela, însă, insistând mai departe în aceleași năravuri urâcioase, prin faptele lui de toată ziua și-a îndepărtat singur de la el pe soția lui. În loc ca acel bărbat să fie fericit de faptul că viața pe care o ducea femeia lui mai înainte, plină de ușurătate, cu servitorii și cu argații, dedându-se la beții și la tot felul de răutăți, a încetat a le mai săvârși și că ea căuta pe orice cale să-l facă și pe el să înceteze cu astfel de viață, nevroind ca ea să se despartă de el, i-a adus învinuirea, spunând despre ea ca este creștină”¹⁰.

De aici vedem că pentru a fi numit *sophron* trebuie să te supui unui proces duhovnicesc *metanoic* „prin schimbarea și înnoirea minții” (*Romani* 12, 2; *Efeseni* 4, 17-18), încât „dacă este cineva în Hristos, este o făptură nouă; cele vechi au trecut, iată toate s-au făcut noi” (2 *Corinteni* 5, 17). Toate vor deveni noi fiindcă se orientează după „mintea lui Hristos” (*Filipeni* 2, 5; 1 *Corinteni* 2, 16). Iar dobândirea gândului lui Hristos pornește din „înnoirea

¹⁰ Sf. IUSTIN MARTIRUL, *Apologia I*, XV, p. 34.

cu duhul minții” (*Efesenii* 4, 23) prin „dezbrăcarea de omul cel vechi” (*Colosenii* 3, 9-10), care „se strică după poftetele înșelăciunii” (*Efesenii* 4, 22) și „îmbrăcarea în Hristos” (*Romani* 13, 14; *Galatenii* 3, 27), adică „în omul cel nou zidit după Dumnezeu într-o dreptate și sfințenia adevărului” (*Efesenii* 4, 23). Ca urmare, cel care prin harul lui Dumnezeu devine *sophron*, va gândi ca și Hristos, va vorbi ca și Hristos, va făptui ca și Hristos, fiindcă având înțelepciunea lui Hristos, pe toate le va judeca asemenea Lui. Va avea inima Lui curată, smerenia, iubirea, blândețea, pacea, milostenia, dreptatea, curajul lui Hristos. Va fi un *alter Christus*, spre a transmite în lumea păcatului duhul și sfințenia lui Hristos, spre mântuirea ei.

2.3. *Sophrosyne* – „rod al Duhului Sfânt”

Duhul „de viață făcătorul” având sfințenia în Sine exercită în lume și în sufletul omului creat după chipul lui Dumnezeu, o lucrare curățitoare (purificatoare) de toată întinăciunea gândurilor rele (*logismoi*) ce vin din interiorul firii și din „stricăciunea poftelor din lume”, deschizând perspectiva „părtășiei dumnezeieștii firi” (*2 Petru* 1, 4). Iar spre această părtășie a dumnezeieștii firi (*theosis*) se îndreaptă *sophrosyne* ca și sănătate și castitate a minții.

Dat fiind faptul că numai prin harul Duhului putem ajunge la comuniunea cu Hristos (*2 Corinteni* 12, 3), *sophrosyne* ca sfințenie a vieții în Hristos, se cultivă ca „rod al Duhului” (*Galatenii* 5, 22), ce se concretizează în „dragoste, pace, îndelungă răbdare, bunăvoință, bunătate, înfrânare” (*Galatenii* 5, 22), opuse faptelor trupului (*Galatenii* 5, 19), care sunt: „desfrânarea, necurăția, destrăbălarea, idolatria, dușmăniile, invidia, mânia, intrigile, bețiile, chefurile și cele asemenea acestora” (*Galatenii* 5, 21). Acestea reprezintă „stricăciunea poftelor din lume” (*2 Petru* 1, 4) și din sufletul omului, încât trebuie abandonate, fiindcă „cei ce sunt după trup (*kata sarka*) gândesc cele ale trupului, iar cei ce sunt după duh, gândesc cele ale duhului” (*Romani* 8, 5). Iar „mentalitatea trupului” (*phronema sarkos*) este spre moarte, fiind în vrăjmășie cu Dumnezeu, principiul Vieții, încât „cei ce sunt în trup (*en sarki*) nu pot să placă lui Dumnezeu” (*Romani* 8, 6-8). „Dar voi nu sunteți în trup (*en sarki*), ci în duh (*en pneumatî*) – spune Apostolul – dacă Duhul lui Dumnezeu (*Pneuma Theu*) locuiește în voi”. Iar „dacă Hristos locuiește în voi, trupul este mort pentru păcat, iar duhul este viață pentru îndreptățire (neprihănire)” (*Romani* 8, 10). De aici îndemnul: „Omorâți cu Duhul faptele trupului și veți trăi” (*Romani* 8, 13).

Astfel, ca „mentalitate a duhului (*phronema pneumatos*)” (*Romani* 8, 6), *sophrosyne* realizează *apatheia* ca „judecată duhovnicească” (*1 Corinteni* 2, 14) identică cu mintea lui Hristos (*nous Hristou*) (*1 Corinteni* 2, 16), pe măsură să determine omul duhovnicesc, care toate le judecă duhovnicește, spre deosebire de omul firesc care nu primește cele ale Duhului (*1 Corinteni* 2, 14), rămânând înrobite de „stricăciunea poftelor din lume” (*2 Petru* 1, 4), ca „fapte ale trupului” (*erga sarkos*) (*Galateni* 5, 19). Prin urmare, „cei ce sunt ai lui Hristos și-au răstignit trupul împreună cu patimile și cu poftele. Dacă trăim cu Duhul, cu Duhul să umblăm” (*Galateni* 5, 24-25), „și să nu săvârșiți pofta trupului, căci trupul pofteste împotriva Duhului, iar Duhul împotriva trupului, și se împotrivesc unul altuia, ca să nu faceți cele ce ați voit” (*Galateni* 5, 16-17). Iar pentru a cultiva duhul sfințeniei, creștinii sunt îndemnați să ducă o viață deosebită de cea dinainte, când au „umblat în desfătări, în poftă, în beții, în îmbuibare la mâncare și băutură” (*1 Petru* 4, 3), ci cu mintea curată (*sophronesate*) să „privegheze în rugăciune” (*1 Petru* 4, 7; *Coloseni* 4, 2).

2.4. *Sophrosyne* în contextul evlaviei Bisericii primare

Faptul că mântuirea sufletului ca și comuniune veșnică în iubirea lui Dumnezeu este în funcție de modul în care se desfășoară viața pământească de aici și de acum, impune ca în promovarea evlaviei să aibă prioritate atenția acordată valorilor spirituale, iar cele aparținând vieții trecătoare, să fie puse în slujba lui Dumnezeu, folosindu-le potrivit înțelepciunii Evangheliei lui Hristos. În acest sens, încă de la început Biserica a cultivat evlavia pornind de la realitatea că „nu am adus nimic în lume, după cum este adevărat ca nu putem să ducem ceva, iar dacă avem hrană și îmbrăcăminte, vom fi mulțumiți” (*1 Timotei* 6, 7-8).

Pe de altă parte, prioritatea valorilor spirituale se referă și la natura trupească lăsată de Dumnezeu, ce poate fi compromisă și falsificată prin artificialul luxului și extravaganței ca incitare la desfrâu și risipă. În felul acesta, noua mentalitate și comportament atrage după sine o nouă evlavie dedicată sfințeniei, ca răsturnare a tablei de valori. Spre exemplu, „podoaba femeii nu va mai fi cea din afară, ca punerea podoabelor de aur și îmbrăcăminte hainelor scumpe, ci omul cel tainic al inimii în nestrăcioasa podoabă a duhului blând și liniștit, care este de mare preț înaintea lui Dumnezeu” (*1 Petru* 3, 3-4). Pe acest temei și în această formă, referitor la aceeași ținută a femeii, Sfântul Apostol Pavel îndeamnă ca „îmbrăcăminte să fie cuviincioasă, nu cu împletiri de păr sau cu aur, sau cu mărgăritare, ci se va împodobi cu *aidos*

și *sophrosyne*, în sens de (cumințenie), sobrietate, modestie, moderație, cumpătare” (1 *Timotei* 2, 9). Astfel, *sophrosyne* se afirmă ca înțelepciune duhovnicească prin cultivarea credinței, iubirii și sfințeniei (1 *Timotei* 2, 15), sau prin corelarea cu alte atribute spirituale ce dau mărturie evlaviei „în toată purtarea” (1 *Petru* 1, 15) și comunicarea cu evlavie între toate categoriile de credincioși.

În general, în epistolele pastorale Sfântul Apostol Pavel insistă asupra mentalității și comportamentului specific evlaviei ce trebuie statornicite în relațiile interpersonale și în viața comunitară, „spre zidirea Trupului lui Hristos” (Efeseni 4, 12). În exemplele care urmează, ușor se pot distinge nuanțele pe care le exprimă *sophrosyne* ca trăsătură de caracter, alături de celelalte forme ale evlaviei, specifice sfințeniei lui Hristos. Bunăoară, „bătrânii trebuie să fie treji la minte, cuviincioși, cumpătați (*sophronas*), sănătoși în credință, în dragoste și în răbdare” (Tit 2, 2). La fel, „bătrânele să fie ca înfățișare, de o sfântă cuviință, neclevetitoare, nu dedate la mult vin, învățătoare de bine, ca să înțeleptească (*ina sophronizosin*) pe cele tinere să-și iubească bărbații și copiii. Să fie cumpătate (*sophronas*), cu viața curată, să-și vadă de treburile casei, să fie bune, supuse bărbaților, ca să nu fie defăimat Cuvântul lui Dumnezeu” (Tit 2, 3-5). La fel și tinerii trebuie să fie cumpătați (*sophronein* – Tit 2, 7).

Dar în același timp, cel ce învață pe alții, trebuie „să se arate pe sine ca pildă de fapte bune, dând dovadă de curăție, de cuviință, să aibă cuvântul sănătos, fără cusur, pentru ca cel potrivit să se rușineze, neavând nimic de zis rău despre voi (Tit 2, 4-8). La fel, episcopul trebuie să fie „fără prihană, ca un iconom al lui Dumnezeu, nemânios, neîngâmfat, nebețiv, nebătăuș, neagonisitor de câștig urât, ci iubitor de străini, iubitor de bine, cumpătat (*sophronas*), drept, sfânt, înfrânat” (Tit 1, 7-8), „destoinic să învețe și pe alții” (1 *Timotei* 2, 2). În același timp, părăsind vechile obiceiuri lumești (păcătoase), noua mentalitate și comportament creștin va face din *sophrosyne* virtutea imitării „înțelepciunii, dreptății, iubirii de oameni și toate câte sunt proprii lui Dumnezeu”¹¹, spune Sfântul Iustin Martirul și Filosoful. Și astfel *sophrosyne* reprezintă noua înțelepciune și dreptate socială temeluită pe imitarea iubirii de oameni a lui Dumnezeu. Concret, Sfântul Iustin precizează în acest sens: „Noi care iubeam mai mult decât orice veniturile de pe urma banilor și a moșilor, acum și cele ce avem le aducem laolaltă și împărtășim din ele pe tot cel ce are nevoie”¹².

¹¹ Sf. IUSTIN MARTIRUL, *Apologia I*, X, p. 31.

¹² Sf. IUSTIN MARTIRUL, *Apologia I*, X, p. 34.

Într-adevăr, noua evlavie ca „înnoire cu duhul minții” (*Efesenii* 4, 23), ca „nouă pricepere duhovnicească” (*Colosenii* 1, 9) a constituit de-a lungul vremii, imitarea sfințeniei lui Hristos, ca idealul suprem al viețuirii creștine, reușind să schimbe chipul păcătos al lumii într-o viață de sfințenie, făcând să strălucească lumina harului lui Dumnezeu prin „lepădarea de lucrurile întinericului și îmbrăcarea în hainele luminii”, printr-un comportament „cuviincios, ca ziua, nu în ospete și în beții, nu în destrăbălări și în fapte de rușine, nu în ceartă și în pizme, ci îmbrăcarea în Domnul Iisus Hristos, neprefăcând grija de trup în pofte” (*Romani* 13, 12-14).

2.5. *Sophrosyne* – „maica și păzitoarea tuturor virtuților”

Cu mult temei este pusă rugăciunea alături de priveghere în abordarea virtuții ca viață în Hristos prin Duhul Sfânt. Pentru cei ce cultivă viața duhovnicească, rugăciunea este totul, este filosofia adevărată, fiindcă în adresarea către Tatăl, sufletul este călăuzit de Duhul. El „se roagă în noi, învățându-ne ce să cerem” (*Romani* 8, 26); apoi, „Hristos, cel care a murit și mai ales a înviat, care și este de-a dreapta lui Dumnezeu, se roagă pentru noi” (*Romani* 8, 34), iar rugăciunea Fiului către Tatăl este totdeauna ascultată: „Părinte, Eu știu că pururi mă asculți” (*Ioan* 11, 41-42). Fiind un dialog de la persoană la Persoană, rugăciunea ridică sufletul la cotele cele mai înalte ale contemplației Sfintei Treimi, fiind prin excelență filosofia în care *sophrosyne* ca și sfințenia minții, conduce la ceea ce Sfântul Ioan Casian numește *glorissima visio Dei* (vederea preaslăvitului Dumnezeu)¹³.

Dar pentru ca rugăciunea să-și poată îndeplini menirea ca filosofie duhovnicească, se impune ca mintea să fie curată. În acest scop, un rol decisiv îl are privegherea ca atenție la tine însuși (*prosohe* – *Deuteronom* 15, 9; *1 Timotei* 4, 16), la partea pătimasă a sufletului, spre a fi eliberată de gândul ascuns care o tulbură, precum și la gândul rău ce poate veni din exterior sau de la demoni (*logismos*). Stabilind astfel legătura organică și funcțională dintre curăția minții și a inimii se ajunge la contemplare (*theoria*), conform spuselor Mântuitorului, prin care fericește pe „cei curați cu inima, că aceia vor vedea pe Dumnezeu” (*Matei* 5, 8).

În felul acesta, rugăciunea (*proseuhe*) curată se armonizează într-o relație de interdependență cu privegherea („atenția la tine însuși” – *prosohe*), având

¹³ Sf. Ioan CASIAN, *Convorbiri duhovnicești*, XI, XII, 2: *Scrieri alese*, trad. de Vasile Cojocaru și David Popescu, col. *Părinți și Scriitori Bisericești*, vol. LVII, Editura Institutului Biblic și de Misiune Ortodoxă, București, 1990, p. 509.

ca rezultat rugăciunea ca filosofie înălțată la cotele cele mai înalte ale comuniunii cu Dumnezeu, după cum arată Sfântul Casian când spune că

„Cei ce și-au smuls spinii păcatului din conștiința și inima lor, liniștiți, răspunzând cu mintea fără prihană la binefacerile Domnului, cu inima lor foarte fierbinte sunt răpiți către acea rugăciune aprinsă pe care n-o poate nici cuprinde, nici exprima glasul oamenilor. Totuși, uneori mintea, ajunsă la acea stare de adevărată puritate care se înrădăcinează în ea, revarsă către Dumnezeu rugăciuni vii și foarte curate, pe care Duhul Sfânt prin intervenția Sa, le trimite către Dumnezeu fără să știm”¹⁴.

Aceasta este forma extatică a rugăciunii (*excessus mentis*)¹⁵ sau „rugăciunea de foc” (*oratio ignita*), ca ardoare, fervoare și lumină, realizată de harul lui Dumnezeu. Rugăciunea care exprimă filosofia menită să cultive prin *sophrosyne* neprihănirea (*apatheia*), constituind temeiul spiritualității filocalice, ca practică specifică Răsăritului creștin, este rugăciunea neîncetată, cunoscută sub numele de rugăciunea lui Iisus, sau rugăciunea isihastă, (*isihia* sau *hesykia* = tăcută liniște, bucurie și pace interioară) având următorul conținut: „Iisuse, Fiul lui Dumnezeu, miluiește-mă pe mine păcătosul”. Rostirea ei neîncetată disciplinează viața interioară, ținând conștiința în stare de priveghere prin păzirea minții de orice gând dăunător; iar prin continua rostire a numelui lui Iisus, iubirea divină se revarsă în inimă, spre a o curăți și desăvârși. Practica isihastă prin care se ajunge la inima curată are trei faze:

1. *Faza cuvântului*: efectuată prin repetarea neîntreruptă a numelui lui Iisus; odată cu aceasta se duce și lupta pentru eliberarea de patimi și creșterea în virtute.

2. *Faza gândului*: când toate cugetările se îndreaptă către Hristos; are ca efect curățirea de patimi prin lucrarea harului, care așează în suflet pacea și bucuria ca roade ale Duhului Sfânt.

3. *Faza inimii*: se face nu prin cuvinte, nici prin gând, ci prin Duhul Sfânt, Care „Se roagă pentru noi” (*Romani* 8, 26); acestei rugăciuni i se mai spune și rugăciunea pură, fiindcă realizează curăția minții și inimii, spre a face roditoare lucrarea harului Duhului Sfânt, străbătută de sfânta lumină a tainicei

¹⁴ Sf. Ioan CASIAN, *Convorbiri duhovnicești*, IX, XV, 1-2, p. 462.

¹⁵ Sf. Ioan CASIAN, *Convorbiri duhovnicești*, IX, XXXI, p. 471.

și nespusei bucurii, asemenea aceleia de care s-au învrednicit cei trei Apostoli ai Domnului, cu prilejul Schimbării Sale la Față¹⁶.

Ca urmare, comparând *praxis*-ul și *theoria* cu Marta și Maria din Evangelie, *praxis*-ul, asemenea Martei, este activitate, efort, luptă, acțiune de purificare a părții pătimase a sufletului, în care *sophrosyne* ca lucrare a minții ajunsă la nepătimire (*apatheia*) se învrednicește, asemenea Mariei, de dobândirea contemplației ca dar al harului lui Dumnezeu. De aici rezultă interdependența dintre *praxis* și *theoria*, în sensul că dacă lipsește *praxis*-ul, mintea va fi întunecată de patimi, iar dacă lipsește *theoria*, înseamnă că *praxis*-ul nu-și îndeplinește deplin menirea. De aceea nici *praxis* fără *theoria*, nici *theoria* fără *praxis*. Astfel, dacă *praxis*-ul reprezintă strădania purificării părții pătimase a sufletului, prin cultivarea virtuților, *theoria* (contemplația) este darul harului lui Dumnezeu; iar *sophrosyne* ca puritate a minții este „maica și păzitoarea tuturor virtuților”.

3. *Sophrosyne* – „numele universal (comun) al tuturor virtuților”

În misiunea de a transmite lumii harul Sfântului Duh spre mântuirea și desăvârșirea vieții credincioșilor, Sfântul Apostol Pavel recomandă cultivarea cât mai intensă a valorilor duhovnicești, „îngrijindu-te cum să plăci mai bine Domnului decât lumii” (1 Corinteni 7, 31-34), cum să „cauți mai întâi Împărăția lui Dumnezeu” (Matei 5, 33), lepădând „stricăciunea poftelor din lume”, spre a dobândi „părtașia dumnezeieștii firi” (2 Petru 1, 4). Iar pentru realizarea acestui deziderat, Apostolul recomandă *parthenia* (fecioria), ca posibilitate de dăruire integrală, cu trupul și cu sufletul, comuniunii de iubire veșnică cu Dumnezeu (1 Corinteni 7, 34).

De aici rezultă că, spre deosebire de etica filosofică precreștină care suprimă valoarea trupului; în abordarea evanghelică a *sophrosynei*, asemenea sufletului, și trupul, considerat „templu al Duhului Sfânt” (1 Corinteni 6, 19), este chemat la aceeași viață de sfințenie, conform îndemnului apostolic: „preamăriți dar pe Dumnezeu în trupul vostru și duhul vostru, care sunt ale lui Dumnezeu” (1 Corinteni 6, 20). *Parthenia* este motivată de Sfântul Apostol Pavel și în sensul că „chipul lumii acesteia trece, iar cei ce se folosesc de lumea aceasta să fie ca și cum nu s-ar folosi deplin” (1 Corinteni 7, 31), încât „cei ce au femei să fie ca și cum n-ar avea” (1 Corinteni 7, 29), să fie, adică, asemenea îngerilor, „fii ai învierii care nici nu se însoară nici nu se mărită” (Luca 20, 34-37).

¹⁶ Ion BRIA, *Credința pe care o mărturisim*, Editura Institutului Biblic și de Misiune Ortodoxă, București, 1987, pp. 254-255.

Reprezentând „duhul minții lui Hristos”, ca rod al Duhului Sfânt, *sophrosyne* ca sfințenie (castitate, puritate) a minții, tinde neconținut spre iubirea lui Dumnezeu, reprezentând iubirea-răspuns, ridicată la cel mai înalt nivel, ca totală și integrală dăruire, sub forma fecioriei și castității. Fiind renunțare jertfelnică la multiplele și variatele forme ale plăcerilor lumești, *parthenia* ca sfințenie a minții și vieții are ca temei înfrânarea (*enkrateia*), ca eliberare de patimi prin virtuți, devenind „numele universal (comun) al tuturor virtuților”. În felul acesta, *sophrosyne* ca feciorie și castitate este forma desăvârșită a sfințeniei, ca și „consacrare integrală lui Dumnezeu, atât cu sufletul cât și cu trupul” (1 Corinteni 7, 34). Este asceza cea mai înaltă care implică și celelalte forme ale ei. Este totala dăruire lui Dumnezeu și slujirii Lui. Este forma desăvârșită a împărtășirii de duhul vieții lui Hristos (Romani 8, 2), a imitării și urmăririi lui Dumnezeu. În această situație, *parthenia* reprezintă o pregustare a comuniunii de iubire veșnică cu Dumnezeu, producând celui ce o practică „bucuria și pacea lui Hristos, care depășește toată mintea” (Filipeni 4, 7), întrecând orice altă plăcere sau satisfacție pe care o poate oferi această viață trecătoare și în multe privințe înșelătoare, plină de griji apăsătoare, ce pendulează haotic între izbânzi și înfrângeri.

Opțiunea pentru feciorie este însă un îndemn și o vocație specială, un dar de la Dumnezeu ce se cuvine a fi cultivat în viața de har a Bisericii (1 Corinteni 7, 7); de aceea el nu se opune căsătoriei, care este un lăsamânt dumnezeiesc menit să realizeze viața de familie, împlinind astfel însuși scopul creației (1 Corinteni 7, 25-26; 35-36). Primează însă fecioria, pentru că „cel înșurat se îngrijește de ale lumii, cum să placă femeii”, iar „femeia nemăritată se îngrijește de al Domnului, ca să fie sfântă și cu trupul și cu sufletul; pe când cea măritată se îngrijește de ale lumii, cum să placă bărbatului” (1 Corinteni 7, 33-34). În fond, „fiecare are darul său de la Dumnezeu, unul așa, iar altul într-altfel” (1 Corinteni 7, 7). În concluzie, „cel ce-și mărită fecioara face bine, iar cel ce nu o mărită, face și mai bine” (1 Corinteni 7, 38). Deși fecioria ca abstenență totală nu intră în contradicție cu castitatea conjugală, o abordare metodică impune însă o prezentare separată.

3.1. Entuziasmul pentru *sophrosyne/parthenia* în evlavia Bisericii primare

Identificarea *sophrosynei* cu *parthenia* (feciorie) este motivată de faptul că ambele definesc starea de sfințenie ce conduce la asemănarea cu Dumnezeu. Și, pentru că Dumnezeu reprezintă ontologic sfințenia, iar *sophrosyne* conduce la asemănarea cu El, acesteia i se mai spune și *hagneia* = sfințenie.

Astfel, fecioria (*parthenia*) ca sfințenie integrală (cu trupul și cu sufletul) este întâlnită ca votul monahal al castității, căruia i se spune deopotrivă „votul fecioriei”, „votul *sophrosynei*” și „votul sfințeniei”.

De aici vedem că interesul față de *sophrosyne* – feciorie a fost plin de entuziasm, Biserica însăși prețuind-o, a încurajat-o și a cultivat-o cu multă grijă, delicatețe și considerație de-a lungul vremii, iar credincioșii și-au format mentalitatea și comportamentul în duhul *sophrosynei* ca și castitate feciorelnică și/sau conjugală, după cum mărturisește Sfântul Iustin Martirul și Filosoful, într-un context apologetic de apărare a creștinilor acuzați de imoralitate de către adversarii păgâni; referindu-se la castitatea feciorelnică a creștinilor, spune printre altele: „Dar, dacă principial nu ne căsătorim decât cu scopul de a crește copii, în cazul când noi renunțăm la căsătorire, facem aceasta cu scopul de a ne înfrâna cu desăvârșire”¹⁷. Atât de mult a fost râvnită castitatea în viața de har a Bisericii primare, încât același apologet creștin arată că „mulți bărbați și multe femei, care au ajuns la vârsta de șaiszeci sau șaptezeci de ani și care din pruncie au fost ucenici ai lui Hristos, au rămas curați (caști, feciorelnici), iar eu doresc să se arate în tot neamul oamenilor niște astfel de ființe”¹⁸.

În același timp, dascălii Bisericii celei nedespărțite ne-au lăsat un adevărat tezaur duhovnicesc privind promovarea castității feciorelnice. E vrednică de reținut în acest sens definiția pe care Fericitul Augustin (+430) o dă lui *virginitas*, arătând că aceasta „este acea dragoste care păstrează pe om întreg și neatins (nevătămat, neprihănit) pentru Dumnezeu”¹⁹. Ea este *amor integrum se proebens ei quod amatur* (dragostea oferindu-se ea însăși în totalitatea ei, celui care este iubit, adică lui Dumnezeu). Fecioria este în acest caz *summus amor erga Deum*²⁰.

Dar mai înainte de Augustin, Tertulian (+240), spunându-i castității feciorelnice *pudicitia* (rușinare, sfială, inocență, modestie), îi dedică o lucrare intitulată: *De pudicitia* în 22 capitole, considerând fecioria ca fiind modelul oricărei virtuți, fundamentul sfințeniei, floarea, podoaba și mărirea celor două sexe. De fapt, începând cu Tertulian, fecioarei i-a fost atribuită calitatea de logodnică a lui Hristos (*sponsa Christi*), ca și cununie spirituală cu Hris-

¹⁷ Sf. IUSTIN MARTIRUL, *Apologia I*, XXIX, p. 44.

¹⁸ Sf. IUSTIN MARTIRUL, *Apologia I*, XV, p. 35.

¹⁹ Fer. AUGUSTIN, *De Moribus Ecclesiae Catholicae*, I, I, 15, în: PL 32, 1322.

²⁰ Fer. AUGUSTIN, *De Moribus Ecclesiae*, în: PL 32, 1322.

tos, actualizând imaginea fecioarelor din Evanghelie, care treze și cu candela aprinsă, așteaptă mirele (*Matei* 25, 1-13).

Urmându-și „maestrul”, Sfântul Ciprian al Cartaginei (+258), elogiind castitatea feciorelnică, spune că „fecioara este vlăstarul Bisericii, podoabă a frumuseții spirituale, fire binevoitoare, lucrare a laudei și cinstirii neatinsă și nestricată. Este chipul lui Dumnezeu și cuprinde sfințenia Domnului, fiind partea cea mai strălucitoare a turmei lui Hristos”²¹.

Sfântul Ambrozie arată că *temperantia* este potrivită firii omului raportată la natură, care de la început ne-a dat izvoare ca să bem și fructe ca să mâncăm, dar funcția superioară a temperanței se manifestă prin *parca concupiscentiae* (abținerea de la poftă). Iar această abținere este concretizată la cel mai înalt nivel prin *gratia virginitatis* (harul fecioriei). Sfântul Ambrozie arată că prin fecorie ajungem la asemănarea lui Dumnezeu, prin eliberarea de pofte și patimi, și urcând spre asemănarea Lui prin virtuți, ajungem la stăpânirea de sine, și în cele din urmă la libertatea morală. „Cel care își supune trupul și își cârmuiește sufletul a nu se lăsa copleșit de patimi este propriul său stăpân: poate fi numit rege pentru că e în stare să-și stăpânească propria ființă; este liber și independent și nu se lasă pradă unei robii vinovate”²². Atât de mult țineau primii creștini la castitate, încât au făcut din ea un adevărat *eroism moral*. Astfel, când se punea problema să fie violate, unele femei creștine preferau sinuciderea în locul necinstirii și rușinii. Sfântul Ambrozie, de pildă, aduce elogii Sfintei Pelaghia, care de bună voie s-a înecat pentru a nu fi violată. Deși nu toți dascălii Bisericii au acceptat sinuciderea în astfel de situații, multe din femeile creștine, în urma unui astfel de „eroism moral”, au intrat în ceata martirelor, înscriindu-și numele în calendarul sfințeniei creștine²³.

Metodiu de Olim (+311) face din fecorie „temeiul și floarea creștinismului, starea de asemănare cu Hristos, viața creștină desăvârșită; mijlocul de a realiza în sine pe Hristos, implicând toate celelalte virtuți, ea rămânând principiul fundamental al vieții creștine”. Opera sa se intitulează *Banchetul sau Despre fecorie*, vrând să imite *Banchetul* lui Platon” (care face din *eros-iubire* principiul filosofiei), ne prezintă elogiuul castității adus de zece fecioare. Arbitrând Virtutea însăși, acordă premiul Teclei (fecioriei). Din cuvintele

²¹ Sf. CIPRIAN AL CARTAGINEI, *Liber de habitu virginum*, II, în: PL 4, 455 AB.

²² Sf. AMBROZIE, *Psalmul 118, 14*, în: PL 15, 1403 A.

²³ Hristu ANDRUTSOS, *Sistem de morală*, trad. de Ioan Lancrăncjan și Ermis Mudopoulos, Tiparul Tipografiei Arhiecezane, Sibiu, 1947, p. 189.

autorului vom vedea însă că și fecioria, cea mai mare virtute, trebuie să fie cultivată cu dreptă socoteală. El spune în acest sens:

„Într-adevăr, a pune fecioria înaintea celorlalte moduri de viață, precum și a susține că trebuie îmbrățișată înaintea celorlalte, înseamnă a formula un principiu corect. Atunci când cineva își ține trupul departe de plăcerile însoțirii, dar nu-și stăpânește celelalte (porniri), nu cinstește fecioria, ba, din contră, o dezonoarează. Nici atunci când cineva își stăpânește trupul, dar se mândrește cu aceasta, și la celelalte porunci nu ia aminte. Pentru că este o insultă să păstrăm virgine organele de protecție, dar să nu avem fecioare limba, vederea, auzul și mâinile; sau să le avem pe toate acestea fecioare, dar inima să se destrăbăleze cu mândria și mânia. Acela care vrea să nu știrbească valoarea castității să-și aibă toate simțurile sale curate și inexpugnabile – așa cum închid corăbierii corăbiile din toate părțile – pentru ca păcatul să nu găsească loc pe unde să se strecoare înăuntru. Pe cei cu viață superioară îi pândesc greșeli tot mai mari, pentru că cel rău dușmănește mai mult pe cel cu adevărat bun. Prin urmare, mulți au crezut că prin castitate se înțelege doar stăpânirea poftei carnale și au neglijat celelalte porunci; aceștia au greșit”²⁴.

Aceste greșeli au apărut chiar în epoca postapostolică, când mulți au început să se mândrească cu această virtute, fără a-și da seama că „Altul este cel ce i-a dat înfrânarea”²⁵. Mai târziu, preluând ideea statornicită în tradiția

²⁴ METODIU DE OLIMP, *Scrieri*, Studiu introductiv, trad., note și indici de Pr. Constantin Corneșcu, col. *Părinți și Scriitori Bisericești* 10, Ed. Institutului Biblic și de Misiune Ortodoxă, București, 1984, pp. 113-114.

²⁵ SF. CLEMENT ROMANUL, *Epistola I către Corinteni*, XXXVIII, 2, în col. *Părinți și Scriitori Bisericești*, vol. II, Editura Institutului Biblic și de Misiune Ortodoxă, București, 1979, p. 66. De câte ori *sophrosyne-parthenia* se practică fără discernământ sau dreptă socoteală, apare greșeala care-i anulează sensul ei superior. E suficient să ne gândim chiar și numai că din prea multă râvnă lipsită de înțelepciune (discernământ), interpretând greșit cuvintele Domnului referitoare la cei care „se fac fameni pentru împărăția lui Dumnezeu” (*Matei* 19, 12) obișnuiau să se castreze. Considerând însă pe cel ce se castrează a fi „ucigașul lui însuși”, Biserica i-a condamnat la Sinodul I ecumenic, iar Sfântul Constantin cel Mare a emis o lege prin care a interzis, sub pedeapsa cu moartea, castrarea oamenilor sănătoși (*Codex* 4, 42, 1).

filocalică referitoare la faptul că *parthenia* este darul lui Dumnezeu, Sfântul Ioan Scărarul insistă asupra faptului că

„cei care au dobândit pe *sophrosyne-parthenia* să nu socotească că au câștigat-o prin propriile forțe, căci este un lucru imposibil ca cineva să-și biruiască firea. Când a fost învinsă firea, trebuie să vedem într-aceasta prezența unei puteri mai presus de fire. Este în afară de orice îndoială că cel mai mic este biruit de cel mai mare”²⁶.

De aici rezultă îndemnul la umilință pentru a dobândi din partea lui Dumnezeu darul neprihănirii: „Pune înaintea Domnului slăbiciunea firii, recunoscând întru toate neputința proprie și, fără să-ți dai seama, vei primi darul neprihănirii”²⁷, îndeamnă Sfântul Ioan Scărarul.

Entuziasmul pentru feciorie s-a manifestat, încă de pe timpul Sfinților Apostoli, când au luat ființă grupări ale fecioarelor și diaconițelor, care și-au dedicat viața dintru început fecioriei, renunțând la căsătorie. Și tot din perioada apostolică au luat ființă grupările văduvelor și presbiterelor. Le vom vedea pe rând.

3.1.1. Fecioarele

La început fecioarele au trăit în sânul familiei din care făceau parte. Apoi s-au organizat în grupare, având ca și conducător pe clericul locului sau pe episcop. Cu timpul, intrarea în gruparea lor se făcea cu mare solemnitate, după ce depuneau votul castității. În secolul al IV-lea se introduce ceremonia afierosirii fecioarelor, odată cu depunerea votului castității. Prin canonul 44 al Sinodului din Cartagina (419) se arată că fecioara își putea duce viața în casa părintească, sau încredințată unei văduve, dar mai recomandată era viețuirea fecioarelor în grup, îndeplinind diferite îndatoriri în cadrul comunității. Prin canonul 18, Sfântul Vasile cel Mare stabilește afierosirea fecioarelor la 16, 17 ani. Ele vor putea deveni monahii numai la 25 de ani, iar diaconițe la 40 de ani (canonul 15 Sinodul al IV-lea ecumenic și canonul 40 Trulan). Călcareea votului prin căsătorie se pedepsea cu excomunicarea. Legile imperiale

²⁶ Sf. IOAN SCĂRARUL, *Scara Raiului*, trad., introd. și note de † Nicolae Corneanu, Editura Amarcord, Timișoara, 1994, p. 303.

²⁷ Sf. IOAN SCĂRARUL, *Scara Raiului*, p. 306.

protejau fecioarele consacrate, pedepsind cu moartea pe cei ce le răpeau și pe complicitii lor, chiar dacă intenționau să se căsătorească cu ele²⁸.

3.1.2. Diaconițele

Asemenea fecioarelor, diaconițele existau încă din perioada apostolică (*Romani* 16, 1). După cum arată numele, ele erau femei evlavioase, care de bună voie se ofereau să-și depună întreaga lor pricepere și activitate în slujirea comunității ecleziale. Ele puteau trăi fie la casele lor, fie în grup sub supravegherea clerului. Prin canonul 15 al Sinodului IV ecumenic se stabilește că numai de la vârsta de 40 de ani puteau fi consacrate ca diaconițe. Ele proveneau din categoria fecioarelor și văduvelor afierosite. La cele până acum arătate, pentru a înțelege mai bine entuziasmul creștinismului primar pentru feciorie-castitate, e suficient să ne gândim că celibatul clerului a constituit una din problemele „intrate pe ordinea de zi” a Primului Sinod Ecumenic. Aceasta înseamnă că era o preocupare presantă, abordată tensionat în lumea creștină de atunci. Mai mult însă, a rămas obligatorie în Biserica Apuseană, deși sinodul menționat a luat altă hotărâre, care totuși nu s-a putut impune peste tot în Biserică.

3.2. Privire sintetică asupra înțelesului pe care îl are *sophrosyne-parthenia* ca sfințenie a vieții

Modul de interpretare a fecioriei în viața de har a Bisericii are mai multe aspecte, după cum urmează:

1. Fecioria este imaginea Sfintei Treimi, unde relațiile sunt pur spirituale, iar trupul feciorelnic devine templu al Duhului Sfânt, sanctuar al Treimii, spune Origen²⁹.

2. Fecioria eliberează omul de cele sensibile, oferindu-i accesul la lumea inteligibilă. Ea este „ieșire din trup” făcând trimitere la viața îngerească pe care însă, ca osteneală în virtute, o depășește, fiindcă îngerii au primit acest dar fără niciun efort.

²⁸ Liviu STAN, „Societățile religioase în Biserica veche”, în *Studii Teologice*, București, an VIII (1956), nr. 1-2, pp. 112-113.

²⁹ Tomáš ŠPIDLÍK, *Spiritualitatea Răsăritului creștin I. Manual sistematic*, trad. de Ioan Ică jr., Editura Deisis, Sibiu, 1997, pp. 258-259; Tomáš ŠPIDLÍK, *Răsăritului creștin III. Monahismul*, trad. de Ioan Ică jr., Editura Deisis, Sibiu, 2000, pp. 56-64.

3. În feciorie se vede cel mai bine restaurarea chipului lui Dumnezeu în om ca reîntoarcere la adevărata natură, așa cum a ieșit din mâna Creatorului, înainte de căderea în păcat.

4. Fecioria reprezintă o imitare a sfințeniei lui Hristos, a Sfintei Fecioare și Mamă a lui Hristos și a Sfântului Ioan Botezătorul, ca fecunditate spirituală. Imitarea Sfintei Fecioare ca Mamă a lui Hristos este interpretată în sensul în care Mântuitorul consideră că oricine ascultă și împlinește cuvântul Său și voia lui Dumnezeu, poate fi socotit „mama și frații” Lui (*Luca* 8, 21). În acest sens, Origen spune alegoric că orice suflet feciorelnic și nestricăcios care a zămislit de la Duhul Sfânt pentru a naște Voia Tatălui, e maică a lui Iisus³⁰. Ca imitare a vieții Sfântului Ioan Botezătorul, fecioria face din cea/cel ce i se dedică, „prietenul Mirelui” (*Ioan* 3, 29) ca unul care pregătește calea venirii lui Mesia printr-o viață ascetică.

5. Fecioria imită unirea lui Hristos cu Biserica, socotită „fecioara lui Israel” (*2 Corinteni* 11, 2).

6. Făcând trimitere la „cei 144.000 care fuseseră răscumpărați de pe pământ, care nu s-au întinat cu femei, căci sunt feciorelnici” (*Apocalipsă* 14, 3-4), fecioria a fost echivalată cu martiriul. E vorba de „martiriul alb” al neprihănirii care continuă pe cel roșu al sângelui din timpul persecuțiilor.

7. Ca renunțare la sexualitate, fecioria împlinește împărăția lui Dumnezeu în lume (*Matei* 18, 12), având o dimensiune eshatologică, când, spre deosebire de „fiii veacului acestuia care se însoară și se mărită, cei ce se învrednicesc a dobândi acel veac și învierea din morți, nici nu se însoară, nici nu se mărită, căci nici să moară nu pot, căci sunt asemenea cu îngerii, și fii ai lui Dumnezeu sunt, fiind fii ai învierii” (*Luca* 20, 34-36).

3.3. *Sophrosyne* – castitate în viața Bisericii primare

La cererea credincioșilor din Corint, Sfântul Apostol Pavel se referă la castitatea conjugală pentru a lămuri o problemă de comportament creștin într-o lume în care desfrâul era ridicat și promovat la rang de cult. În acest sens, adresându-se corintenilor, Apostolul recomandă dintru început înfrânarea ca un mijloc de evitate a desfrâului: „Din cauza desfrânării, să-și aibe fiecare femeia sa, și fiecare femeie să-și aibe bărbatul său” (*1 Corinteni* 7, 2). În același timp, soților le rămâne datoria de a cultiva iubirea, care să consolideze unitatea conjugală. În acest sens, „bărbatul să arate femeii iubirea

³⁰ T. ŠPIDLÍK, *Spiritualitatea Răsăritului creștin I*, p. 258.

datorată, asemenea și femeia bărbatului. Femeia nu este stăpână pe trupul său, ci bărbatul; asemenea nici bărbatul nu este stăpân pe trupul său, ci femeia” (1 Corinteni 7, 3-4). Fiind vorba de cei din Corint, „ca «oameni firești», începători în ale credinței, Apostolul recomandă înfrânarea moderată, lăsând soților să decidă liber cultivarea castității conjugale când se «îndeletnicesc cu postul și rugăciunea»” (1 Corinteni 7, 5).

Dar pe de altă parte, pentru desăvârșirea vieții duhovnicești, Apostolul se adresează „celor necăsătoriți și văduvelor”, recomandându-le să rămână în afara căsătoriei (1 Corinteni 7, 8; 7, 1). Însă dacă nu se pot înfrâna, să se căsătorească, pentru că e mai bine să se căsătorească, decât să ardă” (1 Corinteni 7, 9). În fond, fiecare să procedeze conform darului primit din partea lui Dumnezeu (1 Corinteni 7, 7), încât „în starea în care a fost chemat fiecare, în aceea să rămână” (1 Corinteni 7, 24). Urmând acest îndemn, s-a cultivat de-a lungul vremii castitatea conjugală, după cum vom vedea mai departe. Așa cum vocația fecioriei a fost promovată în Biserica primară prin asociația (gruparea) fecioarelor și diaconișelor, tot astfel castitatea a fost cultivată de asociația văduvelor și presbiterelor.

3.3.1. Văduvele

Lăsat la cârma Bisericii din Efes, Timotei este sfătuit de Sfântul Apostol Pavel să „cinstească pe văduvele care sunt cu adevărat văduve”. Iar dacă vreo văduvă are copii și nepoți, să-i învețe pe aceștia să-și respecte casa lor și să dea răsplată părinților. Cea cu adevărat văduvă și rămasă singură și-a pus nădejdea în Dumnezeu și stăruie în cereri și rugăciuni noaptea și ziua. Dar cea care trăiește în desfrânare a murit de vie. Poruncește-le și aceasta, pentru ca ele să fie la adăpost de orice învinuire. „Pentru ca o văduvă să fie înscrisă ca atare, ea trebuie să aibe cel puțin 60 de ani, să fii fost femeia unui singur bărbat, să aibe mărturie pentru faptele ei bune. Văduvele tinere să se mărite, să aibe copii, să-și vadă de casă și să nu-i dea potrivnicului niciun prilej de ocară. Dacă un credincios sau o credincioasă are (în îngrijire) văduve, să le stea în ajutor, pentru ca Biserica să nu fie împovărată, ci să le ajute pe cele cu adevărat văduve” (1 Timotei 5, 3-16). Din cele de mai sus vedem că văduvele luând votul castității, puteau face parte din gruparea respectivă după împlinirea vârstei de 60 de ani, având mărturia și chezașia unei comportări

demne. Mai târziu în această grupare puteau fi înscrise văduve la 50 de ani, apoi chiar la 40 de ani³¹.

Prețuirea de care se bucurau văduvele este confirmată și de faptul că ele erau asimilate fecioarelor; realitate confirmată de Sfântul Ignatie Teoforul (+107), care în drumul său spre Roma, în vederea martiriului, încheie epistola către smirneni cu cuvintele: „Îmbrățișez casele fraților mei, împreună cu soțiile și copiii și pe fecioarele cele numite văduve”³². Când Biserica va întemeia așezămintele de asistență socială numite *girocomii* pentru ajutorarea văduvelor neputincioase și sărace, la conducerea acestora se aflau văduvele care făceau parte din gruparea respectivă a Bisericii. După ce Biserica a intrat în legalitate, văduvele au fost protejate de legile statului, care prevăd pedeapsa cu deportarea sau chiar cu moartea pentru cei ce ar răpi vreo văduvă. O altă lege din timpul lui Iustinian (secolul al VI-lea) prevedea că dacă răpitorii și complicii lor vor fi prinși de rudele văduvelor răpite, puteau fi omorâți. Printr-o lege dată de împărații Valentinian și Marcian, văduvelor li se asigura dreptul de a testa în mod valid bunuri, fie Bisericii, fie vreunui cleric, sau săracilor³³.

Odată cu apariția monahismului, multe văduve au îmbrăcat haina călugăriei, deși despre gruparea lor se știe că a rămas independentă în Bizanț până în secolul al V-lea. La aceasta putem adăuga faptul că urmând recomandarea făcută văduviei (1 Corinteni 7, 7-8), s-a îndătinat în Biserică obiceiul ca femeile rămase de tinere văduve, să nu se mai recăsătorească. Iată, spre exemplificare, mărturia Sfântului Ioan Gură de Aur cu privire la mama sa, și la admirația păgânilor față de viața duhovnicească a creștinilor:

„Mi-amintesc, spune el, că într-o zi, când eram tânăr, dascălul meu a lăudat-o pe mama mea înaintea unei asistențe numeroase. A întrebat – după cum îi era obiceiul – pe cei de lângă el, cine eram eu. I s-a răspuns că eram fiul unei văduve. M-a întrebat apoi pe mine, câți ani are mama mea și de câți ani e văduvă. I-am răspuns că de 40 de ani și că a pierdut pe tatăl meu la 20

³¹ L. STAN, „Societățile religioase”, p. 110.

³² Sf. IGNATIE TEOFORUL, *Epistola către Smirneni*, XIII, în col. *Părinți și Scriitori Bisericești*, vol. I, trad., note și indici de Dumitru Fecioru, Editura Institutului Biblic și de Misiune Ortodoxă, București, 1979, p. 186.

³³ L. STAN, „Societățile religioase”, p. 111.

de ani. Atunci Libaniu surprins a strigat, uitându-se la asistență:
„Ah, ce femei se găsesc printre creștini!”³⁴.

3.3.2. Presbiterele

Gruparea presbiterelor (bătrânelor) are origine apostolică, fiind pomenite de Sfântul Apostol Pavel în îndemnurile date episcopului Tit statornicit la Creta: „Bătrânele să fie, de asemenea, cu înfățișare de sfântă cuviință, nu clevetitoare, nu robite vinului mult; să învețe ce e bine, ca să îndrume pe cele tinere să-și iubească bărbații și copiii; să fie cuminți, curate, gospodine, bune, plăcute soților lor, așa încât cuvântul lui Dumnezeu să nu fie defăimat” (*Tit* 2, 3-5). Mai târziu, dat fiind faptul că deveniseră „prea mândre și iubitoare de agoniseală”, Sinodul de la Laodiceea din 343 interzice prin canonul 11 „a se așeza în Biserica cele ce se numesc presbiter, adică întâistătătoare”. Misiunea lor a fost luată de către văduve și diaconițe.

3.4. Castitatea conjugală

Promovarea *sophrosynei* ca feciorie, spre desăvârșirea sfințeniei, nu exclude varianta castității conjugale, motiv pentru care în *Constituțiile Apostolice* se precizează că „fecioara trebuie să fie sfântă, să facă fapte vrednice de făgăduința dată, pentru ca făgăduința ei să se dovedească adevărată și făcută pentru îndeletnicirea cu pietatea, iar nu pentru ponegrirea căsătoriei” (*Cartea* 4, 14). Referindu-ne la castitatea conjugală, vom evidenția faptul că Biserica dintru început a luat atitudine față de sectele encratite ivite încă din perioada apostolică, înfierăți de Sfântul Apostol Pavel ca „duhuri înșelătoare și învățături demonice, mincinoși fățarnici care opresc de la căsătorie” (*1 Timotei* 4, 1-3) și implicit nașterea de copii. În acest sens, Clement Alexandrinul arată în *Stromate* că:

„nu căsătoria este păcat, ci desfrânarea. Cine defaimă căsătoria, defaimă și nașterea de copii și pe Creatorul nașterii” (*Stromata* III, 90. 4). De fapt cei ce consideră căsătoria necurăție, se opun rânduielii lui Dumnezeu. „Cum să nu fie necurați cei ce spun

³⁴ Sf. IOAN GURĂ DE AUR, *Cuvânt către o văduvă*, trad., introd., indicii și note de Dumitru Fecioru, în col. *Părinți și Scriitori Bisericești*, vol. XXI, Editura Institutului Biblic și de Misiune Ortodoxă, București, 1987, pp. 5-6.

că este necurată căsătoria, când ei s-au născut tot din căsătorie” (*Stromata* III, 46. 5). Apoi, „dacă cineva îndrăznește să nu-mească desfrâu căsătoria, ajunge să hulească și legea și pe Domnul” (*Stromata* III, 89. 1). De aceea, „nu căsătoria este păcat, ci desfrânarea” (*Stromata* III, 90. 4); „Desfrâul și căsătoria sunt despărțite pentru că diavolul este departe de Dumnezeu” (*Stromata* III, 84. 4); Dacă este socotită a fi păcat căsătoria cea după lege, nu știu cum va spune cineva că Îl cunoaște pe Dumnezeu, când susține că porunca lui Dumnezeu este păcat? Odată ce legea este sfântă, este sfântă și căsătoria (*Stromata* III, 84. 2). În acest context, Clement socotește că însăși conviețuirea cu o soție legitimă poate fi socotită castitate (*Stromata* VII, 12).

Potrivit îndrumărilor Sfinților Părinți, omul trebuie să se folosească de căsătorie cu cumpătare și măsură, cu grijă și înfrânare, încât să nu dea prea multă libertate trupului, pentru a nu deveni cu totul numai trup și sânge, ci să dea întâietatea cuvenită rațiunii și duhului în viața sa. Cu privire la castitatea conjugală s-a remarcat că aceasta „presupune ca unirea trupească să nu fie nici ceva absolut, nici unicul lucru important în sine pentru cei doi soți, ci să fie parte a unirii lor mai profunde, sufletești, de care depinde întru totul; dar și mai mult, să fie slujitoare supusă unirii lor duhovnicești. Legătura trupească, în care nu se cuvine să se urmărească desfătarea, trebuie să-și găsească locul ei firesc în cadrul mai larg al iubirii pe care soții o au unul pentru altul, înfăptuind pe plan trupesc o unire asemănătoare celei care se împlinește între sufletele lor și care duce la unirea lor deplină, prin care, potrivit cuvântului Scripturii, ei devin „un trup și un duh”³⁵.

Pe de altă parte, s-a creat mentalitatea specifică castității conjugale nu departe de viața feciorelnică a monahilor la care se referă Sfântul Ioan Gură de Aur (+407), când recomandă ca „toți oamenii să ducă viața monahilor chiar dacă sunt căsătoriți”³⁶. Faptul că această nouă mentalitate s-a statornicit ca o regulă de promovare a castității conjugale, o dovedesc scrierile Sfinților Părinți. Bunăoară, Sfântul Ambrozie, ca un adevărat *magister virginitalis*, echivala plăcerea voluptoasă din cadrul căsătoriei cu adulterul.

³⁵ Jean Claude LARCHET, *Terapeutica bolilor spirituale*, trad. de Marinela Bojin, Editura Sophia, București, 2006, p. 483.

³⁶ Sf. IOAN GURĂ DE AUR, *Adversus oppugnatores vitae monasticae*, 3, 15, PG 47, 373 A.

Tema adulterului în cadrul căsătoriei a devenit în acele timpuri la ordinea zilei, încât Fericitul Augustin susținea că dorința de a simți plăcerea în actul sexual era o confirmare a păcatului originar, la care a fost osândită umanitatea, și o dovadă a incapacității fatale a voinței de a controla trupul. Unicul scop recunoscut al raportului sexual era procrearea, scop ce dispare odată cu atingerea numărului de copii dorit. Dacă se vorbea totuși de „relațiile sexuale de urgență” acestea puteau fi doar tolerate atunci când unul din soți era în situația de a comite adulter³⁷.

În altă ordine de idei, privind ascetismul sexual în cadrul castității conjugale, de-a lungul istoriei creștinismului au existat restricții în ceea ce privește momentul, locul și modalitatea în care trebuie să aibă loc relațiile sexuale în cuplurile căsătorite. Părinții deșertului sfătuiau persoanele căsătorite să evite contactul sexual sâmbăta, duminica, miercurea și vinerea, în toate cele patruzeci de zile ale postului mare al paștelui și înaintea tuturor sărbătorilor la care s-ar putea împărtăși. Referitor la perioada ulterioară a creștinismului european, se menționează abstenența, joia, în amintirea arestării lui Hristos, vinerea, în amintirea morții Lui, sâmbăta, pentru a o cinsti pe Fecioara Maria, duminica, pentru a cinsti învierea Domnului și luna pentru a-i comemora pe cei morți. Cei căsătoriți trebuiau să se abțină patruzeci de zile înainte de Paști, Rusalii și Crăciun, în fiecare duminică noaptea, miercurea și vinerea și din momentul în care femeia știe că este gravidă, până după nașterea copilului. Este interzis contactul sexual în timpul perioadei, și șapte zile după aceea³⁸.

Nu e ușor de spus în ce măsură această formă de ascetism conjugal s-a putut impune și generaliza în viața de familie de-a lungul vremii, în condițiile firii ce poartă în sine rănilor păcatului, realitate ce constituie o continuă ispitire, la care se adaugă confruntarea cu diversele și multiplele ideologii seculare, cu presiuni sociale și politice defavorabile credinței, cu curente teologice desacralizante, cu practici religioase, cu false profeții, cu variate și tumultuoase secte și erezii, care mai mult au smintit credința și conștiințele oamenilor, decât au edificat spiritul autentic al Evangheliei lui Hristos. Fapt este că în contemporaneitate se poate face uz de acest ascetism conjugal cu mai mult sau mai puțin succes în scaunul spovedaniei. În schimb, în lumea creștină, sub presiunea secularizării și desacralizării tot mai accentuate, apar

³⁷ Adrian THATCHER, *Descătușarea sexului*, trad. de Mariana Grancea, Editura Polimark, București, 1995, p. 170.

³⁸ A. THATCHER, *Descătușarea*, p. 170.

așa-zisele „îndreptări și metode de educație sexuală creștină modernă”, cu pretenția de a oferi soluții „întemeiate pe Biblie” în problema „sexualității familiale”; în fond dominată de fascinația erotică a sexului până la obsesie, făcând din relațiile conjugale familiale un adevărat desfrâu legalizat³⁹. Dar și mai mult, luându-se atitudine combativă a ascetismului conjugal în favoarea „descătușării sexului”, se face o adevărată pledoarie în favoarea homosexualității, invocându-se abuziv argumente provenite chiar din izvoarele revelației divine⁴⁰, deși oricine știe că acestea consideră sodomia păcat strigător la cer.

4. Concluzii

Din cele până aici tratate, putem constata următoarele:

1. În sensul strict al cuvântului, *sophrosyne*, ca sănătate a minții, reprezintă normalitatea raționalității și comportamentului ei (*compos mentis*).

2. Pusă în circulație de înțelepții antici, *sophrosyne* ca sănătate și castitate a minții devine excelența naturii umane, pe măsură să împlinească scopul filosofiei care este asemănarea cu Dumnezeu.

3. Dat fiind faptul că Dumnezeu este prin natura Sa impasibil, *sophrosyne* ca puritate a minții conduce la nepătimire (*apatheia*), adică la asemănarea cu Dumnezeu, știut fiind că „numai cel curat se poate atinge de Cel curat”.

4. Pentru a determina pe *sophrosyne* ca și puritate a minții ce conduce la nepătimire (*apatheia*), înțelepții antici au pornit de la faptul că mintea (*nous*) este prin natura sa *apathe* (nepătimitoare), iar lucrarea ei este contemplarea (*theoria*, vederea lui Dumnezeu) înțelegând meditarea, reflecția, știința cunoașterii valorilor eterne și imuabile.

5. În această situație, acțiunea *sophrosynei* ca puritate a minții se referă la curăția părții pătimase a sufletului, adică a afectelor, considerate boli ale sufletului și a gândurilor și imaginilor rele (*logismo*i) care asaltează mintea, făcând-o inaptă pentru contemplare.

6. Pornind de la faptul că rațiunea reprezintă divinul din om, ea se orientează spre virtute ca excelența naturii umane, conducând-o spre perfecțiune, încât virtutea împlinește scopul filosofiei, care este asemănarea cu Dumnezeu.

³⁹ Ed. WHEAT, Gaye Wheat, *Tehnica raporturilor sexuale și împlinirea sexuală în căsnicia creștină, cu ilustrații*, trad. de Virgil Titarenco, Societatea Misionară Română, Oradea, 1993.

⁴⁰ A se vedea, spre exemplu: Adrian THATCHER, *Liberating sex. A Christian sexual theology*, London, 1993.

7. Numele *sophrosyne*, alături de înțelepciune, dreptate, și curaj devine virtute cardinală, reprezentând media dintre două extreme (excesul și insuficiența) dăunătoare naturii umane.

8. Temeluită pe înfrânarea plăcerilor și poftelor venite din iraționalitatea firii, *sophrosyne* purifică partea pătimasă a sufletului prin cultivarea virtuții, constituind *praxis*-ul ce conduce la *theoria*.

9. Prin încreștinare, *sophrosyne* ca sănătate și castitate a minții, purificând partea pătimasă a sufletului, realizează acel *katharsis* prin care se ajunge la restabilirea chipului lui Dumnezeu în om, orientat spre asemănarea cu Dumnezeu.

10. Intrat în procesul mântuirii ca viață în Hristos prin Duhul Sfânt, *sophrosyne* se înscrie ca act sinergic de împreună lucrare a minții cu harul divin, rezultând judecata duhovnicească ca act metanoic pe măsură să transforme pe păcătos în *sophron*, ca un *Alter Christus*.

11. În cadrul evlaviei creștine *sophrosyne* se afirmă alături de alte virtuți creând un nou fel de viață duhovnicească specifică principiilor Evangheliei lui Hristos.

12. În spiritualitatea filocalică, rugăciunea reprezintă prin excelență filosofia care conduce la contemplarea Sfintei Treimi pe cei care se străduiesc să dobândească curăția minții și a inimii.

13. Dat fiind faptul că *praxis*-ul este acțiunea de purificare a părții pătimase a sufletului, *sophrosyne* ca lucrare a minții ajunsă la nepătimire (*apatheia*) se învrednicește de dobândirea contemplației ca dar al harului lui Dumnezeu.

14. Ridicându-se prin rugăciune în comuniunea de iubire a Sfintei Treimi, *sophrosyne* se împlinește ca devoțiune integrală (trup și suflet) prin *parthenia* (feciorie și castitate).

15. *Sophrosyne* a devenit numele unuia din voturile monahale, alături de *parthenia* și *hagneia*.

16. Dat fiind faptul că iubirea față de Dumnezeu este prima și cea mai mare porunca din Lege (*Matei* 22, 37-39), care le implică pe toate celelalte, *sophrosyne-parthenia* se afirmă ca fiind „maica, păzitoarea și numele universal (comun) al tuturor virtuților”.

Pentru a înțelege mai bine modul diferit în care a fost interpretată *sophrosyne* în abordarea filosofiei antice și spiritualitatea filocalică, vom prezenta mai jos un tabel sinoptic comparativ:

	Etica filosofică antică	Spiritualitatea creștină
1.	Dumnezeu este gândit impasibil, impersonal și inaccesibil în strălucirea Lui.	Dumnezeu este gândit ca Persoana Treimică deschisă spre comunicare și comuniune cu omul creat după chipul Său.
2.	Filosofia ajută la cunoașterea adevărului, înțelegând Ființa în sine. Dat fiind faptul că prin multiple și variate formulări teoretice, apare contradicția dintre ele, actualizează întrebarea: <i>Quid est veritas?</i> (Ce este adevărul?) (Ioan 18, 38).	Evangelhia prezintă Adevărul în Persoana lui Hristos: „Eu sunt Calea, Adevărul și Viața” (Ioan 14, 6), încât „oricine este din adevăr ascultă glasul Meu” (Ioan 18, 37). În felul acesta, la cunoașterea adevărului se ajunge printr-o relație personală, directă și sigură de impropriere a „duhului minții lui Hristos”, prin „umblarea cu Duhul” (Galateni 5, 25).
3.	Dumnezeu nu se descoperă omului și nu poate fi cunoscut decât numai prin rațiune.	Dumnezeu se descoperă și poate fi cunoscut prin rațiunea luminată de credință, încălzită de iubire și întărită de harul lui Dumnezeu.
4.	Omul poate intra în comuniune cu Dumnezeu numai prin <i>eros</i> -ul din sufletul său, într-un zbucium al căutării.	Omul poate intra în comuniune cu Dumnezeu, fiindcă Dumnezeu este <i>agape</i> (iubire) ce coboară necondiționat și jertfelnic ca să-l mântuiască, eliberându-l din păcatul ce duce la moarte.

5.	Înfrânarea ca realizare a virtuții se referă la suprimarea trupului, considerat „închisoarea sufletului”. Fiindcă reprezintă iraționalitatea naturii umane ca sediu al afectelor, precum: plăcerea (<i>hedone</i>) și pofta (<i>epithimia</i>) prin insașiabilitatea lor degradează natura umană.	Trupul reprezintă creația lui Dumnezeu, care nu poate fi rea în sine. Păcatul intrat în firea omului este cauza declinului în patimi. Trupul poate deveni prin harul lui Dumnezeu „templu al Duhului Sfânt” (1 Corinteni 3, 16), chemat la aceeași sfințenie a vieții alături de suflet. Prin urmare, nu suprimarea trupului, ci spiritualizarea lui.
6.	Afectele sunt considerate boli ale sufletului ce trebuie suprimate prin terapia rațiunii drepte care reprezintă divinul din om.	Afectele sunt funcții iraționale ale sufletului determinate de ideea de bine sau de rău, încât pot fi convertite sau transformate din patimi în virtuți.
7.	Acordând cuvenita importanță cultivării virtuții, se pornește de la „cunoașterea de sine”, ca și capacitate de deliberare și decizie optimă, și de acțiune oportună.	Fără a contrazice importanța cunoașterii de sine, practic s-a dovedit că nu totdeauna voința urmează deciziile conștiinței. În firea omului ce poartă în sine rănilor păcatului există contradicția dintre cunoaștere și voință, conform spuselor Apostolului: „Nu fac binele pe care îl voiesc, ci răul pe care nu-l voiesc, pe acela îl săvârșesc” (Romani 7, 19). De aceea, virtutea se realizează ca act sinergic, la slăbiciunea firii ajută harul lui Dumnezeu: „Pot totul în Hristos care mă întărește” (Filipeni 4, 13), constată Sfântul Apostol Pavel în acest sens.

8.	Filosoful antic, mândru de autoritatea exclusivă a rațiunii sale, acordă făptuirii virtuții un caracter interesat, bazat pe calculul ce duce la egoism.	Părinții filocalici reprezentanți ai filosofiei duhovnicești erau conștienți că toată virtutea pe care o practică este darul lui Dumnezeu și a puterii harului Său, conform constatării apostolice: „Prin harul lui Dumnezeu sunt ceea ce sunt și m-am ostenit mai mult decât ei toți, dar nu eu, ci harul lui Dumnezeu care este în mine” (1 Corinteni 15, 10).
9.	Idealul vieții de aici și de acum constă în „a trăi conform naturii”, la a cărei perfecțiune se ajunge prin „a trăi conform rațiunii”, ce conduce la „a trăi conform virtuții” dusă la treapta cea mai înaltă a asemănării cu Dumnezeu.	Virtutea este împărtășire de Hristos prin harul Duhului Sfânt, pe măsură să transforme viața păcătoasă în sfințenie, deschizând un orizont veșnic deschis în iubirea lui Dumnezeu.
10.	Lucrarea minții este aceea de a se orienta spre contemplare (<i>theoria</i>) ca meditare, reflecție a valorilor absolute, spre a împlini scopul filosofiei care este asemănarea cu Dumnezeu.	Lucrarea minții care împlinește scopul filosofiei este prin excelență rugăciunea ca urcuș al sufletului spre comuniunea de iubire a Sfintei Treimi, pentru a se ajunge la „părtășia dumnezeieștii firi”, sau îndumnezeirea omului (<i>theosis</i>).

11.	În condițiile necunoașterii voinței și poruncilor lui Dumnezeu și implicit al noțiunii de păcat, prostituția sacră era generalizată. Doar zeița Artemis avea un oarecare cult al fecioriei. La fel, în orfism, în religiile de mistere, sau la unele curente filosofice, datorită suprimării trupului considerat închisoarea sufletului, se promova înfrânarea de la plăcerile carnale, prin abținerea de la anumite mâncăruri, prin pocăință și prin abținerea sexuală.	Întrucât la sfințenia vieții este chemat nu numai sufletul, ci și trupul considerat „templu al Duhului Sfânt”, <i>sophrosyne</i> va fi cultivată ca <i>parthenia</i> (feciorie-castitate), înțelegând devoțiune integrală (suflet și trup) iubirii lui Dumnezeu.
12.	„Pregătirea pentru moarte” (<i>melete thanatu</i>) era un alt scop al filosofiei. <i>Maxima philosophia scientia mori</i> – spuneau înțelepții antici. Dar a ști să mori implică știința de a trăi conform naturii eliberată de sub dominația patimilor. Perspectiva vieții veșnice este însă nedefinită, lipsită de finalitate creatoare.	Potrivit învățăturii Evangheliei, vizând mântuirea sufletului, viața de aici este privită în nădejdea învierii lui Hristos, pârga învierii noastre. Având un caracter dinamic și creator, sufletul aflat în comuniunea iubirii veșnice a lui Dumnezeu, eliberat de „stricăciunea poftelor din lume”, se împărtășește continuu (epectatic), prin harul lui Dumnezeu de firea dumnezeiască (2 Petru 1, 4), spre a dobândi creșterea fără limite a îndumnezeirii sale (<i>theosis</i>).

Pe de altă parte, pe lângă deosebirile conceptuale în care era abordată *sophrosyne* în etica filosofică antică și spiritualitatea filocalică, se cuvine să reținem și să accentuăm conexiunea dintre acestea, urmărind desăvârșirea naturii umane, care dovedește că – așa cum sublinia un apologet al primelor

veacuri: „Sufletul este prin natura lui creștin” (*Anima naturaliter christiana*)⁴¹. În acest sens, Părinții Bisericii au apreciat că în lumea păgână Dumnezeu a descoperit acestor filosofi înțelepciunea Sa cea sfântă și sfințitoare, considerându-i „creștini înainte de creștinism” sau „profeți naturali”, împodobind cu chipurile lor zidurile exterioare ale unor sfințite locașuri de cult și mănăstiri.

În concluzie, *sophrosyne* încreștinată devine sănătatea și castitatea minții luminată de credință, încălzită de iubire și întărită de harul regenerator al naturii umane, primit de la Dumnezeu. Ea este viață în Hristos prin Duhul Sfânt, pe măsură să determine o nouă mentalitate și un nou comportament potrivit sfințeniei lui Hristos, încât primind aureola castității ca dăruire integrală iubirii lui Dumnezeu, *sophrosyne-parthenia* pe drept cuvânt a fost numită „maica, păzitoarea și numele universal (comun) al tuturor virtuților”.

⁴¹ TERTULIAN, *Apologeticum*, XVII, 6, trad. de Nicolae Chițescu, în col. *Părinți și Scriitori Bisericești*, vol. III, Editura Institutului Biblic și de Misiune Ortodoxă, București, 1981, p. 64.

ISTORIE ȘI ISTORIOGRAFIE ÎN OPERA MITROPOLITULUI IOAN IRINEU MIHĂLCESCU¹

CȘ II Dr. Mircea-Gheorghe ABRUDAN

Institutul de Istorie „George Barițiu” al Academiei Române, Cluj-Napoca

Abstract

On May 6, 2023, the Agapia Monastery and the Metropolitanate of Moldova and Bucovina remembered Metropolitan Irineu Mihălcescu on the 75th commemoration of his death. This study presents his theological and historical work, with particular emphasis on his writings on church history, patrology and the history of religions. Specialized at the theological faculties of Berlin and Leipzig, Ioan Mihălcescu learned not only classical and modern languages, French and German, but also Western academic methodology. Thus it is clear that a characteristic feature of his theological and historical discourse is his recourse to sources, in particular Greek patristic and canonical sources, the creed confessions of the ecumenical and local synods of the first and second Christian millennium, assumed by the consensus of the Church. His discourse is a positivist one, representative of his time, of great intellectual rigor and ethical integrity. He therefore remains a model and can be taken as a reference of seriousness and academic honesty by contemporary theologians. Through his works on the history and phi-

¹ Lucrarea a fost susținută în cadrul simpozionului dedicat memoriei mitropolitului Irineu Mihălcescu al Moldovei, organizat la mănăstirea Agapia din județul Neamț în data de 6 mai 2023, cu ocazia împlinirii a 75 de ani de la moartea sa.

losophy of religions, Ioan Irineu Mihălcescu made and wrote history at the University of Bucharest and in Romanian culture during the first half of the 20th century.

Keywords

Romanian Orthodox Church, Faculty of Orthodox Theology in Bucharest, history of religions and dogmas, history of Christianity, theological discourse, ecclesiastical historiography

1. Ioan Mihălcescu – profesorul și teologul dogmatist

Fiind un istoric interesat mai ales de istoria Bisericii Ortodoxe și de istoria culturii române în secolele XVIII-XIX, nu m-am ocupat în mod deosebit de evoluția istorică a bisericii noastre după Marea Unire din anul 1918, de aceea tematica simpozionului a fost o provocare la care m-am gândit să răspund propunând o abordare exegetică a unui filon mai puțin reliefat al operei mitropolitului Mihălcescu², și anume a lucrărilor sale istoriografice care tratează istoria bisericească, istoria dogmelor creștine și istoria religiilor. Am afirmat că această dimensiune a operei și personalității sale a fost mai puțin reliefată sau chiar deloc frecventată, fiindcă mitropolitul Irineu a fost perceput și încadrat în rândurile dogmatiştilor români, mai ales că a onorat catedra teologiei dogmatice de la Facultatea de Teologie Ortodoxă a Universității din București vreme de trei decenii.

Cu toate că *Dicționarul Teologilor Români* al regretatului părinte academician Mircea Păcurariu³, cele două volume ale pr. prof. dr. Ion Vicovan de la Universitatea Alexandru Ioan Cuza din Iași⁴ și exegeza dogmatică recentă a pr. prof. dr. Cristinel Ioja⁵ de la Universitatea Aurel Vlaicu din Arad insistă asupra vocației și operei sale dogmatice, prima carte semnată de Ioan I. Mihălcescu, *Sinodul al III-lea ecumenic, ținut la Efes la anul 431*, publicată la

² Un medalion biobibliografic encomiastic la: Alexandru MORARU, *Dicționarul ierarhilor români și străini slujitori ai credincioșilor Bisericii Ortodoxe Române*, Editura Basilica, București, 2015, pp. 282-284.

³ Mircea PĂCURARIU, *Dicționarul teologilor români*, ed. a III-a revăzută și adăugită, Editura Andreiana, Sibiu, 2014, pp. 394-396.

⁴ Ion VICOVAN, *Ioan Irineu Mihălcescu, „Apostol al teologiei românești”*, vol. I, Editura Trinitas, Iași, 2004.

⁵ Cristinel IOJA, *O istorie a dogmaticii în teologia ortodoxă română de la începuturile învățământului teologic seminarial în limba română la instaurarea comunismului*, Editura Pro Universitaria, București, 2013, pp. 279-283, 403-414.

București în 1899 și în 1931, ni-l descoperă mai degrabă în ipostaza istoricului. Desigur, nu a istoricului clasic, laic, ci al istoricului bisericesc, preocupat nu numai de restituirea faptelor, a evenimentelor, a persoanelor, a curenților de ieri, așa cum au fost, ci de o lectură teologică, filosofică și canonică a istoriei ecleziastice. Cu alte cuvinte, profesorul Ioan Mihălcescu a ajuns la teologia fundamentală prin intermediul sau datorită istoriei bisericești.

Aici doresc să precizez că el nu a fost singurul teolog și profesor de teologie român din secolul XX, care a parcurs această cale de la istorie la dogmă, cel mai reprezentativ teolog român al secolului XX, având aceeași evoluție intelectuală. Mă refer desigur la preotul profesor Dumitru Stăniloae (1903-1993)⁶, a cărui teză de doctorat, susținută la Facultatea de Teologie de la Cernăuți în 1928, a fost dedicată *Vieții și activității patriarhului Dosoftei al Ierusalimului și legăturilor lui cu Țările Românești*, publicată mai întâi în revista *Candela*⁷ și apoi în broșură la Cernăuți în anul 1929⁸. Unii ar putea afirma că în urmă cu o sută de ani peisajul academic românesc și european arăta diferit și nu exista varietatea, dar mai ales hiperspecializarea de astăzi. Observația este pertinentă și se poate cel mai bine constata la contemporanul ilustru al profesorului Mihălcescu, savantul Nicolae Iorga (1871-1940), cel mai mare istoric român, asumat de societatea noastră ca istoric al românilor, deși el a predat istorie universală, iar în istoriografia internațională a fost recunoscut mai ales ca bizantinist și otomanist⁹.

Revenind la Ioan Mihălcescu, profesorul Nicolae Bunesu, cel care l-a cunoscut, scrie că acesta era interesat de tot „ceea ce crease geniul uman în artă, literatură, poezie, istoria omenirii, filosofia istoriei, antropologia și fi-

⁶ Despre viața, activitatea și opera sa există o literatură impresionantă; a se vedea: M. PĂCURARIU, *Dicționarul teologilor români*, pp. 611-617; Gheorghe F. ANGHELESCU, Cristian UNTEA, *Părintele Dumitru Stăniloae, un urmaș vrednic al patristicii clasice (bio-bibliografie)*, Editura Mitropoliei Olteniei, Craiova, 2008; Lidia STĂNILOAE-IONESCU, „*Lumina faptei din lumina cuvântului*”. Împreună cu tatăl meu, *Dumitru Stăniloae*, ed. a II-a revăzută, Editura Humanitas, București, 2010; Florin GRIGORESCU, *Personalități contemporane: Dumitru Stăniloae (1903-1993)*, Editura Arhiepiscopiei Sucevei și Rădăuților, Suceava, 2011.

⁷ Dumitru STĂNILOAE, „Viața și activitatea patriarhului Dosoftei a Ierusalimului și legăturile cu Țările românești”, în *Candela*, Cernăuți, an XL (1929), pp. 208-276.

⁸ Dumitru STĂNILOAE, *Viața și activitatea patriarhului Dosoftei al Ierusalimului și legăturile lui cu Țările Românești*, cu o prefață de V. Loichița, Institutul de Arte Grafice și Editură „Glasul Bucovinei”, Cernăuți, 1929, 69 p.

⁹ Victor SPINEI, Dorina N. RUSU (coord.), *Enciclopedia reprezentanților scrisului istoric românesc*, vol. II, Editura „Karl A. Romstorfer” a Muzeului Național al Bucovinei, Suceava, 2021, pp. 504-511.

losofia religiei”¹⁰. Cu alte cuvinte, ierarhul a avut un orizont cultural și umanist cu extensii universale. În timpul studiilor bucureștene (1895-1899), Ioan Mihălcescu a fost interesat de istoria bisericească universală și românească, redactând în acest sens nu numai teza de licență, ci și o lucrare despre istoria Bisericii Române de la 1800 la 1850 și a literaturii teologice, care a atras atenția profesorilor lui asupra sa, tânărul fiind premiat de Universitatea din București și recomandat pentru o bursă de specializare în străinătate. Așa ajunge în anul 1901 în Germania la Berlin și Leipzig, unde i-a audiat, între alții, pe doi teologi al căror renume persistă până astăzi: Adolf von Harnack (1851-1930) și Karl Barth (1886-1968). La Leipzig sau Lipsca, cum o numeau negustorii aromâni și greci în secolul al XVIII-lea, și-a redactat teza de doctorat pe tema filosofiei religioase a profesorului August Sabatier¹¹, dar tot acolo a publicat în 1904 o lucrare interesantă, de pionerat în teologia românească și germană, despre *Mărturisirile de credință și cele mai importante mărturii de credință ale Bisericii greco-orientale*¹².

2. Ioan Mihălcescu istoric al religiilor

Ajuns profesor la Facultatea de Teologie din București, Ioan Mihălcescu a adus un suflu nou, nu numai în abordarea teologiei dogmatice și simbolice, ci și a istoriei religiilor. Nu întâmplător, profesorul Nicolae Chițescu (1904-1991) l-a considerat „primul cercetător român în domeniul istoriei religiilor”¹³, lucrările și traducerile lui Mihălcescu pe acest teren bucurându-se de aprecierile tânărului pe atunci Mircea Eliade (1907-1986), care l-a recenzat în anul 1926. Eforturile intelectuale ale profesorului Mihălcescu pe acest teren al istoriei religiilor, incipient la noi în prima parte a epocii interbelice, au fost încununuate prin volumul *Istoria religiilor lumii*, apărut la București în 1946 (458 p.).

Alături de traducerile *Epopeea lui Gilgameș* (București, 1920, 123 p.), *Legea lui Manu sau instituțiunile civile și religioase ale Indiei* (București, 1920, 424 p.), *Bhagavad-gita. Poemă indiană* (București, 1932, 126 p.), *Manava-dharma-sastra sau Cartea legii lui Manu cuprinzând așezămintele și viața publică și privată a indienilor brahmaniști de altădată și de azi* (ediția

¹⁰ I. VICOVAN, *Ioan Irineu Mihălcescu*, I, p. 27.

¹¹ Ioan MIHĂLCESCU, *Darlegung und Kritik der Religionsphilosophie Sabatiers*, Bern, 1903, 92 p.

¹² Ioan MIHĂLCESCU, *Die Bekenntnisse und die wichtigsten Glaubenszeugnisse der griechisch-orientalischen Kirche im Originaltext, nebst einleitende Bemerkungen*, Leipzig, 1904, IV + 314 p.

¹³ I. VICOVAN, *Ioan Irineu Mihălcescu*, p. 37.

a II-a, București, 1944, 301 p.)¹⁴, precum și o serie de studii referitoare la istoria evreilor și mohamedanilor, apărute în revistele *Biserica Ortodoxă Română* și *Studii Teologice*, aceste lucrări constituie opera sa de pionierat în domeniul istoriei religiilor, reprezentând în epocă noutăți pentru cultura română în general, nu numai pentru teologia românească!

În acest sens, Nichifor Crainic (1889-1972), care i-a fost student, rememora:

„Pr. dr. Ioan Mihălcescu e dascălul cel mai fecund pe care l-am întâlnit în anii mei de ucenicie teologică. Cursul de istoria religiunilor era ceva unic în toată universitatea bucureșteană ai cărei maestri cu faimă i-am audiat rând pe rând. În realitate era un curs de istorie a culturii omenesti, pe care singură facultatea de teologie îl poseda. Mihălcescu istoric al religiunilor era pentru noi gloria teologică cu care înfruntam sfidările celor care se retransau în gloriile facultăților lor (...). Redactorul lui era înzestrat cum este cu distinse calități stilistice și bogăția cunoștințelor și varietatea documentației ni se servea într-o formă literară ce sporea atracția acestui curs, rămas până astăzi unul dintre cele mai de seamă ale Universității din București”¹⁵.

Nu trebuie să fii specialist în istoria României ca să afirmi că aplecarea lui Ioan Mihălcescu în această direcție de cercetare a istoriei și a filosofiei credințelor religioase ale lumii este un efort intelectual admirabil, deosebit de relevant mai ales astăzi prin deschiderea culturală și religioasă de care a putut da dovadă un profesor, preot și ierarh român din prima jumătate a secolului XX, fiindcă dacă ne uităm la încrâncenarea cu care se discută în ziua de astăzi teme precum îndreptarea calendarului și sincronizarea datei de sărbătorire a Paștilor, pare că preocuparea intelectuală, onestă și serioasă a mitropolitului Irineu Mihălcescu este din altă lume. Oricum aceasta denotă erudiția și largul orizont intelectual pe care l-a avut acest profesor și ierarh român.

¹⁴ Irineu MIHĂLCESCU, *Manava-dharma-sastra sau Cartea legii lui Manu*, Editura Aldo Press, București, 2001, 349 p.

¹⁵ Ion VICOVAN, *Ioan Irineu Mihălcescu. Un ierarh luptător*, vol. II, Editura Trinitas, Iași, 2004, pp. 27-28.

3. Opera istoriografică bisericească a profesorului Ioan Mihălcescu

Pe lângă lucrările deja amintite, în continuare voi insista asupra operelor de istorie bisericească și de teologie, rezumându-mă la o serie de considerații generale pe marginea acestora. Exegetul operei mitropolitului, părintele profesor Ion Vicovan, apreciază calitatea lucrărilor dascălului bucureștean, considerându-le și pe cele cu caracter istoric drept „valabile”, deoarece dovedesc competența, seriozitatea și temeinicia preocupărilor și scrierilor lui Mihălcescu, de unde decurge și interesul pe care teologii de ieri, de astăzi și de mâine ar putea și ar trebui să i-l acorde. Fără-ndoială, titlurile cele mai importante încadrabile tematicii istoriei ecleziastice și a istoriei dogmelor sunt următoarele:

- *Sinodul al III-lea ecumenic, ținut la Efes la anul 431*, București, 1899 și 1931;
- *Die Bekenntnisse und die wichtigsten Glaubenszeugnisse der griechisch-orientalischen Kirche im Originaltext, nebst einleitende Bemerkungen*, Leipzig, 1904;
- *Biserica Ortodoxă Română*, în colaborare cu Victor Puiu, 1904;
- *Răspuns la memoriul episcopului Gherasim al Romanului*, 1909;
- *Modificarea legii sinodale*, 1909;
- *Istoria Bisericească Universală până la 1054, cu noțiuni de Patrologie* pentru clasa a V-a de seminar, București, 1911, 1916 și 1922, VIII + 296 p.;
- *Istoria Bisericii Creștine* pentru clasa a V-a secundară, 1914;
- *Români ori uniți*, București, 1922;
- *Istoria Bisericii Române pentru clasa a VI-a secundară*, în colaborare cu Nicolae Dobrescu, 1926, 1932;
- *Scrierile Părinților Apostolici dimpreună cu așezămintele și canoanele apostolice*, 2. volume, Chișinău, 1927-1928, și Râmnicu Vâlcea, vol. I-II, 1935-1936 (227 p. + 293 p.), în colaborare cu pr. Matei Pâslaru și Gabriel Nițu, introducere de I. Mihălcescu: *Privire generală asupra părinților apostolici și a scrierilor lor* (Barnaba, Clement Romanul, Ignatie Teoforul, Policarp al Smirnei, Păstorul din Herma, Papia, Didahia celor 12 Apostoli);
- *Istoria Bisericească Universală de la 1054 până azi* pentru clasa a VI-a de seminar, București, 1932;
- *Curs de teologie fundamentală sau apologetică*, vol. I, București, 1932, 274 p.;
- *Rolul maglavitului în viața noastră religioasă*, București, 1936, 19 p.;
- *Istoria Bisericii Române în cadrul istoriei Bisericii Universale* pentru clasa a III-a a liceelor comerciale, București, 1938;

- *Elemente de istorie bisericească, noțiuni de catehism și morală* pentru clasa a II-a a liceelor industriale, București, 1939;
- *Elemente de Istoria Bisericii Universale și Române* pentru clasa a III-a a liceelor industriale de fete, București, 1939;
- *Cultul sfinților*, Arad, 1950, 31 p.;
- *Istoria Bisericească Universală (cu elemente de Catehism și Liturgică)* pentru clasa a III-a secundară (7 ediții);
- *Istoria Generală a Bisericii* pentru clasa a III-a;
- *Istoria Bisericii Române*, în colaborare cu Nicolae Dobrescu, pentru clasa a IV-a¹⁶.

Observăm limpede că sunt lucrări de istorie și patrologie care pot fi încadrate în categoria lucrărilor științifice de nivel academic și a manualelor școlare, tocmai aici consider că Ioan Irineu Mihălcescu a excelat și este surprinzător că un teolog rasat, cultivat și cu un orizont filosofic larg, reușește să întocmească manuale școlare și să sistematizeze istoria bisericească într-un format și un limbaj adecvat, accesibil, pe înțelesul elevilor seminariști, dar mai ales a celor din școlile secundare și comerciale, pe care azi le-am numi tehnologice și profesionale.

O caracteristică a discursului profesorului Ioan Mihălcescu este recursul la izvoare, în acest caz cele patristice și canonice, apoi la mărturisirile de credință ale Sinoadelor ecumenice¹⁷ și locale din primul și al doilea mileniu creștin, asumate prin consensul Bisericilor ortodoxe locale. În ceea ce privește lucrarea dedicată Sinodului al III-lea ecumenic, autorul precizează că și-a dat silința „să utilizeze cât mai multe izvoare asupra materiei, pe care am tratat-o și să scot din ele icoana fidelă a celor ce s-au făcut și s-au discutat la Sinodul al III-lea ecumenic”¹⁸. În prefața ediției secunde arată explicit care au fost aceste izvoare:

„«Acta Conciliorum» ale lui Harduin, Patrologia lui Migne, Analele lui Baroniu, Memoriile lui Tillemont, lucrările lui Evagrie,

¹⁶ M. PĂCURARIU, *Dicționarul teologilor români*, pp. 395-396.

¹⁷ O lucrare nouă despre acestea vezi la: Viorel COMAN, George GHERGA, *Hotărârile dogmatice ale celor șapte Sinoade Ecumenice*, ed. a II-a adăugită, coord. Sorin Șelaru, Editura Basilica, București, 2018.

¹⁸ Ioan MIHĂLCESCU, *Sinodul al III-lea ecumenic ținut la Efes la anul 431*, Teză de licență, Tipografia Gutenberg, București, 1899, p. VII.

Hefele și Vladimir Guettee¹⁹, iar canoanele le-am tradus după Syntagma lui Rali și Pothi²⁰.

Tot în prefața ediției a II-a descrie o altă sursă utilizată, actele coptice, în edițiile franceză și germană din 1892 și 1904, arătând astfel clar izvoarele lucrării și universul lingvistic în care se mișca: limbile clasice (greaca și latina) și cele moderne (germana și franceza). În aceeași prefață la ediția a II-a precizează că lucrarea sa nu are un scop eminamente științific, de obținere a unui titlu academic, cum a fost cazul în 1899, ci unul anamnetic și latreutic, de a cinsti memoria celor 187 Sfinți Părinți care au luat parte la sinod și au luptat cu râvnă dumnezeiască „pentru apărarea dreptei credințe”. Reținem că în 1931 se împlineau 1500 ani de la desfășurarea sinodului. „Dar cum am putea prăznui după cuviință această pomenire și cinstire”, se întreba autorul în continuare, „dacă n-am cunoaște mai deaproape istoricul acestui sinod și al celor ce s-au lucrat în el de Sf. Părinți, care l-au compus?”²¹

Prin urmare, profesorul nu săvârșea un act pur academic, ci oficia unul hagiografic-dogmatic și liturgic-anamnetic cu relevanță pedagogică și morală evidentă. Încadrarea era una istorică și teologică, dublată de traducerea și comentarea atât a celor opt canoane formulate de Sinod, cât și a unor omilii ale corifeilor care se afirmaseră în controversele dogmatice dinaintea și din timpul sinodului, și anume ereziarhul Nestorie, papa Celestin și Sf. Chiril. Autorul a urmărit apoi receptarea teologică a sinodului de Biserică, respectiv respingerea acestuia de către adepții lui Nestorie, ruși de Biserica Imperială și răsfirați în întregul Orient Mijlociu și Îndepărtat, a căror istorie pe scurt este relatată de autor până în modernitate. Lucrarea este scrisă în spiritul epocii, ca expozeu istoriografic pozitivist, ceea ce nu-i scade cu nimic din valoare, mai ales că vorbim inițial de o licență în teologie.

¹⁹ Despre acesta vezi: Vladimir GUETTÉE, *Papalitatea eretică: arătare a ereziilor, rătăcirilor și înnoirilor Bisericii Romane, de la despărțirea ei de Biserica Catolică (Sobornicească) în veacul al IX-lea*, Editura Scara, București, 2010.

²⁰ Este vorba despre colecția canonică în limba greacă a lui Georgios A. Rhalles și Mihail Potles, care cuprinde *Nomocanonul* patriarhului Fotie și toate canoanele apostolice și sinodale ale Sfinților Părinți, publicate în șase volume cu binecuvântarea sinodului Bisericii Greciei la Atena între anii 1852-1859. Amănunte la: Răzvan PERȘA, *Natura canoanelor și principiile de interpretare a lor în dreptul canonic ortodox al secolelor XIX-XX*, Editura Presa Universitară Clujeană, Cluj-Napoca, 2021, pp. 451-455.

²¹ Ioan MIHĂLCESCU, *Sinodul III ecumenic din Efes (431)*, Tipografia Cărților Bisericești, București, 1931, pp. 3-6.

Cartea despre simbolurile și mărturisirile de credință ortodoxă, apărută la Leipzig în anul 1904, a avut în epocă o importanță deosebită, deoarece a suplinit un gol în teologia germană de la începutul secolului XX, o lipsă care viza istoria și învățătura de credință a Bisericii Ortodoxe, ceea ce a reliefat tocmai prefațatorul volumului, profesorul Albert Hauck. Redactată de un ortodox, nu de un catolic sau de un protestant, volumul a reprezentat o carte de vizită a Bisericii Ortodoxe, care i-a adus autorului o anumită notorietate academică. Cartea se desfășoară pe 314 pagini și cuprinde 6 capitole: I. Formulele de credință ale Sinoadelor ecumenice în limba greacă; II. Mărturisirea de credință a lui Ghenadie Sclaris, primul patriarh ecumenic sub turci, cu introducerea și comentariile profesorului Mihălcescu; urmând după același tipic (introducere și comentarii): III. Mărturisirea mitropolitului Petru Movilă; IV. Sinodul de la Ierusalim din 1672 și Mărturisirea de credință a patriarhului Dositei Nottaras; V. Mărturisirea teologului Mitrofan Critopoulou din secolul al 17-lea; VI. Anexă în 6 puncte: 1) Dialogul patriarhului Ghenadie Sclaris cu sultanul Mehmed; 2) Mărturisirea patriarhului Chiril Lukaris; 3) Liturghia Sf. Ioan Gură de Aur; 4) Regulile monahale ale Sf. Vasile cel Mare; 5) Rugăciunile de la botez, logodnă, cununie, maslu, spovedanie și alte ierurgii; 6) cântări de la slujba înmormântării²².

Concepția volumului este foarte sugestivă atât pentru modul în care editorul a conceput prezentarea teologiei ortodoxe în lumea germană, cât și a propriei sale gândiri dogmatice incipiente. În ceea ce privește mărturisirea patriarhului martir Chiril Lukaris²³, reținem că profesorul Mihălcescu a susținut o conferință în Occident și a publicat studiul aferent acesteia în limba franceză în revista *Studii Teologice* din 1932, ideea analitică centrală fiind identificarea ideilor calviniste ale patriarhului²⁴. Observăm deci preocuparea lui de a face cunoscută teologia dogmatică ortodoxă în mediul apusean, dar și de a se confrunța cu ideile eterodoxe pătrunse în gândirea unor reprezentanți iluștri ai Bisericii Ortodoxe din secolul al XVII-lea.

²² Ioan MIHĂLCESCU, *Die Bekenntnisse und die wichtigsten Glaubenszeugnisse der griechisch-orientalischen Kirche im Originaltext, nebst einleitende Bemerkungen*, Leipzig, 1904.

²³ Patriarh al Alexandriei și al Constantinopolului, autor a diverse lucrări teologice, inclusiv a unei mărturisiri de credință cu accente protestante, a fost înecat de turci în apele Bosforului, despre el vezi: George A. HADJIANTONIU, *Chiril Lucaris patriarhul ortodox reformat*, Editura Asociația Evanghelică Reformată, București, 2021.

²⁴ I. MIHALCESCU, „Les idées calvinistes du Patriarche Cyrille Lucaris”, în *Studii Teologice*, București, an III (1932), nr. 1, pp. 3-16.

Informații de natură istorică referitoare la „catolici”, „protestanți” și „sectele neoprotestante” (nazirei, adventiști, mormoni), găsim și în lucrările sale dogmatice și catehetice²⁵.

Nu în ultimul rând, în mănunchiul celor aproximativ 300 de studii, articole și însemnări ale profesorului Mihălcescu se regăsesc discutate diverse teme de istorie bisericească și laică, precum: *Originea numelui Colentina* (1898); *Istoricul cercetărilor asupra Simbolului apostolic* (1901); *Organizarea bisericească și școlară a lui Șaguna* (1908); *Activitatea lui Șaguna pe tărâm bisericesc* (1909); *Conflictul dintre Rosevelt și Vatican* (1910); *Urmările separațiunii Bisericii de Stat în Franța* (1910); *Conflict între biserică și stat* (1910); *Încercări de unire a bisericilor* (1910); *Școala mănăstirească* (1910); *Centralizarea puterii în papistășism* (1910); *Învățămintele din Războiul balcanic* (1913); *Din trecutul rătăcirii adventiste* (1914); *Newton ca teolog* (1914); *Biserica românească din America* (1921); *Clasicitatea creștină și cultul sfinților* (1924); *Biserica Ortodoxă din Polonia* (1937); *Anglicanismul și ortodoxia română* (1940); *Petru Movilă și Sinodul de la Iași* (1942)²⁶ și altele. Această bibliografie arată încă o dată largile sale perspective și interesul vădit pentru istoria bisericească.

4. Concluzii

Prin opera sa vastă, bine documentată, pe alocuri polemică, Ioan Irineu Mihălcescu se descoperă posterității ca profesor, arhieru și intelectual de largă respirație universală, bine ancorat în propria tradiție dogmatică, dar manifestând un interes vizibil pentru istoria și filosofia religiilor. Deși a onorat vreme de trei decenii catedra de teologie dogmatică și simbolică a Facultății de Teologie Ortodoxă a Universității din București, profesorul Mihălcescu a avut preocupări inițiale în câmpul istoriei bisericești universale, opera sa arătându-ne că nu a trasat o demarcație clară, de netrecut, între disciplinele astăzi clasice ale teologiei, precum teologia dogmatică și biblică, apologetica, patristica, dreptul canonic și istoria ecleziastică, ci a recurs la toate acestea frecventându-le în elaborarea discursului său teologic academic și pastoral-catehetic.

Experiența catedrei universitare, arsenalul lingvistic și bogatul bagaj cultural l-a pus în serviciul orei de religie din școlile de stat, elaborând manuale

²⁵ Irineu MIHĂLCESCU, *Dogmele Bisericii Creștine Ortodoxe*, Editura Episcopiei Romanului și Hușilor, Roman, 1994, pp. 109-123.

²⁶ I. VICOVAN, *Ioan Irineu Mihălcescu*, I, pp. 44-432.

de religie cu un conținut variat, între acestea și de istorie bisericească universală și a Bisericii Române, pe care le-a presărat și cu texte extrase din Simbolurile de credință, din tomosurile dogmatice, din canoanele Bisericii Ortodoxe și din slujbele ritului bizantin. Lucrările sale istorice sunt elaborate pe baza unui aparat critic, care asumă literatura de specialitate a epocii, Mihălcescu denotând o apetență pentru izvoarele Ortodoxiei: Mărturisirile de credință, scrierile patristice și canonistica răsăriteană. Discursul său este unul pozitivist, caracteristic epocii sale, și, foarte important, onest, citând cărțile și autorii folosiți. De aceea rămâne un model, cum afirmă părintele profesor dr. Ion Vicovan, și poate fi luat ca reper de seriozitate și onestitate academică de către toți teologii de astăzi și de mâine. Prin lucrările de istorie și filosofie a religiilor, Ioan Irineu Mihălcescu a făcut și scris istorie la Universitatea din București, în Biserica Ortodoxă Română și în cultura română din prima jumătate a secolului XX.

Nu pot încheia acest material fără a mă întreba: Ce se întâmplă astăzi cu opera profesorului Ioan Mihălcescu? Mai este aceasta relevantă? Nu ar fi cazul să se inițieze un proiect de recuperare a operei sale prin realizarea unei serii de autor Ioan Irineu Mihălcescu, *Opera omnia* sau *opere complete*, restituită critic după normele academice actuale și sistematizată tematic, în funcție de subiectele sau teme pe care le-a frecventat?! Iată o datorie de conștiință și o sarcină de viitor atât pentru teologia academică românească, în particular pentru școala ieșeană, cât și pentru mediul monastic, pentru măicuțele de la Mănăstirea Agapia, care este legatarul testamentar și candela de veghe a memoriei mitropolitului.

INSTITUTUL DE CREDIT ȘI ECONOMII „DUNĂREANA” DIN CUVIN (1900-1945). UN SUSȚINĂTOR ȘI COLABORATOR AL BISERICII ORTODOXE ROMÂNE

Prof. Univ. Dr. Mircea MĂRAN

**Școala de Studii Înalte pentru Educatori „Mihailo Palov” din
Vârșeț**

Abstract

One of the specific phenomena of the economic life of Romanians from Banat in the second half of the 19th century and in the first decades of the 20th century, until the end of the Second World War, was the establishment, operation and the liquidation of the credit savings institutes established for the granting of loans and financial support to the citizens of Banat towns and villages, especially from the upper and middle social strata. In the Serbian Banat, the establishment of such credit and savings institutes in the most developed localities with a Romanian population began in the last decade of the 19th century and experienced an upward trajectory until the First World War, only to gradually stagnate in the interwar period. In the early years after World War II, when the communists came to power in Yugoslavia, these banks were abolished. As a case study, in this paper we present the “Dunăreana” Institute of Faith and Economics in the town of Cuvin in Serbian Banat, including its collaboration with the Romanian Orthodox Church.

Keywords

monetary system, Romanian banks, Serbian Banat, economic crisis, loans

1. Introducere

Primele institute financiare din Ungaria de Sud au luat naștere în prima jumătate a secolului al XIX-lea. Astfel, în anul 1840 a fost înființată primele case de credit la Pesta și la Arad, iar în 1845 primele astfel de institute financiare apar la Becicherecu Mare și Szeged, apoi la Timișoara, Subotica etc. După o perioadă de stagnare, provocată de evenimentele revoluționare de la 1848-1849, dezvoltarea sistemului bancar ia un nou avânt începând cu înființarea Băncii din Novi Sad în anul 1864, după care numărul acestor institute crește brusc, astfel că în anul 1884 pe teritoriul comitatului Torontal, de exemplu, au funcționat 20 de astfel de institute, iar pe întregul teritoriu al Voivodinei de azi, în același an deja au existat 117 bănci¹.

În aceeași perioadă, în cadrul sistemului bancar existent în Ungaria de atunci, ca parte componentă a monarhiei dualiste, se formează institute financiare înființate cu capital aparținând anumitor etnii, astfel că iau naștere, de exemplu, bănci cu capital german, maghiar, slovac, sârbesc, românesc etc. Fiecare popor a încercat să le unifice într-un întreg pe baza apartenenței naționale. Diferența dintre institutele financiare maghiare și cele ale naționalităților din Ungaria a constat în faptul că cele maghiare erau cu capital de tip deschis, pe când cele ale naționalităților de tip închis, pentru a avea posibilitatea de a-și păstra caracteristicile naționale². În statutele și programele institutelor financiare ale naționalităților este în cele mai dese cazuri subliniat faptul că obiectivul lor este acordarea de ajutoare, respectiv credite conaționalilor lor, cu scopul dezvoltării propriiei comunități naționale. Acest sistem bancar național într-o oarecare măsură a dat o contribuție însemnată la consolidarea, în primul rând economică, a propriiei naționalități, iar prin aceasta și la consolidarea vieții politice, profesionale, educative și culturale a acesteia, prin ajutorarea instituțiilor școlare, a reuniunilor culturale, bisericești, fundațiilor, chiar și a partidelor politice³.

Începând cu înființarea *Albinei* din Sibiu în anul 1871, sistemul bancar românesc din Austro-Ungaria a cunoscut o continuă dezvoltare, în contextul

¹ *Историја банкарства у Војводини*, Матица српска, Нови Сад, 2001, p. 117.

² *Историја банкарства у Војводини*, p. 185.

³ *Историја банкарства у Војводини*, p. 186.

dezvoltării generale a economiei capitaliste pe plan mondial în ultimele decenii ale secolului al XIX-lea și primele decenii ale secolului XX. În decurs de doar câteva decenii, mai întâi în centrele urbane mai mari, iar apoi și în orașe mai mici și sate cu o dezvoltare economică mai accentuată, au luat naștere așa-numitele institute de credit și economii, care au fost purtătorii principali ai vieții economico-financiare românești în societatea austro-ungară. Evident, băncile românești au reprezentat doar o parte mică și puțin vizibilă a sistemului bancar din Austro-Ungaria, fiind din punct de vedere numeric, dar și al capitalului social pe care îl posedau, categoric inferioare institutelor asemănătoare înființate în primul rând de germani și maghiari. Oricum, ele au devenit simboluri ale identității naționale românești în monarhia dualistă, factori de susținere a dezvoltării instituțiilor și societăților naționale, a indivizilor (în primul rând elevi, studenți, păturile sărace ale populației). Numărul acestor institute financiare cu capital românesc a crescut considerabil prin înființarea de noi institute în special în centrele urbane mai puternice, dar în curând și în lumea rurală a Transilvaniei și Banatului. Până în anul 1900, erau înființate deja 66 de institute de credit cu capital românesc, numărul lor crescând în continuare și ajungând până la izbucnirea Primului Război Mondial la 147⁴.

Dacă privim teritoriul actualului Banat Sârbesc, în ultimul deceniu al secolului al XIX-lea și în prima jumătate a secolului al XX-lea au funcționat câteva institute de credit și economii cu capital românesc, și anume, în ordinul cronologic al înființării lor, *Concordia* din Uzdin (1893), *Luceafărul* din Vârșeț / Vrșac (1894), *Sentinela* din Satu Nou / Banatsko Novo Selo (1895)⁵, *Steaua* din Petrovasâla / Vladimirovac (1897)⁶, *Dunăreana* din Cuvin / Kovin (1900), *Agricola* din Ecica / Ečka (1905), *Panciovana* din Panciova / Pančevo (1905)⁷ și mai târziu, din 1930, *Torăceana* din Torac / Torak.

Istoria economică a românilor din Banatul Sârbesc nu a fost până acum prezentă suficient în istoriografia care tratează diferite aspecte ale vieții sociale a acestei populații. Articolul de față are chiar acest scop: de a completa,

⁴ Vasile DOBRESU, *Funcții și funcționalități în sistemul de credit românesc din Transilvania până la Primul Război Mondial*, Editura Universității „Petru Maior”, Târgu Mureș, 2006, p. 8.

⁵ Vezi: Mircea MĂRAN, *Institutul de credit și economii „Sentinela” din Satu Nou. 1895-1949*, Editura Libertatea, Panciova, 2021.

⁶ Vezi: Mircea MĂRAN, „*Steaua*”. *Institut de credit și economii din Petrovasâla (1897-1945)*, Centrul de Studii Banatice, Vârșeț, 2022.

⁷ Vezi: Mircea MĂRAN, Ilie BABA, Valentin MIC, *Românii din Panciova (1733-2013)*, Editura ICRV, Zrenjanin, 2014, pp. 118-126.

cât este posibil, golurile existente în abordarea acestei probleme și de a aduce astfel o nouă contribuție la istoria zbuciumată a populației românești de pe acest spațiu geografic. Prin prezentarea activității Institutului de Credit și Economii *Dunăreana* din Cuvin, vom încerca să contribuim, cât de puțin, la completarea imaginii privind istoria economică a românilor bănățeni.

2. Scurt istoric al Cuvinului

În Evul Mediu, Cuvinul a jucat un rol important în istoria Banatului, atât pe plan administrativ, cât și din punct de vedere militar, economic și politic. Încă din perioada medievală timpurie cetatea *Keuue* a fost una din reședințele ducelui bănățean Glad, care s-a opus invaziei maghiarilor de la sfârșitul secolului al IX-lea și începutul secolului al X-lea. Orașul și cetatea și-au menținut importanța și în Evul Mediu târziu, când, printre altele, a obținut privilegii de la regele Sigismund de Luxemburg. Aici se găsea și sediul unui comitat aparținând regatului maghiar medieval.

Pe timpul stăpânirii turcești, cetatea Cuvinului se ruinează. În anul 1717, Cuvinul intră în componența Districtului Panciova din cadrul Monarhiei Habsburgice. După înființarea Graniței Militare Bănățene (1764), localitatea a fost încadrată în Regimentul Germano-Bănățean nr. 12 cu sediul la Panciova. Pe lângă sârbii care erau majoritari, au fost colonizați și germani, începând cu anul 1766 și continuând în anii și deceniile următoare. Românii au fost colonizați în a doua jumătate a secolului al XVIII-lea și la începutul secolului al XIX-lea, venind din Ilidia, Broșteni, Goruia și din alte localități. Conform recensământului populației din anul 1921, la Cuvin trăiau 1.325 de români, din numărul total de 6.728 de locuitori. În perioada interbelică au avut loc noi colonizări cu optanți, voluntari și coloniști sârbi. Cuvinul este azi sediul unei comune, cu un număr de zece localități, având condiții relativ favorabile pentru dezvoltarea în continuare a economiei⁸. Numărul românilor este în continua scădere, devenind azi o populație pe cale de dispariție în această localitate. Conform recensământului din anul 2011, în acest oraș bănățean trăiau 13.515 locuitori.

Având o pătură burgheză dezvoltată, alcătuită în special din comercianți, întreprinzători și mari proprietari, românii din Cuvin au jucat un rol important în dezvoltarea orașului, aici funcționând în decursul secolului al XIX-lea și în prima jumătate a secolului al XX-lea și o școală românească, viața

⁸ Mircea MĂRAN, *Românii din Voivodina*, Editura ICRV, Zrenianin, 2009, pp. 202-204.

culturală era deosebit de vie, iar în zilele de azi, unica instituție românească existentă în oraș a rămas Biserica Ortodoxă Română.

3. Primii ani de activitate a *Dunărenei*

Având în vedere potențialul economic al românilor din oraș, aceștia s-au hotărât, în era înființării institutelor de credit și economii printre românii și toate naționalitățile din Austro-Ungaria, să înființeze și ei o astfel de Bancă. Familiile înstărite din Cuvin, folosindu-se de condițiile avantajoase oferite de autorități în ceea ce privește înființarea institutelor de credit și economii, au înființat, în anul 1900, Institutul de Credit și Economii *Dunăreana*, ca societate pe acțiuni. Să mai amintim faptul că la Cuvin au mai existat în diferite perioade și alte bănci, precum Casa de credit din Cuvin (*Temeskubiner Sparkassa*), societate pe acțiuni, înființată în anul 1904⁹, apoi filiala Băncii Populare din Panciova (*Pančevačka pučka Banka d.d. Pančevo, filijala Kovin*) care a funcționat în primele decenii ale secolului al XX-lea¹⁰ și Banca Cuvineană (*Kovinska Banka d.d.*).

Acționarii Băncii *Dunăreana* au fost românii din oraș, interesați pentru investiții în domeniul comerțului, meșteșugăritului și agriculturii, dar și români din localitățile din împrejurime, și, în număr mai mic, din întreaga Austro-Ungarie. Primul sediul al Băncii se găsea în spațiul capelei ortodoxe române, Banca începându-și activitatea pe data de 1 ianuarie 1900. Chiria care a fost plătită Bisericii¹¹ a costat 100 de florini sau 200 de coroane anual. La această acțiune economică benefică s-a alăturat și Biserica Ortodoxă Română din localitate, care până atunci își depunea banii la Institutul de Credit și Economii *Sentinela* din Satu Nou, însă o data cu înființarea Băncii *Dunăreana*, a devenit client al acestei bănci¹². La banii depozitați s-a realizat un interes de 6 la sută. De director executiv al *Dunărenei* a fost numit Lucian Secoșan, preot la Cuvin în perioada anilor 1899-1910, originar din Toracu Mare, pe timpul căruia s-a construit și edificiul bisericii ortodoxe române din această localitate¹³. Capitalul inițial al *Dunărenei* a fost de 50.000 de co-

⁹ Смиља МИЛЕТИЋ, *Политички живот у Ковинском срезу 1919-1929*, Скупштина општине ковин, Ковин, 1998, p. 8.

¹⁰ Ljubica ŠIJAČKI, *Privreda Banata između dva svetska rata*, Filozofski fakultet u Novom Sadu, Novi Sad, 1987, p. 242.

¹¹ Zaharia MOHORA, *Românii din Cuvin*, Editura Libertatea, Panciova, 2019, p. 164.

¹² M. MĂRAN, *Institutul de Credit și Economii „Sentinela”*, p. 16.

¹³ Costa ROȘU, *Dicționarul preoților români din Banatul Sârbesc. 1761-2011*, Editura ICRV, Zrenjanin, 2011, p. 158.

roane, împărțit în 1500 de acțiuni. La scurt timp după înființare, în același an 1900, Institutul *Dunăreana* a devenit membru ordinar al Astrei, intrând în Asociație împreună cu cetățenii Cuvinului Petru Nica, Remus Bortoș, George Nistor, preotul Lucian Secoșan, Ioan Olariu, Ioța Cocora, Svetozar Drencea, George Frenț, Ștefan Bunda, cu corul român bisericesc-lumesc din localitate și cu Cornel Miloș din Uzdin¹⁴.

Prima adunare ordinară a Institutului a avut loc la începutul lunii februarie 1901, la care a participat un număr important de acționari, iar ca reprezentanți ai Bisericii au fost prezenți epitropii Paul Miatul și Lazăr Bucaciuc. *Dunăreana* a oferit o donație Bisericii în valoare de 15 coroane și 73 de fileri, iar nu mult după aceasta, în luna martie a aceluiași an, directorul executiv al băncii, preotul Lucian Secoșan, a predat Bisericii la ședința comitetului parohial 25 de acțiuni care până atunci erau în proprietatea sa¹⁵. În același an, epitropul Lazăr Bucaciuc a donat o acțiune a sa de la Banca *Dunăreana*, în valoare de 320 de coroane, fondului pentru construirea bisericii. La propunerea lui Lucian Secoșan, în iunie 1903, membrii Comitetului parohial au adus hotărârea de a depune hârtiile de valoare în casieria Institutului (acțiuni, lista datoriilor și cambiile datornicilor). După achiziția a 15 acțiuni de la *Dunăreana*, Biserica din Cuvin a deținut în total 41 de acțiuni la acest institut. În anul 1907 însă, hârtiile de valoare ale Bisericii au fost retrase de la Bancă și întoarse în casieria Bisericii, ca urmare a unei neînțelegeri cu directorul Institutului¹⁶. În anul 1904 a avut loc o nouă emisie de acțiuni, iar capitalul social a atins acum suma de 80.000 de coroane, împărțit în 800 de acțiuni cu valoarea de 100 coroane¹⁷.

La adunarea generală a *Dunărenei* din anul 1908 au participat, în afară de acționarii din localitate, și alți acționari din împrejurime, dar și din Biserica Albă, Oravița și alte localități mai îndepărtate. Afirmatia că *Dunăreana* „are nevoie de oarecare împrosfătare a principiilor călăuzitoare, ce trebuie să aibă la bază dragostea reciprocă și încrederea deplină între frați” ne introduce în scandalul care va urma peste doi ani, în 1910 și despre care va fi vorba în continuare. Adunarea a fost prezidată de preotul Ioanichie Neagoe din Petrovasâla, directorul Băncii *Steaua*, iar printre „cârmacii de până

¹⁴ *Transilvania*, nr. 6/1900, p. 71.

¹⁵ Z. MOHORA, *Românii din Cuvin*, p. 164.

¹⁶ Z. MOHORA, *Românii din Cuvin*, p. 165.

¹⁷ *Anuarul Băncilor Române*, Sibiu, an XV (1914), p. 65.

acuma ai institutului au fost înșiruiți” dr. Iustin Miron, avocat, Petru Stoica, directorul *Sentinelei* din Satu Nou, apoi Remus Bortoș, învățător, care

„fiind puțin cam suferind, de astă dată nu a primit să fie ales, rămânându-i datoria ca pe viitor și în afară de gremiu să ajute prosperitatea institutului”¹⁸,

evident referindu-se la alegerea noilor membri în conducerea *Dunărenei*.

În anul 1910 consemnăm un scandal provocat de falsificarea registrelor de contabilitate și sustragerea sumei de 52.000 de coroane de către directorul executiv al Băncii, preotul Lucian Secoșan și contabilul George Buloș. De fapt, la a X-a Adunare Generală a Băncii, care a avut loc în data de 29 iunie 1910 în localul Institutului, nu au fost consemnate iregularități. Adunarea a avut următoarea ordine de zi: 1. Deschiderea Adunării Generale și constituirea biroului ei; 2. Raportul direcțiunii, comitetului de supraveghere, aprobarea bilanțului și darea absolutoriului; 3. Împărțirea profitului curat; 4. Alegerea unui membru în direcțiune; 5. Dezbateri asupra eventualei fuzionări a institutului cu alt institut (din acest punct al ordinei de zi, ne putem da seama că au existat anumite probleme în gestionarea *Dunărenei*, dat fiind că s-a pus ideea fuzionării cu alt institut). Din bilanțul anual se vede că capitalul social al Institutului era de 80.000 de coroane (800 acțiuni cu câte 100 de coroane acțiunea), însă profitul curat pe anul 1909 era de doar 179,76 coroane. Direcțiunea era în acel moment alcătuită din următorii membri: Lucian Secoșan, director executiv, Vasile N. Bunda (vicepreședinte), Petru Stoica (președinte), Axente Bălan, Ioan Olariu, Petru Țârnea, care, conform raportului, a examinat conturile și le-a aflat „în deplină ordine”. Raportul este semnat la 30 aprilie 1910. Comitetul de supraveghere era alcătuit din următorii membri: Traian N. Marcu, Nicolae Șofariu, Petru M. Bălan, care

„examinând conturile Bilanț și Pierdere și Profit și confruntându-le cu registrele principale și auxiliare le-am aflat în concordanță numerică cu acelea”¹⁹,

și astfel le-a aprobat fără obiecțiuni. Și acest raport al Comitetului de supraveghere a fost semnat tot la 30 aprilie 1910.

Se pare însă că în curând au fost descoperite fraudele. Cei doi funcționari au fost dați în judecată de către direcțiunea *Dunărenei*, au fost reținuți și in-

¹⁸ *Progresul*, Oravița, nr. 13/1908, p. 4.

¹⁹ *Tribuna*, Arad, nr. 142 din 8/21 iulie 1910, p. 11.

terogați la tribunalul din Biserica Albă, iar în urma retragerii de către Direcțiunea Băncii a acuzării de fraudă și a menținerii doar a celei de falsificare, ambii au fost puși în libertate. Banca *Albina* din Sibiu a anunțat că va completa capitalul *Dunărenei* cu cele 52.000 de coroane fraudate²⁰. Fraudele au fost de fapt descoperite de revizorii de la *Solidaritatea*, Asociația Băncilor Românești din monarhia dualistă, înființată în anul 1907 și al cărui membru era și Institutul *Dunăreana* din Cuvin, începând cu anul 1909²¹. Vinovații au declarat că vor restitui paguba în cel mai scurt timp posibil, revendicată de Adunarea Generală a Băncii, în valoare de 26.000 de coroane. Cei doi funcționari au fost destituiți, iar conducerea Băncii, după cum afirmă presa contemporană, „mai ales de la destituirea foștilor funcționari, este în mâini cu desăvârșire solide și demne de toată încrederea”²². În urma scandalului amințit, preotul Lucian Secoșan a fost suspendat și de la postul de paroh al Bisericii Ortodoxe Române din Cuvin.

Încă în toiul acestui scandal, conducerea Băncii a deschis concurs pentru completarea postului vacant prin angajarea unui practicant, de la care se cere să fie absolvent al unei școli superioare de comerț, cu examen de bacalaureat și cu preferința de cunoaștere a limbii germane și sârbe. Cererile trebuiau depuse până în data de 20 octombrie 1910, iar persoana angajată își va începe serviciul la 1 noiembrie, pentru un salariu anual de 720 coroane²³. Deja în anul următor 1911, *Dunăreana* anunță un nou concurs, deschis până pe 1 septembrie, pentru ocuparea postului de casier, pentru un salariu lunar de 1000 de coroane și 200 coroane chirie pentru locuință, cu preferința de cunoaștere a limbii sârbe²⁴.

În urma demiterii lui Lucian Secoșan, la funcția de director executiv a fost ales Vasile „Vaică” Bunda, mare proprietar din Cuvin, posesor a unei suprafețe de 100 de jugăre de pământ arabil, născut în anul 1857. Bunda a fost mai târziu membru al Partidului Român din Regatul Sârbilor, Croaților și Slovenilor, iar la Adunarea Partidului care a avut loc la Vârșeț în anul 1924, a fost ales în Comitetul Executiv al acestuia, împreună cu alți 19 membri²⁵.

²⁰ *Lupta*, Budapesta, nr. 180 din 12/25 octombrie 1910, p. 6.

²¹ *Revista Economică*, Sibiu, nr. 8/1909, p. 107.

²² *Lupta*, Budapesta, nr. 182 din 17/30 octombrie 1910, p. 6.

²³ *Revista Economică*, Sibiu, nr. 40 din 2 octombrie 1910, p. 378.

²⁴ *Românul*, Arad, nr. 167/1911, p. 10.

²⁵ *Graiul Românesc*, Panciova, nr. 45 din 16 noiembrie 1924.

A fost candidatul Partidului Român pentru cercul electoral Becicherecul Mare la alegerile parlamentare din anul 1923.

Să prezentăm în continuare și câteva date generale privind Statutele și funcționarea Institutului. Conform Statutelor, în Adunarea Generală fiecare acțiune dă un vot. Cupoanele se prescriu pe timp de șase ani. Titlul institutului este scris în limba română, maghiară și germană, iar dreptul la semnătură îl aveau directorul institutului cu unul din membrii direcțiunii, sau doi membri ai direcțiunii. Publicațiile oficiale și anunțurile *Dunărenei* se făceau în gazetele *Revista economică* din Sibiu și *Românul* din Arad. În anul 1913, conducerea Băncii era alcătuită din următorii membri: Petru Stoica, președintele direcțiunii, Vasile Bunda, vicepreședinte, Lazăr Căcina, Ilie Cocora și Petru Bălan, membri. În Comitetul de supraveghere erau încadrați dr. Eugeniu Ghelner, Traian I. Marcu, Constantin Costiciu, Sava Jian și Iovan Bălan, iar funcționarii Institutului au fost Vasile Bunda, director executiv, Ilie Bârlea, contabil și Pantelimon Jepcea, casier. Veniturile *Dunărenei* pe anul 1912 au fost de 41.068 coroane, din care: interese de escont 22.985, interese de împrumuturi ipotecare 4.695, de la acțiuni 256, de cont curent 116, venituri de la realități 1.400, provizii 6.008²⁶.

Nu dispunem de date privind acțiunile filantropice ale *Dunărenei*, în afară de faptul deja amintit că a ajutat construirea edificiului bisericesc ortodox român din Cuvin și că a contribuit la Muzeul Etnografic și Istoric cu 50 florinți²⁷. Ca membră a *Solidarității*, și-a trimis reprezentanții la Adunările Generale ale acesteia. Astfel, la Adunare Generală ordinară care a avut loc în data de 22 iunie 1913 la Sebeșul Săsesc, ca reprezentant al Băncii din Cuvin a participat T. Marcu²⁸.

4. Anii Marelui Război

Efectele Primului Război Mondial asupra Băncilor de pe teritoriul monarhiei dualiste s-au simțit indirect, atât sub formă de împrumuturi de război, moratorii pentru creanțele private, dar și prin consecințele situației economice tot mai nefavorabile și a începutului de inflație. Pe lângă împrumuturile de război, statul a recurs și la moratorii de război, patru la număr, care subînțelegeau amânări ale îndeplinirii obligațiilor față de Bănci. În anul 1917 încep să se simtă mult mai puternic efectele războiului, înmulțindu-se

²⁶ *Anuarul Băncilor Române*, p. 65.

²⁷ *Analele*, an II, nr. 104, p. 39.

²⁸ *Revista Economică*, nr. 26 din 29 iunie 1913, p. 1.

împrumuturile de război, începând să se simtă din ce în ce mai mult inflația. De la începutul războiului, constatăm un control mai strict al institutelor financiare de către autorități, a căror funcționare devine tot mai anevoioasă.

Cea de-a XVI-a Adunare Generală a Institutului *Dunăreana* a avut loc pe data de 18 iunie 1916, la 3 ore după masă, la sediul Institutului, fiind propusă următoarea ordine de zi: 1. Deschiderea și constituirea Adunării; 2. Raportul Direcțiunii și al Comitetului de supraveghere; 3. Stabilirea bilanțului și decizia asupra stabilirii profitului curat; 4. Absolutoriu Direcțiunii și al Comitetului de supraveghere; 5. Alegerea Comitetului de supraveghere. Capitalul social al institutului era încă în valoarea din anul 1904 – 80.000 de coroane, iar profitul curat pe anul 1915 era de 1.856 de coroane și 71 de fileri. În acest an, directorul executiv era în continuare Vasile Bunda, iar contabil Ilie Bârlea. Direcțiunea a fost alcătuită din următorii membri: Vasile Bunda, Petru Stoica, Ioachim Miat și Ilie Cocora, iar Comitetul de supraveghere din dr. Eugeniu Ghelner (președinte), Traian Marcu, Iovan Bălan și Constantin Costiciu. Comitetul de supraveghere a găsit în ordine registrele și actele pe anul 1915, fiind de acord cu propunerea Direcțiunii ca profitul realizat pe anul 1915 să se depună în contul pentru anul următor, fiind totodată de acord și cu toate celelalte propuneri ale Direcțiunii²⁹.

5. Perioada interbelică

Reforma bancară din Regatul SCS, format după terminarea Primului Război Mondial prin unirea Regatului Serbiei cu Voivodina, cu Muntenegru și cu teritoriile sud-slave găsite până atunci în cadrul statului austro-ungar, nu a decurs chiar atât de repede, având în vedere prezența sistemelor financiare și a valutelor diferite, moștenite de la statele în care se găseau teritoriile care la 1 decembrie 1918 s-au unit formând noul stat iugoslav. Banca Populară a Regatului Sârbilor, Croaților și Slovenilor a fost înființată în baza Legii care a intrat în vigoare la 1 februarie 1920, ca succesoare a Băncii Populare Privilegiate a Regatului Serbiei. Conform noilor legi financiare introduse în statul iugoslav, institutele financiare românești din părțile Banatului încadrate în statul iugoslav, șase la număr, au fost incluse în noul sistem bancar existent în acest stat.

Să mai amintim și faptul că în această perioadă, mai concret în anii 1920-1925, la Cuvin a funcționat încă un institut de credit și economii românesc,

²⁹ *Revista Economică*, Sibiu, nr. 23 din 3 iunie 1916, p. 266.

sub numele de *Ghedremenț și Jebelean*. Institutul a fost înființat de Petru Ghedremenț, originar din Deliblata, care a absolvit Academia Comercială din Graz, iar Ioan Jebelean, partenerul său, a fost originar din România. După plecarea lui Petru Ghedremenț la Craiova, în România, acest institut și-a întrerupt activitatea, în anul 1925³⁰.

În timpul mării crize economice (1929-1933), care a cuprins aproape întreaga lume capitalistă, au avut de suferit și instituturile financiare din statul iugoslav. Începând cu anul 1931, acționarii și-au retras banii din bănci, afacerile bancare fiind reduse astfel la minim, achitarea datoriilor țărănești de bănci devenind foarte complicată. Pentru a zădărnici ruinarea țărănimii îndatorate în condițiile mării crize economice, statul iugoslav a adoptat, în anul 1932, Legea privind protecția țărănimii, prin care au fost amânate toate datoriile țăranilor față de bănci pentru perioada de șase luni, însă această hotărâre s-a prelungit până în anul 1936, când a fost în sfârșit adoptată Ordonanța privind lichidarea datoriilor țărănești³¹, prin care s-au reglementat relațiile dintre clienți și bănci.

Dunăreana și-a continuat existența și în noul stat, format în urma Primului Război Mondial, Regatul SCS (Iugoslavia). Din raportul pe anul 1919, publicat în săptămânalul în limba sârbă *Pančevac* din Panciova³², aflăm că capitalul social al Institutului încă era de 80.000 de coroane (în acest an, coroana încă era în circulație, pe lângă dinar, în noul stat iugoslav în ținuturile care cândva aparțineau Austro-Ungariei), iar profitul curat era de 3.764 de coroane și 37 de fileri. Direcțiunea Băncii și Comitetul de supraveghere erau în general formate din aceleași persoane, doar în Comitetul de supraveghere apare, în loc de dr. Eugeniu Ghelner, preotul Isidor Zaberca. A XX-a adunare generală, la care a fost prezentat raportul pentru anul 1919, a avut loc în data de 20 iunie 1920 în incinta Institutului, la orele 3 după masă.

În data de 14 august 1925, în urma unei operații, la Cluj a decedat Ioachim Miat, unul din membri conducerii Institutului *Dunăreana* și susținător și al altor institute financiare și organizații românești și mare proprietar din Cuvin³³. În ciuda acestei pierderi, *Dunăreana* își continuă activitatea, astfel că în anul 1928, de exemplu, activa Institutului era de 1.980.647,03 dinari, iar profitul curat de 16.952,50 de dinari. În anul următor 1929 au survenit

³⁰ Z. MOHORA, *Românii din Cuvin*, pp. 166-167.

³¹ Nikola VUČO, *Poljoprivreda Jugoslavije. 1918-1941*, Rad, Beograd, 1958, p. 87.

³² *Pančevac*, Panciova, nr. 24 din 13 iunie 1920, p. 4.

³³ *Graiul românesc*, Panciova, nr. 31 din 6 septembrie 1925, p. 3.

schimbări în direcțiunea Institutului, la funcția de director executiv găsiindu-se preotul Victor Popovici din Satu Nou, care slujea pe atunci și la biserica din Cuvin pe timp limitat³⁴, cu o experiență deloc neglijabilă în afacerile bancare, totodată funcționând și ca director executiv al Institutului de Credit și Economii *Sentinela* din Satu Nou³⁵. În anul 1930, venitul Institutului *Dunăreana* era de 427.617,39, iar din acest an, funcția de director executiv este preluată de Pantelimon Jepcea³⁶.

Pantelimon Jepcea este născut în anul 1894 și a fost absolvent al Academiei de Comerț din Brașov. A fost un activist cultural, social și politic care a făcut cinste românilor din Cuvin și, mai larg, românilor din Banatul Sârbesc. În perioada anilor 1929-1949 a fost președintele reuniunii corale *Lira* și al comitetului parohial din Cuvin³⁷, iar la nivel de minoritate, este importantă funcția sa de membru în Comitetul Central al Astrei, la care a fost ales la adunarea Astrei pentru Banatul Iugoslav de la Vârșeț din luna decembrie 1938³⁸, figurând în continuare și ca președinte al secțiunii Astrei din Cuvin, Maramorac, Deliblata și Doloave. În perioada anilor 1932-1945, a fost deputat mirean al Protopopiatului Ortodox Român al Panciovei în Adunarea Eparhială din Caransebeș.

În această perioadă a începutului anilor treizeci, se simt efectele crizei economice și asupra Băncii *Dunăreana*, de la care se reface cu greu abia în a doua jumătate a acestui deceniu. În anul 1938, conducerea Institutului era alcătuită din următorii membri: Pantelimon Jepcea, director executiv, Ștefan Băla, Petru Mita Bălan, Ștefan Berloghea, Vasile Mohora, Constantin Ienotă, Dimitrie Mita Ciolacu, Sever Cocora, Lazăr Lungu și Emilian Boldovină, în raport de muncă fiind Ștefan Băla și Rista Cioc³⁹.

6. *Dunăreana* devine filială a *Luceafărului*

În anul 1940, perioadă în care avea nevoie de surse financiare pentru realizarea iconostasului nou, Biserica Ortodoxă Română din Cuvin a vândut

³⁴ Z. MOHORA, *Românii din Cuvin*, p. 165.

³⁵ M. MĂRAN, *Institutul de Credit și Economii „Sentinela”*, pp. 28-29.

³⁶ Gligor POP, *Rumuni u jugoslovenskom Banatu između dva rata 1918-1941*, Institut za izučavanje istorije Vojvodine, Novi Sad, 1976, p. 18.

³⁷ Z. MOHORA, *Românii din Cuvin*, p. 129.

³⁸ Mircea MĂRAN, *Românii din Banatul Sârbesc în anii interbelici 1918-1941*, Editura Argonaut, Cluj-Napoca, 2012, p. 76.

³⁹ Z. MOHORA, *Românii din Cuvin*, p. 166.

200 de acțiuni ale *Dunărenei* pe piața financiară⁴⁰. Era deja perioada când se apropia furtuna războiului de Regatul Iugoslav, astfel că deja în anul următor acesta a fost atacat și ocupat de Germania nazistă și de aliații ei. După încadrarea Banatului Iugoslav în sistemul de ocupație german (cu toate că oficial aparținea Serbiei conduse de guvernul satelit al lui Milan Nedić), autoritățile germane au adoptat la 30 octombrie 1941 o lege nouă privind sistemul bancar, pe baza căreia au avut loc lichidări și fuziuni, în urma cărora pe teritoriul Banatului Sârbesc au mai rămas doar 16 bănci și institute de credit și economii, dintre care doar trei românești: *Luceafărul*, *Sentinela* și *Concordia*⁴¹. Institutul de Credit și Economii *Dunăreana* din Cuvin, împreună cu *Steaua* din Petrovasâla, au devenit filiale ale Băncii *Luceafărul* din Vârșeț.

După eliberarea țării, Banca *Luceafărul* din Vârșeț, împreună cu sucursalele sale din Cuvin și Petrovasâla, au primit sentința de la autoritățile comuniste să plătească despăgubiri de război în valoare de 1.200.000 dinari. Din cauza faptului că acestea nu aveau bani suficienți să-și achite această datorie, autoritățile le-au confiscat bunurile mobile și imobile. De la sucursala *Luceafărului* din Cuvin, fosta Bancă *Dunăreana*, a fost luată clădirea unde se găsea sediul Băncii, clădirile anexe, cât și podgoriile pe care le deținea, în total o suprafață de 1130 m². Acțiunile și toate mijloacele financiare de care dispunea au intrat în proprietatea statului⁴².

Începând cu luna octombrie 1944, după alungarea trupelor germane de ocupație și a sateliților lor, întreaga activitate economică de pe teritoriul Voivodinei a trecut sub administrarea Departamentului Economic al Administrației Militare pentru Banat, Bačka și Baranja, găsit sub controlul Partidului Comunist Iugoslav. La 21 noiembrie 1944 Președinția Comitetului Antifascist de Eliberare Națională a Iugoslaviei (CAENI) a adoptat decizia de expropriere a bunurilor „inamicilor poporului” în domeniul afacerilor bancare, iar Institutul *Luceafărul* din Vârșeț cu sucursalele sale din Cuvin și Petrovasâla au fost puse sub controlul acestui Departament⁴³.

La 17 februarie 1945, Comitetul Popular Principal al Voivodinei ca organ suprem al noii puteri comuniste în Voivodina, a adoptat Regulamentul pri-

⁴⁰ Z. MOHORA, *Românii din Cuvin*, p. 166.

⁴¹ Vasile Mircea ZABERCA, *Românii de peste fruntarii*, Editura Libertatea, Panciova, 2003, pp. 87-88.

⁴² Z. MOHORA, *Românii din Cuvin*, p. 166.

⁴³ Z. MOHORA, *Românii din Cuvin*, p. 166.

vind organizarea provizorie a administrației financiare pe teritoriul Voivodinei, potrivit căruia în cadrul acestui Comitet Principal s-a înființat un comitet pentru finanțe cu un departament pentru bănci, în a cărui ingerență, printre altele, se găsea și controlul asupra întregii activități a institutelor financiare de pe teritoriul Voivodinei. Același Regulament prevedea luarea de măsuri cu scopul concentrării, fuziunii, asanării și lichidării institutelor financiare⁴⁴.

La 30 iunie 1945, Comitetul Principal de Eliberare Națională a Voivodinei, Departamentul pentru finanțe, l-a numit pe Vasile Popa din Vârșeț (viitorul mare poet sârb Vasko Popa) la funcția de delegat pe lângă institutele financiare românești *Luceafărul* din Vârșeț (cu filialele din Petrovasâla și Cuvin) și *Sentinela* din Satu Nou⁴⁵, care va avea grijă ca gestionarea băncilor să se desfășoare în cadrul prescripțiilor legale și a ordinelor pe care le primește de la Departamentul amintit, „până nu dispar motivele pentru care a fost numit delegatul pe lângă institutele amintite”. Băncile românești au fost atenționate că nu pot trimite niciun fel de acte dacă pe acestea nu se găsește semnătura și menționarea „văzut de delegat”. Până nu se separă și nu se achită bunurile institutelor cuprinse în Decizia Președinției CAENI din 21 noiembrie 1944, institutele nu vor acorda împrumuturi noi, iar tranzacțiile financiare le vor putea realiza doar cu consimțământul acestui Departament. Despre activitatea sa și situația în institute delegatul va raporta lunar Departamentului⁴⁶. Prin Legea privind administrarea sistemului de credit, din noiembrie 1945, s-a trecut la naționalizarea tuturor băncilor private din țară⁴⁷.

Institutul de Credit și Economii *Luceafărul* din Vârșeț, căruia în această ultimă perioadă a existenței sale îi aparțineau ca filiale și Băncile *Steaua* din Petrovasâla și *Dunăreana* din Cuvin, a fost desființat în data de 9 decembrie 1946⁴⁸, prin decizia nr. 22.045 a Ministerului Federal al Finanțelor. Prin urmare, lichidarea *Luceafărului* de către regimul comunist iugoslav a reprezentat în același timp și lichidarea Băncii *Dunăreana*, dispărând astfel pentru totdeauna aceste adevărate simboluri ale identității economice și naționale a românilor din Banatul Sârbesc.

⁴⁴ *Историја банкарства у Војводини*, p. 501.

⁴⁵ M. MĂRAN, *Institutul de Credit și Economii „Sentinela”*, p. 37.

⁴⁶ Arhivele Voivodinei, Novi Sad, GNOOV – Odeljenje za finansije, nr. 13.468 din 30 iunie 1945.

⁴⁷ Александар БОБИК, *Вршачко банкарство*, Вршац, 1994, p. 88.

⁴⁸ În sursa bibliografică este greșit trecut anul 1956 în loc de 1946. Vezi: *Историја банкарства у Војводини*, p. 752. Zaharia Mohora menționează că *Dunăreana* a fost ștearsă din registrul comercial al Tribunalului Comercial din Biserica Albă în anul 1945 (cf. Z. MOHORA, *Românii din Cuvin*, p. 166).

UNICITATEA ȘI PARTICULARITATEA ISTORICĂ ȘI ECLEZIALĂ A MOMENTULUI CENTENARULUI PATRIARHIEI ROMÂNE

Arhim. Conf. Univ. Dr. Teofan MADA
Universitatea „Aurel Vlaicu” din Arad

Abstract

The centenary of the Romanian Patriarchate is an occasion to reflect on the purpose and role of the Church in the life and history of the Romanian people. The Orthodox tradition has continually blessed the Church with the fruits of faith, witness, holiness, and martyrdom. The ethos of the Gospel embodied in the lives of the Romanian Saints speaks to us of the God of love, of the sacrifice of the Lamb, of the Song of Songs, of the revelation of the Logos, of the breath of the Holy Spirit, of Paul's hymn of love, of beauty and eternity in the works and lives of the Romanian Saints. The ethos of the Romanian Saints is an ethos of beauty, the ethos par excellence of the loving familiarity between God and the Romanian people. God protected the Romanian people in order to reflect His fatherly love upon them, the people of God.

Keywords

the ethos of the saints, the love of Christ, the gifts of the Holy Spirit, the Tradition of the Church, the Romanian saints

1. Centenarul este un eveniment de recunoștință față de înaintașii noștri

Sfinții Români reprezintă Tradiția sfântă și vie a Bisericii Ortodoxe Române. Sfinții Români formează un etos viu, inspirat, transfigurator și dinamic, fără de care Biserica nu ar fi ceea ce este. Tradiția sfântă și vie și, prin aceasta, Biserica Ortodoxă Română însăși nu se poate concepe, înțelege și ființa fără o succesiune a Sfinților Români. Apostolul Pavel scrie în una dintre Epistolele sale următorul îndemn : „Aduceți-vă aminte de înaintașii voștri” (*Evrei 13, 7*). Este un îndemn paulin la recunoștință pentru toți cei care ne-au transmis și dăruit credința și Evanghelia, „recunoștință față de cei care ne-au oferit pe cale merinde pentru viața veșnică”¹. Viața Bisericii Ortodoxe Române nu a fost niciodată întreruptă timp de două milenii pentru a o reîncepe din nou. Sfinții Români din secolul al XX-lea au o mare importanță și prin ceea ce ne transmit: o Biserică vie și însuflețitoare, credința biruitoare a Bisericii, puterea duhovnicească și transfiguratoare a Bisericii, exemplul jertfitor al Bisericii.

Aniversarea Centenarului Patriarhiei nu este doar o celebrare a trecutului sau a faptelor trecutului, ci și o chemare la manifestarea recunoștinței față de înaintașii noștri. O chemare la mulțumire pentru numeroasele haruri și binecuvântări acordate Bisericii Ortodoxe Române în această perioadă de mărturisire existențială.

„Să mulțumim Preasfintei Treimi și Maicii Domnului... Toți trebuie să mulțumească. Toată zidirea lui Dumnezeu. Căci viața și ființele și toate vremurile sunt în mâna lui Dumnezeu”².

Profit de ocazie să amintesc cu admirație și recunoștință viața și slujirea atâtor ierarhi, preoți și credincioși ai Bisericii noastre – lideri și păstori, mărturisitori și păstoriți vrednici ai comunităților ortodoxe din națiunea noastră care veacuri de-a rândul au căutat să trăiască în unitate și libertate. Eforturile neobosite ale înaintașilor de răspândire și slujire a Evangheliei în neamul românilor încredințat lor spre păstorire au pus temelia vieții ecleziale din țara noastră și au permis Bisericii Ortodoxe Române să crească în maturitate, în misiune și în apreciere universală.

¹ Înaltpreasfințitul Părinte TEOFAN, Mitropolitul Moldovei și Bucovinei, în Ierod. Iustinian STOICA, *Sfințenia vieții Părintelui Petroniu Tănase*, Editura Doxologia, Iași, 2023, p. 7.

² Arhimandritul Ioanichie BĂLAN, *Ne vorbește Părintele Cleopa*, vol. 9, Editura Episcopiei Romanului, 1999, pp. 43-47.

Astăzi comunitatea ortodoxă română din țară și din diasporă este una dintre cele mai mari din lumea ortodoxă și una dintre cele mai influente. Păstorii și duhovnicii români, ca Sfântul Cuvios Paisie de la Sihăstria, Sfântul Cuvios Cleopa de la Sihăstria, Sfântul Cuvios Dometie cel Milostiv de la Râmeț, Sfântul Cuvios Calistrat de la Timișeni și Vasiova, Sfântul Cuvios Irahclie din Basarabia, Sfântul Cuvios Serafim cel Răbdător de la Sâmbăta de Sus; teologii și gânditori români, ca Sfântul Preot Mărturisitor Dumitru Stăniloae și Sfântul Preot Mucenic Ilarion Felea; mărturisitorii și înțelepții români, ca Sfântul Cuvios Mărturisitor Arsenie de la Prislop, Sfântul Cuvios Mărturisitor Sofian de la Antim, Sfântul Preot Mărturisitor Ilie Lăcătușu; mucenici și eroii români, ca Sfântul Preot Mucenic Liviu Galaction de la Cluj, Sfântul Preot Mucenic Constantin Sârbu, Sfântul Cuvios Mucenic Gherasim de la Tismana, Sfântul Cuvios Mucenic Visarion de la Lainici, Sfântul Preot Mucenic Alexandru din Basarabia s-au străduit „să fie arhetipul vieții, lege însoțită și canon al virtuții”³.

Prin conduita și modul lor de a fi, mai degrabă decât prin cuvintele și scrierile lor, Sfinții Români reprezintă o autentică spiritualitate hristocentrică asemenea marilor înaintași ai Tradiției Bisericii⁴. În secolul al XX-lea, viața interioară a Bisericii Ortodoxe Române s-a caracterizat printr-o renaștere a tradiției isihaste, care a fost cultivată mai ales de cercul „Rugul Aprins” din Mănăstirea Antim din București. Dar au existat și părinți duhovnicești în numeroase alte mănăstiri care au fost căutați de credincioși ca mărturisitori și călăuzitori duhovnicești și care sunt și astăzi venerați⁵.

³ Φ.Ι. ΚΟΥΚΟΥΛΕ, *Βασιλείου του Μεγάλου δόξαι παιδαγωγικά*, Αθήνα, 1907, p. 11.

⁴ A se vedea spiritualitatea hristocentrică în Ο Άγιος Βασίλειος ο Μέγας, *Οι μεγάλοι κανόνες* 25.2: 985A-C; 43.1-2; 1028A-1029B; *Επιστολή* 150.4.

⁵ A se vedea Karl PINGÉRA, Ovidiu IOAN, *Rumänische geistliche Väter des 20. Jahrhunderts: Eine Anthologie* (Paulinus, Sophia, Quellen östlicher Theologie), 2024. Acest volum conține o selecție a 13 părinți ale căror vieți și profiluri spirituale sunt prezentate. Există și fragmente din textele acestor duhovnici și mărturisitori. Contribuțiile editoriale la redactarea acestui volum au fost scrise în principal de teologi români care slujesc și scriu în spațiul de limbă germană. Antologia oferă o impresie cuprinzătoare asupra bogatei vieți spirituale a Ortodoxiei românești. Fragmente detaliate din scrierile lor oferă o perspectivă cuprinzătoare asupra modului lor de gândire și a abordările lor față de lume, societate, viață, credință, rugăciune, monahism, viață spirituală, ecumenism și alte subiecte. Fragmentele reflectă, de asemenea, personalitățile, viața și mărturisirea lor: pustnic, profesor, duhovnic-păstor al tinerilor, scriitor, stareț, mărturisitor... Cartea se dovedește a fi o „sursă bogată a teologiei răsăritene” și a spiritualității contemporane și oferă în multe feluri un contrapunct temelor, abordărilor și aspectelor care se află în abordările predilecte ale Bisericilor Apusene. Făcând acest lucru, compoziția cărții nu pare să fie asemănătoare unui muzeu,

De asemenea, prin mărturisirea Sfinților Români ai secolului al XX-lea în fața ideologiilor politice ale vremii ei au arătat că Biserica Ortodoxă este o Biserică a libertății. Libertatea lor a fost o participare la libertatea lui Hristos. Duhovnicii și mărturisitorii români au arătat „întipărirea lui Hristos în ființa credincioșilor”⁶ și au dovedit că „libertatea voinței omului se găsește întipărită în chipul Lui, adică în icoana libertății dumnezeiești”⁷, de aceea „voința liberă este mai importantă decât firea omului și omul face mai mult decât natura”⁸.

Admirăm cu recunoștință prețioasa tradiție ascetico-mistică și filocalic-pnevmatică a duhovnicilor români, ca Sfinții Cuvioși Paisie și Cleopa de la Sihăstria, Sfântul Cuvios Mărturisitor Arsenie de la Prislop și Sfântul Cuvios Mărturisitor Sofian de la Antim, care au trăit cu fidelitate și ne-au transmis de la o generație la alta Taina Împărăției prezentă și lucrătoare în Biserică, ca un semn autentic al „eshatonului Raiului”, al comuniunii Raiului⁹, al prezentului-viitorului Împărăției la care Dumnezeu continuă să cheme pe fiecare prin tăria tainică și sfințitoare a Duhului Sfânt.

Admirăm cu recunoștință prețioasa tradiție liturgic-doxologică și agapic-pnevmatică a duhovnicilor români, ca Sfântul Cuvios Dometie cel Milostiv de la Râmeț, Sfântul Cuvios Calistrat de la Timișeni și Vasiova, Sfântul Cuvios Iraclie din Basarabia, Sfântul Cuvios Serafim cel Răbdător de la Sâmbăta de Sus, care au fost și sunt un semn viu-modelator prin adorația pe care o aduc în viața liturgică Preasfintei Treimi, prin comuniunea lor în *agape*, prin

static și închis în sine, așa cum eronat se spune adesea că ar fi Ortodoxia, ci mai degrabă ca alternativă-perspectivă și, prin urmare, revigorantă-transfiguratoare-captivantă pentru orice spiritualitate. Întrucât Biserica Română este mai aproape de Biserica Apuseană decât toate celelalte Biserici Răsăritene prin istoria sa și în alte moduri concrete de a fi, Ortodoxia românească – și astfel și viața ei spirituală – are o funcție specială de legătură, de punte și convergere. Volumul prezent este atunci unul dintre arcurile de legătură (Hanns Sauter).

⁶ Sfântul Preot Mărturisitor Dumitru STĂNILOAE, *Teologia Dogmatică Ortodoxă*, volumul III, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1997, p. 108.

⁷ Σπυρού Κ. ΤΣΙΤΣΙΓΟΥ, *Η Ψυχή του Ανθρώπου κατά τον Ι. Χρυσόστομο*, Θεσσαλονίκη 1998, p. 87.

⁸ Ο Άγιος Ιωάννης ο Χρυσόστομος, *Στους Κολοσσαείς*, Ομιλία 8, 1 PG 62, 352-253. „Din libertatea bine întrebuințată se nasc toate virtuțile și comorile morale și spirituale ale omenirii; din abuzul de libertate se nasc toate viciile și relele: toate ființele necurate, nedreptățile sociale, inegalitățile, războaiele, păcatele, suferințele etc. Libertatea face din om inger sau demon, stăpân sau rob, geniu sau dobitoc”. Sfântul Preot Mucenic Ilarion FELEA, *Religia iubirii*, Editura Reîntregirea, Alba-Iulia, 2009, p. 147.

⁹ *Părintele Paisie Olaru, povățuitor spre poarta Raiului*, Editura Doxologia, pp. 101-102.

nădejdea lor lucrătoare, virtuții-daruri care prin rugăciunea și mijlocirea lor ajung la toți românii după exemplul Sfântului Cuvios Paisie de la Sihăstria¹⁰, de ce nu la toți oamenii și la toate creaturile, până în adâncul iadului, după cum spunea Sfântul Siluan Athonitul¹¹.

2. Centenarul este un eveniment de reflecție asupra menirii și rolului Bisericii în viața poporului român

Această aniversare constituie un fapt de reflecție asupra menirii și rolului Bisericii în viața poporului român. Tradiția Ortodoxă dăruise continuu Bisericii roade binecuvântate de mărturie, sfințenie, jertfă și mucenicie. Biserica este „cetate a lui Dumnezeu”, care cuprinde

„toată creația rațională, de la puterile suprafirești până la sufletele omenești, care aparține celor ce se găsesc în ceruri, dar și credincioșilor de pe pământ, pentru că Biserica este însuflețită prin Duhul Sfânt”¹².

Duhovnicii și mărturisitorii români au înțeles Biserica ca un spital duhovnicesc, iar funcția și slujirea preoțească a avut pentru ei un rol terapeutic, medical. „Pentru smerenia și blândețea inimii lui”, Sfântul Cuvios Calistrat de la Timișeni și Vasiova

„a primit de la Dumnezeu darul vindecării și al izgonirii duhurilor necurate dintre oameni. Că nu puțini din cei care alergau la el primeau sănătate și mângâiere. Pentru aceea, credincioșii din partea locului îl cinsteau ca pe un adevărat părinte duhovnicesc al Banatului”¹³.

¹⁰ „Eu mă știu pe mine: dacă mă scol de dimineață și-mi fac oleacă de canon, parcă sunt un alt om toată ziua. Dar dacă te scoli dimineața și te învârtești așa, prin casă – că mai am asta de făcut, că mai am și treaba astălaltă –, apoi nu-ți merge bine toată ziua. Orice rugăciune este dar de la Dumnezeu. Dar noi, cei mai slabi, avem rugăciunea gurii. Deocamdată împlinește-o pe asta, tătăcuță. Fântâna e adâncă, dar funia e scurtă și găleata e mică. Fiecare cuprinde cât poate; nici albina nu poate lua tot nectarul din floare. Dar tare-i bine dacă faci oleacă de rânduială. Așa că, să faci oleacă de canon în fiecare zi, ca dreptul Iov, care aducea jertfă în fiecare zi pentru feciorii lui”: Părintele Paisie OLARU, *Părintele Paisie de la Sihla*, Editura Bizantină, București, 1999, pp. 69-70.

¹¹ cf. Ier. SOFRONIJ, *Abbot Silouan*, Monastery of Saint John the Baptist, Tolleshunt Knights by Maldon, 1952, [1990], pp. 91-93.

¹² Ο Άγιος Βασίλειος ο Μέγας, *Εις τους Ψαλμούς* 45, 4, PG 29, 421C.

¹³ Arhimandritul Ioanichie BALAN, *Patericul românesc*, Editura Mănăstirea Sihăstria, p. 650.

Sfinții Cuvioși Paisie și Cleopa de la Sihăstria, Sfântul Cuvios Mărturisitor Sofian de la Antim au arătat că preotul/duhovnicul pe lângă administrarea medicamentelor Harului, adică a Tainelor, trebuie și este chemat să fie capabil să cunoască calea care duce la Dumnezeu și să preceadă pe credincioși pe ea.

Rolul preoției, așa cum vedem în viața Sfântului Cuvios Mărturisitor Arsenie de la Prislop, a Sfântului Preot Mucenic Ilarion Felea și a Sfântului Preot Mucenic Liviu Galaction de la Cluj nu este așadar acela de a cunoaște și transmite o învățătură teoretică, ci de a fi o mărturie vie. Acest concept harismatic al Bisericii face apel la experiența sfântului sau a sfintei. Și de aceea Biserica nu este expresia unei simple democrații, a unei convenții formale sau a unei majorități umane. Duhovnicii și mărturisitorii români, asemenea sfinților din Tradiția Bisericii, trăiesc-experiază duhovnicește realitatea Bisericii chiar în persecuții. Un sfânt, ca Grigorie Palama, chiar și atunci când are toată lumea împotriva lui și trăiește închis în închisoare, simte că aparține mai departe Bisericii, experiență asemănătoare cu experiența martirică a Sfântului Maxim Mărturisitorul, care apăra Biserica în fața monotelismului, sau a Sf. Atanasie din Alexandria, care apăra Biserica împotriva arianismului. Conceptul duhovnicesc și harismatic al Bisericii exprimat de Tradiția Sfinților din Biserică a avut și are și astăzi o puternică influență în Răsăritul creștin, în timp ce Apusul exprimă un concept mai degrabă instituțional și legalist.

„Avem nevoie de o teologie concretă”, „o teologie a experienței”¹⁴, așa cum deseori afirma Părintele Mărturisitor Dumitru Stăniloae:

„Omul trebuie să fie capabil de o experiență conștientă mereu nouă, mereu mai adâncă a lui Dumnezeu; iar Dumnezeu, la rândul Lui, se bucură de această continuă noutate a bucuriei omului în care El se odihnește. Omul nu trebuie să rămână neschimbat în experiența lui Dumnezeu: în acest caz Dumnezeu Însuși nu ar putea avea bucuria unei odihne continue în om”¹⁵.

Teologia în viața personală sau didactică a Sfântului Preot Mucenic Ilarion Felea nu este un sistem abstract, nici o teorie filosofică, ci expresia experienței personale, a unei întâlniri vii cu Dumnezeu cel viu. Teologia în

¹⁴ Costa de BEAUREGARD, *Dumitru Stăniloae, Ose comprendre que le l'aime*, Paris, 1983, p. 156.

¹⁵ Sfântul Preot Mărturisitor Dumitru STĂNILOAE, *Rugăciunea lui Iisus și experiența Duhului Sfânt*, Editura Deisis, Sibiu, 1995, p. 63.

viața personală a Sfântului Cuvios Calistrat de la Timișeni și Vasiova, a Sfântului Cuvios Iraclie din Basarabia, a Sfântului Cuvios Dometie cel Milostiv de la Râmneț se arată ca fiind vorbirea cu Dumnezeu, presupune o relație personală, credința și purificarea ascetică, căutarea rugăciunii, setea pentru sfințenie. În acest sens, teologii adevărați sunt sfinții Bisericii. Teologia a fost pentru Sfântul Cuvios Serafim cel Răbdător de la Sâmbăta de Sus nu numai un efort antropocentric, ci, mult mai fundamental, harul dumnezeiesc și iluminarea Sfântului Duh. Teologia a fost în sine pentru Sfântul Cuvios Cleopa de la Sihăstria un dar de la Dumnezeu.

Preasfânta Treime este „principiu și sursă a luminii eterne”¹⁶, Preasfânta Treime este lumină care luminează libertatea duhovnicilor și mărturisitorilor români. Hristos le-a deschis un orizont unic de libertate și, prin urmare, de nădejde. Hristos cel Înviat unește eclezial, liturgic și mântuitor în libertatea iubirii Sale dumnezeiești, atât pe Sfinții cunoscuți, cât și pe Sfinții necunoscuți, chiar pe fiecare persoană în parte și pe noi toți ne unește în Sfânta Liturghie, Taina unității în libertate, în unitatea libertății lui Hristos, Dumnezeu, Cel Unul în Treime.

Sfântul Preot Mucenic Alexandru din Basarabia, Sfântul Cuvios Mucenic Visarion de la Lainici și Sfântul Cuvios Mucenic Gherasim de la Tismana ne arată că viața o găsim doar dăruind libertate, nu o găsim prin stăpânire, dorind cu ostentație doar să controlăm, să stăpânim. Acest adevăr că viața o câștigăm afirmând și dăruind libertate trebuie să-l înțelegem și să-l învățăm de la Hristos, Domnul libertății și a vieții. Acest adevăr ni-l învață Duhul Sfânt, care este Dar necreat, darul înveșnicirii lui Dumnezeu.

Acest adevăr l-a învățat și l-a transmis și Sfântul Mucenic Ilarion Felea, care a ne artă faptul că pe măsură ce cineva își dăruiește viața pentru alții, pentru binele însuși, cu atât mai mult găsește izvorul vieții și a propriei libertății în Dumnezeu. Pentru Sfântul Ilarion Felea viața înflorește când suntem cu Hristos, care S-a răstignit liber pentru noi din iubire.

Pentru Liviu Galaction viața o găsim în comuniunea cu Hristos care este însăși viața – în comuniunea cu Dumnezeu cel viu, Unul în Treime, „dovada iubirii care există din veci și până în veci”¹⁷, o comuniune în care ne introduce în viața Duhul Sfânt, izvorul viu și veșnic al vieții. „Bucuria, iubirea și fericirea sunt legate de „comuniunea subiectelor” (Sfântul Dumitru Stăni-

¹⁶ Ἀγιος Γρηγόριος Ναζιανζηνός ο Θεολόγος, *Λόγος* 20, 7, PG 35, 1073A.

¹⁷ Sfântul Preot Mărturisitor Dumitru STĂNILOAE, *Duhovnici români în dialog cu tinerii*, (ediția a II-a), Editura Bizantină, București, 2006, p. 14.

loae), în cazul lui Dumnezeu – de treimea persoanelor. Numai în comuniune se simte bucuria existenței” ne spune Părintele Mucenic Ilarion Felea, „numai în comuniune este dată putința iubirii și a fericirii perfecte”¹⁸. Asemenea Sfântului Grigorie Teologul, Sfinții Cuvioși Paisie și Cleopa de la Sihăstria „prin iubire înțeleg unirea sufletelor cu Dumnezeu și calea spre îndumnezeire”¹⁹. Duhul Sfânt a mărturisit Sfântului Cuvios Dometie cel Milostiv de la Râmeț că: Dumnezeu este iubire (1 Ioan 4,16) și acest nume iubire, Îl bucură pe Dumnezeu mai mult decât oricare altul în această lume.

3. Patriarhia Română reprezintă o făclie nestinsă a credinței și a unității naționale

Patriarhia Română a fost, de-a lungul celor 100 de ani de existență, o făclie nestinsă a credinței și a unității ființiale, naționale. Slujitorii Bisericii „au fost totdeauna în toate momentele cele mai mari ale națiunii” în fruntea poporului român²⁰. Un Părinte ca Liviu Galaction Munteanu „a întărit cultura românească aflată sub asediul ocupației străine”²¹. Tot din această perioadă se păstrează mărturia fiicei Părintelui, care vorbește despre încercările tatălui său de a-i ajuta nu doar pe românii aflați sub stăpânire horthystă, ci și pe evreii amenințați cu exterminarea:

„Știu că tata a contribuit la înscrierea în Academia Teologică a trei tineri evrei și, în acest fel, la trecerea lor peste graniță, până la Sibiu, scăpându-i de la deportare și de la o moarte aproape sigură”²².

Ca o făclie nestinsă a credinței Biserica Ortodoxă Română a arătat că „cunoașterea lui Dumnezeu este viața omului”²³, iar cunoașterea de către om a lui Dumnezeu prin Hristos este „taina drepte credințe”.

¹⁸ Sfântul Preot Mucenic Ilarion FELEA, *Religia iubirii*, p. 136.

¹⁹ Άγιος Γρηγόριος Ναζιανζηνός ο Θεολόγος, *Carm.* I, II, 34, v. 160-61, 957.

²⁰ Cf. Dr. Nestor VORNICESCU, „Unde-i turma acolo-i și păstorul”, în *Mitropolia Olteniei*, Craiova, 1984, p. 129.

²¹ Este vorba mai ales de cărți de popularizare adresate credincioșilor de rând și reunite în colecția „Cărțile vieții”, ca de pildă *Viața Mântuitorului Hristos povestită pe înțelesul tuturor* (1941), *Viața Sfântului Apostol Pavel* (1942), *Viața Sfântului Apostol și Evanghelist Ioan* (1943), *Viața Sfântului Apostol Petru* (1944) și altele.

²² Ierom. Grigorie BENEĂ (coordonator), *Preoți din Arhiepiscopia Vadului, Feleacului și Clujului în temnițele comuniste*, Editura Renașterea, Cluj-Napoca, 2017, pp. 221 și urm.

²³ Ο Άγιος Ειρηναίος Λουγδούνου, *Έλεγχος και Ανατροπή της Ψευδωνύμου Γνώσεως*, IV, 34, 7.

Pe de o parte, Biserica are vocație socială prin care se implică activ în soluționarea problemelor sociale, economice și politice ale societății în care trăiește, preocupată să răspundă după putință solicitărilor epocii în care se află istoric și responsabil. Dar, pe de altă parte, spiritualitatea Bisericii este pascală, are o viziune mai profundă despre scopul vieții creștine și un angajament mai exigent, ascetico-mistic, decât cel social.

Întâi de toate, Biserica nu oferă istoricește răspunsuri exhaustive la „situațiile și problemele” cu care se confruntă epocile istorice, ci, în special, Biserica ne arată cine este omul, Biserica este sufletul lumii și răspunde la „problema” omului și a scopului său veșnic în relație cu Dumnezeu. Deoarece, finalmente, toate provocările cu care ne confruntăm în viață, toate aspectele problemelor istorice reale și concrete sunt determinate sau generate de perturbarea și alienarea relației chintesențiale-fundamentale creatură-Creator, om-Dumnezeu. Biserica Ortodoxă este spațiul învierii duhovnicești²⁴.

Biserica se aseamănă în slujire cu Hristos, iar a-l sluji pe aproapele nu mai este pentru Biserica Ortodoxă Română o simplă opțiune misionară sau pastorală, ci o parte esențială a propriei rațiuni de a fi în istorie. Slujirea Bisericii Ortodoxe Române este complexă, ea nu se măsoară în temeiul criteriilor mondene ale imediatului, ale materialului și ale aparenței, ci face prezentă iubirea lui Dumnezeu pentru toți oamenii și în toate dimensiunile lor profesionale și culturale, și dă mărturie despre Hristos, chiar și prin gesturile cele mai simple. Prin acest nou mod teandric divino-uman de a lucra și de a Se relaționa pe Sine în comunitatea poporului român, întemeiat pe logica iubirii și a slujirii, Domnul Iisus Hristos se adresează și „capilor mireni ai poporului”/ „mai marilor mireni ai poporului”, pentru că acolo unde nu există un angajament de respect și prețuire pentru ceilalți izvorăsc forme de intimidare, de abuz, discriminare și exploatare care nu lasă spațiu existențial unei promovări umane demne, autentice și integrale. Spațiul uman sau inter-uman în orice formă ar fi el există doar prin deschidere, respect, solidaritate și slujire prin excelență.

Ca o făclie nestinsă a unității ființiale, naționale a poporului român., Biserica Ortodoxă Română arată că unitatea creștină este darul lui Dumnezeu și rodul lucrării Duhului Sfânt. Iar pe urmele Patriarhului Ioan Gură de Aur, unitatea Biserici dorește Patriarhia Română să o înfățișeze și să o transfere

²⁴ Cf. Ο Άγιος Ιωάννης ο Χρυσόστομος, *Ομιλίες για το κατά Ματθαίο Ευαγγέλιο*, Ομιλία 5, 3-4, PG 58, 508-510.

întregii societăți²⁵. Unitatea Bisericii care se manifestă prin unitatea membrilor ei este unitatea în Hristos și cu Hristos. Din unirea Bisericii cu Hristos provine această unitate a membrilor ei, după ce aceștia devin mădularele lui Hristos. În consecință, participarea poporului român la Euharistie ne unește concomitent cu Hristos și între noi într-un Trup²⁶. De aceea pentru Sfinții Români este important Duhul rugăciunii în comunitate, a rugăciunii personale și comunitare a unora pentru alții. Cu cât ne apropiem mai mult de Hristos, convertindu-ne la iubirea Lui, cu atât mai mult ne apropiem și unii de alții ca creștini și români. Iubirea ne convertește, iubirea ne apropie ca români, ca și creștini, iubirea semenilor „promovează puterile lor pozitive”²⁷.

Pentru a-și îndeplini misiunea, Biserica trebuie să fie o comunitate a iubirii care acceptă pe ceilalți și care se încrede în diversitatea darurilor celorlalți, pe temeiuri solide, dar o comunitate nu inflexibilă în devotamentele sale, sensibilă înainte de toate să nu fie ea însăși o opreliște în calea celor care doresc să se mântuiască. Unitatea în diversitate și diversitatea în unitate este o realitate pnevmatică, explicată de Vasile cel Mare prin faptul că Duhul Sfânt lucrează ca un întreg în părți²⁸. De asemenea, Biserica Ortodoxă Română nu a conținut niciodată în susținerea categoriilor și principiilor morale esențiale a ceea ce este bine și rău, a promovării unei morale deschise realității, a promovării principiilor duhovnicești în viața creștină, fără de care speranța spre un mai bine nu poate decât să slăbească, deschizând calea spre stereotipuri abstracte, raționalizări-calcule reci, unilaterale, pragmatice ale utilitarismului, care reduc persoana aproape la a fi un pion pe o tablă de șah irațional-ideologică.

Sfântul Cuvios Mărturisitor Arsenie de la Prislop își găsește binele-scopul său în viață aderând la planul pe care Dumnezeu îl are cu privire la el, pentru a-l realiza în mod desăvârșit: de fapt, în acest plan dumnezeiesc și Sfântul Mărturisitor Ilie Lăcătușu își găsește adevărul său și, aderând/acceptând la acest adevăr, devine ființă liberă (cf. *Ioan* 8, 22). De aceea, a apăra adevărul în cazul Părintelui Mărturisitor Dumitru Stăniloae, a-l trăi cu sfințenie și sme-

²⁵ Ο Άγιος Ιωάννης ο Χρυσόστομος, *Ομιλίες για την επιστολή προς τους Ρωμαίους*, Ομιλία 8, 6, PG 60, 463.

²⁶ Ο Άγιος Ιωάννης ο Χρυσόστομος, *Στην Α' Κορινθίους*, Ομιλία 24, 3, PG 61, 203.

²⁷ TIMOTEL, Arhiepiscopul Aradului, *Patristică și Paternitate*, editori Pr. Prof. Univ. Dr. Cristinel Ioja și Protosinghel Nicolae M. Tang, Editura Universității „Aurel Vlaicu”, Arad, 2024, p. 153.

²⁸ Ο Άγιος Βασίλειος ο Μέγας, *Περί του Αγίου Πνεύματος* 61. A se vedea și *Σχετικά με τη δικαιοσύνη του Θεού* 3:660A.

renie de către Sfântul Cuvios Cleopa de la Sihăstria²⁹ și a-l propune cu smerenie și convingere de către Părintelui Mărturisitor Sofian de la Antim și a-l mărturisi cu prețul vieții de către Sfinții Mucenici Ilarion Felea, Liviu Galaction, Gherasim de la Tismana, Alexandru din Basarabia, Visarion de la Lainici sunt forme exigente și de neînlocuit ale dragostei. Într-adevăr, Sfinții Mărturisitori și Mucenici Români „se bucură de adevăr” (*1Corinteni* 13, 6).

Toți oamenii simt impulsul interior de a iubi în mod autentic: vedem că iubirea și adevărul nu-i abandonează niciodată complet pe Sfinții Cuvioși Paisie și Cleopa de la Sihăstria, pe Sfântul Cuvios Dometie cel Milostiv de la Râmeț, pe Sfântul Cuvios Iraclie din Basarabia, pe Sfântul Cuvios Serafim cel Răbdător de la Sâmbăta de Sus pentru că iubirea și adevărul sunt vocația prin excelență, vocație teandrică divino-umană pusă de Bunul Dumnezeu în inima și în mintea fiecărui duhovnic, a fiecărui om. Domnul Iisus Hristos purifică și eliberează de sărăciile firești, umane și înnobilează căutarea iubirii și a adevărului de către Sfinții Cuvioși Români și le dezvăluie în mod deplin lucrarea iubirii și planul Iconomiei mântuirii de viețuire și sfințenie adevărată pe care Preasfânta Treime l-a pregătit pentru noi. Și astfel și Sfinții Cuvioși Români „se bucură de adevăr” (*1Corinteni* 13, 6).

Adevărul Evangheliei trebuie căutat, găsit, trăit și exprimat în lucrarea dragostei evanghelice, însă la rândul ei dragostea în lumina Revelației trebuie înțeleasă, valorizată și practică în lumina adevărului Evangheliei. În felul acesta nu numai că Dumitru Stăniloae și Ilarion Felea aduc o slujire dragostei, inspirată și luminată de adevărul Revelației, dar vor și contribui la mărturisirea și adevărarea adevărului Evangheliei, arătându-i puterea unică și pilduitoare de autentificare, transformare și de convingere în viața umană extinsă, atât în cea familială, cât și în socială concretă. Adevărul are un nume: Iisus Hristos, iar adevărarea Adevărului lui Hristos nu este lipsită de importanță și pentru noi cei de astăzi, care viețuim într-un context complex inte-

²⁹ „Frații mei, iată pentru care pricină sfânta smerenie este cea mai vestită din toate virtuțile, pentru că numai aceasta poate să le păzească pe toate și fără de ea, toate sunt nimic. Să știți și să țineți minte că numai această singură virtute, smerenia, poate în vremea morții să mântuiască pe om, după cum zice unul din sfinții Filocaliei. De aceea și Mântuitorul nostru, pe cei smeriți cugetători îi ferește cel dintâi, zicând: *Fericiți cei săraci cu duhul, că acela este Împărăția Cerurilor*. Căci cel ce are smerenie în inima sa, măcar de ar avea toate faptele bune, pururea se socotește pe sine sărac și că, înaintea lui Dumnezeu, nu a făcut nimic bun. Deci, frații mei, să nu uitați cât de mare este darul smereniei și câtă slavă și fericire aduc omului aceasta slăvită și prea mare virtute. Amin”, Arhimandritul Ioanichie BĂLAN, *Ne vorbește Părintele Cleopa*, vol. 8, Editura Episcopiei Romanului, 1999, p. 85.

lectual, filosofic, ideologic, social și cultural care relativizează și minimalizează adevărul, mentalități ideologice ce se arată adesea indiferente, superficiale, pasive și reticente față de vreun Adevăr absolut.

Prin această esențială conexiune cu Adevărul lui Hristos sau cu Hristos Adevărul în viața și gândirea duhovnicilor și mărturisitorilor români, dragostea poate fi recunoscută ca expresie autentică de sfințenie, bunătate și umanitate, precum și ca factor de importanță și coeziune fundamentală în relațiile inter-umane, chiar și de natură comunitar-social-publică. Avva Paisie Olaru, Avvă al binecuvântării și iubirii, te îndemna

„să-i vezi pe toți deopotrivă, să nu zici că unul e mai bun și altul mai puțin bun. Să nu osândești pe nimeni. Să-i ai pe toți mai buni decât tine. Și nu mai purta grijă de ce fac alții; ia seama la ce faci frăția ta”³⁰.

Viața și mărturisirea Sfântul Cuvios Cleopa de la Sihăstria, mărturisirea și mucenicia Sfântului Preot Mucenic Liviu Galaction, filantropia și sensibilitatea duhovnicească a Sfântului Cuvios Dometie cel Milostiv de la Râmneț ne arată că „numai în adevăr dragostea strălucește”³¹, numai în adevăr dragostea fascinează-cucerește și poate fi trăită în mod autentic. Hristos Adevărul este lumină interioară a harului necreat care dă rațiune, sens și valoare dragostei pentru „Apostolul Bucureștilor”, Sofian de la Antim. Această lumină interioară a harului necreat este pentru teologul ortodox Dumitru Stăniloae, în același timp, cea a rațiunii și a credinței, a mărturisirii și creației teologice prin care înțelepciunea cea de sus ajunge la adevărul firesc și suprafiresc, dumnezeiesc al iubirii: îi percepe semnificația slujirii, dăruirii, jertfei, împărtășirii, primirii și comuniunii³².

„Fără adevăr, dragostea alunecă în sentimentalism”, în pietism, emotivism și subiectivism. „Iubirea devine o găoace goală”, care trebuie umplută cu ceva superficial, subiectiv, dar în mod arbitrar. Este pericolul dramatic și fatal al iubirii egocentrice de sine într-o cultură închisă, fără deschidere și raportare adevăr, într-o cultură fără aripi spre cer ce își propune ignorarea și deconstrucția scopului iubirii creștine. Cultura fără adevăr riscă să cadă pradă egois-

³⁰ *Mănăstirea Sihăstria. Un pridvor la Raiului*, Editura Mănăstirea Sihăstria, 2008, p. 65.

³¹ A se vedea *Scrisoarea enciclică Caritas in Veritate* a papei Benedict al XVI-lea, 11 ianuarie 2010, 3.

³² A se vedea Sfântul Preot Mărturisitor Dumitru STĂNILOAE, „Temeiuri dogmatice și duhovnicești pentru viața monahală de obște”, în *Studii Teologice*, IV, 1952, nr.7-8, p. 381.

melor și egocentricității, a emoțiilor facile și a opiniilor-abstracțiilor limitate, contingente ale subiecților care și-au întors existențial spatele realității lui Dumnezeu. Și astfel adevărul a devenit pentru cei mai mulți un cuvânt abuzat, răstălmăcit și deformat, ajungând să semnifice din păcate contrariul. Hristos Adevărul eliberează dragostea de strâmtoarele-limitele-îngustările unui emotivism-sentimentalism-psiologism care o privează de conținuturile autentice relaționale, familiale și sociale, și de „un fideism care o privează de respirația umană și universală”. Întru adevărul lui Hristos, dragostea reflectă dimensiunea personală și, în același timp, comunitar-socială și inter-umană a credinței în Preasfânta Treime, Dumnezeu cel Unic și viu al Revelației biblice, care este, în același timp, „Agape și Logos: Dragoste și Adevăr, Iubire și Logos”³³.

4. Duhovnicii și mărturisitorii ortodocși români – apărători ai credinței ortodoxe în fața încercărilor și prigoanelor din secolul al XX-lea

Prezența Sfinților în viața Bisericii este continuarea Tainei Cuvântului și Fiului Întropat. Fiul și Cuvântul lui Dumnezeu Se manifestă prin ei, iar Sfinții asemănându-se lui Hristos sunt plini de iubire și jertfă, daruri harismatice care schimbă întreaga existență a omului. După Sfântul Vasile cel Mare, sfinții sunt suveranii pământului, cei slăviți, cei măreți, cei viguroși, cei autentici, cei curați, cei puternici, cei cărora Dumnezeu le aparține deoarece și L-au apropiat cu iubire.

Duhovnicii și mărturisitorii ortodocși români din secolul al XX-lea au fost adevărați apărători ai credinței ortodoxe în fața încercărilor și prigoanelor, a durerilor și suferințelor „puternice care se experiază ca timp foarte lung”³⁴. Această credință adevărată în viața și gândirea Sfinților Cuvioși, Mărturisitori și Mucenici Români „am primit-o de la Biserică și o păstrăm: credința, prin lucrarea Duhului lui Dumnezeu, ca un tezaur prețios păstrat într-un vas de valoare reîntinerește mereu și face să reîntinerească și vasul care o păstrează... Unde este Biserica, acolo este Duhul lui Dumnezeu; și unde este Duhul lui Dumnezeu, acolo este Biserica și orice har”³⁵. Tocmai această credință apostolică transmisă, păstrată și mărturisită unește cu Dumnezeu, după Sfântul Atanasie cel Mare³⁶. Tocmai această credință adevărată

³³ A se vedea *Scrisoarea enciclică Caritas in Veritate* a papei Benedict al XVI-lea, 11 ianuarie 2010, 4 și urm.

³⁴ Sfântul Preot Mărturisitor Dumitru STĂNILOAE, „Un an nou”, *Telegraful Român*, an LXXXIII, nr. 1, 1 ian. 1935, p. 1.

³⁵ Sf. Irineu de Lyon, *Ελεγχος και Ανατροπή της Ψευδωνύμου Γνώσεως* 3, 24, 1.

trăită de duhovnicii și mărturisitorii români din secolul al XX-lea i-a unit cu Dumnezeu. În vremuri străvechi, biblice, mulți israeliți au apărut cu sânge vocația proprie a lui Israel. Martirii au plătit cu viața identitatea de a fi creștin, de a aparține lui Hristos, și Bisericii Lui. Dragostea pentru Dumnezeu, după exigențele vieții evanghelice, i-a dus pe Sfântul Preot Mucenic Constantin Sârbu, Sfântul Preot Mucenic Liviu Galaction de la Cluj, Sfântul Cuvios Mucenic Gherasim de la Tismana, Sfântul Cuvios Mucenic Visarion de la Lainici, Sfântul Preot Mucenic Ilarion Felea, Sfântul Preot Mucenic Alexandru din Basarabia până la mărturia plenară a muceniei.

Iar această mărturisire-mucenie este tot după chipul și exemplul Domnului Iisus, care moare pe Cruce. Apostolul Pavel ne îndeamnă să fim imitatori ai lui Dumnezeu, ca niște copii iubiți, trăind în iubire după cum și Hristos ne-a iubit pe noi și s-a oferit lui Dumnezeu pentru noi ca ofrandă și jertfă de bună mireasmă (cf. *Efesenii* 5, 1-2). Sfinți Cuvioși, Mărturisitori și Mucenici Români au avut credința fermă și convingerea că în Biserica noastră viețuiește adevărul, de vreme ce Biserica este curată și dintotdeauna îndrumată de Duhul Sfânt. Niciodată Biserica nu a greșit în ceea ce privește recunoașterea unui sfânt. Pentru mucenici, ziua muceniei lor a fost prima lor zi de pomenire și niciodată „nu” s-a operat la încălcarea procedurii de recunoaștere. Pentru ceilalți sfinți, Biserica este răbdătoare și așteaptă „semnele cerești”, care sunt indicative harului Dumnezeiesc ce acoperă pe omul îndumnezeit. A spune că cineva este sfânt înseamnă a spune că Dumnezeu a lucrat haric în el și că acest om a acceptat cu desăvârșire faptele mântuitoare ale lui Dumnezeu ca fiind hotărâtoare pentru existența lui. Sfințenia îi aparține prin natură lui Dumnezeu și atunci când omul și-o apropiază, viața lui este sfințită prin Duhul Preasfânt. Mulți dintre sfinții români, canonizați aveau semne prezente, evidente de sfințenie încă din timpul vieții lor.

³⁶ M. Αθανασίου, *Προς Σαρπλίωνα* 1, 30, 597C. Spre deosebire de arieni și meletieni care, negându-l pe Hristos au abandonat sursa vieții și prin asta sărbătoresc Paștele în mod ipocrit, există credincioși adevărați care sărbătoresc această sărbătoare „după tradițiile părinților noștri” și a căror sărbătoare constă într-o „credință dreaptă și o viață pură” (Στην 39η *Εορταστική Επιστολή*; Στην 38η *Εορταστική Επιστολή*). Aceștia sunt fiii bisericii, chiar dacă trebuie să caute de fiecare dată să devină (Στην 36η *Εορταστική Επιστολή*). În timp ce ereticii folosesc cărți necanonice, Sfântul Atanasie le dăruiește credincioșilor „tot ceea ce am auzit din gura tatălui meu... căci mă aflu alături de voi iar voi alături de mine în aceeași casă, adică Biserica lui Dumnezeu, stâlpul și temelie adevărului”. Totuși este necesar să purificăm Biserica de orice murdărie, de orice îndoială și de orice diviziune (Στην 39η *Εορταστική Επιστολή*). De aici, vedem cum Atanasie cel Mare asimilează Tradiția marii Bisericii cu adevărata credință care doar ea poate să păstreze comuniunea cu Dumnezeu și să ne unească cu Dumnezeu.

Sfinții sunt încă vii datorită scrierilor lor. Un copist anonim consemna cândva că scrierile Sfântului Ioan Gură de Aur „străbat întregul glob pământesc asemenea unor fulgere spintecătoare”. Asemenea scrierilor hrisostomice, și scrierile duhovnicilor și mărturisitorilor ortodocși români „străbat întregul glob pământesc asemenea unor fulgere spintecătoare” și ne permit și nouă, asemenea credincioșilor contemporani din timpul lor, care au fost privați în mod repetat de prezența lor datorită exilurilor, prigoanelor și închisorilor la care au fost supuși, să trăim prin cărțile sau scrierilor lor, în ciuda „absenței” lor. Părintele Dumitru Stăniloae și Părintele Ilarion Felea sunt încă vii datorită scrierilor lor, ei sunt fideli cugetului Părinților Bisericii³⁷, ei prezintă o linie unitară de gândire care continuă să lumineze istoria iconomiei mântuitoare a omului, care asumă, recrează și luminează istoria omului de la creație și cadere până la reînnoirea și transfigurarea pascală în Hristos și îndumnezeirea continuă a firii umane³⁸.

Pentru Părintele Mărturisitor Dumitru Stăniloae, așa cum a fost și pentru Sf. Grigorie Palama, „o culme a Părinților Bisericii”³⁹, istoria mântuirii este un proces în continuă realizare: Dumnezeu lucrează în lume în fiecare moment prin energiile Sale divine. Aceste energii divine care mențin lumea în viață, lucrează în om, îl convertesc, îl atrag la Dumnezeu și-l transfigurează ontologic pe om. Viața liturgic-sacramentală este situată în acest cadru general: credincioșii în momentul în care participă la Tainele Bisericii, participă într-un mod special la aceste energii divine care pătrund în realitatea eclezială. Sfinții Români, ca Sfinții Cuvioși Paisie și Cleopa de la Sihăstria, Sfântul Cuvios Mărturisitor Arsenie de la Prislop și Sfântul Cuvios Mărturisitor Sofian de la Antim, au avut experiența luminii dumnezeiești și au înțeles că

³⁷ Biserica este reprezentată cu adevărat de cei care au experimentat un asemenea har necreat. Doar din acest motiv, nu pentru o erudiție zadarnică, lui Grigorie Palama îi place să citeze stâlpii Bisericii: Dionisie Areopagitul, Maxim Mărturisitorul, Vasile cel Mare, Atanasie al Alexandriei, Grigorie de Nyssa ș.a.

³⁸ „Omul, în care se odihnește Dumnezeu și care se odihnește în Dumnezeu, trebuie să reflecte infinitul luminii conștiente a lui Dumnezeu; infinitul lui Dumnezeu trebuie să devină propriu omului prin har. Aceasta este îndumnezeirea omului în Dumnezeu și înomenirea lui Dumnezeu în om. Este unirea între Dumnezeu și om în Duhul Sfânt, Duhul luminii: Duhul care strălucește din Dumnezeu devine Duhul din om prin har”, Sfântul Preot Mărturisitor Dumitru STĂNILOAE, *Rugăciunea lui Iisus și experiența Duhului Sfânt*, p. 63.

³⁹ Sfântul Preot Mărturisitor Dumitru STĂNILOAE, *Viața și învățătura Sfântului Grigorie Palama*, Sibiu, 1938 (Prima lucrare modernă despre teologia palamită. Monografia pe care Jean Meyendorff o dedică lui Grigorie va veni douăzeci de ani mai târziu).

„pe măsură ce ne purificăm mai mult, cu atât ea se oferă mai mult privirilor noastre; cu cât o percepem mai mult, cu atât ea se oferă mai mult iubirii noastre; cu cât o iubim mai mult, cu atât o percepe sufletul nostru mai mult”⁴⁰.

5. Concluzie

Sfinți Români se încununază și se înfrumusețează de către Dumnezeu Tatăl, prin Domnul Iisus Hristos în Duhul Sfânt. Și toată viața Sfinților, în timp ce pare una și aceeași, este transfigurată și înnoită din interior, prin puterea Dumnezeiască a Duhului Sfânt, fără ca să le lipsească ceva din ceea ce Dumnezeu Tatăl a împărtășit omului și dorinței lui mântuire. Biserica îi ține pe toți Sfinții Români în iubire și adevăr, cinste și venerație. Acum, în anul 2025, anul canonizării și proclamării Sfinților Români, să fie pentru noi „un an nou binecuvântat”, în care să reflectăm existențial la faptul că

„cel mai mare lucru este să ne înnoim viața, să luăm aminte, cu fiecare an nou, să lăsăm câte un păcat care ne stăpânește cine știe de când și să punem în locul lui o virtute”⁴¹.

Și astfel Biserica salvează lumea: mântuiește totul cu/prin omul izbăvit, mântuiește întreaga viață, creația și moștenirea omului. În viața Sfinților Români vedem că iubirea, însoțirea frumosului și a înțelepciunii, ca filocalie și filosofie, salvează și mântuiește. Viața Sfinților Români arată că lumea va trăi cu iubirea lui Hristos, Dumnezeu, prin respingerea conștientă a interesului egoist, a necredinței, a nedreptăților și a eliminării discriminării și exploatării de toate formele. Așa omul va desființa zidurile ego-ului dezumanizator și libertatea deșartă, amăgitoare.

Noi Sfinți în Biserică, Sfinții în viața mea, sfințenia însoțirea mea.

Noi Sfinți în Sinaxare, Sfinții în logica mea, sfințenia bucuria și frumusețea mea.

Noi Sfinți pe Altare, Sfinții în doxologia mea, sfințenia înveșnicirea mea.

Noi Sfinți în Liturghie, Sfinții în Liturghia raiului ceresc, sfințenia dar dumnezeiesc, ceresc.

⁴⁰ Άγιος Γρηγόριος Ναζιανζηνός ο Θεολόγος, *Λόγος* 40, 5, PG 36, 364; cf. *Λόγος* 35, 2, col. 257-260, *Carmina*, 1, 1, 7, v. 97-99, PG 37, 446.

⁴¹ Arhimandritul Ioanichie BĂLAN, *Ne vorbește Părintele Cleopa, volumul IX*, Editura Episcopiei Romanului, 1999, p. 43.

IULIU HOSSU, PREOT MILITAR ÎN PRIMUL RĂZBOI MONDIAL. CONTRIBUȚII DOCUMENTARE

Conf. Univ. Dr. Ion CÂRJĂ

Dr. Gabriel HOZA

Universitatea Babeș-Bolyai din Cluj-Napoca

Abstract

The present study aims to highlight a lesser-known aspect of the future bishop and cardinal Iuliu Hossu: his activity as a chaplain for the Romanian soldiers in the Austro-Hungarian army during the years of World War I. In December 1914, Iuliu Hossu enlisted as a military priest with the rank of second lieutenant, in the Infantry Regiment K. u. k. no. 64 from Timișoara, he went to the front with the regiment. He provided spiritual assistance to soldiers of Romanian nationality, wounded in battles and hospitalized in hospitals in Bohemia, Moravia and Austria. In recognition for his work as a military priest, during 1914-1917, Iuliu Hossu was awarded the Cross of Honor, second class and the war decoration of the Red Cross. In the appendix to this article, we publish a collection of 20 letters, most of them received by Hossu from Romanian soldiers whom he visited in hospitals. They pleaded for him to return to their midst to strengthen them spiritually and to send them prayer books and newspapers in the Romanian language. These letters are preserved in their original form in the personal fund Iuliu Hossu, from the Cluj County Service of the National Archives.

Keywords

World War I, Iuliu Hossu, military priest, Romanian soldiers, prayer books, Romanian newspapers

In spațiul ecleziastic și al spiritualității și, deopotrivă, în dezbateră istoriografică de astăzi, Iuliu Hossu este un personaj binecunoscut. Episcopul care a citit Proclamația de unire a Transilvaniei cu România, la Marea Adunare Națională de la Alba Iulia din 1 Decembrie 1918, respectiv primul cardinal al națiunii române, sunt două dintre elementele cele mai cunoscute din ceea ce a putem numi memoria istorică a acestei eminate personalități a istoriei contemporane a României.

Născut în 31 ianuarie 1885 la Milașu Mare (azi în județul Bistrița-Năsăud), a urmat studii medii la Reghin, Târgu Mureș și Blaj, iar formația universitară și-a realizat-o la Roma, al Institutul „De Propaganda Fide”, în perioada 1904-1910. Aici, în Cetatea Eternă, a obținut doctoratul în Filosofie, în anul 1906, și în Teologie, în anul 1910. Hirotonit subdiacon și diacon în 1908, preot în 1910, Iuliu Hossu își începe activitatea în administrația bisericească la episcopia greco-catolică de Lugoj, unde a îndeplinit, după 1910, diferite responsabilități în cadrul curiei eparhiale: arhivist, bibliotecar, secretar consistorial, referent la Tribunalul matrimonial, director de cancelarie, asesor consistorial, profesor de studii biblice la seminarul diecezan. În 3 martie 1917 a fost numit episcop de Gherla de către împăratul-rege Carol I (IV), confirmat de papă în 21 aprilie, consacrat episcop în catedrala mitropolitană de la Blaj în 4 decembrie, iar în 16 decembrie 1917 a fost instalat în funcția de episcop al eparhiei greco-catolice armenopolitane. A participat la Marea Adunare Națională de la Alba Iulia din 1 decembrie 1918, unde a citit Rezoluția de unire și apoi a făcut parte din delegația care a prezentat, la București, actul Unirii regelui Ferdinand I. A avut o rodnică păstorire în fruntea diecezei de Gherla, devenită de Cluj-Gherla în 1930, când eparhia ca atare a fost reorganizată, iar sediul său administrativ a fost mutat la Cluj. În perioada cedării Ardealului de Nord Ungariei (1940-1944), Iuliu Hossu a fost singurul arhiepiscop al românilor greco-catolici rămași în aceste ținuturi¹.

După desființarea abuzivă a Bisericii Greco-Catolice în anul 1948, a trecut prin numeroase locuri de detenție și domiciliu obligatoriu, împreună cu ceilalți episcopi uniți, la București, Dragoslavele, Căldărușani, Sighet, Curtea de Argeș, iar în perioada 1956-1970 lui Iuliu Hossu i se fixează domiciliul obligatoriu la mănăstirea Căldărușani. În toată această perioadă a dovedit o constantă statornicie în credință și atașament pentru Biserica sa, până la condiția

¹ † Florentin CRIHĂLMEANU, *Cununa martirilor Bisericii Române Unite. Fișe biografice și imagini ale fericitelor episcopi greco-catolici români, martiri pentru credință*, Editura Viața Creștină, Cluj-Napoca, 2020, pp. 85-96 passim.

de martiriu, conform unei rostiri care-i aparține și care a dat și titlul memoriilor sale: *Credința noastră este viața noastră*². La 28 aprilie 1969 a fost numit cardinal „in pectore”, decizie anunțată public de papa Paul al VI-lea în 5 martie 1973. A trecut la cele veșnice în data de 28 mai 1970 și a fost înmormântat în cimitirul „Bellu” catolic din București. În data de 2 iunie 2019, la Blaj, în cadrul unei Liturghii oficiate de însuși papa Francisc și în prezența unui număr mare de ierarhi, preoți și credincioși, Iuliu Hossu a fost beatificat alături de ceilalți episcopi greco-catolici: Vasile Aftenie, Valeriu Traian Frențiu, Ioan Suci, Tit Liviu Chinezu, Ioan Bălan și Alexandru Rusu³.

Acestea sunt, într-o prezentare succintă, coordonatele unei biografii, care a traversat istoria frământată a secolului XX, una în care Iuliu Hossu a cunoscut atât maxima culminație a istoriei naționale românești, prin înfăptuirea României Mari, cât și cele două războaie mondiale, cu întreg cortegiul lor de suferințe și privațiuni și, nu în ultimul rând, instalarea în țara noastră a regimului totalitar comunist, care a scos România, pentru mai bine de patru decenii, de pe orbita civilizației occidentale. Dacă toate aceste etape și momente din viața și cariera bisericească a lui Iuliu Hossu, sumar prezentate mai sus, sunt în linii mari cunoscute, există o componentă a biografiei sale destul de vag prezentă în percepția istoricilor și a publicului larg, deopotrivă, perioada în care tânărul cleric, viitorul arhiepiscop, a activat în calitate de capelan militar în armata austro-ungară, în primii ani ai celei dintâi conflagrații mondiale.

Iuliu Hossu a decis să se înroleze voluntar, punându-se la dispoziția Corpului VII Timișoara al armatei austro-ungare, după ce a aflat de moartea vărului său, căpitanul Iustin Hossu, căzut în luptă pe frontul răsăritean (rusesc) al războiului. Astfel, Iuliu Hossu se înrolează în anul 1914, pentru ca preot militar, în grad de sublocotenent, pentru ca în luna decembrie a aceluiași an să plece de la Timișoara la Viena împreună cu Regimentul 64 Infanterie K.u.K. detașat în capitala imperiului pentru paza orașului. Tânărul capelan militar a acordat asistență spirituală militarilor din zona Viena precum și răniților aduși de pe fronturi și internați în diferite spitale și infirmerii, asumând această calitate până în anul 1917, când a fost numit în funcția de

² † Iuliu HOSSU, *Credința noastră este viața noastră. Memoriile cardinalului Dr. Iuliu Hossu*, ed. de Silvestru Augustin Pruunduș, Editura Viața Creștină, Cluj-Napoca, 2003.

³ † F. CRIHĂLMEANU, *Cununa martirilor Bisericii Române Unite*, pp. 85-86 passim.

episcop. A fost distins cu „Crucea de onoare, clasa a II-a”, cu decorația de război a Crucii Roșii⁴.

În legătură cu acest capitol al biografiei lui Iuliu Hossu, suntem în măsură să aducem o contribuție documentară, bazată pe documente existente în fondul personal omonim, păstrat la Serviciul Județean Cluj al Arhivelor Naționale, în care se regăsesc și piese de corespondență, între acestea fiind și câteva zeci de scrisori primite de Hossu de la militarii de naționalitate română, suferinzi în urma luptelor din prima linie, internați în diferite spitale, pe care viitorul episcop i-a vizitat în perioada în care și-a desfășurat activitatea la Viena.

Correspondența din perioada primei conflagrații mondiale, constituie o categorie de surse de cel mai mare interes pentru istoria perioadei, și în special cea schimbată între militarii din prima linie și comunitățile din spatele frontului, ceea ce s-a numit cu o expresie consacrată ca fiind „frontul de acasă”. Correspondența de război este un fenomen interesant și dintr-o perspectivă culturală mai generală, în sensul în care reprezintă un indiciu semnificativ al științei de carte de care dispunea trupa aflată sub arme, compusă pe scară largă din persoane venite din universul rural, analfabete sau aflate în posesia unor cunoștințe cu totul minimale de scris și citit. Din lectura acestei corespondențe se poate observa cu ușurință că numeroși soldați nu erau deloc familiarizați cu exercițiul scrisului, dacă nu cumva au fost în situația de a scrie pentru prima dată în viața lor câteva cuvinte așternute pe o bucată de hârtie, presați de nevoia de comunicare devenită mult mai urgentă acum, în vremuri de război. Frecventă era, de asemenea, practica scrierii acestei corespondențe de către militarii știutori de carte, la care camarazii lor analfabeți apelau, fapt sugerat de regulă prin mențiunea plasată la începutul sau la sfârșitul unei scrisuri, de genul: „Epistolă făcută...”⁵.

⁴ https://ro.wikipedia.org/wiki/Iuliu_Hossu, accesat în 01.04.2025. Vezi și † F. CRIHĂLMEANU, *Cununa martirilor Bisericii Române Unite*, p. 89.

⁵ Despre corespondența de război și despre relevanța surselor vizuale pentru studiul problematicei, a se vedea mai pe larg: Ion CÂRJĂ, BENKŐ József, Maria Alexandra PANTEA, Iulia BOȚOGHINĂ (edit.), *De la „amurgul imperiilor” la România Mare. Românii din Austro-Ungaria în Primul Război Mondial – documente vizuale*, Editura Argonaut, Cluj-Napoca, 2018, p. 11 sq. Vezi și Ana Victoria SIMA, „Cuvinte în război sau despre războiul în cuvinte. Scrisori ale românilor transilvăneni din vremea Marelui Război”, în *Arhivele Bistriței*, Cluj-Napoca, anul III (2018), fasc. 1 (9), pp. 97-122.

Scrisorile pe care le reproducem în anexă, păstrate în fondul personal Iuliu Hossu menționat mai sus, sunt documente interesante și sugestive din această perspectivă, a ceea ce putem numi o „istorie culturală” a Marelui Război, întrucât relevă orizontul de preocupări al militarilor de naționalitate română, ajunși în spitale în urma „întâlnirii” cu atmosfera din prima linie, precum și nivelul cultural de care dispuneau aceștia, inegal, de la un caz la altul. Nu în ultimul rând, aceste scrisori îl scot în evidență pe destinatarul acestora, capelanul Iuliu Hossu, aceste piese epistolare reprezentând după știința noastră unul din puținele cazuri în care a ajuns până la noi corespondența primită de un preot militar din anii primei conflagrații mondiale, dovada interacțiunii sale nemijlocite cu militarii pe lângă care și-a îndeplinit misiunea.

Acest microunivers documentar de corespondență de război este compus, în cea mai mare parte, din scrisori primite de Iuliu Hossu de la militarii de naționalitate română, pe care acesta i-a întâlnit prin diferite spitale din Austria și Cehia de astăzi, o bună parte a acestora ajungând să fie internați ca urmare a unor suferințe primite în lupte pe frontul italian din perioada 1915-1917. Sub aspect tematic, al conținutului, aceste documente sunt expresia unei „necesități” de natură cultural-spirituală a expeditorilor: marea majoritate a semnatărilor acestor piese epistolare îi solicită lui Iuliu Hossu să le trimită cărți de rugăciuni în primul rând, precum și cărți de citit (literatură de delectare) și „foi românești”. Toți acești corespondenți ai tânărului cleric Iuliu Hossu sunt unanimi în a-și exprima considerația și recunoștința față de acesta pentru faptul de a-i fi vizitat în spitale. Nu în ultimul rând, scrisorile pe care le avem în vedere sunt documente relevante și pentru psihologia și universul interior al trupei combatante, mulți militari făcând referire la sentimentele și trăirile pe care le încercau, ajunși pe un spat de spital, într-un mediu cultural străin, cu care posibilitatea de a interacționa era mai degrabă problematică.

Reproducem în extenso, în anexă, un grupaj mai semnificativ din această corespondență de război, scrisori primite de preotul militar Iuliu Hossu în anii Primului Război Mondial.

ANEXA

I

[Serviciul Județean Cluj al Arhivelor Naționale]

Fond *Iuliu Hossu*, Dosar nr. 255. *Scrisori primite de Iuliu Hossu de la soldații români în timpul primului război mondial 1915-1916*, ff. 1 r-3 r].

Dr. Theol. Phil. Iulius v. Hosszu
K.u.k Feldkurat id.r. beim. K.u.k. Feldsuperior,
Wien, IX Rossauer Kaserne

Prea Mult Onorate Domnule Părinte,

Ne-am ruga frumos să binevoiți a ne trimite o carte ori două, cum am mai văzut la un fecior, adică carte de rugăciuni întocmită pentru Soldați români din Monarhia Austro-Ungară. Tare am dori să avem ceva carte de rugăciuni pentru că suntem aici vreo 6 inși români. Aici avem bun timp a ne ruga lui D-zeu.

Toma Pop, gr[eco]-cat[olic], Ion Iuga, gr[eco]-catol[ic] Ion Plaian, gr[eco]-cato[olic], Cosutz Ion, gr[eco]-cato[olic], Rebian Ion gr[eco]-cato[lic], Suci Petre, gr[eco]-oriental.

Fiți bun și nu ne uitați!

Dacă ați avea să binevoiți a ne trimite și o foaie românească.

Mai departe, vă poftim salutare și fericire.

Iulie 17, 1915

Predato T: Toma Popp, recoalens[c]ente
Se[n]ftenberg, 123, B. e. krems a.d. O:

II

[Serviciul Județean Cluj al Arhivelor Naționale]

Fond *Iuliu Hossu*, Dosar nr. 255. *Scrisori primite de Iuliu Hossu de la soldații români în timpul primului război mondial 1915-1916*, f. 4 v].

Dr. Theol. u. Phil. Iulius v. Hosszu
K.u.k. Feldkurat i. R.
Wiew IX
Rossauer Kaserne

Prea Onoratu Nostu Prelat,

Ne rugăm să faceți bine să ne trimiteți o foaie românească la noi tr[e]i români.
Sely r gasse, 25.II. [191]5

Furdui Avram u. p.
XIV Sely Gasse 25 II-o/8
filiol spitari

III

[Serviciul Județean Cluj al Arhivelor Naționale]

Fond *Iuliu Hossu*, Dosar nr. 255. *Scrisori primite de Iuliu Hossu de la soldații români în timpul primului război mondial 1915-1916*, f. 5 r].

An Wohlgebomen Herrn Dr. Iuliu Hossu
K.u.k. Feldkurrat
d.d.R. Wien IX S
Feldinperigat

Zusf. Kracsun Janos 64 R.
Wilhelminen Spital
biezirk 16
Pavilion 21
Wien

Epistolă scrisă în 8 martie 1915,

Onorate Domnule Preot,

Iată ne rugăm, eu, Crăcsun Ioan, și Crăcsun Niculae, dacă să poate să căpătăm, nește gazete și cărți ruminești, căci aicea nu avem de unde să căpătăm, pentru aceea ne rugăm frumos de dumneavoastră să faceți bine, dacă să capătă să ne trimiteti că tare ne-am îmbucurat când am văzut că și noi avem pe cineva pofti celea fericite.

IV

[Serviciul Județean Cluj al Arhivelor Naționale]

Fond *Iuliu Hossu*, Dosar nr. 255. *Scrisori primite de Iuliu Hossu de la soldații români în timpul primului război mondial 1915-1916*, f. 7 r-v].

An den Wohlgeborenen Herrn
Dr. Theol. & Phil. Iulius v. Hosszu
K.u.k Feldkurat i.d. R.
K.u.k Feldsuperiorat
Wien, IX Rossauer Kaserne

17.IV.1915

Reverendissime Domnule!

Sinceri mulțumite pentru drăgălașele-Ți șire în carta fratelui, precum și pentru expedierea hărții Poloniei; posed încă una, în măsura 1:750.000, dar mai mult cu caracter militar, fără împărțire politică; cel puțin știm cât mai avem de luat de la drăguțul nostru de vecin rus! Ne merge foarte bine; din când în când mai pușcărăm cu tunuri, puști și granate de mână.

În Viena, desigur, îți trece timpul mai plăcut ca nouă aici, în pădurile Rusiei. Salutări cordiale și la revedere veselă!

Al Dv. Stimător,

Frențiu

V

[Serviciul Județean Cluj al Arhivelor Naționale]

Fond *Iuliu Hossu*, Dosar nr. 255. *Scrisori primite de Iuliu Hossu de la soldații români în timpul primului război mondial 1915-1916*, f. 8 r-v].

Dr. Fireza Daniel, Lugoj
Hochwürdigen Herrn Dr. Iulius von Hosszu
Erzpriester Feldkurat
beim Feldsuperiorat
Hôtel de France,

Lugos, 23.III.[1]915

Dorite și Clarissime Domine,

Vin a-Ți comunica că alaltăieri s-au bătut tapeturile și s-a făcut rânduială generală în chiliile Clarității Tale. Nepotul meu Pavelonesc George să afle deja în Wien- Regni 64 Ersatz Campagnie – Zita Hof Restant 62. Fii bun, mângâie-l, dacă îl afli, precum, deodată, i-am scris ca să te caute la Hôtel de France. Vreme avem bună. Nimic nou.

Dominus vobiscum! Mille saluti!

Dr. Daniell

VI

[Serviciul Județean Cluj al Arhivelor Naționale]

Fond *Iuliu Hossu*, Dosar nr. 255. *Scrisori primite de Iuliu Hossu de la soldații români în timpul primului război mondial 1915-1916*, ff. 9 r-12 r].

Dr. Theol. Phil. Iulius v. Hosszu,
K.u.k Feldkurat i.d. R. beim
[K.u.k] Feldsuperiorat
IX Rossauer Kaserne, Wien

K.u.k. Recovalezenten Aptoilung,

Erzat Batl. No. 61,
Nicolae Oșteanu,
Temesvár

Mult Stimat Domnule Părinte,

Iată, eu, subscrisul, vin a-ți mulțami pentru cinstea și binefacerea ce mi-ai făcut, când am avut cinstea de am convenit cu Sfinția Ta în spital, în Viena, căci așa m-am simțit de bine când am convenit eu cu Sântia Ta, parcă m-aș fi întâlnit cu părinții mei. Și eu sunt acum în Timișoara, ceva mai bine, har Domnului, și sunt scris a merge supravit, știe Dumnezeu ce va fi!

Sâmțindu-mă dator a-ți mulțami pentru binefacere, îți mulțănesc încă o dată din toată inima.

De[ie] bunul D-zău ca la mulți ani să trăiți, cu întraga familie, spre a putea a mai jertfi pentru Națiune.

Având voie a-mi trimite ceva, vreo carte, sa(u) vr(e)o corespondență, binevoiește!

Acum, salutându-Te călduros,
Rămân al D-Tale voitor de bine,
Temesvár, la 2.III.[1]915

Nicolae Oșteanu,
Recovalezenten Aptoilung,
Erzat Batl. No. 61, Temesvár

VII

[Serviciul Județean Cluj al Arhivelor Naționale]

Fond *Iuliu Hossu*, Dosar nr. 255. *Scrisori primite de Iuliu Hossu de la soldații români în timpul primului război mondial 1915-1916*, f. 13 r].

Înalt Preasfințite Domnule Episcop,

Încă înainte de Crăciun V-am fost rugat, prin rugare, pentru un mic ajutor, însă nu mi s-a satisfăcut.

De aici am dedus că sângele nostru, vărsat pe câmpul de luptă, este puțin prețuit. Dorim an nou fericit!

Români răniți din spitalul Bácskossuthfalva⁶
Bácskossuthfalva, 12.I.1915

VIII

[Serviciul Județean Cluj al Arhivelor Naționale]

Fond *Iuliu Hossu*, Dosar nr. 255. *Scrisori primite de Iuliu Hossu de la soldații români în timpul primului război mondial 1915-1916*, f. 14 r-v].

Her[r]n Dr. Theol. E. Phil. v. Hoszu
K.u.k Feldkurat i.d.R. beim
K.u.k. Feldsuperiorat
Rossauer Kaserne, Wien IX

Adresa: Inf. Petru Berbescu,
K.u.k. Reserve Spital,
Zimer 7,
Austerlitz bei Brünn

Stimate D-le Părinte,

Subscrișii, eu, Petru Berbescu, și Ioan Botha și Ioan Blaguescu, vă rugăm a ne trimite la fiecare o carte de rugăciuni. Care sunt întocmite pentru soldații români din Monarhia Austro-Ungară. De care, tare avem lipsă aici în spital, ca să avem și noi unde mai ceti și să mai înălțăm bunul[ui] Dumnezeu sfinte rugăciuni. Dim[ineața] și sara și amiazăzi. Căci multă vreme se petrece așa în povești, de care sufletul creștinului nu are folos, fără numai de sfinte rugăciuni. Vă rugăm frumos, cu toții, și vă dorim tot binele.

Cu stimă,
Berbescu

Austerlitz în 22/6 [1]915

Scris pe lateralul scrisorii:
Vă rog și eu, Șerban Ioachim, de o carte.

⁶ Azi Stara Moravica, în Serbia.

IX

[Serviciul Județean Cluj al Arhivelor Naționale]

Fond *Iuliu Hossu*, Dosar nr. 255. *Scrisori primite de Iuliu Hossu de la soldații români în timpul primului război mondial 1915-1916*, f. 15 r-v].

Hochevoheb,
Herrn Dr. Iulius v. Hosszu,
K.u.k. Feldkurator
Wien, IX Rossauer Kaserne

Aurel Ciutea, Res.O
17 Feld Kamp 31 Inf. P.
Feldpost 43

Feldspost 43 am 27/XI [1]915

Mult Stimate D-le Dr.!

Vă fac cunoscut cum că sunt sănătos mulțumită la D-zeu. Sunt pe câmpul de luptă de 2 luni și-mi merge bine. Ce mai faceți, sănătoși, ați fost în Lugoj, și ce mai este nou?

Vă doresc Sărbători fericite și un an nou fericit, la mulți ani, dar cu pace!
Sărutând mâini la Ilm Sa Dl. Episcop,

Cu stimă,
Ciutea

X

[Serviciul Județean Cluj al Arhivelor Naționale]

Fond *Iuliu Hossu*, Dosar nr. 255. *Scrisori primite de Iuliu Hossu de la soldații români în timpul primului război mondial 1915-1916*, f. 16 r-v].

Dr. Theol. Phil. Iulius v. Hosszu
Feldkurat i.d.R. beim

K.u.k. Feldsuperiorat,
Wien, IX Rossauer Kaserne

Jurca George,
Stif Göttveig,
Fostu Furtu,
Dunau zim. 18
Ned Osterik.
Vă rugăm pentru răspuns

VIII./22./1915

Stimate D-le Părinte,

Vă rugăm, după înțelesul nostru din Krems. cu D-ta, a-ți face cunoscut că aicea suntem 20 de români. Dacă binevoiești și poți să vii la noi să ne mărturisim și să ne împărtășim cu Sfintele Taine. Noi suntem lângă Krems, la mănăstirea Mariei Tereza, într-un vârf de deal, aicea sunt și călugări, face slujbă în toate zile[le]. Dară noi nu pricepem vorba nemțească. Vă rugăm din toată inima, cu toți, dacă puteți.

Rămânem ai D-tale supuși,

Jurca George și George Trescau
Terzsengi Fogarasi in / scriitor de carte

XI

[Serviciul Județean Cluj al Arhivelor Naționale]

Fond *Iuliu Hossu*, Dosar nr. 255. *Scrisori primite de Iuliu Hossu de la soldații români în timpul primului război mondial 1915-1916*, f. 17 r].

Primește sincerile și călduroasele mele felicitări pentru decorație. Eu încă sunt pe câmpul de luptă. Ce mai este nou pe la Wiena, ce se mai aude? Te rog fii bun și întreabă la K.u.k. Kriegsliquadatur in Wien că ce-i cu cauza soției mele Elena Gergelu, de au trimis numai 20 cor. pe Sept[embrie] în loc de 70 cor. Nr. 18825 sub acesta să caute, fi bun și isprăvește-mi cauza și îmi comunică.

Te salut cu drag, Gergel.

XII

[Serviciul Județean Cluj al Arhivelor Naționale]

Fond *Iuliu Hossu*, Dosar nr. 255. *Scrisori primite de Iuliu Hossu de la soldații români în timpul primului război mondial 1915-1916*, f. 19 r-20 r].

Dr. Theol. S. Phil. Iulius Hosszu,
K.u.k. Feldkurat i.d.R. beim
K.u.k. Feldsuperiorat,
Wien, IX Rossauer Kaserne

Kozokar Ion
Taubstum. Anstalt ,
Wien Neustadt, Zimmer 7

Mult Stimate Domnule,

Vă rog cu plecăciune a-mi trimete vreo câteva cărțile de rugăciuni. Și vă rog a-mi trimete și o cărțică de rugăciuni către Prea Sf[ânta] Născătoare de Dumnezeu (adecă Visul Maicii Domnului). Aice fiind numai singur român, nu pot să capăt așa cărți românești de cetit.

Mă închin cu sănătate și vă sărut mâinile.

Adresa mea este: Alecsandru Bilan, K.u.k. Reservenspital (Jubiläumschule Zim[m]er 30, în Wiener-Neustadt)

XIII

[Serviciul Județean Cluj al Arhivelor Naționale]

Fond *Iuliu Hossu*, Dosar nr. 255. *Scrisori primite de Iuliu Hossu de la soldații români în timpul primului război mondial 1915-1916*, ff. 21 r-22 r].

Mult Onoratului Domn Dr. Iulius Hosszu,
K.u.k. Feldkurat i.d.R. beim,
K.u.k. Feldsuperiorat

K.u.k. Kriegsspital Brünn⁷,
Asperngasse

⁷ Brno, oraș în Cehia.

Prea Mult Onorate D-le Părinte!

Subscrisul, fiind denumit ca tălmaci la spitalul sus însemnat, morboșii de aicea mi-au cerut cărți și foi de cetit, deoarece eu de așa ceva acum nu dispun, rog pe onoratul domn, dacă e cu putință, să mijlociți această cauză. Românii de [a]icea, la număr, sunt cam 130 de inși.

Brünn, la 22 mai 1915,

Cu toată stima,
Valeriu Ster

XIV

[Serviciul Județean Cluj al Arhivelor Naționale]

Fond *Iuliu Hossu*, Dosar nr. 255. *Scrisori primite de Iuliu Hossu de la soldații români în timpul primului război mondial 1915-1916*, f. 23 r].

Luna alui März întră 8

Iubite Părinte,

La neamu[l] nostru român ne facem de cunoscut și vă rugăm, dacă îs fi cu putință, să-mi trămetetz niște cărțz di rugăciuni la noi cinci români:

Kozokar Ion, Antonovici Vasile, Sava George, Grozav Victor, Surd Peter, grek[o]-catolik

Adresa: Kozokar Ion, Not Spital, Taubstume Anstalt, Wiener Neustadt, Zimmer Nr. 7.

XV

[Serviciul Județean Cluj al Arhivelor Naționale]

Fond *Iuliu Hossu*, Dosar nr. 255. *Scrisori primite de Iuliu Hossu de la soldații români în timpul primului război mondial 1915-1916*, f. 24 r-25 v].

Dr. Theol. Phil. Iulius Hosszu,

K.uk. Feldkurat i.d.R. beim
K.u.k. Feldsuperiorat,
Wien, IX Rossauer Kaserne

Gheorghe Dănilă, Infanterist K.[u.]k. Reg. 41,
Rezervi Spital, Imger fabrik, No. I, Liepnik⁸, Moravia

Și te rog, Domnule Părinte, să trimiteți la mine gazete românești și opistali
și un Vis la mine, din Viana, dacă voiești.

Tare te rog, Domnul Părinte, să trimiteți voipistali și un vis, și gazete
românești.

Și adresa mea este așa: Gheorghe Dănilă, Infanterist K.u.k. Reg. 41, Re-
zervi Spital, Imger fabrik, No. I, Liepnik, Moravia.

Că eu îs român din Bucovina.

XVI

[Serviciul Județean Cluj al Arhivelor Naționale]

Fond *Iuliu Hossu*, Dosar nr. 255. *Scrisori primite de Iuliu Hossu de la sol-
dații români în timpul primului război mondial 1915-1916*, f. 26 r-v].

Dr. Iulius v. Hosszu,
K.uk. Feldkurat i.d.R. beim
K.u.k. Feldsuperiorat,
Wien, IX Rossauer Kaserne

Onorate D-le Părinte,

Mai mulți rumâni, care ne aflăm în spitalul din Brünn, Ț-aducem o mare
mulțămită pentru călduroasa cercetare care ni-o ai făcut prin spital. Toto-
dată, ne rugăm D-le Dr. să binevoiți a ne trimite nește cărți sau foi de cetit.
Și vă rog eu numitul de mai jos a-mi trimite o carte pentru traducerea limbii
română germană.

Vă dorim tot bine.

Cu stimă,

⁸ Lipník nad Bečvou, oraș în Cehia.

Marcu Ilie

La primirea lor, le vom apăra de la unul la altul și le vom ceti.
Reserve spital N. 1, Alumnat, Antonsgasse, N. 1, Brünn,

Marcu Ilie

XVII

[Serviciul Județean Cluj al Arhivelor Naționale]

Fond Iuliu Hossu, Dosar nr. 255. *Scrisori primite de Iuliu Hossu de la soldații români în timpul primului război mondial 1915-1916*, ff. 27 r-28 v].

Brünn in 14/4. [1]915.

Stimate D-le Părinte,

Subsemnatul, vă escriu Multe Complimente din partea noastră.

În fine sosind și eu în spital în 12/4.[1]915 și înțelegând de la un ficiori ca din toată Dragostea ați venitu Sfințiaia Voastră și i-ați vizitat pre toți de prin Spitalele din Brünn și mi-a spus că D-Voastră cu toată dragostea ne-ați trimite cărți de rugăciuni și de cântări Bisericești. Și Gazete Române. Numai să vă scriem adresele.

Cu mare dor și dragoste aș primi și eu cu ceialanți dimpreună. De sunteți atita bun D-le Părinte, subscrisul aș avea voie de un Acaftistu și un (Octoicu micu, care cuprinde cele opt glasuri, de Ioan Cucuzel și Damaschin). Și alte cărți cu deferite rugăciuni, că noi așa le în părțim și la alți români.

Cu acestea zile ce ni le-au rânduit bunul Dumnezeu în spital să le trecem, să avem și noi o sfântă carte să mai numărăm și ceasuri de laudă către bunul și înduratul D-zeu, nu ca să petrecem tot în povești ce nu aduc laudă și multe păcate față de bunul Dumnezeu.

Știm cu toții că toată ceata Preoțiască și Călugărească de continu face rugăciuni la bunul Dumnezeu pentru pace și pentru mântuirea tuturor, Dar și însuși omenimia i se cade a jertfi și a aduce lauda bunului Dumnezeu.

Desigur sunt și oameni care vede și are poate carte de rugăciuni Și sunt d enu are și ar ceti, că grele zile ce le petrec ficiori(i) pin spitale, gândind la

câte lucruri urâte, poate de mânie față de Dumnezeu, da așa dacă un creștin bun are unde ceti, apoi i se introduce în minte că acesta resbel e pe toată țara și așa el nu greșește și roagă pe bunul Dumnezeu neîncetat în rând cu alți creștin(i).

Prin urmare am rămas cu speranța de a primi Sfinția Voastră acestea cuvinte ca din buna voința a ne trimite un Octoic bisericesc mic pe 8 glasuri și un Acaftist al prea sfintei Născ[ătoare] de D-zeu și alte cărți cu rugăciuni frumoase câte veți bine voi D-voastre și gazete românești.

Am rămas vesel
Petru Berbescu din Comuna Gura Râului (Guráró 376)
up Orlat. Szeben megye
Cantor gr[eco-]cat[olic]
Astezi in Rezerve Spital in Brünn

XVIII

[Serviciul Județean Cluj al Arhivelor Naționale]

Fond *Iuliu Hossu*, Dosar nr. 255. *Scrisori primite de Iuliu Hossu de la soldații români în timpul primului război mondial 1915-1916*, f. 40 r-v].

Presentator: Felado Șotropa Emanuil 32 h.
gyezred Palyudvar örseg
Felsöborge.

Dr. Theol. Phil. Julius v. Hossu kk Feldkuratior
Beim KK Feldsoperiorat
Wien
IX Rossaerkasserne

Epistolă scrisă în 16 Octobar

Prea mult Onorate Domnule Părinte, iată și eu un biet soldat din Ardeal, din comitatu Bisztrița Năszăud, care m-o cercetat Domnu Părinte în Znaim de 2 ori, Emanuil Șotropa din comuna Szentjosef, cercu O Rodna. Veți ști Onorat Domnule Părinte că eu mă aflu Sînătos și m-am vindecat foarte bine și acuma sunt la slujbă ușoară, și sunt la o stație pe Birgau în Suseni, între munți unde place la români. Și acuma foarte mă mulțănesc de cercetare și

nu uit. Mai departe îți poftesc tot binele, Onorat Părinte, întru mulți ani buni și fericiți.

XIX

[Serviciul Județean Cluj al Arhivelor Naționale]

Fond *Iuliu Hossu*, Dosar nr. 255. *Scrisori primite de Iuliu Hossu de la soldații români în timpul primului război mondial 1915-1916*, f. 43 r-v].

Burzila George
Megfigyelő Korház
Barake 29
Keschau Ungarn

D-lui Dr. Theol. u. Phil.
Iulius v. Hosszu
K.k. Feldkurat i.d.R. beim K.u.k.
Feldsuperiorat
Rossauerkaserne Wien IX

Stimate Domnule Doctor! Fiind aice în spital între unguri și neputându-mă înțelege cu dânșii, aș dori un Tălmăciu în românește = ungurește sau nemtește = ungurește. Noi sântem aice mai mulți români, dară nu putem nici unu ungurește și de îi cu puțință am dori niște cărți de cetit românești.

Cu toată stima,
Burzilă George și camarazii.

XX

[Serviciul Județean Cluj al Arhivelor Naționale]

Fond *Iuliu Hossu*, Dosar nr. 255. *Scrisori primite de Iuliu Hossu de la soldații români în timpul primului război mondial 1915-1916*, f. 48 r-v].

Iosif Korneczuk
K.u.K. Komando

Militer A. A. 103/41
Feldpost 112

An Herrn Theolog. Dr. Phil.
Iulius von Hosszu
K.u.K. Feldkurat I.d.R. beim
K.u.K. Feldsuperiorat
Wien IX Rossauerkaserne
N. Ö.

Carte Datată în 18/III. 1916.

Prea Mult onorate Părinte!

Prin această mică a mea carte vă trimet Multă Dorită și Ferecită Sănătate și voie bună înțelea Vă poftesc de la Bunul și Puternicul Dumnezeu. Șapoi mai odată de la mine Prea Mult Onorate Părinte, ieacă acum de 20 luni Sânt ieu în Resboi, și Pe Câmpul (de luptă) n-am de unde Se găesc o carte de Rugăciuni ca Să cetesc Rugăciuni ca să mulțănesc lui Dumnezeu, că mă au ținut până (în) zoua de az(i). Și vă rog Foarte frumos, cu Săruter(i) de mână, sem faceți atâta de bine dacă voiți să-mi Trimitet vre o Carte de Rugăciuni, mai mult n-am ce Scri numai mă rog lui Dumnezeu să vă Dăruiască Mult(i) Ani Fereciți Să Trăiți Pre Pământ mai departe.

Multe Saluter și închinăciuni de la mine.

Iosif Korneczuk

PATRIARHUL MIRON CRISTEA, INIȚIATOR AL PROIECTULUI STEMEI PATRIARHIEI ROMÂNE. DATE DOCUMENTARE

Dr. Augustin MUREȘAN
Complexul Muzeal Arad

Abstract

The Romanian Patriarchate established in 1925 needed a coat of arms or an emblem to individualize this new institution. The project of the coat of arms of the Romanian Patriarchate was developed at the initiative of Patriarch Miron Cristea. The coat of arms project initiated by the patriarch of the Romanian Orthodox Church, from that date, is based on elements taken from the Christian symbolism of the Orthodox rite.

Keywords

Romanian Orthodox Church, Romanian Patriarchate, Patriarch Miron Cristea, initiative, coat of arms

Aniversarea în acest an a Centenarului Patriarhiei Române ne pri-
lejuiește ocazia de a evidenția faptul că, primul patriarh al Ro-
mâniei Miron Cristea a fost inițiatorul proiectului de stemă a
acestei unități administrative superioare a Bisericii Ortodoxe Române.

Patriarhul Miron Cristea s-a născut la 18 iulie 1868, în Toplița, județul Harghita¹. Și-a legat numele în primul rând de Episcopia Caransebeșului,

¹ Vezi Ilie ȘANDRU, Valentin BORDA, *Un nume pentru istorie – Patriarhul Elie Miron Cristea*, Editura Petru Maior, Târgu-Mureș 1998.

unde a păstorit timp de 9 ani și de înfăptuirea Marii Uniri². A fost ales ca primul Patriarh al României³.

1. Nevoia de stemă a Patriarhiei Române

Patriarhia Română⁴, înființată în 1925, avea nevoie de o stemă sau o emblema care să individualizeze noua instituție. Proiectul a fost elaborat din inițiativa patriarhului Miron Cristea și realizat de pictorul Costin Petrescu.

Dovedind un interes deosebit față de elaborarea stemei instituției pe care o conducea, patriarhul Miron Cristea a gândit din timp cum trebuia să arate acest însemn heraldic. Stema Patriarhiei a fost alcătuită cu concursul însuși al patriarhului⁵.

În acest sens, în jurnalul de „Însemnări personale” al patriarhului Miron Cristea se află un important capitol despre „Emblema Patriarhiei”⁶. În legătură ce acest însemn, primul patriarh al creștinismului ortodox românesc, după investitura sa, mărturisea: „Eu aveam gata ceva emblema, dar era numai o încercare. Spre a o completa am dat directive pictorului Costin Petrescu ca pe baza lor să facă un proiect”⁷.

Cercetările heraldice cu privire la elaborarea acestui însemn heraldic ecleziastic, confirmă faptul că, patriarhul Miron Cristea a fost inițiatorul proiectului stemei Patriarhiei Române. Pentru a se cunoaște mai bine preocupările patriarhului privind realizarea acestui proiect prezentăm în esență, rezultatul cercetărilor heraldice. Însemnul heraldic ecleziastic în discuție fixat de Comisia Consultativă Heraldică, arată cercetătorii, ne îngăduie să aflăm motivul alegerii simbolurilor incluse în scut și a elementelor sale

² *** *Ierarhul Miron Cristea, Patriarhul Marii Uniri*, Editura Basilica, București, 2018.

³ *** *Ierarhul Miron Cristea, Patriarhul Marii Uniri*, Editura Basilica, București, 2018.

⁴ Biserica Ortodoxă Română a fost organizată în Patriarhie în anul 1925. În acel an pe 4 februarie Sfântul Sinod a hotărât să înființeze Patriarhia Ortodoxă Română. Mitropolitul primat (Mitropolitul Ungrovlahiei) a fost ridicat la treapta de Patriarh. Legea pentru înființarea Patriarhiei a fost promulgată la 25 februarie 1925. Pe 1 noiembrie același an a avut loc înscăunarea lui Miron Cristea, ca primul patriarh al României (1925-1939), [www.https://ro.wikipedia.or/wiki/Biserica_Ortodoxă_Română](https://ro.wikipedia.or/wiki/Biserica_Ortodoxă_Română) (accesat: 07. 01. 2025).

⁵ Vezi, știrea la rubrica „Informațiuni”, „Stemele județelor, orașelor, Patriarhiei și Episcopioilor. Lucrările Comisiei heraldice”, în *Cuvântul*, anul IV, nr. 994 din 23 ianuarie 1928, p. 4.

⁶ Arhid. Alexandru BRICIU, „Stema Patriarhiei Române: Crucea cu subdiviziuni de cruci la infinit”, în *Lumina*, 4 august 2010; <https://basilica.ro/stema-patriarhiei-romane-crucea-cu-subdiviziuni-de-cru-ci-la-infinit/> (accesat: 23.10.2021).

⁷ Apud Arhid. Alexandru BRICIU, „Stema Patriarhiei Române: Crucea cu subdiviziuni de cruci la infinit”.

exterioare, prin proiectul de stemă inițiat de patriarhul Bisericii Ortodoxe Române, de la acea dată, bazate pe elemente luate din simbolistica creștină de rit ortodox.

2. Vulturul, reprodus pe stema României și a Patriarhiei

Inițial, patriarhul alesese ca element heraldic vulturul (acvila) cu cruce în cioc, reprodus și în stema României, idee nuanțată ulterior pentru a nu se confunda cu aceasta:

„La mijloc era un vultur cu arpile desfășurate și cu o cruce în gură. Aveam încă din Ardeal un proiect cu crucea în cioc. Și fiindcă și vulturul din emblema țării are în cioc cruce, ceea ce e foarte lăudabil, căci ridică caracterul creștin al țării, era absolut necesar să nu fie vulturul cu crucea în cioc”⁸.

Ierarhul a explicat această imagine suveranului țării:

„Regele Ferdinand nu înțelegea ce caută vulturul în emblema Patriarhiei. Atunci i-am explicat că vulturul e simbolul arhieriei. La sfințire ca arhieru, candidatul stă tot pe un covor cu vultur, numit *vulturul* și în proporția cum se citesc rugăciunile și cele rituale, candidatul tot înaintază de la picioare la trup și până la capul vulturului. În biserică episcopul etc. stă totdeauna pe un covoraș sau pernă cu vultur, drept simbol, că gândurile unui episcop și preocupările lui trebuie să zboare continuu în sfere superioare, curate, ideale, ca vulturul. Atunci a înțeles”⁹.

3. Crucea Patriarhală

Crucea Patriarhală¹⁰ își are începuturile în timpul patriarhului Miron Cristea. Acesta avea o idee despre cum trebuia să fie Crucea Patriarhală, dar cum însăși afirma „era numai o încercare”¹¹. În acea vreme exista o cruce fără de

⁸ Arhid. Alexandru BRICIU, „Stema Patriarhiei Române: Crucea cu subdiviziuni de cruci la infinit”.

⁹ Arhid. Alexandru BRICIU, „Stema Patriarhiei Române: Crucea cu subdiviziuni de cruci la infinit”.

¹⁰ Crucea Patriarhală este inclusă în Stema Patriarhiei Române.

sfârșit, simbolizată și prezentă la casele vechi de lemn, la stâlpii acestor case. Această cruce a rămas în memoria Patriarhului încă din anii copilăriei.

În legătură cu acest însemn, există o scrisoare trimisă de Patriarhul României unei rude pentru a-l ajuta la realizarea documentației pentru viitoarea Cruce Patriarhală. Scrisoarea a fost trimisă unei verișoare, Maria Rusu, pe care o ruga să îl primească pe un fotograf neamț să tragă în bild, adică să fotografieze crucea de pe biserica din lemn, dar și capitellurile stâlpilor casei buncii și câteva cruci din cimitirul din apropierea bisericii din Iuda (Viile Tecii). Scrisoarea, aflată în posesia familiei ing. Rusu din București, a fost descoperită de preotul Feier din Bistrița, a cărui mamă e de loc din Viile Tecii.

Iată cuprinsul scrisorii:

„Draga mea verișoară, am rămas înțeles cu prefectul din Bistrița (Solomon Haliță, n.n.) să trimită cât știe el de repede la voi în Iuda (Viile Tecii) un meșter sas să tragă în bild (fotografieze, n.n.) crucea de pe biserica de lemn, la care ne uitam când eram copii, despre care ți-am spus că este fără început și fără sfârșit, că Domnul S-a răstignit pe ea, pentru că vreau să o fac Cruce Patriarhală. Bădiucu (pr. Rusu jr., n.n.) să aibă grijă de ea când o va lua de pe biserică. Să o puneți, în mare grijă, deoparte, că vreau să o duc la Toplița, să o ridic acolo. Să te duci și la Galați, la casa lui tâna (bunica, n.n.) Comănoaie, să luați în bild și capitellurile de la stâlpii de lemn de la târnaț, cele care seamănă cu crucea de pe biserica voastră și mai luați și câteva cruci de lemn (de pe morminte, n.n.) de lângă biserica din Iuda, pentru că vreau să le vadă domnul pictor Costin Petrescu și după ele să-mi facă Crucea Patriarhiei. Vreau să te vad, cu voia lui Dumnezeu, când voi trece de la Cluj la Mureș. Elie Miron Cristea”¹².

În continuare, patriarhul Miron ne arată motivul pentru care a ales acest însemn heraldic:

¹¹ Arhid. Alexandru BRICIU, „Stema Patriarhiei Române: Crucea cu subdiviziuni de cruci la infinit”.

¹² Apud Alexandru Constantin CHITUȚĂ, „Crucea Patriarhală, tradiție și simbol românesc”, în *Lumina*, 14 februarie 2021, <https://ziarulumina.ro/educatie-si-cultura/interviu/-crucea-patriarhala-traditie-si-simbol-romanesec-160460.html> (accesat: 11.02.2025).

„Am scos din centrul emblemei vulturul cu aripi întinse și am pus Crucea Patriarhiei Române, adică o cruce aleasă de mine, cum am văzut-o din lemn, cu gratii nu de apărare, ci decorative, la o casă țărănească, adică o Cruce de bază și cu subdiviziuni de cruci la infinit, respectiv până la posibilul diviziunii. Această cruce am așezat-o pe bisericuța și clopotnița mea de la Toplița. Am văzut-o de vreo două ori și pe biserici vechi de lemn în Moldova și în Ardeal”¹³.

Caracterul de cruce cu subdiviziuni de cruci la infinit sau de cruce infinită de care vorbea patriarhul Miron, simbolizează dinamica vieții bisericești în mărturisirea iubirii infinite a Sfintei Treimi¹⁴. Cel ce va duce proiectul la bun sfârșit a fost pictorul Costin Petrescu (1872-1954).

Descrierea și semnificația Crucii Patriarhale a fost prezentată și explicată amănunțit într-o lucrare enciclopedică, în modul acesta:

„Pe câmpul roșu al scutului mic se află înscrisă în culoare aurie, cu margini negre, o cruce specială. Baza acestei cruci o formează o cruce grecească având cele patru brațe egale. La jumătatea celor patru brațe ale primei cruci se formează încă o cruce, în total patru cruci cu brațe egale, de mărime mijlocie. La capetele exterioare ale celor patru cruci mijlocii se formează alte 12 cruci mai mici, cu brațe egale, numărul total al crucilor mari, mijlocii și mici fiind 17, iar împreună cu crucea însăși formează 18 cruci; simbolic cifra 1, reprezintă unitatea, iar cifra 8 reprezintă infinitatea. Acest număr arată că posesorul emblemei își întindea jurisdicția peste încă 17 eparhii, pe lângă cea a Bucureștilor, ș...ș. Această cruce specială, înscrisă chiar în centrul emblemei pe scutul cel mai mic de culoare roșie, este Crucea Patriarhală și simbolizează Patriarhia Română. În alcătuirea ei, patriarhul Miron Cristea s-a inspirat, potrivit afirmațiilor sale, de la niște grătele decorative pe care le-a văzut la fereastra unei

¹³ Arhid. Alexandru BRICIU, „Stema Patriarhiei Române: Crucea cu subdiviziuni de cruci la infinit”.

¹⁴ Arhid. Alexandru BRICIU, „Stema Patriarhiei Române: Crucea cu subdiviziuni de cruci la infinit”.

case țărănești din cătunul Cățimănel, aparținător comunei Toplița, din Transilvania”¹⁵.

4. Însemnele din stema Patriarhiei Române

Simbolul arhieresc amintit se regăsește în cei doi vulturi care susțin Crucea Patriarhală: „Această cruce pe blazonul roșu o țin doi vulturi cu piciorul, adecă simbolizând demnitatea arhierescă bifurcată în jurisdicția mea de arhiepiscop al eparhiei Bucureștilor și de mitropolit al Ungrovlahiei cu 5 episcopii sufragane”, mărturisea patriarhul Miron¹⁶.

Deasupra crucii se coboară un porumbel, simbol al demnității patriarhale: „Demnitatea a 3-a arhierescă, de patriarh e reprezentată prin porumbelul de deasupra crucii, cu ramura de măslin a «păcii» în cioc. Capul bisericii, adecă cu ajutorul Duhului Sfânt, conduce Biserica în spiritul păcii”. Dacă vulturii susțin cu câte un picior crucea patriarhală, celelalte două picioare coboară pe vârfurile unor munți: „Picioarele celor doi vulturi stau pe 5 munți - cele 5 mitropolii ale Patriarhiei Române: Muntenia, Moldova, Ardeal, Bucovina, Basarabia”. Imaginea centrală a scutului, este alcătuită din Crucea Patriarhală, doi vulturi, porumbel și crestele munților. De laturile scutului atârână un șir de mătânii negre și susținut de mâinile a doi îngeri îmbrăcați în veșminte diaconești: „Un blazon mai mare e ținut de 2 îngeri, ca diaconi. Acest blazon vânăt e conturat de mătânii călugărești, fiindcă arhierarul până la patriarh iese din călugări”. Deasupra blazonului sunt „cârja arhierescă și crucea de procesiune”, iar „între ele mitra arhierescă”. Cei doi îngeri „stau cu picioarele pe o foaie cu inscripția: „Păstorește oile mele”, misiunea episcopului”¹⁷.

5. Aprobarea stemei Patriarhiei Române

Proiectul heraldic al patriarhului Miron Cristea a parcurs toți pașii pentru a fi aprobat drept stemă a Patriarhiei Române impunându-se și reprezentând imaginea Bisericii Ortodoxe Române până în zilele noastre. „Ioan I.C. Brătianu și-a făcut și el observările și a aprobat. Comisia Heraldică a

¹⁵ Gheorghe VASILESCU, „Stema Patriarhiei Române”, în *Enciclopedia Ortodoxiei românești*, coord. Acad. pr. prof. dr. Mircea Păcurariu, Editura Institutului Biblic și de Misiune Ortodoxă, București, 2010, pp. 605-607.

¹⁶ Arhid. Alexandru BRICIU, „Stema Patriarhiei Române: Crucea cu subdiviziuni de cruci la infinit”.

¹⁷ Arhid. Alexandru BRICIU, „Stema Patriarhiei Române: Crucea cu subdiviziuni de cruci la infinit”.

executat dorința mea și a dat culorile cum se văd, Ministrul Cultelor Alexandru Lapedatu a făcut legea în Parlament pentru aprobarea ei”¹⁸. În anul 1927, proiectul a fost definitivat de Comisia de Heraldică, condusă de prof. Mihai Săulescu.

Stema Patriarhiei Române a fost aprobată prin Legea specială nr. 70, votată de Senat la 28 martie 1928, și de Adunarea Deputaților, la 6 aprilie 1928. Decretul Regal nr. 1148 din 25 aprilie 1928 promulga legea votată de Legislativ, fiind publicată în „Monitorul Oficial” Partea I, nr. 96 din 3 mai 1928, cu următorul text:

„Pe scut albastru, un scut mic roșu, încărcat cu Crucea Patriarhală de aur și susținut de doi vulturi de aur ce stau pe cinci coloane de argint. De sus se coboară în zbor un porumbel de argint, ținând în cioc o ramură verde de măslin. Scutul cel mare este timbrat de mitra patriarhală de aur, însoțită la dreapta de o Cruce de aur, iar la stânga, de o cârje de aur, amândouă încrucișându-se sub scut. De ele atârna, pe laturile scutului un șir de mătăanii negre ce se termină jos printr-un ciucure negru. Doi îngeri de argint, cu nimburi și omofoare de aur, presărate cu cruciulițe negre, susțin de o parte și de cealaltă scutul cel mare, iar dedesubt, pe o eșarfă roșie este scrisă cu litere de aur: PAȘTE OILE MELE (Ioan XXI, 4)”¹⁹.

Amintim aici și rolul desenatorului Dionisie Pecurariu, pentru realizarea unor desene privind stema Patriarhiei Române²⁰. Stema Patriarhiei Române nu s-a păstrat în fondul Comisiei heraldice²¹. Dar, această stemă a fost re-

¹⁸ Arhid. Alexandru BRICIU, „Stema Patriarhiei Române: Crucea cu subdiviziuni de cruci la infinit”.

¹⁹ *Lege pentru fixarea stemei Sfintei Patriarhii a Bisericii Ortodoxe Române*, în „Monitorul Oficial”, nr. 96, Partea I-a, 3 mai 1928, p. 8899.

²⁰ Corneliu N. MATEESCU, „Dionisie Pecurariu (1876-1960)”, în *Revista Muzeelor*, II, 3, 1965, p. 241. Dionisie Pecurariu a desenat variante de stemă pentru Patriarhia Română, realizate în 1926 (Serviciul Arhivelor Naționale Istorice Centrale, *Fond Comisia Consultativă Heraldică*, schițele fig. 16/a-b, dosar 90, f. 16, 19; apud Ana-Felicia DIACONU, „Dionisie Pecurariu (1 martie 1876-4 aprilie 1960). Biobibliografie”, în *Heraldica Moldaviae*, II, Chișinău, 2019, p. 76.

²¹ Stema Patriarhiei Autocefale Ortodoxe a României a fost creată în 1928 de către Comisia Consultativă Heraldică (Arhivele Naționale, *Fond Comisia Consultativă Heraldică*, dosar 87/1928). Pentru detalii, privind stema Patriarhiei Române, vezi Dan CERNOVODEANU, „Heraldica bise-

produsă pe coperta revistei *Biserica Ortodoxă Română*, începând cu numerele din 1928 și până în zilele noastre.

6. În loc de concluzii

Crucea Patriarhală se află reprezentată în centrul scutului mic (ecuson) roșu. În alcătuirea ei, Patriarhul Miron Cristea s-a inspirat de la niște grădele decorative ale unei case țărănești din Transilvania. Cei doi vulturi care susțin ecusonul cu Crucea Patriarhală simbolizează demnitatea arhierască împărțită în rolul patriarhului de arhiepiscop al Bucureștilor și mitropolit al Munteniei și Dobrogei.

În partea inferioară a scutului albastru sunt redați 5 munți, simbolizând cele 5 mitropolii al Patriarhiei Române la cea dată: Muntenia, Moldova, Ardeal, Bucovina și Basarabia.

Porumbelul cu ramura verde în cioc este simbolul demnității patriarhale. Patriarhul conduce Biserica Ortodoxă Română în spiritul păcii cu ajutorul Duhului Sfânt. Cei doi îngeri fac referire la faptul că episcopii sunt slujitori ai lui Dumnezeu și ai oamenilor. Același simbol îl au și veșmintele de diacon cu care sunt îmbrăcați cei doi îngeri.

Mătăniile ce atârnă pe laturile scutului arată că alegerea episcopilor se face din rândul monahilor. Scutul timbrat de mitră are în dreapta crucea de procesiune iar în stânga cârja episcopală. Aceste elemente exterioare ale stemei fac referire la misiunea arhierului de a-i îndruma pe credincioși la mântuire.

Îndemnul „Paște oile Mele!” preluat din dialogul Mântuitorului Iisus Hristos cu Sfântul Petru (*Ioan* 21, 17), face referire la iubirea călăuzitoare spre mântuirea arhierilor²².

ricească în Țările Române”, în *Biserica Ortodoxă Română*, an. XCIII, nr. 7-8, 1975, pp. 962-968; Dan CERNOVODEANU, *Știința și arta heraldică în România*, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1977, pp. 182 și 438, fig. 6; Maria DOGARU, *Din heraldica României*, Editura JIE, București, 1994, p. 162, fig. 368; Dan CERNOVODEANU, *Evoluția armeriilor Țărilor Române de la apariția lor și până în zilele noastre (sec. XIII-XX)*, Editura Istros, Brăila, 2005, pp. 333-334 și pl. LXII/1; vezi și „Stema Patriarhiei Române: Crucea cu subdiviziuni de cruci la infinit”, în *Basilica.ro*. 05.08. 2010; <https://arhiva.basilica.ro/stema-patriarhiei-romane-crucea-cu-subdiviziuni-de-crucii-la-infinit/> (accesat: 07.01.2025) ș. a.

²² Andrei URSULEAN, „Stema Patriarhiei Române”, în *Basilica.ro*, 22.02.2024; <https://basilica.ro/factbox-stema-patriarhiei-romane/> (accesat:14.02.2025); Augustin MUREȘAN, „Patriarhul Miron Cristea, inițiator al proiectului stemei Patriarhiei Române”, <https://uzpr.ro/11/02/2025/patriarhul-miron-cristea-initiator-al-proiectului-stemei-patriarhiei-romane/> (accesat 14.02.2025).

PĂRINTELE ROMAN CIOROGARIU, SLUJITORUL, ÎNVĂȚĂTORUL, JERTFITORUL – SPRE ZIUA ÎNVIERII NEAMULUI ROMÂNESC

Pr. Lect. Univ. Dr. Valeriu Gabriel BASA
Universitatea „Aurel Vlaicu” din Arad

Abstract

Father Roman Ciorogariu (1852-1936) was, is and will remain the one who accomplished everything in his power to contribute to the process of regeneration of the Romanian nation. Fully aware of the complex task that had to be accomplished in order to succeed in bringing hope into the souls of Romanians everywhere, and subsequently to make it possible to make them tremble in order to get them moving, he worked constantly to ensure that the messages he conveyed, whether in writing or in the spoken word, remained in the consciousness of the generations to whom he was addressed. In this way, the souls of the theological students and the graduates of the normal school were constantly enlivened and became capable, in their turn, of preparing the souls of the generations to have the wisdom to fight for their own rebirth

Keywords

Roman Ciorogariu, Arad, theology, pedagogy, emancipation

Roman Ciorogariu s-a născut în comuna Pecica, județul Arad, la 6/18 decembrie 1852. A fost omul care a împlinit tot ceea ce i-a stat în putere pentru a contribui la procesul de regenerare al neamului românesc. Deplin conștient de munca complexă care trebuia împlinită

pentru a reuși să aducă nădejdea în sufletul românului de pretutindeni, iar ulterior să fie posibil să îl determine să freacă pentru a se pune în mișcare, având conștiința importanței misiunii proprii, a făcut totul pentru ca mesajele transmise, prin slova scrisă sau viu grai, să rămână permanent în conștiința tuturor generațiilor, cărora se adresa.

Ca o continuare a muncii depuse în acest sens la Arad, se înscrie alegerea părintelui Roman Ciorogariu ca vicar al Consistoriului din Oradea. Baza materială a acestei instituții era însă dintre cele mai modeste. Casa care adăpostea Consistoriul și care servea și ca reședință a vicarului, era chiar „sărăcăcioasă”, spre deosebire de luxul celorlalte reședințe din Oradea, adevărate palate. În această veche reședință, cumpărată în anul 1882, și-a început părintele Roman Ciorogariu activitatea sa de conducător spiritual și luptător național al românilor bihoreni. Încă din acel an a început reorganizarea Consistoriului dar principala preocupare a noului vicar a fost aceea de a aduna în jurul său un nucleu de tineri colaboratori între care: Aurelian Magieru, Teodor Popa, Gheorghe Tulbure și alții¹. Pentru aceasta, deopotrivă, avea să se adreseze și foștilor săi elevi de altădată, din școlile de la Arad, implicându-i permanent în lucrarea pentru realizarea idealului unității statale din 1918. Lucrul a fost posibil deoarece, așa cum mărturisea,

„în Arad am stat ca profesor și director 38 ani la școala normală și teologică. Preoțimea și învățătorimea din Biharia era crescută în această școală, în consecință toți preoții și învățătorii îmi erau elevi, legați de mine sufletește încă din școală”².

În contextul derulării evenimentelor din toamna anului 1918, oameni responsabili, grupați în jurul vicarului Roman Ciorogariu, s-au adresat Comitetului Național al Partidului Național Român, propunând convocarea unei ședințe chiar la Oradea. Tot atunci avea să fie ales și un comitetul director, cu sediul permanent în Arad, format din Teodor Mihali, Alexandru Vaida, Aurel Vlad, Vasile Goldiș, Ștefan Cicio Pop și Aurel Lazăr, din rândul căruia era desemnat, pentru citirea declarației în Parlamentul ungar, convocat pe

¹ Gheorghe LIȚIU, „Roman Ciorogariu, ctitorul reînființatei Episcopii Ortodoxe Române a Oradiei”, în Vasile POPEANGĂ, Gheorghe LIȚIU (coord.), *Roman R. Ciorogariu (1852-1936). Studii și documente*, Editura Episcopiei Ortodoxe Române a Oradiei, Oradea, 1981, p. 108.

² Roman CIOROGARIU, *Zile trăite*, Oradea, 1926, p. 141.

16 octombrie 1918, Alexandru Vaida. Demnă de remarcat este și consemnarea făcută în volumul memorialistic *Zile trăite*, potrivit căruia hotărârea luată era înaintată, vicarului Roman Ciorogariu, căruia i se cerea și intrarea în luptă dar și în același timp și episcopului greco-catolic, al Oradiei, Demetriu Radu³.

După izbucnirea revoluției maghiare și formarea consiliului național ungar, din 30 octombrie 1918, în situația „țării fără stăpân”, lucrurile păreau scăpate de sub control. Situația era incertă, așa cum mărturisea părintele, datorită faptului că „în 2 noiembrie își părăsesc soldații din garnizoană casmarmele, grupuri cu sacul în spate. Dezlegați de sub fidelitatea regală fără a fi legal proclamată republica, țara e fără stăpân. Jafurile devin tot mai amenințătoare”⁴. De aceea, la data de 3 noiembrie, după tratative cu consiliul maghiar din Oradea, Aurel Lazăr a convocat, în casa sa, o întrunire a intelectualilor români din zonă, pentru constituirea Consiliului național român și a Gărzii naționale. Consiliului național român, format din 16 iar mai apoi din 25 de membri, avea scopul de a coopera cu Consiliul maghiar pentru a menține siguranța publică în oraș și în județ⁵.

În calitate de vicepreședinte al acestuia, părintele Roman Ciorogariu avea să rămână conducătorul și îndrumătorul populației românești din județ până la eliberarea Bihorului de către armata română, în primăvara anului 1919. Activitatea consiliului, era întărită și de hotărârea studenților români din Oradea, mai ales că, încă în adunarea ținută în data de 18/31 octombrie 1918, aceștia au hotărât să se supună tuturor dispozițiilor Comitetului executiv al Partidului Național Român și au solicitat „grabnica întrunire a adunării naționale”⁶. În aceeași ședință din 3 noiembrie 1918 a Comitetului executiv al Consiliului național român din Oradea, părintele Roman Ciorogariu propunea să se stabilească legătura cu Consiliul național român central din Arad pentru a se desfășura o activitate unitară. De asemenea, remarcabilul luptător a fost autorul propunerii ca în fiecare comună din Bihor să fie desemnat un locuitor de încredere care să inițieze organizarea vieții publice în comună și să mențină legătura cu Consiliul național român din Oradea. Acest organ de conducere al activităților naționale din județul Bihor a decis, încă în șe-

³ R. CIOROGARIU, *Zile trăite*, p. 145.

⁴ R. CIOROGARIU, *Zile trăite*, p. 156.

⁵ R. CIOROGARIU, *Zile trăite*, p. 156.

⁶ Vasile POPEANGĂ, „Roman Ciorogariu, personalitate marcantă a generației unirii”, în V. POPEANGĂ, Gh. LIȚIU (coord.), *Roman R. Ciorogariu (1852-1936)*, p. 49

dința din după amiaza zilei de 4 noiembrie 1918, se delegă o comisie compusă din șase membri, care în colaborare cu reprezentanții Consiliului național maghiar, să formeze Comitetul executiv mixt al consiliilor județene. Hotărârea avea ca scop gestionarea unitară a tuturor comunităților locale, indiferent de componenta etnică majoritară, a fiecărei localități⁷.

Ca urmare, în special în fața extinderii mișcărilor revoluționare, pe lângă încercarea acestor comitete naționale, de a ajunge în punctele în care izbucneau astfel de mișcări, împreună cu factorii coresponsațili, părintele Roman Ciorogariu redactează un manifest către poporul român și „Circulară către onorata preoțime și învățătorime”⁸ de sub jurisdicția sa, în care aducea la cunoștința fiecărei comunități bisericești și școlare următoarele:

„Vă fac de datorie să sprijiniți acțiunile Consiliului național care își va trimite bărbații săi de încredere și ofițerii de naționalitate română să organizeze garda păcii publice, dintre oamenii aleși din comuna respectivă. Să intrați înșivă în aceste comitete locale, cari nu sunt comitete revoluționare, ci sfaturi de pacificare și îndrumare în alvia ordinii publice. Dreptul de liberă dispoziție a națunilor nu înseamnă anarhie, în stăpânirea volnică a răzvrătiților peste viața și averea concetățenilor pașnici, și dreptul de a trăi liber viață națională, respectând acest drept și celorlalți cetățeni”⁹.

Acestea sunt o mărturie peste veacuri a faptului că părintele Roman Ciorogariu nu doar le cerea românilor să înființeze în fiecare comună Consiliul național și Garda militară dar îi și învăța și îndruma, asupra atitudinii pe care se cuvenea să o adopte, în funcție de situația creată. Prevederile acestora aveau în vedere a sublinia faptul că, activitățile acestor organisme ale puterii românești, erau subordonate autorității Consiliului național român din Oradea și în numele acestuia se făcea apel la învățători și preoți să sprijine acțiunile întreprinse de acest consiliu național. Ca urmare, circulara preciza că în fiecare comună vor fi instituite autorități românești care vor conduce treburile publice. Locuitorii satelor erau sfătuiți să sprijine activitatea consiliilor naționale comunale și a celui județean din Bihor, care erau hotărâte a lucra pentru susținerea drepturilor naționale, în vremurile excepționale în

⁷ R. CIOROGARIU, *Zile trăite*, p. 159.

⁸ R. CIOROGARIU, *Zile trăite*, p. 160.

⁹ R. CIOROGARIU, *Zile trăite*, pp. 160-161.

care popoarele își afirmau dreptul lor de autodeterminare. Se cerea preoților și învățătorilor să explice oamenilor că se vor

„face demersuri pentru lecuirea tuturor ranelor pricinuite de războiu, anume se vor sana doleanțele agrare și se vor șterge lacrimile văduvelor și orfanilor”¹⁰.

Constatarea că toate demersurile întreprinse nu au avut răspunsul așteptat din partea Consiliului național maghiar avea să determine hotărârea de a întrerupe, la data de 7 noiembrie 1918, ședințele commune ale celor două comitete, cu atât mai mult cu cât se constata o disproporție în ceea ce privește repartizarea armelor necesare asigurării ordinii firești. Rezultatul avea să fie, desfășurarea în Bihor a nenumărate atrocități, uneori înfiorătoare, cărorora le-au căzut victime țărani români dar și înflăcărați luptători naționali¹¹.

Evenimentele următoare determinau o atitudine de permanentă trezvie, din partea părintelui Roman Ciorogariu, care permanent era conectat la evenimentele care se derulau. Ziua de 26 octombrie / 8 noiembrie 1918 aducea românilor de acolo, pevederile comunicatului oficial adresat Guvernului român de către președintele Wilson, în care se recunoșteau aspirațiile unirii tuturor românilor într-un singur stat. Dar bucuria era umbrită de faptul că în urma armistițiului de la Belgrad linia demarcativă era stabilită la Mureș. Comitetul Central român de la Arad, după preluarea administrației politice asupra comitatului Arad, făcea cunoscută somația adresată Guvernului din Budapesta de a preda administrația comitatelor românești, românilor. Guvernul român din Ardeal își stabilea sediul la Sibiu. Aurel Lazăr a convocat plenul consiliului național din Bihor și ofițerii de gardă pentru a depune jurământul de fidelitate față de noul guvern român în data de 12 noiembrie 1918. Cu toate acestea, forțele maghiare încercau să pună stăpânire peste teritorii din Bihor, în contextul în care românilor nu li se mai puneau la dispoziție nici fonduri nici arme. Erau zile în care se așteptau rezultatele tratatelor de la Arad, când ziarele maghiare publicau știri false pentru a produce și mai multe panică iar guvernele de la Budapesta lucrau pentru proclamarea Republicii maghiare. Populația maghiară din Oradea dădea dovadă de atitudini șoviniste față de românii de acolo iar în teritorii se desfășurau o serie de „sălbaticе atrocități ungurești”¹².

¹⁰ R. CIOROGARIU, *Zile trăite*, p. 161.

¹¹ R. CIOROGARIU, *Zile trăite*, p. 162.

¹² R. CIOROGARIU, *Zile trăite*, pp. 164-166.

În data de 2/15 noiembrie 1918 Consiliul Național Român din Arad aducea la cunoștință, ierarhiei românești și prin aceștia dascălilor acestui neam – indiferent de locul sau instituția în care își desfășurau activitatea, invitația de a participa la Adunarea Națională Română al cărei loc și dată avea să fie comunicată ulterior, astfel:

„Consiliul Central Național Român în vederea meritelor neperitoare ale Bisericii noastre naționale câștigate în decursul veacurilor în serviciul salvării ființei noastre etnice și totodată recunoaștere a legăturii sfinte dintre poporul credincios și slujitorii cei credincioși ai Bisericii Sale: a decis să invite la Marea Adunare Națională Română, care se va convoca în cel mai scurt timp, pe toți Arhiepiscopii noștri și respective pe locuitorii de arhiepiscop personal și pe lângă PP. SS. lor: a) pe consistoarele și capitlurile noastre, ca să participe prin un esmis al lor; b) pe toți Vicarii episcopale personal; pe toți protopopii tractuali aflați în funcțiune, personal; d) pe toate reuniunile învățărești confessionale române, ca să participe printr-un esmis al lor și e) pe toate colegiile profesori ale institutelor noastre superioare și medii de învățământ, cari asemenea au să participe printr-un esmis al lor. Esmișii au a fi provăzuți cu un credențional din partea corporațiunii lor”¹³.

Odată cu renunțarea la tron a regelui Carol al IV lea, Consiliul maghiar de la Budapesta a proclamat independența Ungariei și organizarea sub forma Republicii ungare. Guvernul din Budapesta numea câte un comite suprem în fiecare comitat. În prima ședință de după instalarea noului comite al Oradiei, în persoana profesorului de drept de la Academia din Oradea, Agoston Peter, părintele Roman Ciorogariu participa, împreună cu Aurel Lazăr, reușind să obțină hotărârea potrivit căreia ar fi urmat ca tricolorul românesc să devină inviolabil, jandarmii nu mai aveau dreptul să facă arestări fără mandat de la Consiliul Național iar judecătorii urmau să depună jurământ Republicii ungare.

¹³ R. CIOROGARIU, *Zile trăite*, p. 168.

În acest context episcopul Miron Cristea al Caransebeșului emitea o circulară în vederea pomenirii în biserici a Consiliului Național Român, lucru care, după convocarea Adunării Naționale de la Alba Iulia, avea să fie hotărât și în sinodul convocat la Arad de către episcopul Ioan Papp, în calitate sa de locțiitor de mitropolit. Ca urmare, noua formulă de pomenire în bisericile românești ortodoxe din Transilvania și Banat era: „Pentru înaltă a noastră stăpânire națională și pentru Marius fata națiunii române, Domnului să ne rugăm”¹⁴. În vederea participării la Marea Adunare Națională de la Alba Iulia în fiecare circumscripție electorală erau aleși câte 5 delegați, cu mandat în vederea participării, încât din întregul Bihor participau, astfel, în jur de 200 de delegați români.

Din acel moment, părintele Roman Ciorogariu și a avea să lucreze neconținut pentru pregătirea participării delegaților la Adunarea de la Alba Iulia. Într-un vagon, împodobit cu drapele românești și într-o atmosfera înflăcărată delegații din Bihor au plecat în 28 noiembrie 1918 la Arad iar de acolo spre Alba Iulia. Delegația românilor din Bihor, avea să aibă în frunte pe vicarul Roman Ciorogariu, fiind însoțită de un pluton românesc și era întâmpinată în gări cu multă bucurie și entuziasm de oamenii comunelor care ieșiseră se prezintă „onorul” participanților la un astfel de eveniment¹⁵. Un colaborator al său l-a numit „un fanatic al cultului patriei”¹⁶.

Sosirea delegaților la Alba Iulia se făcea într-un cadru festiv, cu ajutorul unei companii de legionari, condusă de căpitanul Medrea, cel care era purtătorul eșarfei tricolore românești într-un oraș, devenit capitală națională și care era „îmbrăcat” în tricolor. La poarta Cetății, care mărturisirea de la sine, despre intrarea lui Mihai Viteazul dar și de suferințele îndurate de luptătorii neamului, Horia, Cloșca și Crișan, își amintea părintele, stăteau

„de gardă moșii cu priviri aprinse în sumane moșești, cu pușca la umăr și căciula de miel împănată cu tricolor, iar sus pe bastioane aceleași figuri vii ale legionarilor moși evocă vedenii din epopeea romană. Tu ești Dumnezeu carele faci minuni”¹⁷.

Finalul descrierii constituie o exclamație, menită a exprima credința pe care o avea în sufletul său și care îl determina să acționeze, permanent, că-

¹⁴ R. CIOROGARIU, *Zile trăite*, pp. 168-170.

¹⁵ R. CIOROGARIU, *Zile trăite*, p. 173.

¹⁶ *Legea Românească*, Oradea, an XVI (1936), nr. 2.

¹⁷ R. CIOROGARIU, *Zile trăite*, p. 173.

lăuzit de iubire față de neamul său dar și recunoștința pentru vrednicia de a ajunge la un astfel de moment. Înconjurați de românii, veniți din toate părțile Ardealului au avut loc numeroase dezbateri purtate în cadrul Consiliul Național român până când în cele din urmă s-a ajuns la soluția de realizare a unei uniri necondiționate cu patria mamă.

Ziua unirii naționale debutase cu săvârșirea Sfintei Liturghii, unde, în loc de priceasnă se intonase imnul *Deșteaptă-te, române*. Rostirea cuvintelor „murim mai bine în luptă”, s-a transformat în rostirea, cu lacrimi, izvorâte deopotrivă din sufletul și inima participanților, a unui jurământ sfânt, fiind urmată de încheierea rostită de episcopul Ioan Papp: „Cel ce ai înviat din morți și ai dat Înviere neamul românesc...”. A urmat deplasarea tuturor spre sala cazinoului militar, devenită Sala Unirii. În prezența a 1.200 de delegați ai bisericilor și instituțiilor culturale ale poporului, după evocarea suferințelor neamului românesc, făcută de Ștefan Cicio Pop a urmat prezentarea hotărârilor Marii Adunări Naționale, de către Vasile Goldiș dar și motivarea acestor hotărâri, făcută de către Iuliu Maniu, cu acordul socialiștilor. Acestea aveau să fie aduse la cunoștința celor 100.000 de țărani liberi, prezenți pe platoul de lângă cetate, de către episcopii Miron Cristea și Iuliu Hossu spre a fi auzite de către toți. Roman Ciorogariu avea bucuria, de a-și vedea alături de frații săi, visul și lupta împlinite, de a fi părtași la acest moment mântuitor al neamului românesc.

În ziua următoare, la 2 decembrie 1918, era ales Consiliul dirigent, cu sediul la Sibiu și au fost desemnați pe lângă episcopii Miron Cristea și Iuliu Hossu, miniștrii Alexandru Vaida și Vasile Goldiș care au dus actul Unirii la București. Delegațiile plecau spre casă, pentru a aduce tuturor vestea realizării unității naționale, chiar dacă în anumite teritorii, situația administrativă din teren extrem de complicată și de grea, până când în cele din urmă armatele române ajungeau să elibereze teritoriile respective¹⁸.

Întors la Oradea, părintele Roman Ciorogariu avea de făcut față, unei atmosfere publice caracterizate prin persistența în cercurile maghiare a ideii de stat unitar maghiar, pe baza ideilor fostului ministru Istvan Tisza, continuate de Bela Kun, „dictatorul bolșevic al Ungariei”, care era crescut în școlile maghiare din Oradea. Rămas aproape singur, la conducerea Comitetului național din Bihor, avându-l alături doar pe directorul băncii „Bihoreana”, Coriolan Pop, se afla în fața acestei propagande a guvernului de la Budapesta,

¹⁸ R. CIOROGARIU, *Zile trăite*, pp. 175-177.

împotriva preoților, învățătorilor, și avocaților români, în fond împotriva românilor. Ca urmare avea înceapă o muncă complexă, pe de o parte pentru a arăta tuturor, că actul unirii cu România nu înseamnă o nouă „robie boierească” iar pe de altă parte pentru a face cunoscute locuitorilor întregului ținut hotărârile Adunării Naționale de la 1 Decembrie. Ideile propagării unei așa zise robii românești, erau răspândite, de aristocrația maghiară, devenită „democrată” și care acționa pe orice cale pentru a împiedica realizarea statului român unitar¹⁹.

În dubla sa calitate, de vicar al românilor ortodocși dar și de conducător al Consiliul Național din Bihor, părintele Roman Ciorogariu, lucra pentru a face să ajungă în rândul tuturor, informațiile care aveau rostul de a constitui un sprijin real în activitatea lor. Pe cale oficială, se adresa proșilor și învățătorilor români, la data de 7 decembrie 1918, prin ordinul circular, nr. 1.454/1918, în care arăta atât marile binefaceri ale unității naționale dar atenționa și asupra pericolului propagandei maghiare. Considerăm edificatoare asupra conținutului acesteia următoarele prevederi:

„Adunarea Națională din Alba Iulia a decretat unirea tuturor românilor în temeiul principiilor lui Wilson acceptate de toate puterile. Hotărârile ei să fie citite și explicate poporului ca o nouă evanghelie a libertății popoarelor. Îndeosebi să se remarceze în această hotărâre democrația curată, care împărtășește pe popor de toate drepturile politice, dând vot universal și egal întreg poporului fără deosebire de stare sau clasă, începând de la alegerile comunale până la cele parlamentare și pământ, după ceea ce se va stabili, ca tot omul să aibă parte din pământul țării. Întocmai astfel să se remarceze, că noi nu râvnim la asupra a popoarelor străine, cari ar cădea sub stăpânirea românească, ci mai vârtos vrem să le respectăm toate drepturile la limba și averea lor, să trăim pașnic împreună, dezvoltându-se fiecare spre fericire sa. Noi nu voim să ducem poporul nostru în robia boierilor din Țara Românească, precum o vestesc aceasta agitatorii străini între poporul nostru, pentru că și acolo a încetat

¹⁹ R. CIOROGARIU, *Zile trăite*, p. 179.

lipitoarea ciocoiască și toate drepturile politice și pământurile vin mâna poporului”²⁰.

Parcurgerea textului întregului ordin circular, arăta explicit, preoților și învățătorilor, modul în care, după realizarea proclamării unirii Transilvaniei cu România, a fost constituit Marele Sfat Național Român, alcătuit din 250 de membrii, care corespunde unei adevărat parlament. Era precizat și rolul alegerii Consiliul Dirigent, care urma să funcționeze la Sibiu, fiind compus din 15 membri, și care avea atribuții executive, asemenea unui guvern, sub administrarea căruia se vor afla problemele românilor transilvăneni, până la alegerea, prin vot universal a Adunării constituante. După ce se prezentau pașii care au fost realizați, se făcea apel către protopopii ortodocși români, pentru a aduce la cunoștința preoților și învățătorilor, aceste informații. La rândul lor, aceștia urmau să devină capabili a prezenta oamenilor de rând hotărârile luate dar și a-i preveni în fața încercărilor perfide ale agitatorilor străini făcute în mijlocul poporului și a-i edifica asupra conștiinței naționale. Referindu-se la relațiile cu popoarele vecine, el cerea învățătorilor să le explice sătenilor că românii nu râvnesc la asupra popoarelor străine și înțeleg să respecte drepturile lor de a se exprima în limba proprie, iar în condițiile noi, postbelice, fiecare popor să își poată valorifica prin învățătură și muncă însușirile sale firești.

Între mijloacele identificate pentru realizarea acestei misiuni de popularizare a hotărârilor Adunării Naționale de la 1 decembrie 1918 și de contracarare a propagandei Guvernului din Budapesta, destoinicul gazetar de odinioară, în calitatea sa de îndrumător al românilor bihoreni, a înțeles necesitatea publicării unei gazete dar și a difuzării unei broșuri, „de propagandă” în acest sens. Pentru redactarea ziarului era încredințat asesorul consistorial Gheorghe Tulbure cel care a ostenit să pună în circulație și broșura *Către poporul românesc*, scrisă într-un număr de 10.000 de exemplare și care a reușit „să pătrundă cu slova ei românească la înțelesul tuturor”²¹.

Ziarul, menit să apară cu implicarea preoților, învățătorilor și a tuturor celor care erau capabili a se înrola în această muncă, a primit numele *Tribuna Bihorului*. În acest fel la Crăciunul anului 1918, respectiv la 7 ianuarie 1919, apăsese în Oradea, noua publicație, *Tribuna Bihorului*, ziar românesc de pro-

²⁰ R. CIOROGARIU, *Zile trăite*, pp. 181-182.

²¹ R. CIOROGARIU, *Zile trăite*, p. 183.

pagandă și educație națională. El cuprindea articolul „O ce veste minunată”, scris de însuși părintele Roman Ciorogariu, articolul „Luați lumină”, a lui Gheorghe Tulbure, „Un cuvânt către popor” scris de Gheorghe Popoviciu dar și o serie de informații despre armatele românești, atât de așteptate de românii din zonă. Despre apariția acesteia Părintele Roman Ciorogariu, își amintea:

„Ca o făclie e purtată din casă în casă și preoții cetesc articolele ei cu caracter religios și istoric de pe amvon. Se angajează la colaborare toți purtătorii de condei din Biharia. Vin abonamente, preoții și intelectualii pe lângă abonamente ofer sume mari pentru întreținerea unui fond *Tribunei Bihorului*. Unde nu le sosea noua lumină din pricina poștarilor cari le nimiceau, veneau țărani la Oradea după gazetă. Nicicând n-a fost primită o gazetă cu atâta entuziasm. A și meritat-o, că a fost suflet în ea. Numai suflet...”²².

Crezul de viață și dorința supremă a părintelui Roman Ciorogariu, de a trăi în propria țară, era exprimat încă de pe vremea când, conducător al Institutului teologic-pedagog din Arad fiind, dădea glas voinței unanime a populației din aceste părți, astfel:

„vrem să fim sub stăpânire românească. Această stăpânire să fie însă din voința poporului, adică să fie democratică. Să se șteargă în acea nouă Românie toate privilegiile nemeșesti și boierești și să piară din ea toată lipitorile capitalismului hrăpăreț”²³.

În acest fel ne apare, ca un firesc, străduința permanentă de a contribui la opera de consolidare a României întregite.

Pentru aceasta, ca un dascăl permanent, publica, încă în primele numere, în noua gazetă, articole ca *Oglinda adevărului*²⁴ și *Răsăriți din vremuri grele*²⁵. În acest fel părintele Roman Ciorogariu, aducea în sufletele tuturor,

²² R. CIOROGARIU, *Zile trăite*, p. 199.

²³ Roman CIOROGARIU, „40 de ani”, în *Biserica și Școala*, Arad, nr. 1 din 1/14 ianuarie 1917.

²⁴ Roman CIOROGARIU, „Oglinda adevărului”, în *Tribuna Bihorului*, Oradea, nr. 2-3 din 12 și 19 ianuarie 1919.

²⁵ Roman CIOROGARIU, „Răsăriți din vremuri grele”, în *Tribuna Bihorului*, Oradea, nr. 4 din 13/26 ianuarie 1919.

ideea identității naționale a poporului român plămădit din coloniile romane aduse de „Marele împărat Traian”, „închegate, mai târziu cu viteazul popor al Dacilor, aflat aici”, care a rămas statornic pe teritoriul său și a adus o viață plină de încercări. Poporul român în decursul istoriei sale a înfruntat năvala popoarelor migratoare. „Dar minunea lui Dumnezeu! nici o năvală nu l-a nimic, dimpotrivă l-a întărit”²⁶.

Asupra istoriei neamului românesc, părintele revenea în numerele următoare ale *Tribunei Bihorului*. Conturând, o dată cu prezentarea adevărului despre marile jertfe pe care le-a dat neamul românesc pentru a-și câștiga independența, realitatea existenței din România liberă, aberațiile ideilor răspândite de stăpânitorii vremelnici, care încercau să semene neîncrederea în sufletele românilor, aducea înaintea cititorului, starea reală a vieții românilor, aflați sub conducerea regelui Ferdinand. Și tocmai în acest context apare precizarea potrivit căreia, cei care s-au dorit stăpâni ai unor părți a pământului românesc, au voit să impună românilor permanent legea pumnului. O politică prin care să despartă teritoriile din Ardeal de România liberă au dus și regii Ungariei, dar și împărații Vienei. La vremea potrivită, românii aflați, vremuri îndelungate, sub stăpânirea străină, dar care nu au părăsit aceste teritorii, care constituiau propria casă, au fixat prin hotărârile Adunării Naționale de la Alba Iulia „tablele legii noi a neamului românesc”²⁷.

Articolul *Alianța popoarelor*, publicat în numărul următor al *Tribuna Bihorului*, continuând prezentarea stării de incertitudine semănată în rândul omului de rând prin propaganda maghiară, aducea informații și despre demersurile care se întreprindeau la nivel mondial, determinate de grija pentru apărarea drepturilor popoarelor mici de a fi ocrotite „de volnicia celor mari”²⁸. În acest sens preciza faptul că, „puterile învingătoare sunt acum adunate la Paris, sub conducerea prezidentului francez Clemenceau, să facă dreptate între popoare, ca să nu mai fie războiu” și „se vor muta hotarele de astăzi trase de puterea pumnului așafel, că a fost despărțit frate de frate, în robie străină. Ci să se tragă hotare după limbi, după legea firei. Toți cei de o limbă să fie într-o țară și sub o stăpânire a lor națională”. Dar „marii bărbați, cari astăzi fac judecata popoarelor la Paris” nu s-au mulțumit cu atât, ci pentru ca statele alcătuite acum după „legea firei” să fie asigurate că nu vor mai

²⁶ R. CIOROGARIU, „Oglinda adevărului”.

²⁷ R. CIOROGARIU, „Răsăriți din vremuri grele”.

²⁸ Roman CIOROGARIU, „Alianța popoarelor”, în *Tribuna Bihorului*, Oradea, nr. 5 din 2 februarie 1919.

fi înghițite cele mici de cele mari, „se face alianța, adecă tovărășia popoarelor, pentru susținerea cumpenei de dreptate între popoare”²⁹. În continuarea articolului, referindu-se la noile state constituite după dezmembrarea Imperiului austro-ungar, se exprima nădejdea că acestea vor progresa, dacă „nici în una nu va mai fi militarismul stăpân, ci poporul muncitor al țării, care se va ocârmui pe sine după dreptul alegerii tuturor în sfatul țării”³⁰.

Înțelegând importanța prezentării realităților frământărilor apărute în vremea aceea, în *Tribuna Bihorului* din 27 ianuarie/ 9 februarie 1919, părintele Roman Ciorogariu explica, pe înțelesul tuturor, ce înseamnă monarhie și ce înseamnă republică. Ca o dovadă a formației sale de om al Bisericii, în debutul articolului era precizat faptul că „Domnul nostru Iisus Hristos zice, că toate stăpânirea este de la Dumnezeu dată”, lămurind ulterior faptul că „nu mai rămâne altă deosebire între monarhie și republică decât, că în monarhie capul e un domnitor încoronat, iar în republică un președinte vremelnic”, dacă se aduce legea nouă, constituția. Dar republica are o scădere, deoarece alegerile „frământă poporul prin mari zguduiri și se fac partide încât o bună parte din viața de stat se mistuie în luptele înverșunate a alegerii de președinte”³¹. O certitudine rămâne faptul că după prăbușirea imperialismului popoarele eliberate de sub jugul străin urmau să se organizeze sub ocârmuire proprie națională. Statele naționale urmau să fie apărătoare a păcii bine știind că numai în acest context era posibil să realizeze progresul propriu.

Realitatea lucrurilor l-a determinat pe părintele Roman Ciorogariu ca în acest context să publice, în *Tribuna Bihorului*, și două articole în care să prezinte atât pericolul iminent al comunismului și urmările lui, care era pe punctul de a se instala Ungaria și în lume cât și un articol în care prezenta realitățile capitalismului. Cu multă îngrijorare preciza ce pericole aduce în fond comunismul:

„În statul obștei închipuit de comuniști nu-i slobod să aibă ni-
meni averea sa proprie, nici mișcătoare nici nemișcătoare. Tot
pământul și uneltele de lucru, plugul și coasa, dobitoacele și
casa plugarului, acul și ciocanul măestrului, mașina fabricantu-

²⁹ R. CIOROGARIU, „Alianța popoarelor”.

³⁰ R. CIOROGARIU, „Alianța popoarelor”.

³¹ Roman CIOROGARIU, „Monarhia și republica în lumina adevărului”, în *Tribuna Bihorului*, Oradea, nr. 6 din 27 ianuarie / 9 februarie 1919.

lui este a statului. Dar nu mai e nici națiune, nici de Religie, nu mai e trebuință, zic ei”³².

Într-un număr următor, aducea informații prin care explica ce înseamnă capitalismul și prezenta eforturile făcute în vederea înființării unor instituții bancare românești care să permită o independență proprie în toate activitățile pe care le aveau de îndeplinit:

„Politica noastră economică a fost să facem țăranii noștri mici proprietari. Cât de mulți, dacă se poate toți, să aibă câteva jugherașe de pământ, că nu în boierii cu mii de iughere de pământ e puterea unui neam, ci în țăranii cu pământ. Ca să putem face lucrul acesta ne-am întovărășit cu micile noastre capitale de am înființat băncile noastre. La tovarășia aceasta a luat parte care cu cât a putut, care cu două, care cu nouă acții, care nu sunt ale directorilor de bancă, ci a mea și a ta, care avem parte de acțiuni în ele. Băncile acestea așa dară nu sunt făcute pe speculația acționarilor, ca să se îmbogățescă din acțiuni, ci s-au făcut pentru ajutorarea poporului, să poată mișca cu banul și să își poată cumpăra pământ. Așa pe nesimțite ne pomenirăm, că azi cumpără unul pământ, mâine altul, până ne făcurăm micii noștri proprietari, cari sunt tăria economică unui neam”³³.

Acțiunile concertate, desfășurate prin toate aceste mijloace, de părintele Roman Ciorogariu, în calitate de îndrumător al Consiliului național roman din Bihor, erau determinate de faptul că românii din Bihor au fost despărțiți de frații lor din Transilvania prin linia demarcațională, stabilită în mod arbitrar cu prilejul armistițiului de la Belgrad. Cum în spatele liniei demarcaționale, guvernul maghiar încerca să-și mențină autoritatea sa executivă și preluase controlul în regiune prin intermediul gărzilor militare organizate de ofițerii regimentului 4 Honvezi, părintele Roman Ciorogariu folosea orice prilej pentru a aduce la cunoștința celor în drept situația reală din Bihor. Scrisoarea deschisă adresată președintelui republicii maghiare, Karolyi Mihály, cu prilejul vizitei pe care acesta o făcea soldaților unguri de pe front,

³² ROMAN CIOROGARIU, „Comunismul”, în *Tribuna Bihorului*, Oradea, nr. 7 din 3/16 februarie 1919.

³³ R. CIOROGARIU, *Zile trăite*, pp. 322-323.

preciza în mod special că stăpânirea în Bihor aparținea bandelor de ucigași, care persecutau chiar și ziua în amiaza mare până și pe cei care cutezau să vorbească românește.

Conștient de faptul că această situație, cu adevărat disperată, a românilor bihoreni trebuia făcută cunoscută în mod real, acesta se străduia să găsească orice prilej pentru a sensibiliza opinia statelor europene și pe reprezentanții puterilor Antantei, la conferința de pace de la Paris. O bună ocazie a fost oferită de vizita colonelului francez Trousseau, căruia prin intermediul secretarului Andrei Magieru, i-a fost prezentată și o hartă a tuturor localităților în care să au produs atrocități asupra românilor dar și teritoriile în care trăiesc românii la vest de Oradea³⁴.

La data de 10 martie 1919 acesta înainta și un raport în numele Consiliului Național Român trimis prin curieri la Sibiu, București și Budapesta pentru ca în cele din urmă acesta să fie înaintat Conferinței de pace de la Paris, în care era prezentată atitudinea intolerantă a ungarilor față de români și abuzurile care au avut loc. Erau în total 41 de cazuri dar care reprezenta o infimă parte a cruzimilor și jafurilor de până atunci³⁵.

În același timp era suprimată și apariția publicației *Tribuna Bihorului*, pentru vina de a face cunoscute atrocitățile săvârșite. Ca urmare la 12 martie era acuzat de spionaj și se dispune punerea sub pază militară a părintelui Roman Ciorogariu³⁶.

Hotărârea Conferinței de pace de la Paris care stabilea multarea liniei de demarcație spre Vest, Satu Mare, Carei, Oradea, Arad, aducea demisia guvernului maghiar, în data de 21 martie 1919 și proclamarea Republicii sovietice ungare. Aceasta prin amenințarea cu moartea luat măsuri împotriva tuturor românilor zonei. Se hotăra desființarea Consiliul național român din Oradea și stabilirea domiciliului obligatoriu pentru părintele Roman Ciorogariu și ceilalți membri ai conducerii acestuia³⁷.

După nenumărate crime comise de către socialiștii roșii, care omorau fără nicio lege, plătind puțină avere și pământurile tuturor, țărani, clerici sau ierarhi, în numele drepturilor proletarilor, făcând să dispară oameni de elită ai neamul românesc, pe 16 aprilie 1919 se reaprindea candela nădejdi românilor din Bihor prin vestea reluării ofensivei românești. Bucuria unei ast-

³⁴ R. CIOROGARIU, *Zile trăite*, pp. 218-220.

³⁵ R. CIOROGARIU, *Zile trăite*, pp. 206-213.

³⁶ R. CIOROGARIU, *Zile trăite*, pp. 222-225.

³⁷ R. CIOROGARIU, *Zile trăite*, pp. 230-231.

fel de stări de lucruri făcea ca, până și în fața amenințării de a fi dus să sape tranșee, pentru a fi ulterior îngropat de viu, vicarul Roman Ciorogariu să ajungă în situația de a exclama: „Acum puteți să mă omorâți, că România e făcută! Râdeam în hohote ca un nebun și involuntar mă pipăiam să văz dacă mai sunt eu acela, care a ajuns această clipă”³⁸.

Erau zile grele soldate cu uciderea frunțașilor români Ioan Ciordaș și Nicolae Bolcaș. Știrile despre armata română care în Joia și în Vinerea Mare, din 17, respectiv 18 aprilie 1919 reușiseră să cucerească Vașcăul și Beiușul, erau acelea care îi dădeau certitudinea că România Mare se înfăptuise. Perspectiva uciderii sale era privită ca un detaliu și împăcat cu ideea uciderii de către comuniști, părintele Roman Ciorogariu era îngrijorat doar pentru soarta românilor din Oradea, rămânând la „locul său”. În astfel de împrejurări, aflat între viață și moarte, era ridicat de opt comuniști din regat, dar în cele din urmă ajungea la Prefectura poliției. Acolo avea să asiste la acțiunea prin care militanții roșii erau dezarmați. În consiliul orășenesc se luase hotărârea de a se trimite o delegație pentru a se solicita intrarea armatei române înaintea de lăsarea serii dar știrile contradictorii despre regruparea militanților comuniști am adus și mai multă panică și au de terminat hotărârea de aș căuta un adăpost, peste noapte³⁹.

Trezit la ora 4:00, în dimineața Învierii, hotărâ: „Fie ce va fi, mă duc la Biserica, că e ziua Învierii, să mă afle acolo, ce mă va afla, vreau să slujesc astăzi”. Și astfel Ziua Învierii din data de 20 aprilie 1919, după săvârșirea Sfintei Liturghii, avea să vadă cu ochii săi intrarea trupelor române sub conducerea generalul Traian Moșoiu⁴⁰. Populația românească a fost astfel eliberată din acea situație grea, în care tragismul și nesiguranța a vieții se îmbinau cu umilirea națională, de către trupele române care au restabilit ordinea.

Cu toată euforia și emoția momentului, ajuns în sediul primăriei, părintele Roman Ciorogariu, rostea următoarele cuvinte:

„Providența divină a revărsat asupra noastră mila cea cerească, să serbăm ziua Sfintei Învieri, ca Sfânta zi de Înviere a neamului românesc. Astăzi se înfăptuiește și pe acest pământ idealul uniunii. Nici o parte a românismului nu a fost espusă atât de mult

³⁸ R. CIOROGARIU, *Zile trăite*, p. 249.

³⁹ R. CIOROGARIU, *Zile trăite*, pp. 250-254.

⁴⁰ R. CIOROGARIU, *Zile trăite*, p. 255.

peirei, ca țara Bihorului. Astăzi își primește răsplata pentru eroismul, cu care și-a păstrat limba și legea străbună la aceste margini”⁴¹.

Tribuna Bihorului prezenta următoarele:

„La 4 ore apar coifurile de oțel ale vitejilor de la Mărășești. Se apropie. Inima ne bate tot mai repede. Mă năpădesc lacrimile. În sfârșit sunt aci, ei, frații mântuitori. De o mie de ani vă așteptăm, câți au murit cu dorul după voi! Pe noi ne-a vrednici Dumnezeu, să vă vedem, să vă strângem la piept, scumpi liberatori. După un marș necurmat de 2-3 zile, vitejii calcă cu tărie, zâmbesc la urările noastre și intră, măreț, în piață, cântând: *La arme*”⁴².

Prin acestea cuvinte era subliniată continuitatea românilor de la formarea lor ca popor și se cerea armatei române să ocrotească pe concetățenii maghiari și evrei din Oradea. Dascălul, care a înfăptuit, timp de 37 de ani educația tinerelor generații de învățători și preoți din Arad, Banat și Crișana s-a manifestat în conformitate cu învățăturile creștinismului în mod special, în aceste momente de bucurie.⁴³

Ca o recunoaștere a rostului împlinit și a jertfei depuse, în ședința Consiliului Național român din 22 aprilie 1919, se aduceau mulțumiri vicarului Roman Ciorogariu pentru bărbăția de care a dat dovadă „primind conducerea Consiliului în clipele cele mai grele, suferind Golgota Poporului românesc din județul Bihor”⁴⁴. Era prima ședință pe teritoriul românesc eliberat în care, de altfel, s-a făcut și stabilirea responsabilităților din administrația provizorie a orașului și a ținutului, în persoana celor mai de seamă oare pe care Oradea îi avea, tot sub președinția părintelui Roman Ciorogariu⁴⁵. Prin

⁴¹ R. CIOROGARIU, *Zile trăite*, p. 256.

⁴² R. CIOROGARIU, *Zile trăite*, p. 257.

⁴³ R. CIOROGARIU, *Zile trăite*, p. 181.

⁴⁴ Proces verbal luat în ședința comitetului executiv al consiliului național român din Oradea Mare și Bihor, ținută la 8/ 21 aprilie 1919. Cf. V. POPEANGĂ, Gh. LIȚIU (coord.), *Roman R. Ciorogariu (1852-1936)*, p. 233.

⁴⁵ Între cei desemnați pentru administrația locală și zonală, pe lângă autoritățile civile și politice, ca inspectori se numără la prefectură Dr. Corolan Pap, având ca secretar la județ dr. Sever Andru, la oraș dr. Sever Erdelyi; la administrația județului Aloisiu Nistor, la primărie dr. Grigorie Egry, la poliție Gheorghe Morariu, la direcțiunea finanțelor Gavril Maros, la

aceste măsuri, este evident, cum părintele Roman Ciorogariu, împreună cu generalul Holban, au preluat administrația și conducerea zonei, îngrijindu-se de denumirea unui prefect și a unor conducători responsabili, pentru bunul mers al lucrurilor, până la sosirea lui Aurel Lazăr din partea Consiliului dirigent. Ulterior, după întoarcerea acestuia la Sibiu, părintele Roman Ciorogariu devenea conducătorul cumpătat al românilor din Bihor stăruind pentru instituirea unei atmosfere de bună înțelegere și de iertare, așa cum românii au știut să dea dovadă de a lungul timpului.

Prin urmare, în Ziua Învierii din data de 20 aprilie 1919, armata română pune capăt situației dificile în care s-au aflat în românii din Bihor. În fond, toți locuitorii zonei, s-au bucurat de restabilirea ordinii și a vieții pașnice în oraș și județ. Deși primejdia reizbucnirii ostilităților nu era înlăturată pe deplin, viața își urma cursul său. În data de 25 aprilie 1919 se desfășura la Oradea ședința de organizare în cadrul căruia părintele Roman Ciorogariu își anunță retragerea din viața politică militantă. Așa cum însuși consemna:

„Am putut zice lupta cea bună am luptat, credința am păzit. Faceți voi băieți, de acum înainte politică, numai românească să fie. Ușurat de sarcina militantă la care m-a obligat idealul național mi-am propus să fiu numai semănător pe pământul fecund al României întregite. Să semăn de pe amvon și unde se va cere sămânța iubirii creștinești, ca din această iubire să răsară pace sufletelor și munca constructivă pentru clădirea casei noi ce Dumnezeu ne-a dat-o prin jertfa neamului”⁴⁶.

spitale, șef dr. Nicolae Popoviciu (civile), cu dr. Vasile Maior (militare) ca ajutor, la alimentația județului Aurel Murășan, la alimentația orașului dr. Iustin Ardelean, la direcțiunea poștelor șef dr. Teodor Popa, cu dr. Ioan Szabo, Ioan Lupu și Gheorghe Bogdan ca ajutoare, la oficiul silvanistic Ioan Comaniciu, la procuratură dr. Dimitrie Mangra, imi la direcțiunea superioară a școalelor de specialitate și cele medii dr. Gheorghe Miculaș (viitor director al preparandiei din Oradea între 1913- 1919), la inspectoratul școalelor primare Andrei Horvath, la școală el a de industrie (tehnice) dr. Vasile Kirvai, la liceul din Beiuș dr. Alexandru Pteancu, la teatru și spectacole dr. Aurelian I. Magier, șeful cenzurii presei Gheorghe Tulse, la căi ferate și garaje Ioan Hosszu. A se vedea Proces verbal luat în ședința comitetului executiv al consiliului național român din Oradea Mare și Bihor, ținută la 8/ 21 aprilie 1919. Cf. V. POPEANGĂ, Gh. LIȚIU (coord.), *Roman R. Ciorogariu (1852-1936)*, p. 233.

⁴⁶ R. CIOROGARIU, *Zile trăite*, p. 274.

Prin tot ce a făcut în continuare s-a dovedit a fi consecvent idealurilor pe care le-a asumat anterior, dovedindu-se învățătorul și ziditorul aflat în slujba întregului său neam. Era momentul în care, părintele Roman Ciorogariu încheia alt un capitol din viața sa, ca de altfel întregul neam românesc, și începea unul nou, în patria mamă.

STEMA PATRIARHALĂ DE PE CLĂDIREA REPREZENTANȚEI PATRIARHIEI ORTODOXE ROMÂNE LA LOCURILE SFINTE

Dr. Augustin MUREȘAN

Complexul Muzeal Arad

Protos. Lect. Univ. Dr. Nicolae M. TANG

Universitatea „Aurel Vlaicu” din Arad

Abstract

Over time, the coat of arms of the Romanian Patriarchate has been represented on ecclesiastical buildings in Romania and abroad. One such representation is that on the building of the Representation of the Romanian Orthodox Patriarchate at the Holy Places, which we will describe in this article. The coat of arms of the Romanian Patriarchate on the building of the Representation of the Romanian Orthodox Patriarchate at the Holy Places is an integral part of the Romanian Orthodox church armorial located outside the country.

Keywords

Coat of arms, Romanian Patriarchate, Representation, Holy Places, Jerusalem, Israel

1. Stema Patriarhiei Române. Scurt istoric al instituirii

Cercetările din domeniul heraldicii ecleziastice românești publicate până în prezent, ne arată că preocupările privind studierea stemelor aparținând instituțiilor ecleziastice nu sunt prea numeroase¹. Se cunoaște faptul, că la finele veacului al XIX-lea, mai precis la 1890, heraldistul Ștefan D. Grecianu a căutat să reglementeze armorialul² bisericesc din România, dar proiectele sale nu au fost aprobate de către autoritățile de resort³. De-abia în perioada interbelică și anume între 1927 și 1936, Comisia Consultativă Heraldică, va fixa atât stemele mitropoliilor și episcopiiilor ortodoxe ale României unificate⁴, cât și stema Patriarhiei Române⁵. Aceste steme ecleziastice au fost elaborate în conformitate cu organizarea Bisericii Ortodoxe Române la acea dată.

În alcătuirea acestor armerii⁶ bisericești, numita comisie a respectat vechile reprezentări heraldice sau emblematice tradiționale ale fiecărei dieceze

¹ Semnalarea, în mod aproape exhaustiv, a celor mai multe dintre studiile și articolele tratând subiecte de heraldică ecleziastică este semnată de Prof. univ. dr. Maria DOGARU, *Bibliografia heraldicii românești*, Editura Ministerului Administrației și Internelor, București, 2004, pp. 133-136.

² Armorial = culegere de armerii. Ele se grupează în mai multe categorii: 1. *armorial ocazional* alcătuit cu prilejul unor evenimente și reunind armele persoanelor participante la acestea (război, turnir, conciliu etc.); 2. *armorial instituțional*, cuprinzând semnele simbolice distinctive ale unor persoane ce fac parte dintr-o corporație, unitate sau asociație; 3. *armorial general*, însumând toate stemele utilizate într-o regiune sau țară; 4. *armorial raissones* (ordinar) în cadrul căruia armeriile sunt clasificate după figuri; 5. *armorial marginal*, lucrare literară sau narativă, care cuprinde și unele descrieri sau reproduceri de steme, *Dicționar al științelor speciale ale istoriei. Arhivistică, cronologie, diplomatică, genealogie, heraldică, paleografie, sigilografie*, coordonator: Ionel Gal, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1982, pp. 47-48.

³ Vezi Ștefan GRECIANU, *Eraldica română. Actele privitoare la stabilirea armeriilor oficiale*, București, 1900, pp. 133-140.

⁴ În acest sens, vezi Arhivele Naționale ale României, *Fond Comisia Consultativă Heraldică*, dosar 87/1928; *Stemele județelor, orașelor, Patriarhiei și Episcopiiilor, Lucrările Comisiei heraldice*, în ziarul *Cuvântul*, anul IV, nr. 994 din 23 ianuarie 1928, p. 4; Biblioteca Academiei Române, mss. Arhiva I.C. Filitti, pp. 4-6 și pp. 26-27 și legile pentru fixarea stemelor mitropoliilor și episcopiiilor țării, publicate în „Monitorul Oficial”, Partea I-a, nr. 142 din 30 iunie 1930, p. 4836 și „Monitorul Oficial”, Partea I-a, nr. 246 din 26 octombrie 1936, p. 8816.

⁵ Vezi *Legea pentru fixarea stemei Sf. Patriarhiei a Bisericii Ortodoxe Române* în „Monitorul Oficial”, Partea I-a, nr. 96 din 3 mai 1928, p. 8899 și aprobată de Parlament; Serviciul Arhivelor Naționale Istorice Centrale, *Fond Comisia Consultativă Heraldică*, dosar 87/1928; vezi și Drăgan-George BASARABĂ, „Activitatea Comisiei Consultative Heraldice reflectată în presa vremii”, în *Revista Arhivelor*, anul XCVII, 1-2, 2020, pp. 47-94.

⁶ Armerii (armoarii) = ansamblul elementelor care compun o stemă; pot fi: *arme de asumare* (asumpțiuni) create de posesor; *arme aluzive* (care fac aluzie la un fapt); *arme de conferie*

sau mitropolii în parte, precum și a creat în întregime stema patriarhală, bazată pe elemente luate din simbolistica creștină de rit ortodox⁷.

De-a lungul timpului stema Patriarhiei Române a fost reprezentată și pe edificii ecleziastice din țară sau peste hotare. O astfel de reprezentare este și cea de pe clădirea Reprezentanței Patriarhiei Ortodoxe Române de la Locurile Sfinte⁸.

2. Stema Patriarhiei Române

Stema Patriarhiei Române a fost aprobată prin Legea specială nr. 70, votată de Senat la 28 martie 1928, și de Adunarea Deputaților, la 6 aprilie 1928. Decretul Regal nr. 1148 din 25 aprilie 1928 promulga legea votată de Legislativ, fiind publicată în „Monitorul Oficial” la 3 mai 1928, cu următorul text:

„Pe scut albastru, un scut mic roșu, încărcat cu Crucea Patriarhală de aur și susținut de doi vulturi de aur ce stau pe cinci coloane de argint. De sus se coboară în zbor un porumbel de argint, ținând în cioc o ramură verde de măslin. Scutul cel mare este timbrat de mitra patriarhală de aur, însoțită la dreapta de o Cruce de aur, iar la stânga, de o cârje de aur, amândouă încrucișându-se sub scut. De ele atârână, pe laturile scutului un șir de mătăanii negre ce se termină jos printr-un ciucure negru. Doi îngeri de argint, cu nimburi și omofoare de aur, presărate cu cruciulițe negre, susțin de o parte și de cealaltă scutul cel mare, iar dedesubt, pe o eșarfă roșie este scrisă cu litere de aur: PAȘTE OILE MELE (Ioan XXI, 4)⁹.

acordate de către un suzeran, fapt pentru care reproduc total sau, parțial, armele acestuia; *arme de demnitate*, ele evocă demnitățile pe care le-a avut posesorul; *arme de familie*, blazoane menite a distinge familiile între ele; *arme de pretențiune*, sugerează tendința posesorului de a-și extinde stăpânirea pe baza unor drepturi de succesiune; *arme fantastice*, alcătuite la întâmplare; *arme cu rebus*, descifrarea lor presupunând o deducție logică; *arme vorbitoare*, exprimă sau fac aluzie la numele posesorului (sinonim *arme*), *Dicționar al științelor speciale ale istoriei*, p. 47.

⁷ Vezi pe larg Dan CERNOVODEANU, „Heraldica bisericească în Țările Române”, în *Biserica Ortodoxă Română*, an XCIII, nr. 7-8, 1975, pp. 962-968 (cu o bogată ilustrație). Studiul este reluat de autor în lucrarea *Știința și arta heraldică în România*, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1977, pp. 178-182 (planșele CXIV-CXVI, pp. 435-440); Dan CERNOVODEANU, *Evoluția armeriilor Țărilor Române de la apariția lor și până în zilele noastre (sec. XIII-XX)*, Editura Istros, Brăila, 2005, pp. 325-335.

⁸ Este vorba de Biserica Ortodoxă Românească str. Shiftei Israel, nr. 46 din Ierusalim.

⁹ *Lege pentru fixarea stemei Sfintei Patriarhii a Bisericii Ortodoxe Române*, în „Monitorul

3. Stema patriarhală de pe clădirea Reprezentanței Patriarhiei Române la Locurile Sfinte

Această stemă are următoarea înfățișare: scut dreptunghiular cu vârful ascuțit, încărcat cu un ecuson¹⁰, cuprinzând Crucea Patriarhală și susținut de doi vulturi ce stau pe cinci coline; de sus se coboară în zbor, un porumbel, ținând în cioc o ramură de măsline. Scutul este timbrat de mitra patriarhală; de însemnele episcopatului pe marginile scutului atârna un șir de mătănii, ce se termină cu o cruce. Doi îngeri, înaripați, nimbați și cu omofore, ținând fiecare cu o mână o cruce, iar cealaltă adusă la piept, peste omofor, susțin în dreapta și în stânga, scutul. În partea inferioară se află o eșarfă, pe care s-a scris deviza: „PAȘTE OILE MELE”.

Față de stema aprobată de Comisia Consultativă Heraldică această stemă conține unele diferențe. Astfel, scutul mare și scutul mic au o formă dreptunghiulară cu vârful ascuțit. În ceea ce privește reprezentarea Crucii Patriarhale, bara verticală a acesteia, are al treilea braț, o traversă orizontală, iar mai jos o traversă transversală oblică¹¹. Cei doi vulturi sunt reprezentați ca mărime la nivelul părții de sus a scutului mic. Realizatorul Crucii Patriarhale nu a ținut cont de faptul că brațele crucilor erau orizontale terminate cu cruci cu subdiviziuni de cruci la „infinit”, propunere a Patriarhului Miron Cristea, inițiatorul proiectului stemei Patriarhiei Române¹². Șirul de mătănii abia se distinge. Constatăm că, față de stema Patriarhiei Române aprobată de Comisia de heraldică această stemă patriarhală este reprezentată diferit.

Cât privește elementele exterioare ale scutului sunt și aici diferențe: crucea mitrei este redată mai înaltă; îngerii care susțin scutul (cel din dreapta cu mâna stângă, iar cel din stânga cu mâna dreaptă) țin și câte o cruce în mână; veșmintele lungi ale celor doi îngeri sunt redată drapat: îngerul din dreapta scutului ține cu mâna dreaptă omoforul, iar cel din stânga scutului ține cu mâna stângă acest veșmânt; pe omofoarele purtate de aceștia nu sunt înfățișate crucile; crucea și cârja patriarhală de sub scut nu sunt reprezentate

Oficial”, nr. 96, Partea I-a, 3 mai 1928, p. 8899; vezi o descriere și la Maria DOGARU, *Din heraldica României*, Editura JIE, București, 1995, p. 162, fig. 369, pl. XC.

¹⁰ Ecuson = scut central de dimensiuni mai mici, plasat în centrul altui scut, *Dicționar al științelor speciale ale istoriei*, p. 211

¹¹ Despre simbolul crucii ortodoxismului oriental, vezi Ivan EVSEEV, *Dicționar de simboluri*, Editura Vox, București, 2007, p. 103.

¹² Vezi Augustin MUREȘAN, „Patriarhul Miron Cristea, inițiator al proiectului stemei Patriarhiei Române”, <https://uzpr.ro/11/02/2025/patriarhul-miron-cristea-initiator-al-proiectului-stemei-patriarhiei-romane/> (accesat: 14.02.2025).

în întregime, se văd doar părțile lor inferioare, brațul vertical al crucii și capătul inferior al cârjei. Deși pe panglică este aceeași deviză, textul ei se întinde aproape toată suprafața ei. Datorită faptului că această stemă patriarhală nu respectă întru totul reprezentarea stemei Patriarhiei Române, aprobată de Comisia Consultativă Heraldică, ea poate fi considerată o variantă a acestei steme.

Întreaga compoziție heraldică este reprezentată deasupra ușii de intrare întru-un frumos ancadrament de piatră, semicircular, alcătuit dintr-un șir din frunze de acant stilizate în palmete, interpușe de câte o cruce de aceeași formă și mărime, toate realizate în relief. Nu cunoaștem cine a realizat această reprezentare a stemei. Din fotografiile de epocă putem observa că la momentul finalizării construcției căminului și bisericii românești din Ierusalim, această stemă se afla deasupra ușii de la intrarea principală. Clădirea reprezentanței a fost construită între anii 1935-1939, după planul arhitectului Patriarhiei, Dumitru Ionescu-Berechet, proiectată astfel încât să corespundă cerințelor locale și regulamentelor orașului Ierusalim, având fațada în întregime din piatră¹³.

Stema Patriarhiei Române reprezentată pe clădirea Reprezentanței ne indică că acolo este sediul acestei instituții ce reprezintă Biserica Ortodoxă Română la Locurile Sfinte. Mai menționăm faptul că Stema Patriarhiei Române se află reprezentată și pe cele două uși metalice de la intrarea în clădirea Reprezentanței.

4. Concluzie

Stema Patriarhiei Române de pe clădirea Reprezentanței Patriarhiei Ortodoxe Române la Locurile Sfinte face parte integrantă din armorialul bisericesc ortodox românesc care se află peste hotarele țării.

¹³ Pentru mai multe detalii privind construcția căminului și a bisericii românești din Ierusalim, vezi †TIMOTEI PRAHOVEANUL, Episcop-vicar al Arhiepiscopiei Bucureștilor, *Așezămintele românești de la Ierusalim, Iordan și Ierihon. Trecut și prezent*, Editura Basilica, București, 2018, pp. 127-145; vezi și Anexă foto, prima poză.

STEMA ARHIEPISCOPIEI ARADULUI REPREZENTATĂ MOZAIC PE CLĂDIREA SEDIULUI EPARHIAL

Dr. Augustin MUREȘAN

Complexul Muzeal Arad

Protos. Lect. Univ. Dr. Nicolae M. TANG

Universitatea „Aurel Vlaicu” din Arad

Abstract

The authors present the coat of arms of the Archdiocese of Arad, represented on the building of the eparchial headquarters. This ecclesiastical heraldic insignia has the following appearance: in a shield with a pointed lower edge, on blue, a monumental silver religious building, viewed from the front, with three domed spiers each finished with a golden cross (representing the Diocesan Cathedral of Arad which has in the center, the representation of the icon of the temple: “Holy Trinity”, mosaic; in the upper right corner there is a gold medallion with the monogram of Jesus Christ in black letters, and in the upper left, a medallion of the same metal with capital initials: AA - Archdiocese of Arad, - rendered in black letters, side by side. On the right and left of the religious edifice is shown an identical garland consisting of two ears of golden wheat, a vine grape with red berries from whose stem come tendrils and two green leaves; In the lower part of the edifice, two wavy blue bands are shown, symbolizing the Crisul Alb and Mureș rivers that cross the territory covered by the jurisdiction of this diocese. A row of black rosaries hangs from the right and left flanks of the shield, which

ends in the lower part with a cross of the same color. The shield placed over the episcopal insignia, - the cross and the bishop's crutch of gold -, crossed, and stamped by a red miter - closed on which the icon of the Savior Jesus and the Mother of God can be distinguished in the medallions is supported by two lions that each stand on a ornament in the form of arabesques. Two blue omophores equipped with three gold crosses emerge from the shield on either side of the mitre in a wavy form rendered stylized on either side of it. The final area, the eligious building is the "Holy Trinity" Cathedral in the municipality of Arad. The monogram of the Savior Jesus Christ evokes the development of Christianity in these ancient lands. Spices and grapes signify the wealth of the area over which the territory of this diocese extends, known for the cultivation of cereals and vines. The two lions supporting the shield are taken from the coat of arms of the Principality of Transylvania.

Keywords

Archbishopric of Arad, coat of arms, mosaic, „Holy Trinity” Cathedral, Archdiocese of Arad, ecclesiastical heraldic insignia

Între stemele instituțiilor religioase aprobate după anul 1989 de Sfântul Sinod al Bisericii Ortodoxe Române se află și stema Arhiepiscopiei Aradului¹, proiectul² acesteia fiind elaborat la Arad. Această lucrare pregătitoare a instituirii stemei eparhiale înfățișează elemente caracteristice heraldicii bisericești ortodoxe, majoritatea cu o semnificație istorică locală³. Stema Arhiepiscopiei Aradului este un însemn heraldic

¹ Episcopia Aradului înființată în anul 1706 (vezi Pr. dr. Pavel VESA, *Episcopia Aradului. Istorie. Cultură. Mentalități (1706-1918)*, Presa Universitară Clujeană, Cluj-Napoca, 2006, pp. 50-62) a fost ridicată în 2009 la rangul de Arhiepiscopie. Jurisdicția Arhiepiscopiei se întinde din acel an numai asupra județului Arad. Din cuprinsul Arhiepiscopiei Aradului fac parte următoarele protopopiate: Protopopiatul Arad, Protopopiatul Ineu, Protopopiatul Lipova, Protopopiatul Sebiș.

² În ședința sa de lucru din 7 iulie 2010, Sfântul Sinod al Bisericii Ortodoxe Române, a luat în examinare și *Adresa Arhiepiscopiei Aradului*, nr. 150-C/2010, conținând solicitarea acesteia de a se aproba proiectul de stemă a Eparhiei.

³ Proiectul stemei Arhiepiscopiei Aradului, ținând seama de recomandările din Hotărârea Sfântului Sinod al Bisericii Ortodoxe Române a fost conceput în patru variante de pr. dr. Vasile Pop, consilier cultural cu consultarea chiriarhului. Una dintre aceste variante, cea finală, a fost aprobată de Sfântul Sinod. Stema a fost realizată în desen de prof. Corneliu Victor Artimon, artist plastic din Arad.

ecleziastic nou⁴, aprobat⁵, alături de altele instituite de Biserica Ortodoxă Română pentru diferitele instituții bisericești.

1. Stema Arhiepiscopiei Aradului reprezentată mozaic pe clădirea sediului eparhial

Revenind la stema Arhiepiscopiei Aradului, ea a fost realizată în tehnica mozaic (color), în anul 2024, pe clădirea sediului eparhial, deasupra ușii de intrare în instituție⁶. Însemnul heraldic are următoarea înfățișare: în scut⁷ cu marginea inferioară ascuțită, pe fond albastru⁸, o construcție religioasă monumentală de argint⁹, privită din față, cu trei turle cu cupole terminate fiecare în vârf cu câte o cruce de aur¹⁰, reprezentând Catedrala Eparhială din Arad¹¹ pe care broșează¹², în centru, reprezentarea icoanei hramului: „Sfânta Treime”, în mozaic (personajele scenei religioase nu se disting); în

⁴ De pe <http://www.episcopiaaradului.ro/2010/08/noua-stema-a-arhiepiscopiei-aradului/>.

⁵ În conformitate cu prevederile art. 196 din *Statutul pentru Organizarea și Funcționarea Bisericii Ortodoxe Române*, Sfântul Sinod a aprobat proiectul de stemă a Arhiepiscopiei Aradului și a îndrumat Centrul Eparhial la punerea de acord a sigiliilor eparhiei, la Centrul Eparhial, protopopiate, parohii și mănăstiri cu elemente de conținut și dimensiunile stabilite de către Sfântul Sinod. Hotărârea sinodală a fost transmisă Sfintei Arhiepiscopii a Aradului prin actul Cancelariei Sfântului Sinod al Bisericii Ortodoxe Române, nr. 858/2010. Pe teritoriul Eparhiei Aradului se află lăcașuri de cult (mănăstiri, biserici etc.) care păstrează însemne heraldice ecleziastice ce descoperă creștinului și pelerinului pagini din istoria și tradiția Bisericii Ortodoxe Române.

⁶ Stema reprezentată mozaic color pe clădirea sediului eparhial a fost executată de Virgil Moraru, din Iași, specialist în pictură bisericească, vitralii și arta mozaicului.

⁷ Scut heraldic = partea centrală a unei steme, simbolizând arma de apărare a cavalerilor medievali, pe care aceștia își reprezentau blazonul. Scutul are forme variate după epocă și aria geografică în care a apărut. După formă poate fi triunghiular, rotunjit, dreptunghiular, rococo etc.; *Dicționar al științelor speciale ale istoriei. Arhivistică, cronologie, diplomatică, genealogie, heraldică, paleografie, sigilografie*, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1982, p. 211.

⁸ Albastru = azur, culoare utilizată în heraldică la alcătuirea stemelor, reprezentată, convențional, prin linii orizontale plasate la egală distanță. Semnifică speranță, sinceritate, seninătate, credință, vezi *Dicționar al științelor speciale ale istoriei*, p. 19.

⁹ Argint (alb) = metal utilizat în alcătuirea stemelor, reprezentat convențional prin câmp alb, respectiv suprafață liberă. Simbolizează puritate, nevinovăție, sinceritate, vezi *Dicționar al științelor speciale ale istoriei*, p. 31.

¹⁰ Aur (galben) = metal utilizat în alcătuirea stemelor. Simbolizează putere, suveranitate, fertilitate, dreptate, cumpătate, slavă, vezi *Dicționar al științelor speciale ale istoriei*, p. 49.

¹¹ Piatra de temelie a noii Catedralei Ortodoxe arădene a fost așezată în anul 1991 de către PS Dr. Timotei Sevcicu, Episcopul Aradului, Ienopolei și Hălmagiului.

¹² Broșare = termen folosit în heraldică care indică poziția de suprapune a unor piese heraldice sau mobile, vezi *Dicționar al științelor speciale ale istoriei*, p. 56.

colțul din dreapta sus se află un medalion de aur cu monograma lui Iisus Hristos¹³ cu litere negre, iar în stânga sus, un medalion de același metal cu inițialele majuscule: AA (Arhiepiscopia Aradului) redată prin litere de aceeași culoare (negre), adosate. În dreapta și stânga edificiului religios este redată câte o ghirlandă identică formată din două spice de grâu cu cozi și frunze de aur, un strugure de viță-de-vie cu boabe roșii din a cărei codiță ies cârcei și două frunze de culoare verde; în partea inferioară sunt redată două brâuri¹⁴ albastre, undate, simbolizând râurile Crișul Alb și Mureșul care străbat teritoriul pe care se întinde jurisdicția Arhiepiscopiei Aradului. De pe flancurile dextru-senestru¹⁵ ale scutului atârână un șirag de mătânii negre, ce se unesc și se termină în partea inferioară sub formă de cruce de aceeași culoare.

Scutul așezat peste însemnele Episcopatului (crucea în dreapta, cârja arhierască în stânga, ambele de aur), încrucișate, și timbrat de o mitră de culoare roșu-închis¹⁶ pe care în medalioane se află icoana Mântuitorului și icoana Maicii Domnului este susținut de doi lei rampanți¹⁷ care stau fiecare pe un ornament în formă de arabescuri. Două omofoare albastre bordate de aur și do-

¹³ Monograma lui Iisus Hristos este cunoscută și ca semnul XP (se pronunță hi-ro) reprezentând un simbol creștin timpuriu, constând din cele două litere grecești ale numelui Hristos. În greacă X este H, iar P este R. În vremea începutului creștinismului prin folosirea acestor litere, persoana în cauză își afirma identitatea de creștin. După tradiție, acest simbol ar fi fost văzut proiectat pe cer de împăratul Constantin cel Mare înaintea luptei cu Maxențiu, de la Pons Milvius, fiind denumit de aceea și crucea constantină. Semnul ceresc era însoțit de o voce tainică, spunând: *In hoc vinces* („Cu el vei învinge”). Într-o altă versiune a legendei istorico-creștine, se spune că împăratul ar fi văzut semnul „HI-RO” în vis, înaintea amintitei bătălii, iar glasul misterios ar fi rostit: *In hoc signo vinces* („Cu acest semn vei învinge”). Monograma a fost plasată pe steagul de luptă al împăratului, înlocuind vulturul imperial al Romei. Astăzi figurează pe praporii și pe alte obiecte de cult al creștinilor ca simbol al victoriei și al mântuirii (vezi Ivan EVSEEV, *Dicționar de simboluri*, Editura Vox, București, 2007, p. 104).

¹⁴ Brâu = piesă onorabilă a scutului, reprezentând o fâșie care desparte pe orizontal câmpul acestuia. După modul de realizare, brâul poate fi drept sau ondulat. Sinonim = fascie, fașă, *Dicționar al științelor speciale ale istoriei*, p. 56.

¹⁵ Dextra-senestra = termen prin care se indică poziția unei mobile în scut, la dreapta, sau la stânga. În heraldică, noțiunea de dreapta și stânga se referă la scut și nu la privitor (deci invers decât în accepțiunea obișnuită), sinonim, dreapta-stânga, *Dicționar al științelor speciale ale istoriei*, p. 100 și 212.

¹⁶ Roșu = în heraldică este simbolul măririi, puterii, bravurii, îndrăzelii, generozității și al dragostei, vezi Marcel STURDZA-SĂUCEȘTI, *Heraldica, Tratat Tehnic*, Editura Științifică, București, 1974, p. 40 și Maria DOGARU, *Din heraldica României*, Editura JIE, București, 1994, p. 30.

¹⁷ Rampant = termen ce desemnează poziția leilor și a altor animale heraldice, ridicate pe la-bele inferioare; vezi *Dicționar al științelor speciale ale istoriei*, p. 194.

tate fiecare cu trei cruci de același metal ies de sub scut de o parte și de alta a mitrei sub formă ondulată redată stilizat de o parte și de alta a acestuia.

2. Semnificațiile elementelor însumate ale stemei

Construcția religioasă reprezintă Catedrala Eparhială cu hramul „Sfânta Treime” din municipiul Arad. Monograma Mântuitorului nostru Iisus Hristos evocă dezvoltarea creștinismului pe aceste meleaguri străbune. Spicele și strugurii semnifică bogăția zonei peste care se întinde teritoriul acestei eparhii, recunoscut pentru cultura cerealelor și viței-de-vie. Cei doi lei ce susțin scutul sunt preluați din armele Principatului Transilvaniei. Compoziția heraldică pictată în culori adecvate, asigură concordanța elementelor acesteia cu caracterul religios și tradiția istorică a instituției, respectând heraldica bisericească, legile științei și artei heraldicii¹⁸.

¹⁸ Augustin MUREȘAN, „O reprezentare heraldică deosebită: Stema Arhiepiscopiei Aradului”, în *Unirea*, Periodic de cultură și artă, Editat de Cercul Cultural Româno-Austriac „Unirea”, Wiener Neustadt, Austria, anul IV, nr. 8-9, 2018, pp. 94-95. Cu același titlu (dar fără note de subsol), articolul semnat de autor a fost publicat și în revista *Gutenberg Universul Cărții* (Arad), Foaie culturală, anul VIII, nr. 34, martie 2018, p. 6. O descriere a acestei steme mai vezi la Pr. Mircea BUPTE, *Biserica „Nașterea Domnului” Arad*, Editura Arhiepiscopiei Aradului, Arad, 2018, p. 182; Augustin MUREȘAN, „Stema Arhiepiscopiei Aradului reprezentată în Biserica ortodoxă „Nașterea Domnului” Micălaca Veche II-Arad”, în Doru Sinaci, Sorin Bulboacă (coordonatori), *Studii și comunicări din Banat-Crișana*, vol. I, Editura Eikon, București, 2024, pp. 153-159; Augustin MUREȘAN, „Heraldică nouă bisericească: Stema Arhiepiscopiei Aradului reprezentată în Biserica ortodoxă Nașterea Domnului, Micălaca II-Arad”, <https://uzpr.ro/13/06/2024/heraldica-noua-bisericeasca-stema-arhiepiscopiei-aradului-reprezentata-in-biserica-ortodoxa-nasterea-domnului-micalaca-veche-II-arad/> (accesat:07.11.2024); Augustin MUREȘAN, Nicolae M. TANG, „Stema Arhiepiscopiei Aradului reprezentată mozaic pe clădirea sediului eparhial”, <https://uzpr.ro/10/12/2024/stema-arhiepiscopiei-aradului-reprezentata-mozaic-pe-cladirea-sediului-eparhial> (accesat: 10.12.2024).

ARTICOLE

SThHA

An VII (2025)/7/ pp. 201 - 216

MĂNĂSTIREA DE METANIE A PRIMULUI PATRIARH AL BISERICII ORTODOXE ROMÂNE

Protos. Lect. Univ. Dr. Nicolae M. TANG

Celebrarea unui veac de la înființarea Patriarhiei Române ne dă prilejul de a reconstitui și actualiza unele informații și fapte legate de protagoniștii acestui măreț act din istoria Bisericii Ortodoxe Române, în cazul de față despre episcopul Miron Cristea, ridicat din clerul transilvan și având cinstea de a fi primul patriarh al românilor.

Personalitate complexă și influentă a epocii sale, Elie Miron Cristea va marca pentru totdeauna istoria națională și bisericească, intrând în preocupările și cercetările istoricilor și teologilor, astfel încât, astăzi avem la îndemână o vastă bibliografie legată de biografia, opera și activitatea sa. Cu toate acestea, dacă cercetăm cu atenție biografiile sale observăm că momentul călugăriei sale este amintit punctual, fără alte detalii, fapt pentru care reconstituim acest moment cheie din parcursul său eclezial¹.

Datele legate de momentul călugăriei le găsim în Monahologhionul Sfintei Mănăstiri Hodoș-Bodrog, la acea dată fiind singura mănăstire activă din întreg spațiul transilvan. Potrivit rânduielilor mănăstirești, noul monah era

¹ Amintim câteva referințe bibliografice legate de viața și activitatea Patriarhului Miron Cristea: Pr. Mircea PĂCURARIU, „Cristea Miron”, în: *Enciclopedia Ortodoxiei românești*, coord. Acad. pr. prof. dr. Mircea Păcurariu, Editura Institutului Biblic și de Misiune Ortodoxă, București, 2010, pp. 228-229; Pr. Prof. Dr. Alexandru MORARU, *Dicționarul ierarhilor români și străini slujitori ai credincioșilor Bisericii Ortodoxe Române*, Editura Basilica, București, 2015, pp. 114-117; *Ierarhul Miron Cristea, Patriarhul Marii Uniri*, Editura Basilica, București, 2018.

trecut în Monahologhionul mănăstirii, specificându-se date legate de biografia sa și de momentul tunderii în monahism. Acest lucru se întâmplă și cu diaconul celibatar Dr. Elie Cristea, fiind trecu la poziția cu Nr. 21².

Călugăria are loc în Mănăstirea Hodoș-Bodorg, la data de 22 iunie/5 iulie 1902 și este oficiată în cadrul Sfintei Liturghii de către arhimandritul Augustin Hamsea, egumenul așezământului monastic, cel care va face și consemnările de rigoare în Protocolul călugăriilor sau Monahologhionul mănăstirii. Trecerea în tagma monahală este făcut „în conformitate cu prețuita dispoziție a Înalț Prea Sfinției Sale, Domnului Arhiepiscop și Mitropolit Ioan Mețianu”, prin actul Nr. 6362 din 11/24 iunie 1902³. Arhimandritul Augustin Hamsea ține să consemneze că tunderea noului frate s-a făcut cu respectarea riguroasă a prescripțiilor așezămintelor monahale și a ritualului Bisericii Ortodoxe „după rânduiala chipului celui mic”, adică schima mică, dându-i numele MIRON⁴, adăugând și următoarele: „și l-am îngremiat (închinoviat) sfintei mănăstiri Hodoș-Bodrog, introducându-l în rândul și numărul membrilor și părinților sf. mănăstiri cu toate drepturile și datorințele, ce incumbă după sfintele canoane și așezăminte ale bisericii noastre dreptmăritoare monahilor și părinților acestei sfinte mănăstiri”⁵.

Pe lângă aceste date legate de tunderea sa în monahism sunt redată și câteva date din parcursul noului monah Miron Cristea, o scurtă biografie. Se consemnează că la data călugăriei era asesor ordinar în senatul bisericesc al Consistoriului Arhidiecezan din Sibiu, adică consilier eparhial. Alte date pe care le aflăm în Protocol sunt: s-a născut în comuna Toplița, comitatul Mureș-Turda, la data de 18/30 iulie 1868; în 1887 a absolvit Gimnaziul român greco-catolic din Năsăud, unde a și susținut examenul de maturitate; în 1890 a absolvit Seminarul Arhidiecezan Andreean din Sibiu „cu succes eminent”; în anul 1895 a absolvit cursurile de filosofie la Universitatea regească din Budapesta, obținând titlul de „doctor în filosofie”; din 1895 a funcționat ca secretar al Consistoriului Arhidiecezan din Sibiu, iar din 1 iulie 1895 ca „asesor ordinar în senatul bisericesc al Consistoriului Arhidiecezan

² Arhiva Mănăstirii Hodoș-Bodrog (AMHB), Protocolul celor care intră în obștea Mănăstirii Intrarea Maicii Domnului în biserică de la anul 1857, f. 7v.

³ AMHB, Protocolul..., f. 7v.

⁴ AMHB, Protocolul..., f. 7v.

⁵ AMHB, Protocolul..., f. 7v.

din Sibiu”⁶. Toate aceste informații le regăsim și în biografiile sale consemnate de istorici și teologi.

Așadar, primul patriarh al Bisericii Ortodoxe Române, Dr. Elie Miron Cristea primește tunderea în monahism în Sfânta Mănăstire Hodoș-Bodrog, alăturându-se unei întregi pleiade de personalități eclesiastice, ierarhi, slujitori, dascăli de teologie, figuri proeminente al ortodoxiei românești din sec. al XIX-lea și prima jumătate a sec. al XX-lea⁷, cu rol de seamă nu numai în cadrul Bisericii, ci și în istoria neamului nostru.

⁶ AMHB, Protocolul..., f. 7v.

⁷ Vezi: Pr. Prof. Dr. Victor VLĂDUCEANU, *Vechiu monument istorico-religios: Mănăstirea Bodrog*, Tipografia „Victoria”, Timișoara, 1939, pp. 81-82; Eugen ARĂDEANUL, Lucian EMANDI, Teodor BODOGAE, *Mănăstirea Hodoș-Bodrog*, Editura Episcopiei Aradului, Arad, 1980, pp. 90-91.

PORTRETE ECLEZIASTICE – EVOCĂRI

Prof. Drd. Alin-Florin CIOTEA

100 de ani de la trecerea la cele veșnice a preotului profesor Romul Nestor

In ziua de 8 aprilie 2025 s-a împlinit centenarul mutării la cele veșnice a preotului Romul Nestor, unul dintre cei mai erudiți clerici care au slujit comunitățile românești din Ungaria. Romul Nestor a fost înzestrat de Dumnezeu cu mulți talanți, pe care s-a străduit și a reușit să-i pună în lucrare, iar rezultatele au fost pe măsura acestui efort.

Romul Nestor s-a născut la 27 mai 1864 în localitatea Bata din comitatul Caraș-Severin (astăzi în județul Arad), provenind dintr-o familie de dascăli. A mai avut o soră și un frate, Cornelia Hadan și Ionică Nestor. În mod cert, educația și mai ales modelul oferit de familia sa au constituit fundamentul principal pe care a zidit mai apoi întreaga sa viață.

Tânărul Nestor își începe pregătirea intelectuală în orașul Lipova, unde a absolvit clasele primare, continuând apoi cu cele secundare la liceele din Arad și Brașov. Simțind o chemare deosebită pentru slujirea lui Dumnezeu, în anul 1882 s-a înscris la Institutul Teologic din Arad. În anul 1885, după absolvirea cursurilor teologice, fiind un element promițător, Episcopia Aradului îi oferă o bursă de studiu la Facultatea de Teologie din Cernăuți. Ca student aici a făcut parte din Societatea academică „Junimea”. În anul 1890 îl găsim printre absolvenții acestei prestigioase instituții de învățământ teologic. După această frumoasă încununare a studiilor, Romul Nestor se reîn-

toarce acasă, unde, pe drumu-i lung ce-i sta înaintea, i se vor deschide nenumărate porțițe.

În anul 1890 tânărul absolvent este numit în postul de cancelist al Consistoriului eparhial din Arad, iar din iunie 1891 și până în vara anului 1892 în cel de secretar al aceleiași instituții. Tot în anul 1891 își începe și cariera didactică. Între 1891-1893 a funcționat ca prefect seminarial, iar între 1892-1895 ca profesor provizoriu la Institutul Teologic din Arad¹. Părăsește catedra institutului deoarece la finalul anului 1896 este ales preot capelan în Parohia Cenadul Unguresc. Un detaliu care merită amintit este faptul că Romul Nestor și Ioan Papp au fost cei care l-au însoțit pe savantul profesor Gustav Weigand la Curtici și au petrecut împreună câteva zile. Weigand a fost un renumit filolog german, care în anul 1893 a înființat, la Universitatea din Leipzig, Institutul pentru Studiul Limbii Române, care a fost, până la izbucnirea Primului Război Mondial, cel mai important centru științific din străinătate pentru studiul limbii române. Weigand a fost și primul lingvist care a cercetat, la fața locului, dialectele și graiurile limbii române, călătorind, în anii 1887 și 1909, în toate ținuturile locuite de români.

În 12/24 ianuarie 1897 s-a căsătorit cu tânăra Veturia Crișan, fiica notarului Teodor Crișan din Seleuș. Cununia religioasă a avut loc în biserica din Seleuș, fiind săvârșită de profesorul Vasile Mangra. Nașii de cununie au fost Romul Ciorogariu, profesor la Institutul Teologic din Arad, și George Popovici, protopopul Șiriei. Potrivit presei vremii, nunta celor doi tineri a fost una cu adevărat românească: „a fost o adevărată nuntă românească, la care s-au ținut toasturi însuflețitoare, s-a cântat, s-a dansat apoi până în zori de zi dulcele doine românești și mândrele noastre dansuri”. Căsnicia celor doi a fost binecuvântată de Dumnezeu cu trei fiice: Cornelia (18 decembrie 1897), Felicia (1 iulie 1899, căsătorită cu Virgil Stănescu) și Mărioara (9 mai 1902, căsătorită cu Nicolae Anghelichii).

În 17/29 ianuarie 1897 a fost hirotonit diacon de către episcopul Ioan Mețianu al Aradului, iar în 18/30 ianuarie același an a fost hirotonit preot. Instalarea în Parohia Cenadul Unguresc a avut loc în ziua de 11 februarie 1897. În gara din Apátfalva a sosit delegația de la Arad formată din: Romul Nestor, protopopul Aradului Moise Bocșan, profesorii de teologie Romul

¹ Răzvan Mihai NEAGU, *Formarea elitei ortodoxe din Transilvania, Banat și Crișana la sfârșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului al XX-lea. Studenți români din Transilvania, Banat și Crișana la Facultatea de Teologie a Universității din Cernăuți (1875-1918)*, Editura Școala Ardeleană/Mega, Cluj-Napoca, 2018, pp. 453-457.

Ciorogariu și Vasile Mangra, dar și corul Institutului Teologic din Arad. Delegația a fost întâmpinată în gară de 20 de călăreți și 30 de căruțe în frunte cu căruța condusă de patru cai a președintelui comitetului parohial Iosif Luțai. Un cuvânt de bun venit a rostit țăranul Nicolae Jurjuț. Apoi delegația cu „o bogăție de cai de rasă cum rar vezi într-un loc, se pun în mișcare sprintenă” spre comuna Cenadul Unguresc. La intrarea în localitate delegația este întâmpinată cu pâine și sare de frunzașul S. Guleș. „În comună mic cu mare îmbrăcat sărbătorește primește convoiul între urale și salve de treascuri. O adevărată intrare triumfală. Se începe serviciul divin. Cântă corul clericilor sub conducerea clericului T. Lugojan. Protopopul Moise Bocșan, săvârșește actul introducerii și poporul erupe în strigăte «să trăiască»! Urmează apoi cuvântarea noului preot, în decursul căreia se văd lacrimi de bucurie în ochii parohienilor”².

Prima reușită a noului și tânărului preot Romul Nestor la Cenad a fost alegerea în pace și liniște a noii conduceri bisericești. Vreme de mulți ani la Cenad existau mai multe divergențe între credincioșii ortodocși români, care au ajuns să fie împărțiți în mai multe partide. Nici măcar consilierii de la Centrul eparhial din Arad nu au reușit să aplaneze conflictele iscate, iar din această cauză nici alegerile pentru sinodul parohial nu au mai putut avea loc. Prin „blândețea sa și prin sfaturile sale pastorale a îmblânzit și inimile întăritate. Îndată ce ura a fost în acest chip potolită, oamenii au purces la alegere căreia i s-a dat deplina libertate. Rezultatul a fost mulțumirea generală a tuturor partidelor”³. Tactul pastoral manifestat de preotul Romul Nestor s-a dovedit a fi salvator dintr-o situație de criză, dovedind încă o dată că turma ascultă de glasul păstorului atunci când păstorul este icoană a Blandului Păstor.

Pastorația preotului Romul Nestor la Cenadul Unguresc nu a fost una ușoară, dacă ținem seama de faptul că începând cu sfârșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului XX românii de aici au cunoscut un regres, care s-a tot accentuat, iar consecințele se pot vedea astăzi cu ochiul liber. În acest context, preotul Romul Nestor a făcut tot ce i-a stat în putință să țină trează conștiința ortodoxă și românească în Cenadul Unguresc. De exemplu, la numai un an de la instalarea sa, a îndemnat credincioșii la noi acțiuni ce aveau drept scop bunăstarea acestora. Până atunci localitatea era împânzită

² CORESPONDENTUL, „Popor brav”, în *Tribuna Poporului*, an I (1897), nr. 21 din 2/14 februarie, p. 99.

³ [REDACȚIA], „Restaurarea din Cenadul-unguresc”, în *Tribuna Poporului*, an II (1898), nr. 21 din 31 ianuarie/12 februarie, p. 102.

de prăvălii evreiești, care comercializau produse adunate de la românii din Cenad. Acest lucru era explicabil deoarece românii nu aveau experiența negustoriei, iar îndemnuri în acest sens nu aveau de unde primi. Situația s-a schimbat odată cu numirea lui Romul Nestor, care a îndemnat poporul să îmbrățișeze arta negustoriei. În scurt timp, românii au preluat controlul prăvăliilor și al comerțului: „Ți-e mai mare dragul să vezi pe acești harnici români înaintând din zi în zi în simț național, în bunăstare materială și în cultură românească! Cinste și laudă vouă bravilor cenădani! Cinste și laudă inteligenților voștri conducători, care cu atâta râvnă lucră pentru deșteptarea și propășirea întru cele bune a bravului popor din Cenad. Onoare D-lui preot Romul Nestor, sub a cărui înțeleaptă ocârmuire comuna a început a înflori”⁴.

Începând cu anul 1904 a preluat conducerea parohiei, până atunci activând doar ca preot capelan. În 1905 revine doar pentru un an la catedra Institutului Teologic din Arad.

O importantă realizare a preotului Romul Nestor a fost edificarea impunătoarei case parohiale din Cenad, formată din 5 camere, bucătărie și pivniță. Sfințirea casei a fost săvârșită în ziua de 7/20 octombrie 1901 de către preotul Terentie Oprean de la Cenadul Românesc, care adresează un cuvânt de felicitare atât bunilor credincioși români din localitate, cât și preotului Romul Nestor, sufletul acestei comunități: „recunoscând emoționat până la lacrimi că părintele Nestor și poporenii lui nu numai și-au ridicat vază făcând acest lucru, ci totodată au dat pildă bună și altor comune ca să facă asemenea”⁵.

Preotul Romul Nestor nu s-a îngrijit doar de casa parohială, ci și de casa lui Dumnezeu. În acest sens, în primăvara anului 1908 demarează ample lucrări de renovare atât la interiorul, cât și la exteriorul impozantei biserici ortodoxe cu hramul „Înălțarea Domnului” din Cenadul Unguresc. Proiectul renovării, păstrat cu sfințenie în Arhiva Episcopiei Ortodoxe Române din Ungaria, constituie o mărturie clară a iubirii de frumos, calitate demonstrată din plin de preotul Romul Nestor. El a fost cel care l-a tocmnit pe celebrul artist Ioan Zaicu cu pictarea locașului de cult. În 10/23 noiembrie 1908 episcopul Ioan Ignatie Papp îi acordă binecuvântarea de a sfinți în mod provizoriu biserica, urmând ca, după finalizarea tuturor lucrărilor de renovare, să vină episcopul în persoană. Binecuvântarea lucrărilor a fost săvârșită în toamna anului 1910 de episcopul Ioan Ignatie Papp al Aradului, fost coleg

⁴ Romul LUȚAI, „Români bravi”, în *Tribuna Poporului*, an III (1899), nr. 11 din 16/28 ianuarie, p. 7.

⁵ [REDACȚIA], „Din Cenadul-unguresc”, în *Tribuna Poporului*, an V (1901), nr. 190 din 13/26 octombrie, p. 2.

de catedră cu Romul Nestor la Institutul Teologic din Arad, care a venit însoțit de protosinghelul Roman Ciorogariu, protopopul Vasile Beleş al Aradului și diaconii Cornel Lazăr și Lazăr Iacob. Întâmpinarea ierarhului și a însoțitorilor a făcut-o preotul paroh, o întâmpinare „călduroasă, provenită din inima preotului bun care are fericirea a-și prezenta arhierelui său rodul păstoririi sale”. După slujba de sfințire, ierarhul arădean a săvârșit Sfânta Liturghie, în cadrul căreia asesorul consistorial Gheorghe Ciuhandu a fost hirotesit protopop al Chișineului-Criș. Agapa a avut loc în casa parohială a preotului Romul Nestor⁶.

În paralel cu slujirea de la Cenadul Unguresc a îndeplinit și funcția de catehet al școlilor secundare din Seghedin, Macău și Hódmezővásárhely. De asemenea, preotul Romul Nestor a fost foarte implicat și în activitățile culturale, făcând parte din mai multe asociații: *Reuniunea învățătorilor din Dieceza Aradului*, *Asociația națională arădeană pentru cultura poporului român*, unde a susținut mai multe conferințe, *Institutul de credit și economii „Nădlăcana”* etc.

De-a lungul carierei sale didactice și preoțești, preotul Romul Nestor a fost numit în repetate rânduri deputat sinodal. În această calitate, va redacta alături de alți preoți *Statutul fondului diecezan preoțesc din Dieceza Aradului*.

Ca preot în Cenadul Unguresc a insuflat credincioșilor săi și dragostea de neam, pregătindu-i pentru înfăptuirea idealului național. La împlinirea acestui deziderat va participa alături de cei șapte delegați ai Nădlacului la Marea Adunare Națională de la Alba-Iulia din 1 Decembrie 1918⁷. Pentru atitudinea sa fermă în vederea realizării aspirațiilor naționale a fost nevoit să se refugieze din calea stăpânirii maghiare. După revenirea la Arad, începând cu anul 1920 se reîntoarce și la Institutul Teologic din Arad, unde, în anul 1921, este numit profesor titular al disciplinelor: Omiletică, Catehetică, Liturgică, Pastorală și Constituție⁸. A onorat această instituție de învățământ până la moartea sa. A fost unul dintre dascălii care și-au împlinit datoria cu conștiinciozitate și seriozitate maximă, fiind foarte iubit de studenții săi, „pe

⁶ [REDAȚIA], „Sfințirea bisericii din Cenadul unguresc”, în *Biserica și Școala*, an XXXIV (1910), nr. 42 din 17/30 octombrie, p. 2. Pentru mai multe detalii despre activitatea preotului Romul Nestor la Parohia Cenadul Unguresc a se vedea: Arhiva Episcopiei Ortodoxe Române din Ungaria, fond *Parohia Ortodoxă Cenadul Unguresc*, anii 1897-1920.

⁷ Gabriela-Adina MARCO, *De la Nădlac la Alba Iulia. Implicarea nădlăcanilor în mișcarea națională românească (1867-1918)*, Editura Tiparnița, Arad, 2018, p. 162.

⁸ Cristinel IOJA, Marcel TANG, *Învățămintul teologic ortodox din Arad. Itinerar. Forme. Perspective*, Editura Arhiepiscopiei Aradului, Arad, 2016, p. 95.

care îi iubea ca pe fii săi și de care era iubit ca un adevărat părinte precum și de colegi, cu care a conlucrat întotdeauna în cea mai desăvârșită armonie”.

Pentru întreaga-i activitate didactică și pastoral-misionară, începând cu 30 ianuarie/12 februarie 1919 primește din partea episcopului Ioan Ignatie Papp binecuvântarea de a purta brâu roșu, iar la 18 septembrie 1924 a fost distins cu medalia „Răspłata Muncii pentru Biserica clasa I”.

După o scurtă suferință de aproximativ două săptămâni, preotul profesor Romul Nestor a trecut la cele veșnice în ziua de miercuri, 8 aprilie 1925, orele 1:30, la vârsta de 61 de ani. Slujba de înmormântare a avut loc în 10 aprilie, în Catedrala din Arad, iar înhumarea osemintelor s-a făcut în Cimitirul „Eternitatea” din Arad⁹.

În semn de recunoștință pentru bogata activitate de la Cenadul Unguresc, la auzul veștii că preotul Romul Nestor a trecut la cele veșnice, credincioșii și preotul Gheorghe Buha din Cenad au tras clopotele dimineața, la amiază și seara, vreme de trei zile. Din această cauză, preotul Buha a fost aspru mus-trat de primpretorul Nagy Gyula din Macău, care îl considera pe preotul Nestor drept „trădător”.

Romul Nestor a fost un dascăl de excepție, dedicat studenților săi. Slujirea preoțească i-a înnobilit atât sufletul, cât și comportamentul, reușind lucruri mari în vremuri nu tocmai ușoare pentru Biserica și pentru neamul românesc. Ilustrul dascăl și preot Romul Nestor nu a excelat doar pe plan edilitar. A înțeles cât de important este ca preotul să aibă o casă parohială, și a făcut-o. A înțeles cât de important este ca și Dumnezeu să aibă o casă pe măsură, și a renovat din temelii biserica. Dar peste toate, a înțeles că dacă nu investește și în comunitatea credincioșilor, degeaba celelalte strălucesc.

Preotul Petru Vancu (1905-1982). 120 de ani de la nașterea sa

În ziua de 15 iunie 2025 s-au împlinit 120 de ani de la nașterea părintelui Petru Vancu, fost vicar eparhial al Episcopiei Aradului. În acest context, re-memorarea personalității vrednicului cleric arădean este

Petru Vancu s-a născut în orașul Beiuș din județul Bihor, la 15 iunie 1905, într-o familie de oameni credincioși, Vasile Vancu și Floare Lupșa, dăruți de Dumnezeu cu zece copii. După absolvirea Liceului „Iosif Vulcan” din Beiuș, studiază concomitent dreptul și muzica. Simțind o chemare deosebită

⁹ [REDACTIA], „†Romul Nestor”, în *Biserica și Școala*, an XLIX (1925), nr. 15 din 12 aprilie, p. 3; *Anuarul Institutului Teologic și al Școalei Normale Ortodoxe-Române din Arad pe anul școlar 1924-1925*, Editura Diecezana, Arad, 1925, pp. 18-19.

spre cele duhovnicești, își desăvârșește pregătirea intelectuală la Academia Teologică Greco-Catolică din Oradea. În 24 octombrie 1926 se căsătorește cu Maria Naghi, născută la 28 noiembrie 1907, fiica lui Gheorghe Naghi și a Mariei Erdei din localitatea Sanislău. Petru și Maria au fost binecuvântați de Dumnezeu cu doi copii: Eugenia-Florica (31 martie 1931) și Petru-Dorin (3 august 1934)¹⁰.

La 23 martie 1927 este hirotonit diacon, iar două zile mai târziu, la 25 martie, a fost hirotonit preot de către episcopul greco-catolic Valeriu Traian Frențiu, pe seama Parohiei Decănești din județul Bihor. În această perioadă va sluji și la Parohiile Drăgești, Gruilung și Feniș din părțile Beiușului. Începând cu 1 iulie 1929 este transferat la Parohia greco-catolică din Bocsig, județul Arad, unde va funcționa până la 1 ianuarie 1950¹¹.

În octombrie 1948, odată cu desființarea Bisericii Greco-Catolice, va trece la Ortodoxie, fiind unul din cei 38 de preoți și protopopi greco-catolici din România care au pecetluit actul istoric. După acest moment va ocupa diferite funcții administrative în cadrul Centrului eparhial din Arad: secretar eparhial (1 ianuarie 1950), consilier economic (1 iunie 1953) și vicar eparhial (1 martie 1959). Pentru meritele deosebite și aportul adus în bunul mers al activității bisericești de la nivelul Episcopiei Aradului, la 30 decembrie 1957 a primit „Ordinul Steaua RPR, clasa a IV-a”, iar în anul 1958 a fost distins cu „Crucea Patriarhală”, cea mai înaltă distincție a Patriarhiei Române.

Doi ani mai târziu, la 3 mai 1960, este arestat de organele Procuraturii din Arad împreună cu preotul Gheorghe Lițiu¹². Deși în mediul bisericesc se vorbea că ar fi fost vorba de o delapidare de fonduri provenite din comercializarea de lumânări, sentința penală nu amintește de așa ceva, decât de „mânuire incorectă și sustragere de bani publici”. În realitate era vorba de „obținerea și utilizarea unor sume de bani provenite din producerea și comercializarea unor bunuri cu caracter bisericesc nedeclarate la Departamentul Cultelor. Altfel spus, Departamentul impunea praguri mici, sub necesități, pentru alocarea de hârtie necesare tipării calendarului și catehismului. Din aceste motive, cei doi preoți au mituit mai multe persoane, adică pe împuternicitul de culte al raionului Arad, Teodor Câmpeanu, și alți res-

¹⁰ Arhiva Parohiei Ortodoxe Chișineu-Criș [în continuare: APOCC], fond *Protopopiatul Ortodox Român Chișineu-Criș*, dosar Acte personale pr. Petru Vancu, ff. 1-5.

¹¹ APOCC, fond *Protopopiatul Ortodox Român Chișineu-Criș*, dosar Acte personale pr. Petru Vancu, f. 18.

¹² Arhiva Arhiepiscopiei Aradului, fond III, dosar 28/1958, act nr. 2328.

ponsabili din instituții de stat, în vederea obținerii unor cantități mai mari de hârtie și tipărirea mai multor exemplare ale calendarului și catehismului”¹³, necesare pentru numărul mare de credincioși din cuprinsul Episcopiei Aradului, care la vremea respectivă se întindea peste județele Arad și Hunedoara, la care se adaugă și comunitățile românești rămase pe teritoriul Ungariei. Acesta a fost contextul în care preotul Petru Vancu a fost arestat și trimis la penitenciarul Văcărești-București. Abia la 19 iunie 1961 Tribunalul popular al raionului „Gheorghe Gheorghiu Dej” din București, îl va condamna la 15 ani de muncă silnică. Pe fondul eliberării preoților din anii 1963-1964, la 29 iulie 1964 Petru Vancu este eliberat¹⁴.

După eliberare, începând cu 1 octombrie 1964 a fost numit în postul de preot III al Parohiei Șimand. A fost instalat în biserica din Șimand la 22 noiembrie 1964 de către protopopul Chișineului, Dimitrie Cuzman, în prezența unui număr impresionant de credincioși: „Corul mixt al parohiei sub conducerea preotului Ioan Faur a dat frumos răspunsurile liturgice și s-a imprimat zilei nimb de aleasă sărbătoare printr-o instalare de preot, ce în Șimand nu s-a văzut de zeci de ani. Mi-am dat contribuția cum am știut mai bine și rezultatul a fost cum nu se poate mai mulțumitor. În timpul prediciei, am căutat și mi-a reușit să temperez anumite porniri ale unor potrivnici și până la urmă, întreaga asistență și corul au intonat pentru părintele Vancu «Mulți ani trăiască». A mulțumit apoi părintele Vancu Înaltpreasfinției Voastre și Onoratului Departament al Cultelor pentru numirea făcută, promițând că va acționa cu vrednicie, iar părintele Faur, conducătorul oficiului parohial din Șimand, ce s-a dovedit că stăpânește sufletul parohiei păstorite, în cuvântul rostit a exprimat dragostea față de noul preot numit”¹⁵.

După mai bine de 3 ani de slujire în Parohia Șimand și ostenit de greutățile și nedreptățile îndurate, la 1 decembrie 1967 și-a depus dosarul de pensionare pentru limita de vârstă, ieșind la pensie la 1 februarie 1968¹⁶. Retras la Arad în casa de pe str. Eminescu nr. 30, după o grea suferință trece la cele veșnice în ziua de 19 noiembrie 1982, la vârsta de 77 de ani. Slujba de înmormântare a avut loc în Catedrala din Arad în prezența episcopilor Visa-

¹³ Adrian Nicolae PETCU, *Clerici și teologi din Eparhia Aradului în închisorile comuniste (1945-1964)*, Editura Arhiepiscopiei Aradului, Arad, 2017, p. 113.

¹⁴ Adrian Nicolae PETCU, *Clerici și teologi din Eparhia Aradului în închisorile comuniste (1945-1964)*, p. 164.

¹⁵ APOCC, fond *Protopopiatul Ortodox Român Chișineu-Criș*, dosar B20/1964, f. 116.

¹⁶ APOCC, fond *Protopopiatul Ortodox Român Chișineu-Criș*, dosar 11/1967, f. 215.

rion Aștileanu și Gherasim Hunedoreanul, înconjurați de numeroși preoți și credincioși. Viața, activitatea și meritele părintelui Petru Vancu au fost elogiata de consilierul eparhial Teodor Greuceanu și de preotul Coriolan Mureșan. Înhumarea rămășițelor pământești s-a făcut în Cimitirul Eternitatea din Arad¹⁷.

Contestat de unii, iubit și prețuit de alții, preotul Petru Vancu rămâne un vrednic slujitor în memoria istorică atât a Bisericii Greco-Catolice, cât și a Bisericii Ortodoxe, care pentru bunul mers al vieții bisericești a avut multe de suferit. Poate aici se află cheia care ar putea desluși multe înțelesuri ale atitudinilor sale de mai târziu.

¹⁷ [REDAȚIA], „Trecuți la cele veșnice”, în *Mitropolia Banatului*, an XXXIII (1983), nr. 3-4, pp. 255-256.

150 DE ANI DE LA SISTAREA APARIȚIEI REVISTEI *LUMINA* DIN ARAD (1872-1875)

Prof. Drd. Alin-Florin CIOTEA

La finalul lunii iunie 2025 s-au împlinit 150 de ani de la apariția ultimului număr al revistei *Lumina*. Datorită importanței și rolului pe care l-a avut această revistă în dezvoltarea ulterioară a publicisticii bisericești și chiar laice din Arad vom încerca să expunem câteva date și detalii din parcursul istoric al acesteia.

În anul 1872, după sistarea revistei *Speranța*, Sinodul eparhial arădean ia decizia editării unei noi publicații cu caracter oficial al Episcopiei Aradului. Astfel, la 1/13 august 1872 apare primul număr al noii reviste *Lumina* - „*Foaia bisericească, scolastică, literară și economică. Organu oficiale alu eparhiei române gr. or. arădane*”, cu un număr de două apariții pe săptămână (duminică și joi), sub redacția lui George Popa, fost redactor al revistei *Albina* din Viena. De-a lungul celor 3 ani de activitate neîntreruptă, revista a avut în fruntea ei trei redactori cu nume de rezonanță pentru istoria și cultura din aceste părți de țară. George Popa, primul redactor, conduce revista până în 6/18 mai 1873 când, la cerere, Consistoriul eparhial îl dispensează de la conducerea publicației. De îndată profesorul de teologie Iosif Goldiș este numit redactor la revista *Lumina*, funcție în care rămâne până în luna martie a anului 1874, când din cauza „multor afaceri personale”, se retrage. Noul episcop al Aradului, Miron Romanul, îl numește pe Vincențiu Mangra redactor responsabil al revistei, care o va coordona până la încetarea acesteia. La finalul anului 1874 revista întâmpină greutăți financiare, redacția

de atunci fiind nevoită să ceară ajutor și să îndemne publicul la abonarea acesteia¹. Între timp, Miron Romanul ajunge mitropolit la Sibiu, iar locul său este ocupat de episcopul Ioan Mețianu, care în 1875, în ședința a patra a Sinodului eparhial din 22 aprilie/4 mai, decide sistarea revistei *Lumina* „din motive grave materiale”, ultimul număr fiind cel din 29 iunie/11 iulie 1875².

Încă din primul număr al revistei, redacția publică un articol intitulat „Programu pentru edarea unei foi periodice, ca organu oficiale alu eparchiei romane gr. or. aradane”, în care pe parcursul a 14 puncte stabilește structura revistei și condițiile apariției acesteia așa cum au fost elaborate de Consistoriul eparhial. Referitor la cuprins, revista era împărțită în două secțiuni: o parte oficială în care puteau fi publicate acte, documente și norme emise de forurile eparhiale din cele două consistorii, acte fie cu un caracter bisericesc, fie cu unul școlar, iar în partea „neoficială” sau științifică se puteau publica rubrici consacrate științei și culturii, diferite articole și cuvântări ocazionale. O rubrică separată era destinată corespondențelor de interes public care înfățișau momente însemnate din viața bisericească. Altă rubrică cu denumirea de „Varietăți” era menită pentru știri și noutăți din eparhie, din țară sau de peste hotare, iar ultima rubrică care încheia revista era consacrată publicațiilor „taxabile”, înțelegându-se diferite anunțuri, înștiințări sau concursuri. De asemenea, tot în acest program erau publicate și condițiile impuse de Sinodul eparhial: „Foaia *Lumina* nu pote publica atacuri directe contra decisiuniloru congresului nationalu, sinodeloru eparchiali si contra mesuriloru aceluor consistorie eparchiali, ale carora organu oficialu este ea”³.

În ceea ce privește conținutul revistei *Lumina* trebuie menționat că ea a fost o publicație bisericească, iar problemele ce vizau organizarea bisericii au predominat în paginile sale. Astfel, erau la ordinea zilei subiecte precum: despărțirea bisericii ortodoxe românești de ierarhia sârbească, Statutul organic al Bisericii greco-orientale române din Ungaria și Transilvania, stră-

¹ *Lumina*, an III (1874), nr. 56 din 12/24 decembrie, p. 172.

² Roman CIOROGARIU, *Din trecutul revistelor și ziarelor de la noi. „Speranția (1869)”, „Lumina (1872)”, „Biserica și Școala (1877)”, „Tribuna (1884-1912)”*, 1934, pp. 8-9; I.E. NAGHIU, „Primele reviste bisericești din Arad (III)”, în *Biserica și Școala*, an LXIV (1940), nr. 23 din 2 iunie, p. 195; Iulian NEGRILĂ, *Presa literară românească arădeană și Marea Unire*, p. 55; Pavel VESA, „Începuturile publicisticii ecleziastice arădene (1814-1918)”, în *„Calea Mântuirii” la zece ani de la reapariție (2000-2010). Importanța pastoral-misionară și culturală a presei bisericești în Ortodoxia românească*, coord. Ioan Tulcan, Filip Albu, Editura Universității Aurel Vlaicu, Arad, 2010, pp. 226-228.

³ [REDACȚIA], „Programu pentru edarea unei foi periodice, ca organu oficiale alu eparchiei romane gr. or. aradane”, în *Lumina*, an I (1872), nr. 1 din 1/13 august, p. 1.

daniile preoților români de a împiedica trecerile la calvinism sau catolicism dintre anii 1551-1570. Vincențiu Mangra, cu ocazia preluării redacției, subliniază scopul practic al revistei *Lumina*: „nu e intru atâta tractarea cestiu- nilor nalte dogmatico-teologice, câtu mai alesu a da poporului invetiaturi folositoare din vietia practica, ca elu se pricepa institutiunile bisericeii sale si scopulu lor salutaru”⁴.

Alături de problemele bisericești, în paginile revistei *Lumina* sunt publicate, încă de la început, știri despre viața școlară din părțile arădene și instrucțiuni referitoare la planul de învățământ. De asemenea, a popularizat în cuprinsul ei „Problema înființării unei reuniuni generale a învățătorilor din părțile Aradului, considerând conferințele învățătorilor ca mijloace insuficiente pentru perfecționarea lor metodică”⁵.

Dintre cei care au publicat în revistă amintim pe câțiva: Mihai Sturza preotul din Șepreuș, Vincențiu (Vasile) Mangra, Ioan Slavici, George Morariu, preotul din Jadani mort la numai 26 de ani, George Popa, Meletie Drăghici, Atanasie M. Marienescu, Ioan Tuducescu, Ioan Rusu, Bartolomeu Baiulescu și alții. În paginile revistei găsim articole, cuvântări și predici publicate și de studenții din cadrul *Societății de lectură a teologilor*. Dintre ele amintim câteva: studentul teolog Ioan Ciora publică o cuvântare la Sărbătoarea Sfinților Apostoli Petru și Pavel⁶ și o predică la Duminica Floriilor⁷; studentul din anul II, Uroșiu Ioanovici, publică mai multe studii „Despre lucru în genere”⁸, „Taina e casatoria ori contractu?”⁹, „O privire scurta asupra starei bisericeii si a clerului din Anglia de la evulu mediu in cocia”¹⁰; studentul Vasile Olariu din anul III publică un studiu intitulat „Isusu Salvatoriulu lumei”¹¹; teologul absolvent I. V. Bogdan publică o predică ocazională la înmormântarea unui tânăr¹²; Ioan Damșea publică un studiu teologic vast intitulat „Facerea lumii în șase perioade după scrierile lui Moise, a sfinților părinți și a unor geologi”.

⁴ Vincențiu MANGRA, „Catra on. Cetitori ai Luminei”, în *Lumina*, an III (1874), nr. 11 din 21 februarie/3 martie, p. 60.

⁵ Vasile POPEANGĂ, *Presa pedagogică din Transilvania (1860-1918)*, Editura Didactică și Pedagogică, București, 1966, p. 104.

⁶ *Lumina*, an III (1874), nr. 32 din 30 iunie/12 iulie, pp. 175-176.

⁷ *Lumina*, an III (1874), nr. 14 din 7/19 martie, p. 83.

⁸ *Lumina*, an III (1874), nr. 25 din 12/24 mai, p. 146.

⁹ *Lumina*, an III (1874), nr. 7 din 30 ianuarie/11 februarie, pp. 35-36.

¹⁰ *Lumina*, an III (1874), nr. 11 din 21 februarie/3 martie, p. 62.

¹¹ *Lumina*, an III (1874), nr. 13 din 3/15 martie, p. 70.

¹² *Lumina*, an II (1873), nr. 45 din 2/14 august, pp. 213-214.

Studentii de la Institutul Teologic din Arad dedică mai multe poezii episcopilor de la Arad, Miron Romanul și Ioan Meșianu, cu prilejul instalării acestora, care sunt publicate în revista *Lumina*. Cu prilejul Anului Nou din 1874, studentul teolog Alexandru Petrovici publică în numele *Societății de lectură* a tinerilor teologi din Arad poezia „La anulu nou 1874”¹³. Același student, la finalul anului 1874, îl găsim din nou semnând în paginile revistei cu o poezie dedicată Nașterii Domnului „Diua Nascerii”¹⁴. De asemenea, în 1873 studenții teologi și profesorii de la Arad apreciau atât de mult opera lirică a lui Alexandru Macedonschi încât îi cereau poezii pe care le publicau în revista *Lumina*. Astfel găsim trei poezii ale acestuia în paginile revistei¹⁵.

Referitor la stilul revistei *Lumina* așa cum reiese din paginile acesteia este unul tăios și intransigent la adresa unor persoane sau instituții. Încă de la începuturile sale, revista a pornit ca o publicație care era oarecum indiferentă față de autoritatea care o susținea financiar, denunțând toate mizeriile care se petreceau în societate. Părintele Gheorghe Perva asociază stilul acesta aspru al revistei cu desființarea ei din anul 1875¹⁶. Gheorghe Ciuhandu în biografia lui George Popa, primul redactor al revistei *Lumina*, susține că dispensarea acestuia de la conducerea publicației se datorează conflictului cu autoritatea eparhială¹⁷. Acesta a lăsat să se strecoare în paginile revistei o întâmplare cu doi preoți dintr-o comună arădeană care au fost aduși la Arad de către tatăl unuia dintre ei și care dispăruseră pentru „a trage un chef”¹⁸. De altfel, George Popa a fost între anii 1866-1872 redactor la revista *Albina*, publicație interzisă în Ungaria pentru atitudinea ei curajoasă. Acest detaliu poate explica trăsătura „independentă” a revistei *Lumina*.

În concluzia celor expuse mai sus, putem afirma cu toată convingerea că revista *Lumina* a fost o urmașă vrednică a organului *Societății de lectură a teologilor* arădeni, revista *Speranța*, și o înainte-mergătoare a revistei de suflet a publicisticii arădene, *Biserica și Școala*. *Lumina* a pregătit conștiința intelectualilor români pentru momentele esențiale ale Bisericii și Neamului românesc.

¹³ *Lumina*, an III (1874), nr. 1 din 6/18 ianuarie, pp. 5-6.

¹⁴ *Lumina*, an III (1874), nr. 57 din 24 decembrie, p. 282.

¹⁵ I. E. NAGHIU, „Primele reviste bisericești din Arad (II)”, în *Biserica și Școala*, an LXIV (1940), nr. 24 din 9 iunie, pp. 204-206.

¹⁶ Prot. Gh. PERVA, „Cărți și publicații vechi. Primele exemplare din «Lumina»”, în *Mitropolia Banatului*, an XII (1962), nr. 9-10, p. 555.

¹⁷ Gheorghe CIUHANDU, *Dr. Giorgiu Popa. Un om de școală și cultură (1841-97)*, Arad, 1934, p. 13.

¹⁸ *Lumina*, an II (1873), nr. 23 din 6/18 mai, p. 120.

RECENZII

GABRIELA ADINA MARCO, *Români, sârbi, slovaci pe Valea Mureșului Inferior (1802-1918)*, Argonaut Publishing/Editura Mega, Cluj-Napoca, 2023, ISBN 978-606-805-155-4, ISBN 978-606-020-671-2, 480 pp.

Tratarea acestui subiect de interferențe etno-confesionale în cartea de față – inițial o teză de doctorat susținută cu onorabilitate la Institutul de Istorie „George Barițiu” din cadrul Academiei Române, filiala Cluj-Napoca – este o cercetare care continuă o frumoasă tradiție istoriografică. Ea se înscrie într-o moștenire istoriografică cel puțin notabilă și cu îndelungi experimente și experiențe de aproape un secol, pentru că mari istorici români ardeleni (Mihail Petre Dan, Silviu Dragomir bunăoară) au scris lucrări valoroase despre popoarele slave, dar și despre comunitățile de români/vlahi din proximitatea României. Continuitatea este importantă din punct de vedere spiritual, intelectual și nu numai. Merită a fi reținut că lucrarea semnată de Gabriela Adina Marco se înscrie nu doar într-o ilustră tradiție istoriografică românească, ci și într-o valoroasă moștenire în ceea ce privește scrisul istoric al popoarelor care sunt parte a cercetării, în istoriografia sârbă, în cea slovacă din România, dar și a celei din Slovacia sau Ungaria.

Trebuie remarcat faptul că lucrarea acoperă un gol în istoriografia românească pentru că subiectul pe care îl tratează Gabriela Adina Marco despre români, sârbi și slovaci pe Valea Mureșului Inferior nu a fost decât tangențial, secvențial tratat în lucrările istoricilor români și, probabil, la fel și în istoriografiile sârbă sau slovacă. De aceea, cartea *Români, sârbi, slovaci pe Valea Mureșului Inferior (1802-1918)* (Cluj-Napoca, editurile Argonaut/Mega, 2023, 480 p.) a Gabrielei Adina Marco reprezintă o cărămidă, o piatră de temelie în dezvoltarea acestei tradiții la care m-am referit și care, cu siguranță, necesită dezvoltări în viitor, ori din partea autoarei, ori din partea altor istorici, fie ei români, slovaci, sârbi, unguri etc.

Volumul menține structura tezei de doctorat pe cinci capitole. Conform metodologiei științifice, sunt încadrate de *Introducere* și *Considerații finale*.

Capitolul I oferă o privire de ansamblu asupra istoriografiei române, sârbe și slovace, al doilea capitol prezintă constituirea și evoluția comunităților sârbe și slovace, iar cel de-al treilea capitol analizează dimensiunile demografice pe parcursul secolului al XIX-lea și începutul secolului XX. Analiza privind relațiile confesionale româno-sârbe este tratată în cel de-al patrulea capitol, iar capitolul final este rezervat relațiilor culturale româno-slovace din localitatea Nădlac, județul Arad.

Prin prezentul volum se încearcă crearea unei imagini de ansamblu a Văii Mureșului Inferior pe parcursul celor 116 ani (1802-1918), din punct de vedere istoric, social, confesional și cultural, evidențiind faptul că fără diversitate, nu poate exista unitate.

Lucrarea Gabrielei Adina Marco este foarte importantă și pentru că dincolo de aparența unui subiect de istorie locală (români, sârbi, slovaci pe Valea Mureșului Inferior), de aici, de la confluența mai multor granițe, mai multor culturi, frontiere, nu neapărat de stat, ci frontiere etnice, lingvistice, confesionale și, nu în ultimul rând, sentimentale, ea se constituie într-o cercetare de istorie central-europeană, despre acea Mitteleuropa căreia îi aparținem, despre care s-a scris atât de mult, nu doar de către români, ci mai ales de către străini. Cei care sunt interesați să afle mai multe lucruri despre istoria Europei Centrale prin prisma interferențelor de pe Valea Mureșului Inferior o pot face și cu ajutorul rezumatului cărții, tradus cu atenție în engleză de către Ioana Nistor.

Dintr-o altă perspectivă, mai trebuie să remarcăm faptul că sunt abordate foarte multe subdomenii ale istoriei. În primul rând, domeniul demografiei istorice, care este o disciplină relativ nouă, parte a istoriei, a istoriografiei, cu un statut bine definit. Prin urmare, cartea este o cercetare temeinică de demografie istorică. Volumul conține capitole de istorie bisericească; și istoriografia ecleziastică este parte a scrisului istoric general, a istoriografiei bisericești ortodoxe, în primul rând din acest spațiu pe care îl cercetează Gabriela Adina Marco. Un alt subdomeniu bine ilustrat în carte este cel al istoriei minorităților etnice, confesionale și a relațiilor interetnice și interculturale din acest spațiu. Alt subdomeniu atacat în carte este cel al istoriei sociale și economice – foarte important pentru cunoașterea vieții oamenilor din trecut. Demografia studiază populația. Dar, populația produce din timpuri imemorabile hrană să poată supraviețui, apoi a produs unelte, începând de la cele din piatră, silex, metale. Mai întâi, vorbim despre populație, despre demografie, apoi vorbim despre producție, după care vorbim despre

coagulări de instituții, de la instituția familiei, care este baza, apoi ginta, tribul, statul, națiunea. Lucrarea este o abordare socio-economică, mai ales din perspectiva conexiunilor, a stărilor de lucruri în ceea ce privește dezvoltarea economică din această regiune situată la interferența a mai multor frontiere.

Gabriela Adina Marco provine dintr-o familie mixtă, cunoscând cumva „din interior” problemele abordate. Între națiuni și chiar între confesiuni din cadrul aceleiași națiuni nu au existat întotdeauna relații pașnice – nici în timpurile mai îndepărtate, nici în Evul Mediu, nici în timpurile mai recente (vezi războaiele religioase din Franța dintre catolici și hughenoti, Războiul de 30 de ani etc.). Din fericire, aceste momente de tensiune și de violență, nu doar verbală, nu doar intelectuală – în polemici, în cărți, la amvon –, ci și de violență fizică, pentru că, din păcate, au murit destui oameni în urma acestor neînțelegeri între confesiuni, între națiuni, chiar și în acest spațiu pe care l-a tratat Gabriela Adina Marco, nu au fost prevalente în istoria coabitării în comun, dimpotrivă, au prevalat momentele de colaborare, de cooperare. La fel a fost și cazul românilor, sârbilor, slovacilor, maghiarilor, germanilor din această parte, iar Gabriela Adina Marco nu a ocultat subiecte sensibile. În spiritul cărții lui Jean Sevilla despre corectitudinea istorică, autoarea a tratat în carte foarte multe probleme, aspecte controversate, sensibile în ceea ce privește istoria umanității din această parte a Europei. Gabriela Adina Marco a atacat problema destul de dureroasă în epocă, după 1864, după înființarea Mitropoliei Ortodoxe Române de la Sibiu, a separației ierarhice de ierarhia sârbă de la Carloviț în această zonă, apoi realitățile politice din timpul dualismului. Nu este o cercetare preponderent de istorie politică, dar nici problema dualismului nu a fost lăsată, nu a fost suspendată. Alt exemplu este cel referitor la situația Banatului, a Aradului, la sfârșitul Primului Război Mondial, când acest teritoriu a fost revendicat deopotrivă de partea maghiară, de partea sârbă, de partea română și au existat momente nu doar tensionate verbal și diplomatic la Paris, ci au fost momente tensionate și violente aici, în acest spațiu, la numai câțiva kilometri de Arad. Când Marele Război (Primul Război Mondial) se încheiase, în aceste părți au mai murit oameni, lucrurile nu au fost așa de simple, până nu s-au semnat succesiv tratatele de pace de la Paris din 1919-1920.

Acest lucru este important de reținut din cartea semnată Gabriela Adina Marco – că ea și-a onorat statutul de istoric care trebuie să atace și să abordeze și subiecte care ar putea să pară astăzi incomode pentru comunicatori,

pentru politicieni, pentru decidenții politico-administrativi. Ele nu trebuie evitate, ci trebuie cercetate cu onestitate și bine comunicate de cei pe care îi numim comunicatori în spațiul media pentru a nu fi distorsionate faptele și nici puse tușe prea negre, deci neglijarea, ocultarea ori trecerea în penumbra a acestor situații și subiecte sensibile ar fi în detrimentul reconstituirii obiective a trecutului.

La finalul cărții, în câteva zeci de pagini, se remarcă foarte multe fonduri documentare de la arhivele din Arad, foarte multe ziare, publicații periodice, manuscrise, volume de documente editate și câteva sute de cărți și studii de specialitate. Gabriela Adina Marco a făcut un mare efort intelectual de a vedea documentele, de a reciti o presă care poate a fost citită și citată de alți autori cu o altă grilă de interpretare, dar autoarea le-a interpretat cu propria grilă. Mai ales cărțile și studiile pe care le-a avut la dispoziție i-au permis să încadreze perfect evenimentele și fenomenele demografice, socio-economice din zonă într-o perspectivă mai largă a istoriei Europei Centrale.

Anexele și multele tabele care sunt presărate și în cuprinsul cărții, nu doar la final, sunt foarte importante. Ele se bazează preponderent pe extrase, din traduceri și preluarea unor informații statistice din publicații statistice maghiare. Ele pot constitui o carte separată. În același timp, ele reprezintă instrumente de bază pentru cei care doresc să realizeze micromonografii ale localităților care au intrat în raza de cercetare a autoarei. Acestea trebuie să constituie instrumente de lucru de bază pentru că aici se găsesc informații despre numărul populației, despre fenomenele demografice, despre natalitate, mortalitate, nupțialitate, despre repartizarea pe profesii la recensămintele din 1900 și 1910.

În final se cuvin exprimate felicitări autoarei pentru teza de doctorat, dar și pentru cartea tipărită pe care ne-a pus-o la dispoziție în această formă accesibilă și frumoasă – de la copertă până în interior, justificându-se expresia „carte frumoasă, cînte cui te-a scris”, dar și cînte cui te-a editat.

Acad. Prof. Univ. Dr. Ioan BOLOVAN

TEODOR BOTIȘ, *Istoria Școalei Normale (Preparandiei) și a Institutului Teologic Ortodox-Român din Arad*, Editura David Press Print, Timișoara, 2024, ISBN 978-606-999-225-8, 774 pp.

Reeditarea, în anul 2024, a monumentalei lucrări semnate de Teodor Botiș, *Istoria Școalei Normale (Preparandiei) și a Institutului Teologic Ortodox-Român din Arad*, apărută în ediție anastatică la Editura David Press Print din Timișoara, constituie un act cultural și istoriografic de înaltă ținută.

În „Notă asupra ediției”, semnată de dr. Ioan David și dr. Doru Sinaci, se precizează intenția inițială de a publica volumul în anul 2023, la exact 150 de ani de la nașterea lui Teodor Botiș. Acum 102 ani, această operă a fost premiată de Academia Română, cu Premiul „Demostene Constantinide” – și revine astăzi în circuitul editorial și academic românesc într-un context simbolic: la 151 de ani de la nașterea marelui cărturar arădean și la un veac de la recunoașterea valorii sale prin distincție academică.

În ședința ordinară a Academiei Române din 28 decembrie 1923, reputatul cărturar Simion Mehedinți își exprima în termenii cei mai elogioși aprecierea față de contribuția istoriografică a lui Teodor Botiș „în care se oglindește mersul celor mai «vechi instituții de cultură teologică și pedagogică în marginea apuseană» a neamului nostru. Autorul, consultând materialul inedit al arhivelor, a scos la iveală toate momentele însemnate din viața institutului, arătând partea ce se cuvine fiecărui profesor, dela Țichindeal până la cei mai tineri, căzuți jertfă războiului din urmă. Înfrăuririle sârbești, ungurești și nemțești sunt urmărite cu nepărtinire, așa că cetitorul capătă o idee deplină despre marea luptă a cărturarilor din Arad, până ce au izbutit să dea instituției lor celebritatea de care s-a bucurat și se bucură în istoria învățământului românesc. Cei care se bucură de evoluția școalei românești, așează această importantă lucrare alături de monografia închinată de Andrei Bârseanu instituțiilor culturale di Brașov. Față de valoarea ei fundamentală pentru istoria învățământului, subsemnatul recomandă călduros opera aceasta pentru premiul la care a fost prezentată” (*Analele Academiei Române*, Ședințele, Seria I. – Tomul XLIV. 1923-1924, Cultura Națională, București, pp. 160-161).

Volumul, cu un total de 774 de pagini, reproduce fidel ediția originală din 1922, păstrând întocmai specificul morfo-sintactic, fonetic, lexical și ortografic al epocii, fiind structurat în două mari părți: prima este dedicată

Școalei Normale Române din Arad (Preparandia), întemeiată în anul 1812, iar a doua, Institutului Teologic Ortodox Român din Arad, înființat în anul 1822. Teodor Botiș investighează cronologic și tematic aceste instituții educaționale, punând în lumină geneza, cadrele didactice, reformele de organizare, precum și contextul politic și confesional în care acestea și-au desfășurat activitatea.

Un merit incontestabil al autorului este utilizarea unei game vaste de surse, de la documente de arhivă, corespondență, protocoale, planuri de învățământ, la cataloage școlare și memorii ale profesorilor, ceea ce face ca volumul să nu fie doar o sinteză narativă, ci și o culegere documentară de excepție. Teodor Botiș relevă atât rolul formator al Preparandiei arădene pentru generații întregi de învățători, care au dus mai departe idealurile Școlii Ardelene și ale mișcării naționale românești, cât și dimensiunea formării clerului ortodox, punând accent pe disciplinele teologice, pe viața de seminar, pe disputele confesionale și pe transformările curriculare impuse de epoca modernă.

În „Cuvântul înainte”, semnat de pr. prof. univ. dr. Cristinel Ioja, decanul Facultății de Teologie Ortodoxă „Ilarion V. Felea” din cadrul Universității „Aurel Vlaicu” din Arad, Teodor Botiș (1873-1940) este prezentat drept „ilustru dascăl de Teologie și istoriograf al învățământului teologic arădean”. Părintele decan subliniază faptul că: „Lucrarea ne descoperă o Tradiție, este tradiția seculară a învățământului arădean, cu o iradiere extinsă asupra teritoriilor bihorene, bănațene și până la Dunăre. Această Tradiție este întrupată nu doar în instituții, ci și în oameni, preoții și învățătorii, făclii de cultură și spiritualitate românească în secolul al XIX-lea și prima jumătate a secolului al XX-lea. Teodor Botiș ne oferă o istorie vie, întrupată în instituții și oameni, animată de teologie, cultură, educație, emancipare, identitate lingvistică și unitate națională” (p. XVI). Astfel, acest volum se înscrie în seria scrierilor definitorii pentru ceea ce poate fi numit patrimoniul spiritual al Aradului – un oraș care, în epoca modernă, a jucat un rol de veritabil centru cultural, pedagogic și spiritual al românilor din vestul țării.

Tabelul cronologic care însoțește prezenta ediție anastatică este realizat de protosinghel lect. univ. dr. Nicolae M. Tang, membru al corpului academic de la Facultatea de Teologie Ortodoxă arădeană. Informațiile furnizate vin să întregască efortul de contextualizare și de facilitare a lecturii, oferind astfel repere clare asupra evoluției instituțiilor prezentate, volumul afir-

mându-se astfel *per genere* ca o revalorizare documentară destinată cercetătorului și cititorului cultivat.

„Postfața” este semnată de academician Păun Ion Otiman și este intitulată elocvent „O carte monumentală...”, confirmând și validând astfel valoarea istorică și științifică a lucrării, pledând pentru integrarea ei în canonul operelor fundamentale pentru înțelegerea formării conștiinței naționale prin educație și credință.

Atât acum 103 ani, cât și în prezent, cartea lui Teodor Botiș, *Istoria Școlii Normale (Preparandiei) și a Institutului Teologic Ortodox-Român din Arad*, reafirmă importanța educației teologice și pedagogice pe meleagurile arădene și în întreg spațiul transilvănean, prin complexitatea documentară și informațională, cursivitatea lecturii și profunzimea perspectivei, fiind astfel o punte între trecut, prezent și viitor.

Drd. Prof. Ioana NISTOR

***History of Mar Yahballaha and Rabban Sauma*, edited, translated and annotated by Pier Giorgio Borbone, Verlag tredition, Hamburg, 2021, ISBN 978-3-7497-1296-0 (Paperback), ISBN 978-3-7497-1297-7 (Hardcover), ISBN 978-3-7497-1298-4 (eBook), 424 pp.**

Istoria lui Mar Yahballaha și Rabban Sauma este o scriere al cărei unic manuscris a fost descoperit la sfârșitul secolului al XIX-lea în munții îndepărtați din Hakkari (estul Turciei) și reprezintă unul dintre ultimele exemple de literatură siriacă clasică. Relatarea istorică siriacă alcătuită de un autor anonim, creștin siro-oriental, în secolul al XIV-lea, reprezintă un instantaneu al unei scurte și unice perioade de relativă „simfonie” – pe tărâm Oriental – între creștini și puterea mongolă aflată în prima parte a stăpânirii sale, la începutul secolului al XIII-lea. Acțiunea cărții se desfășoară practic pe tot cuprinsul Asiei și Europei, focalizându-se pe principalele rute ale Drumului Mătăsii, străbătute pe atunci nu doar de comercianți, ci și de pelerinii spre și dinspre Cetatea Sfântă a Ierusalimului.

Așa începe și istorisirea vieții a doi monahi creștini care au părăsit în jurul anului 1274 China – unde misionarii creștini ai catolicosului siro-oriental Timotei I ajunseseră încă din secolul al VII-lea –, cu gândul de a ajunge

la Ierusalim. Este vorba de starețul Rabban Sauma, monah siro-oriental de origine turcă din vechiul Khanbaliq, actualul Beijing, însoțit de ucenicul său, Marcu. Călătorind pe un itinerar asemănător cu cel urmat de Marco Polo, ei au ajuns în Persia (pe teritoriul actualului Iran), condus pe atunci de dinastia mongolă a ilhanilor.

În mod cu totul neprevăzut, în urma unei succesiuni de evenimente propinate de Dumnezeu, Marcu a fost ales patriarh al Bisericii Siro-Orientale, primind la hirotonie numele Yahbalaha (= „Dumnezeu a dat”). Rolul său ulterior de intermediar între mongoli și creștini a fost esențial în menținerea prezenței și influenței Bisericii în Imperiul Mongol.

Calitățile lui Rabban Sauma au atras atenția ocupanților mongoli și, prin urmare, a fost trimis ca ambasador (între anii 1287-1288) în Europa, inclusiv la papă și la curțile regale ale Franței și Angliei, de către conducătorul filo-creștin al mongolilor, ilhanul Arghun. Acesta din urmă voia ca, prin această călătorie diplomatică a monahului creștin, să-și asigure sprijinul statelor din Europa în vederea unei expediții de cucerire a Palestinei, aflată sub stăpânire islamică. Două episoade aparte din cadrul acestei călătorii diplomatice sunt reprezentate de prezența lui Rabban Sauma la Constantinopol și la Vatican. Prezență pitorească în cetatea lui Constantin, el a fost tratat cu o mare cinste la curtea împăratului Andronic al II-lea Paleologul (1282-1328), primind permisiunea să viziteze „bisericele, altarele [construite] în casele Părinților și moaștele sfinților aflate acolo” (pp. 100-101). Descrierea detaliată pe care o face catedralei Sfânta Sofia are o valoare istorică, întrucât, printre altele, atestă prezența în ea a unei icoane făcătoare de minuni a Maicii Domnului, pictată de Sfântul Apostol și Evanghelist Luca și, totodată, confirmă că s-a închinat acolo la moaștele următorilor sfinți: Ioan Botezătorul (mâna), Lazăr și Maria Magdalena, Sfântul Ioan Gură de Aur, precum și alte relicve (pp. 100-103).

Ajuns la Roma după ce a vizitat orașul Napoli, Rabban Sauma a fost primit cu onorurile cuvenite unui ambasador de cei doisprezece cardinali care conduceau Biserica Romană până la alegerea unui nou papă. Mirați de faptul că un monah creștin este ambasadorul unui conducător mongol, cardinalii i-au cerut lămuriri cu privire la Biserica Siro-Orientală, la învățătura de credință și la cultul ei. De-a lungul șederii lui la Vatican, a avut parte de un pelerinaj organizat la cele mai importante locuri de închinare din Roma însă numai după ce prelații romani au ascultat mărturisirea sa de credință (pp. 106-111) și s-au încredințat de ortodoxia ei.

Următoarele destinații ale ambasadorului monah au fost Genova și Parisul, unde s-a întâlnit cu regele Filip al IV-lea (1268-1314) și i-a oferit cadouri și scrisori din partea lui Arghun (pp. 114-119). Mai departe, misiunea lui a fost să creeze legături de prietenie cu regele Angliei Edward I (1272-1307), pe care l-a întâlnit la Bordeaux și care l-a încredințat de sprijinul său în vederea unei „cruciade” comune, mongolo-occidentale, pentru eliberarea Ierusalimului. Mai mult, Edward I i-a poruncit lui Rabban Sauma să săvârșească Sfânta Liturghie înaintea sa și a curții sale, primind din mâinile lui Sfânta Euharistie, după care a oferit ambasadei multe cadouri și bani pentru călătorie (pp. 118-119).

La întoarcerea spre casă prin Roma, delegații orientali au aflat că noul papă fusese ales între timp în persoana lui Nicolae al IV-lea și s-au oprit să-l felicite. Acesta i-a găzduit pentru mai multe zile, iar la propunerea lui Rabban Sauma, le-a îngăduit creștinilor orientali să săvârșească Liturghia înaintea lor. O mare mulțime s-a adunat în ziua stabilită pentru aceasta, așteptându-se să vadă ceva inedit și poate chiar straniu, însă la sfârșit au exclamat: „Limba este diferită, dar ritul este același!” (pp. 122-123).

După ce și-a încheiat misiunea în Occident, Rabban Sauma s-a întors la Regele Arghun și la catolicosul Mar Yahbalaha, cărora le-a prezentat călătoria sa și rezultatele ei. Acest document unic ilustrează un rar exemplu de legături diplomatice și ecclesiastice dintre Orientul îndepărtat și Occident în perioada mongolă, și oferind totodată și o valoroasă cronică istorică a peisajului politic și religios al vremii. Această primă parte a scrierii s-a bucurat de cea mai mare atenție din partea specialiștilor în ultimul secol, dar cartea nu se încheie aici:

După ce a prezentat raportul de călătorie întocmit de Rabban Sauma cu privire la ambasada sa, care se încheie în acest punct, precum și amintirile celor doi călugări despre călătoria lor din China în Mesopotamia, autorul anonim a introdus în text și o narațiune despre întâmplările nefericite de care au avut parte creștinii din vremea lor, după moartea Regelui Arghun. Următorii conducători mongoli (Geikhatu, Baidu, Ghazan și Oljaitu) nu s-au arătat la fel de prietenoși față de creștini – ultimul fiind chiar un apostat – și, la instigarea fanaticilor musulmani, au închis ochii la dărâmarea bisericilor și a reședințelor episcopale, la jafurile la care creștinii erau supuși constant și la crimele săvârșite, uneori regulat, împotriva lor. Această situație ingrată a culminat cu masacrarea și expulzarea creștinilor din vechea cetate Arbela, actualul Erbil, aflat în nordul Irakului, în regiunea separatistă Kur-

distan. Narațiunea detaliază mai multe episoade de tristă amintire pentru creștini care s-au succedat într-o perioadă marcată nu doar de conflictele cu conducătorii musulmani, ci și de lupte interne în cadrul Bisericii. Totuși, relatarea detaliată a asediului și masacrului din Erbil evidențiază eforturile catolicosului de a proteja comunitățile creștine de persecuții și violență prin influența sa la curtea mongolă. Creditul de care se bucura în fața autorităților de acum musulmane a atras o serie de avantaje pentru Biserică, inclusiv permisiunea excepțională de a construi biserici și mănăstiri. Ilustra sa ctitorie de la Maragha (actualul Azerbaijan), Mănăstirea Sfântului Ioan Botezătorul, este descrisă în detaliu de-a lungul mai multor pagini ca o construcție bogată, realizată din cele mai scumpe materiale și înzestrată cu odoare bisericești de mare preț, inclusiv moaște de-ale sfinților apostoli și ale altor sfinți: Addai și Mari, Simeon bar Saba, Ioan din Dailam, Henanișo, Ișosabran (viețile pe scurt ale ultimilor trei pot fi citite în Ișodenah de Basra, *Cartea curăției. Viețile ctitorilor de mănăstiri din regatele arabilor și perșilor (sec. IV-IX)* (*Philocalica Syriaca* 8), studiu introductiv de Giovanni Gomiero, trad. de Pr. Ovidiu Ioan și ierod. Filothei Vîlcu, Ed. Sf. Nectarie/Ed. Universității „Aurel Vlaicu”, Arad, 2025.) și alții (pp. 172-175).

Fiind o sursă primară indispensabilă pentru înțelegerea istoriei Imperiului Mongol, a Bisericii Siro-Orientale și a interacțiunilor dintre Orient și Occident în secolul al XIII-lea, *Istoria lui Mar Yahbalaha și Rabban Sauma* luminează aspecte mai puțin cunoscute ale peisajului religios, cultural și politic din Asia și din Europa într-o perioadă de schimbări semnificative, de provocări și de oportunități cu care s-au confruntat creștinii din Imperiul Mongol. Atitudinea necreștinilor față de ei glisa, după cum reiese din text, de la susținere morală și materială până la opresiune fizică și exterminare, și de aceea *Istoria lui Mar Yahbalaha și Rabban Sauma* dă mărturie de rezistența și adaptabilitatea Bisericii Siro-Orientale – din care a făcut parte și Sfântul Isaac Sirul – în fața potrivnicilor pe care le-a avut de îndurat de-a lungul întregii sale istorii zbuciumate.

Ierod. Drd. Filothei VÎLCU

Simona Luminița Dumitra, *Gânduri și emoții despre Sfinții Doctori fără de arginți*, „Vasile Goldiș” University Press, Arad, 2024, ISBN: 978-973-664-984-4, 199 pp.

Anul Comemorativ al tuturor Sfinților Tămăduitori fără de arginți (2024) a constituit un binecuvântat prilej de actualizare și rememorare a unei cete de sfinți aparte din viața și istoria Bisericii, prezenți de la începuturile ei și până astăzi, Sfinții Doctori fără de arginți, tămăduitori, vindecători și făcători de minuni. După cuvântul Sfintei Scripturi, ei au luat darul vindecării de la Dumnezeu și l-au dat semenilor lor, cu multă dragostea și jertfă, „În dar ați luat, în dar să dați” (*Matei* 10, 8).

Acest prilej binecuvântat nu a trecut neobservat de medicii creștini, mulți dintre ei avându-i ca ocrotitori pe Sfinții Doctori fără de arginți, dar și modele de dăruire și bună practică în nobila lor misiune de a proteja și salva viața și de ușura suferința. Un astfel de medic este și distinsa Doamnă Dr. Simona-Luminița Dumitra, Medic Șef Secția Pediatrie II, în cadrul Spitalului Clinic Județean de Urgență Arad, specialitatea Pediatrie și neonatologie și cadru universitar la Facultatea de Medicină a Universității de Vest „Vasile Goldiș” Arad.

Domnia sa, pe parcursul anului dedicat Sfinților Tămăduitori fără de arginți, a scris o admirabilă carte, inspirată din viețile acestor sfinți, carte unică în arealul medical și bisericesc, din perspectiva dublei abordări: un medic scrie despre sfinții Bisericii. Ne-am obișnuit ca teologii sau, mai mult, aghiografii să scrie despre vieților sfinților, dar de această dată un medic scrie despre sfinți și nu orice sfinți, ci despre Sfinții Doctori fără de arginți. Este o abordare unică deoarece viețile acestor sfinți sunt trecute prin filtrul unui intelectual cu o formație diferită de cea a teologilor, un intelectual însă, practicant și trăitor al realităților credinței ortodoxe, un medic care se confruntă permanent cu realitatea bolii, a suferinței și a morții.

Din această îngemănare și într-un an special dedicat acestor sfinți speciali s-a plăsmuit această carte, care cuprinde nu mai puțin de treizeci de vieți de sfinți, unii abordați ca perechi, potrivit Sinaxarului Bisericii Ortodoxe. Surprinzător este faptul că întâlnim niște vieți de sfinți esențializate și nu supraîncărcate, după cum vedem în sinaxare. Deși autoarea se inspiră exclusiv din Viețile Sfinților și din Sinaxar, totuși reușește admirabil să extragă reperele esențiale ale vieții Sfinților Tămăduitori și astfel să le facă accesibile

cititorului de astăzi. Într-o astfel de abordare, cartea poate fi citită și de un teolog și de un credincios de rând, și de un intelectual și de un student, și de un medic și de un inginer, de toți cei interesați de viețile acestor sfinți, modele de dăruire. În plus, cartea poate fi citită și de un credincios ortodox, dar și de un credincios de altă confesiune, ba mai mult, și de un semen de-al nostru din afara sferei creștine, pentru că, în definitiv, Sfinții Doctori fără de arginți sunt modele de umanitate și umanizare. Acest lucru îl face cartea de față și prin concluziile pe care autoarea le inserează la sfârșitul fiecărei vieți de sfinți, o concluzie personală, dar nu ruptă de cugetul Bisericii, o concluzie personalizată, dar nu detașată de tradiția și gândirea creștină.

Istoric vorbind, volumul prezintă Sfinții Tămăduitori de la începutul Bisericii și până în zilele noastre, acest lucru demonstrând că în Biserică au fost prezenți tot timpul acești sfinți și prin ei harisma tămăduirii, ca dar al Sfântului Duh și că, chiar în contemporaneitate avem Sfinți Tămăduitori, certitudine a prezenței și lucrării lui Dumnezeu în lume. Abordarea autoarei într-o astfel de manieră este salutară!

Pe lângă faptul că autoarea adună într-un singur volum pe toți Sfinții Doctori fără de arginți, consemnăm și plăcuta surpriza de a insera și viețile unor sfinte femei tămăduitoare din istoria Bisericii. Astfel că abordarea nu este unilaterală, ci una de tip integrativ.

Fiecare biografie de sfânt este precedată, sub formă de motto, de un cuvânt din Sfânta Scriptură sau din slujba sfinților ceea ce arată integrarea scripturistică și liturgică a demersului aghiografic.

Cartea apare cu binecuvântarea IPS Timotei, Arhiepiscopul Aradului, care a oferit întregul concurs la alcătuirea și apariția prezentului volum, mai ales, prin diverse întâlniri și convorbiri cu autoarea.

Cartea se deschide cu o Prefață extinsă, un adevărat studiu introductiv, semnat de PS Sofronie, Episcopul Oradiei. Studiul surprinde caracteristicile duhovnicești ale acestei cete de sfinți, reverberanța lucrării lor în lumea modernă, modelul de slujire pe care acești sfinți îl întruchipează și îl oferă atât medicilor, cât și slujitorilor Sf. Altar. Cuvintele sunt de-o eleganță intelectuală deosebită și profund întăritoare în ceea ce privește viața duhovnicească a celor care formăm Biserica lui Hristos. Cuvintele sunt izvorâte din experiența păstorului, dar și a celui care a profesat pentru scurt timp nobila în-deletnicire de doctor, un apropiat al autoarei, care vine să certifice valoarea lucrării de față, dar și a întregii osteneli depusă de D-na Doctor în spital și la catedră.

Urmează un cuvânt la PS Emilian Crișanul, Episcop-vicar al Arhiepiscopiei Aradului, în care se subliniază legătura acestei cărți cu Anul Comemorativ al Sfinților Doctori fără de arginți în Patriarhia Română, precum și oportunitatea apariției acestei publicații, Preasfinția Sa fiind un susținător constant al Secției Pediatrie II, prin prezența Preasfinției Sale în saloane cu diferite ocazii, prin ajutoare concrete în ceea ce privește dotarea secției, sensibil întotdeauna la suferința celor mici. La îndemnul Preasfinției Sale această secție a luat ca și ocrotitor pe Sf. Stelian a cărui lucrarea și prezență se simte la modul cel mai direct. Cred că este unul din motivele care au determinat-o pe autoare să se aplece asupra unei astfel de cărți.

După aceste două cuvinte arhieresti, urmează Cuvântul înainte al cărții semnat de Prof. Univ. Dr. Habil. Coralia Adina Cotoraci, Rectorul Universității de Vest „Vasile Goldiș” din Arad, o recenzie obiectivă și punctuală a întregului conținut, dar și legată de realitățile zilnice în care ne desfășurăm activitatea, cuvinte venite din partea unui universitar, medic de profesie și care nu face decât să amplifice valoarea intelectuală a acestei cărți.

Un scurt cuvânt de introducere semnat de autoare ne descoperă motivațiile și imboldurile care au stat la baza alcătuirii volumului, precum și o prezentare în sinteză a cărții, atât de antrenantă încât îl determină pe cititor la o lectură imediată și susținută.

În continuare, se prezintă viețile Sfinților Doctori fără de arginți, prezentare încheiată cu un studiu semnat de autoare și cu bibliografia cercetată. Studiul intitulat „Trăsături comune ale Sfinților Doctori fără de arginți din Biserica primară. Când paralele converg sau absolenții de veșnicie”, rezumă întreaga viziune a autoarei asupra acestei vaste și profunde teme a Sfinților Doctori fără de arginți, concluzii pertinente și constrictive la care autoare ajunge prin parcurgea unui bogat material bibliografic legat de această temă, material filtrat prin experiența medicului practicant și a dascălului dăruit studenților săi. Aceste concluzii-sinteză, în număr de 27, cuprind trăsăturile comune ale Sfinților Doctori fără de arginți, oferind cititorului o privire de ansamblu asupra vieții, activității, darurilor, lucrării, sacrificiului și pomenirii acestor sfinți unici și fascinanți din istoria creștinismului.

Ambivalența acestei cărți de a putea fi folosită și ca un manual de către studenții la medicină, dar și de către medici, și ca lectură duhovnicească pentru cei aflați în suferință, și pentru cei interesați de problema suferinței, îi dă o valoare deosebită, unică între ultimele apariții editoriale atât în lumea medicală, cât și în cea teologică.

Cartea este un ghid util pentru omul aflat în suferință dar și pentru omul care asistă la suferință, o rază de speranță pentru cei încercați de boală, o oază răcoroasă într-o lumea încercată de deznădejde și dezechilibru, o mărturisire a credinței pentru lumea de azi din partea unui medic, un dar și o ofrandă pentru Sfinții Doctori fără de arginți a căror invocare să o avem mereu în minte prin cuvintele troparului închinat lor: „Sfinților cei fără de arginți și făcătorilor de minuni, cercetați neputințele noastre; în dar ați luat, în dar dați-ne nouă!

Protos. Lect. Univ. Dr. Nicolae M. TANG

CONFERENCE

O aventură a prieteniei. Descoperirea tradiției românești isihaste¹

Pr. Dr. Elia CITTERIO

Comunitatea Fraților Contemplativi ai lui Iisus, Dieceza de Alexandria, Italia

Totul a început în Athos. Pregătisem acea călătorie cu scopul de a găsi documente și mărturii despre figura Sfântului Nicodim Aghioritul, a cărui operă o studiam de cel puțin cinci ani. Mi-ar fi plăcut să mă întâlnesc cu părintele Theoclit Dionisiatul, autorul unei celebre biografii a lui Nicodim Aghioritul, pe care nici măcar nu am reușit să îl văd. În compensație, am avut harul unei alte întâlniri, cea cu părintele Petroniu Tănase, egumenul schitului românesc de la Prodromou. Încă nu știam aproape nimic despre România și despre bogata tradiție isihastă a monahismului românesc. Auzisem deja cât de bogată fusese contribuția ținuturilor românești atunci când am prezentat prima mea cercetare de licență în teologie la Universitatea Pontificală Sfântul Toma de Aquino, „Angelicum”, din Roma, despre activitatea literară a marelui stareț Paisie Veličkovskij (1722-1794). Ne spusese că ar fi rodnic pentru viața noii noastre fraternități monahale, fondată în 1970, să aprofundăm contextul în care a apărut mișcarea de reînnoire a tradiției isihaste în Bisericile Orientale. Ne dădusem seama că, pe lângă mediul grecesc și slav, și cel românesc avusese importanța sa. Ne propusesem să studiem în profunzime cele trei medii împreună, dar nu bănuiam că această reînnoire era încă vie și tenace în Bisericile ortodoxe, mai ales în România, ținând cont de puterea comunistă care interzicea orice contact între biserici, instituții, centre de studii și realități ecleziale. În 1981, eram cu totul concentrat pe încheierea cercetărilor mele despre Sfântul Nicodim Aghioritul pentru doctoratul meu în teologie, în spe-

¹ Conferința a fost susținută în data de 20 mai 2024, în sala Filarmonicii din Arad. Textul conferinței converge cu Anul comemorativ al duhovnicilor și mărturisitorilor ortodocși români din secolul al XX-lea, din Patriarhia Română, de aceea am ales să fie publicat în anul 2025.

cial în ceea ce privește învățătura sa spirituală și filocalică, care pentru mine, călugăr catolic italian, era cu atât mai interesantă cu cât Nicodim adaptase texte spirituale din Italia secolului al XVII-lea.

Întâlnirea cu părintele Petroniu fusese aranjată pentru mine și pentru prietenul meu, care vorbea perfect greaca modernă și care mi-a servit ca traducător la nevoie, de către o cunoștință athonită neașteptată. La mănăstirea Stavronikita, întâlnisem, cu o simpatie reciprocă imediată, slavă Domnului, un tânăr erudit belgian, care devenise ortodox în timp ce trăia la Damasc și care se întorsese la Athos cu o jumătate de intenție de a se călugări, Marcel Pirard, cel care avea să editeze mai târziu ediția critică a versiunii grecești a operei lui Isaac Sirianul. El a fost cel care, cunoscându-mi dorința, m-a prezentat cu scurte note de prezentare marilor călugări athoniți, de la părintele Vasile Gondikakis la părintele Petroniu, la părintele Maximos din Kerassia. Întâlnirea cu părintele Petroniu a fost memorabilă. Înainte de a putea sta de vorbă, l-am auzit rugându-se dis-de-diminează, în penumbra bisericii Prodromou, unde am mers devreme. Nu era încă nimeni în biserică și, când a intrat, nu m-a putut vedea, în timp ce eu l-am văzut pe el. După metaniile rânduite în fața icoanei Mântuitorului, în fața Ușilor Împărătești, a început să se roage, cântând încet „Doamne miluiește, Doamne miluiește... miluiește-ne pe noi”, timp de mai bine de jumătate de oră. Am fost captivat de dulceața emoționantă a cântării sale liturgice, atât de mult încât, după aceea, am acordat întotdeauna o atenție deosebită cântării liturgice românești. Dar, lucru și mai revelator, aceeași dulceață, emanată din persoana sa, m-a însoțit în lunga conversație pe care am avut-o apoi cu el, târziu în dimineața zilei, despre isihasm și vivacitatea acestei tradiții în România de pe vremea lui Paisij Veličkovskij. Mi-a ghicit dorința inimii mele și, fără ca eu să i-o cer direct, s-a oferit să-mi servească ca intermediar pentru a călători în România. Eram dornic să întâlnesc oameni care să fie moștenitorii firești ai acestui context. Așa că m-a pus în legătură cu părintele Ioanichie Bălan și, câțiva ani mai târziu, în 1984, am început aventura mea în căutarea tradiției isihaste românești. Îndrumarea părintelui Ioanichie, un excelent cunoscător al monahismului românesc, care străbătuse toată țara pentru a lua interviuri de la călugări și călugărițe, de teamă că totul ar putea dispărea din cauza politicii antireligioase greșite a lui Ceaușescu, mi-a deschis toate ușile. În cele din urmă, toată lumea mă cunoștea și pe mine. M-au primit ca pe călugărul italian care nu bea țuică; lui, ca și copiilor și femeilor, trebuia să i se pregătească doar o afinată. Datorită părintelui am

avut parte de întâlniri nesperate, evident în afara traseelor oficiale „turistice”, care mi-au permis să cunosc o parte vie a vieții duhovnicești ortodoxe românești absolut autentice. Mare lucru a fost să realizez că particularitatea noului stil de viață monahală în care ne angajasem ca „Frați Contemplativi ai lui Iisus”, în Italia, putea fi confirmată tocmai prin întâlnirea decisivă cu tradiția monahală și filocalică a Ortodoxiei românești.

Primele călătorii și Filocalia

Prima amintire de neșters a unui sihastru român, a cărei fotografie o păstrez și acum agățată în chilie în amintirea experienței de care m-am bucurat, este întâlnirea cu părintele Nicodim Grosu (†2000). Ajunsesem la Tarcău, o pustnicie izolată în munții din regiunea din jurul Piatra Neamțului, unde părintele Nicodim, care avea pe atunci 80 de ani, trăia de mulți ani. I-am pus o întrebare foarte specifică. Îndrăgostit de rugăciunea inimii, îl întrebam: „Părinte, cum pot învăța rugăciunea inimii?”. El mi-a răspuns: „Câți ani ai?”. I-am răspuns: „Treizeci și cinci de ani”. După un moment de tăcere, a continuat: „Părinte, răbdare, răbdare, răbdare...”. Imediat m-am gândit că era un răspuns tipic diplomatic pentru a nu-mi spune nimic. Faptul surprinzător, însă, care m-a impresionat cel mai mult, este că, ani mai târziu, acel simplu cuvânt „răbdare, rostit pe acel ton, nu mi-a mai părăsit niciodată urechile și inima. Și m-a făcut să înțeleg mult mai multe lucruri acel cuvânt decât atâtea lecturi și explicații pe care am căutat apoi cu insistență să le am în multe feluri, cercetând cum trebuie să ne rugăm, care este tehnica potrivită, cea mai potrivită pentru mine etc.

Textele isihaste vorbesc adesea despre „rugăciunea pură”. Când l-am întrebat cum ar trebui să ne rugăm pur, pustnicul mi-a răspuns: „Părinte, noi nu mai suntem în stare să ne rugăm pur. Aceasta era o caracteristică a Părinților noștri, care erau mult mai sfinți decât suntem noi. Noi nu mai putem fi la acel nivel. Rugăciunea pură pentru noi astăzi este rugăciunea care naște în inimile noastre dragostea pentru frații noștri”. Acest lucru a fost rostit de un pustnic care a trăit în singurătate mai mult de treizeci de ani și care a întâlnit foarte rar alte persoane. El a explicat: „Vedeți, părinte. Ne aflăm într-o pădure, foarte puțini oameni trec pe aici, și totuși climatul pe care îl respir numai este climatul pur de altădată. Respir climatul lumii de astăzi, chinuit de angoasă, de patimi, de durere (eram în plin regim comunist!). Prima sarcină, esențială, nu este atunci să ne străduim să avem o rugăciune pură, de

neatins, ci să ne străduim să avem o inimă plină de iubire pentru frații noștri. Și atunci descopăr că nu pot realiza acest lucru fără rugăciune”.

Această primă călătorie s-a încheiat cu o livrare specială. Îl întâlnisem pe cărturarul Dan Zamfirescu la mănăstirea din Bistrița, condusă pe atunci de părintele stareț Ciprian Zaharia, care făcuse tot posibilul pentru a face cunoscută mișcarea paisiană și care, în 1990, la București, avea să reediteze editio princeps a *Dobrotoljubie* din 1793 plus partea a patra, o reproducere anastatică, un in-folio de 1187 de pagini. Părintele Ioanichie pregătise întâlnirea pentru că avea de gând să ne încredințeze microfilmul în slavonă al *Autobiografiei* lui Paisij Veličkovskij, microfilm care, din fericire, a trecut fără probleme prin vamă. Am înțeles mai târziu motivul acestei „predări”.

Era o invitație de a face cunoscută tradiția isihastă românească și de a valorifica contribuția Țărilor Române la înnoirea monahală a școlii paisiene. Cum relațiile oficiale cu centrele culturale și bisericile din străinătate erau imposibile în acea perioadă, se gândise că noi, simpli călugări italieni, fără nicio oficialitate, puteam contribui la acest scop. Îmi amintesc că, ajuns acasă, am reușit să scriu un lung articol de impresii de călătorie pentru ziarul bisericesc *L'Italia* (acum *Avvenire*), ceea ce a făcut posibil, datorită tonului frumos în care prezentam situația unora dintre mănăstirile vizitate, să obțin pentru mănăstirile Bistrița și Neamț posibilitatea de a șapirografa și distribui unele cărți de rugăciune. De altfel, la vremea respectivă am fost acuzat și de faptul că nu vedeam realitatea teribilă a țării sub regimul comunist, dar ideea era că vitalitatea tradiției spirituale a supraviețuit acelei teribile opresiuni. Ani mai târziu, întâlnindu-mă la Iași cu Mitropolitul de atunci, Înaltpreasfințitul Daniel Ciobotea, acum Patriarhul Daniel al Bisericii Ortodoxe Române, m-a frapat comentariul său cu privire la publicarea făcută de noi a *Autobiografiei*: „Vă mulțumesc pentru că ne faceți să descoperim ceea ce constituie gloria istoriei noastre”.

Într-o altă excursie memorabilă cu confratele meu, din nou însoțit de neobositul Părinte Ioanichie, am putut vizita locurile vizitate de Paisij Veličkovskij în emigrarea sa, mai întâi din Ucraina în Principatele Române și, mai târziu, în Moldova locurile unde s-a stabilit venind de la Athos. Nu la Athos, unde a locuit timp de șaptesprezece ani, din 1746 până în 1763, Paisij Veličkovskij a respirat tradiția isihastă. Athosul constituie doar reperul și depozitarul ideal al scrierilor patristice pe care le va cerceta cu un zel neobosit.

Modelul de viață, exemplul viu al tradiției isihaste, Paisie o descoperă și o va face să înflorească din nou pe scară largă în Principatele Române, în

mănăstirile sale de la Dragomirna, Secu și Neamț, în Moldova, dând viață la toată acea puternică mișcare spirituală pe care istoricii o vor numi *paisianism*. La momentul vizitei noastre, atât schitul Poiana Mărului, cât și mănăstirea Dragomirna se aflau într-o stare de cvasi-abandon. M-am bucurat, în ultima călătorie pe care am avut norocul să o fac în România, în 2023, să găsesc mănăstirea Dragomirna renovată și locuită cu bucurie de o comunitate extraordinară de maici, condusă de stavrofora stareța Maria Magdalena Gherghina. Prețuiesc mult dedicația ei la volumul *Frescele Mănăstirii Dragomirna*, pe care mi la făcut cadou: „Iertați! Iubiți! Zâmbiți! Căutați soluții!”.

Referindu-mă tot la Filocalie, îmi amintesc că am avut ocazia să vizitez mănăstirea Frăsinei, cred că singura mănăstire din România unde femeile nu au voie să intre. O amintesc aici pentru că am descoperit ulterior că a jucat un rol important în ediția în limba română a Filocaliei Părintelui Dumitru Stăniloae. Acolo s-a retras Episcopul Gherasim Safirin (1850-1922), căruia călugării români de la Prodromu, care adunaseră vechile versiuni românești ale Filocaliei, i-au trimis lucrarea lor de transcriere a textelor, dactilografiate și reunite într-un singur tom voluminos de peste 1600 de pagini, în 1922. Părintele Dumitru, pentru alcătuirea primului volum al Filocaliei sale, avusese în mâinile sale un exemplar dactilografiat al acelui tom și credea, în mod eronat, că autorul era Episcopul Gherasim. Ediția acelui tom este așa-numita „Filocalia de la Prodromul”, în două volume, apărută la București și New York, în 2001, la Editura Universalia, cu o notă introductivă și postfață de Doina Uricariu și un studiu introductiv al academicianului Virgil Cândea. Această ediție leagă opera ucenicilor paisieni ai școlii Neamțului de traducerea Părintelui Dumitru Stăniloae.

Rămânând la tema Filocaliei, amintesc participarea mea la Colocviul Internațional UNESCO pentru împlinirea a 500 de ani de la sfîntirea mănăstirii Neamț, desfășurat la Iași în 13-14 octombrie 1997, cu un referat despre figura lui Paisie Veličkovskij. Cu ani înainte, la Roma, participasem la Simpozionul internațional asupra Filocaliei, desfășurat în noiembrie 1989 la Colegiul Pontifical Grecesc, unde am argumentat (susținut) pentru prima dată importanța mediului românesc pentru înțelegerea și difuzarea operei literare și, în consecință, a stilului de viață filocalic, care a înflorit sub Paisie Veličkovskij. S-a ivit atunci un alt prilej de a reveni la figura acestui mare stareț, canonizat de Sinodul Bisericii Ortodoxe Române în 1992. Îl cunoscusem pe academicianul Virgil Cândea, cu care s-a născut o frumoasă și sinceră prietenie. El m-a sprijinit mereu în cercetările mele și a dorit ca studiul meu

„Doctrina duhovnicească a Starețului Paisie. Radiografia unei comunități”, să apară în volumul care cuprindea diferitele cuvântări cu ocazia bicentenarului morții Starețului Paisie (1794-1994), sărbătorit în noiembrie 1994, la Neamț. Profesorul Virgil Cândea mi-a repetat de mai multe ori, amabil, ca și cum ar fi vrut să-mi dea curaj să-mi continui cercetările privind istoria isihasmului românesc: „Eu am produs sute de articole și cărți, dar probabil că nu va rămâne nici unul; dumneavoastră ați prezentat doar trei lucruri, dar ele vor rămâne”. Am aflat mai târziu că și el nu s-a limitat doar la a studia aceste subiecte, ci și-a urmat propriul drum spiritual și a iubit practica isihastă. Îi sunt foarte recunoscător.

Sihăstria și Părintele Cleopa

După ce părintele Ioanichie s-a mutat la Sihăstria în 1990, călătoriile mele au avut întotdeauna un singur obiectiv: Mănăstirea Sihăstria. Acolo trăia cea mai prestigioasă figură a monahismului românesc, părintele Ilie Cleopa, o figură legendară. Câte întâlniri, câte discuții cu el și câtă amabilitate am avut din partea lui! Părintele Ioanichie (1930-2007) îl numea părintele său duhovnicesc, iar părintele Cleopa (1912-1998) îl numea pe părintele Paisie Olaru (1897-1990), care a trăit la Sihla, un metoc al Sihăstriei, din 1973 până în 1985 și apoi până la sfârșitul vieții la Sihăstria, ca fiind duhovnicul și învățător său. Un trio formidabil.

De acolo plecam pentru a vizita celelalte mănăstiri: Neamț, Secu, Voroneț, Moldovița, Sucevița, Văratec, Agapia, Agapia Veche, până ajungeam la mănăstirea Putna, la granița cu Ucraina. Am întâlnit mulți stareți și starețe, pe unii îi voi descrie, pe alții îi voi păstra în memorie. O experiență deosebită care m-a însoțit: m-am amestecat cu pelerinii care vin la mănăstiri, probabil cu propria lor intenție, după cum am reflectat mai târziu. Mă explic cu o istorioară, care mi s-a întâmplat într-una dintre călătoriile mele. Tocmai mă întorsesem dintr-un lung periplu prin mănăstirile din Moldova și mă întorceam la Iași. Epuizat, intrasem în catedrala mitropolitană, care nu avea bănci, și mă îndreptasem încet spre iconostas pentru a venera icoanele, tocmai pentru a nu da impresia vizitatorului străin, curios și superficial. Aproape ajunsesem la iconostas când aud o fetiță care mă cheamă și mă întreabă: „Părinte, din ce mănăstire sunteți?”. Mă întorc și o văd, ingenuncheată la distanță, pe mama care-și trimisese fiica înainte. Mă apropiu de ea și îi explic că sunt un călugăr italian care vizitează mănăstirile ortodoxe românești. Iar ea îmi spune: „V-am văzut intrând cu atâta evlavie încât mi-am spus: trebuie să

mergem să-l vizităm pe acel călugăr, în mănăstirea lui, pentru a primi binecuvântare”. Și eu căutam o binecuvântare.

M-am amestecat de mai multe ori cu pelerinii care ajungeau la Sihăstria, în Moldova, pentru a avea binecuvântarea părintelui Cleopa. Pentru că îl cunoșteam deja, m-a invitat să particip la întâlnirea cu pelerinii, întâlnire care a durat aproape toată noaptea, cu întrebări și răspunsuri, iar oamenii erau vizibil impresionați de harul și puterea duhovnicească a acestui om. Discursul său era simplu, direct, povestind adesea episoade din viețile sfinților, pe care le trăgea din tradiție, fără a se preocupa de exactitatea istorică, dar radia o putere spirituală deosebită. „Puterea” sa spirituală era admirată, apreciată; era ca o pătură de protecție care se întinde și astăzi. Întrebarea, însă, uneori neliniștitoare, împărtășită în rândul călugărilor români, era: „vor putea oare generațiile noi să regăsească aceeași putere, sau cel puțin aceeași vibrație spirituală? Nu cumva monahismul risca să se adăpostească în spatele farmecului unui om care întruchipa aceeași tradiție, dar fără a putea cu adevărat să-și însușească forța sa spirituală?”. Acesta este riscul care am văzut că se ascunde în spatele grabei de a construi mănăstiri, dar de multe ori fără a avea parte de reinnoirea spirituală necesară, care ar fi de dorit. Nu trebuie uitat că în transmiterea tainelor vieții duhovnicești, România a pierdut generația de mijloc, decimată de regim și de politica nefastă antireligioasă a puterii comuniste. Bătrânii supraviețuiseră, tinerii se ridicaseră. Dar când personalitățile de frunte, acum în vârstă, vor dispărea, cum va putea fi asigurată continuitatea tradiției? Și acest lucru am discutat cu părintele Cleopa și părintele Ioanichie.

Aceleași gânduri le avusesem în discuția cu o femeie de mare experiență duhovnicească, stareța Eufrasia Poiană de la mănăstirea Dealu, de lângă Târgoviște, fosta capitală a Ungro-Valahiei. În 1960, acolo a fost înființată o comunitate monahală feminină, cu sarcina de a îngriji personalul bisericesc bolnav și lipsit de familie, care era găzduit în casa de îngrijire și de odihnă construită într-o parte a clădirilor mănăstirii.

Când am întâlnit-o, ea trăia în mănăstire împreună cu un grup de maici, spre sfârșitul epocii Ceaușescu. Am vorbit despre ascultarea monahală și ea a spus: „Mai știu oare tinerele de astăzi care este taina ascultării?”. Și reflectând la anumite situații din viața mănăstirilor în care se intra poate mai mult pentru a scăpa de încercările vieții și se trecea dintr-un loc în altul dacă nu se întâlnea favoarea superiorului, a adăugat: „Dar dacă nu se dorește să se intre în taina ascultării este posibil să se recupereze vigoarea spirituală? Și

dacă lipsesc bărbații și femeile care au făcut din acest mister scopul vieții lor, cum mai poate fi predat?”. Aceasta mi se pare provocarea perenă a monahismului, în Orient ca și în Occident, dacă vrea să rămână fidel naturii sale. Nu cred că este bună soluția de a se redefini în termeni de „slujire” socială sau culturală sau chiar religioasă, ci de a sublinia din nou încărcătura escatologică și tainică a experienței monahale în Biserică și în societate.

Ceea ce am observat la pelerinii din mănăstirile românești, veniți în căutarea unui loc de pace și har, a fost că ei căutau binecuvântarea starețului. În țările ortodoxe, mai ales în Rusia și România, faima diferitelor locuri cu venerarea icoanelor miraculoase sau a acelor centre istorice care coroborau formarea unei identități culturale și religioase se alăturaseră prezenței unor mari figuri spirituale, adevărați poli de atracție spirituală pentru tot poporul. Am simțit legătura dintre pelerinaje și lumea Filocaliei, pentru că centrele monahale care au înflorit în Țara Românească și în Rusia în secolele XIX și XX mi se pare că sunt legate de opera și faima aceluia Paisie Velickovskij, care a lăsat o amprentă filocalică vieții cenobitice, cu reînnoirea practicii isihazmului, a mărturisirii gândurilor și a rugăciunii lui Iisus, alături de o ferventă viață fraternă și liturgică și de un asiduu studiu al Părinților. Mănăstirile au devenit renumite pentru stareții care le călăuzeau, le animau și atrăgeau pelerini, atât țărani cât și intelectuali, devenind forța spirituală de referință pentru un popor. Acest lucru este la fel de adevărat în Rusia ca și în România. Eu pot depune mărturie pentru România. Mulțimile de pelerini care frecventează aceste centre caută o forță, un sens, o consolare, o primire, pe care viața de zi cu zi sau dramele istoriei, cu mizeriile și asupririle ei, par să le refuze. Îmi amintesc că odată, trecând cu autobuzul de rută pe lângă Mănăstirea Neamț, plin de oameni, zărind ușa mare deschisă a mănăstirii toată lumea și-a făcut semnul crucii, a fost unul și același lucru pentru toți! Dacă ținem cont de faptul că în mănăstirile ortodoxe, primirea pelerinilor de pretutindeni și din toate mediile sociale era asigurată gratuit timp de trei zile, pelerinii înșiși fiind angajați într-o formă sau alta de ascultare, putem înțelege cum o anumită osmoză între călugări și laici, între respirația spirituală și drama cotidiană, între mizeria pământului și percepția cerului, a marcat și marchează aspirația interioară a comunităților ortodoxe.

Am simțit un fel de solidaritate frățească între cei care merg în pelerinaj la mănăstiri și comunitatea de călugări care îi primește, deoarece mulți călugări se găsesc în situația de a-i îngriji, însoți, mângâia pe cei care își caută liniștea și odihna acolo. Oamenii se simt susținuți de călugării lor, găsesc în

ei binecuvântarea de a trăi drama istoriei. Acest lucru este evident mai ales acolo unde au trăit mari figuri de stareți, întruchipând sfințenia unei umanități împăcate și o tradiție seculară, în jurul căreia se reaprinde focul credinței și al speranței.

Mă întorc la întâlnirile mele de la Sihla și Sihăstria. La Sihla m-a așteptat o binecuvântare cu totul specială, cea pe care am primit-o de la părintele Paisie Olaru, o altă mare figură duhovnicească a monahismului românesc din secolul trecut. Pelerinii veneau pentru bucuria și pacea pe care acest părinte le inspira și insufla. Un om foarte dulce, un adevărat „duhovnic” în sensul cel mai tradițional și tehnic al termenului: un părinte duhovnicesc și părinte duhovnicesc prin vocație. Din 1922 s-a refugiat solitar la Cozancea, în raionul Botoșani, primind treptat mulți fii duhovnicești, printre care și pe cel care avea să devină cel mai ilustru fiu duhovnicesc al său, părintele Ilie Cleopa. Cred că el este exemplul mai mult unic decât rar al vocației de „duhovnic (cel ce spovedește)” pe care Biserica a fost nevoită să o recunoască prin hirotonirea lui ca preot în 1947, pentru ca nu cumva credincioșii, după ce au ieșit din camera lui acum consolați și binecuvântați, să creadă că nu mai au nevoie să primească sacramentul iertării (dezlegarea preotului). Când părintele Cleopa, din ordinul Patriarhului Justinian Marina, a primit sarcina de a renova mănăstirea din Slatina, părintele Paisie l-a urmat ca duhovnic al comunității. Când părintele Cleopa s-a întors la Sihăstria, părintele Paisie l-a urmat și el și a rămas acolo până la sfârșitul vieții sale, cu un interval între 1973 și 1985 în pustnicia de la Sihla, la câțiva kilometri de Sihăstria. Era normal să-l găsești zi și noapte în chilia sa îmbrăcat în epitrahil, fără caftan pentru a fi mai liber în mișcări din cauza unei afecțiuni oculare, așteptându-i pe penitenți. Am asistat cu uimire la o scenă care era una obișnuită la Sihla. Așteptam să intru împreună cu câteva femei care veniseră din satele vecine pentru a se spovedi. Am observat că una dintre doamne închidea ușa de îndată ce intra un nou penitent, pentru ca puțin mai târziu să o întredeschidă și să stea cu celelalte femei și să tragă cu urechea în timp ce penitentul era încă înăuntru. Nu mi s-a părut o acțiune prea ortodoxă! Observându-mi uimirea, mi-a spus liniștită și bucuroasă: „Când prietena noastră vorbește despre păcatele ei, închidem ușa; dar când vorbește părintele Paisie, de ce să nu-l ascultăm cu toții împreună? În acest fel primim mai multe cuvinte sfinte”.

Binecuvântarea sa, cu mâinile sale ferm pe capul meu, care a durat cel puțin o jumătate de oră bună, mă însoțește și astăzi. Pe un ton și într-o manieră blândă, amintind toate momentele importante din viața profetului Ilie,

așa cum sunt relatate în *Cartea Regilor*, mi-a indicat darurile lui Dumnezeu și modul în care ar trebui să le răspund. Gândurile lui și gândurile din Sfintele Scripturi deveniseră una; cuvântul lui evoca ceva care te atingea pe dinăuntru pentru că nu era doar al lui. Era cu adevărat un cuvânt spiritual.

Mai relatez o istorioară curioasă, pe care părintele Ioanichie mi-a povestit-o la scurt timp după faptă. După căderea lui Ceaușescu și demisia Patriarhului Teoctist, respinsă apoi de Sfântul Sinod, Biserica Română se gândise la părintele Cleopa ca la omul capabil, fiind mai presus de compromisuri și de o experiență duhovnicească dovedită, să conducă Biserica rănită și risipită. Când delegația patriarhală a sosit la Sihăstria, părintele Cleopa l-a întrebat pe părintele său duhovnicesc, părintele Paisie, care, în înțelepciunea sa, i-a spus simplu: „aici tu ești, Părinte Cleopa, acolo Ilie Cleopa”. Și el a refuzat. Și a fost foarte înțelept.

Într-o zi, în timpul uneia dintre conversațiile noastre obișnuite despre viața duhovnicească, părintele Cleopa a adus în discuție o teză teologică despre care credea că este o doctrină comună în Biserica Catolică. Spre uimirea mea, eu, ca catolic, nu eram de acord cu acea definiție, așa că l-am rugat pe părintele Cleopa să-mi explice pe ce se baza acea convingere. El a mers în căsuța sa și s-a întors cu o carte în care a citit teza atribuită doctrinei catolice. Nu-mi mai amintesc subiectul. Îmi amintesc doar că, atunci când iau cartea pentru a citi mai atent, îmi dau seama că este vorba de prezentarea învățăturilor de credință a latinilor expuse de Atanasie din Paros, la sfârșitul secolului al XVIII-lea, text pe care îl cunoșteam din cercetările mele despre Sfântul Nicodim Aghioritul. Întrucât Atanasie de Paros e considerat în istoriografia ortodoxă drept un apărător al doctrinei ortodoxe împotriva tergiversărilor sau falsificărilor latinilor, el a considerat, în mod evident, tocmai pentru că tradiția nu putea fi schimbată, că astfel de teze aparțineau încă învățăturii Bisericii Catolice. Acolo mi-am dat seama că adesea discuțiile teologice rămân în timpul lor pentru că se pleacă de la premise diferite, prea marcate istoric. Mai bine să încerci să înțelegi sensul autentic a ceea ce interlocutorul vrea să spună cu adevărat, fără preconcepții sau judecăți de fond.

În acest sens, relatez un episod singular pe care l-am trăit la mănăstirea de maici Agapia Veche. Am avut ocazia să vizitez una dintre căsuțele în care cinci/șase surori trăiau împreună sub îndrumarea unei maici responsabile (un mod de viață singular și atractiv, care nu există, după câte știu, în țările noastre occidentale). Era perioada confruntării dintre Biserica Ortodoxă și

Biserica Greco-Catolică în legătură cu cererea de restituire a proprietăților luate în timpul perioadei comuniste.

În acel an, mănăstirile ortodoxe au retras toate textele catolice din bibliotecile lor, în semn de protest. Se vorbea despre această ciocnire, așa că nu mi-am imaginat să văd, printre cărțile călugărițelor, un text scris de mine, chiar dacă numele meu nu apărea pe copertă. Pe furiș, în timp ce comentam valoarea cărților pe care mi le prezentau, am întrebat: dar aceasta? Ah, părinte, asta e foarte frumoasă, ne dă posibilitatea să gustăm din frumusețea tradiției. Am tăcut, nu am comentat!!!

De multe ori, contrastele nu sunt atât de profunde pe cât par. De multe ori este vorba de sensibilități diferite, de sensibilități rănite, dar inima nu este afectată, dacă ai răbdare să privești în adâncul tău. Mai ales că cel mai bun lucru al unui călugăr nu este doctrina sa, ci experiența de sfințenie care îi alimentează doctrina, potrivit marii tradiții a Bisericii. În acest sens, pe lângă cuvintele pe care le-am ascultat direct de la părintele Cleopa, în afabilitatea și experiența sa profundă, am putut apoi să aprofundez înțelegerea învățaturii sale, raportându-mă la ceea ce este cea mai eshatologică operă literară a Părintelui Cleopa, predicile sale, a căror țesătură a elaborat-o în anii universității sale, cum le numea el, universitatea rugăciunii, ani în care a fost nevoit să trăiască solitar în munți timp de cinci ani pentru a scăpa de arest.

În schimb, cu starețul de atunci de la Sihăstria, părintele Victorin Oanele, un om întreprinzător și „manager” pentru toate nevoile practice ale comunității, dar în spiritul ascultării de sarcina sa, convorbirile, foarte cordiale, erau marcate de dimensiunea practică a vieții cotidiene într-un centru monahal atât de important. Dându-ne seama că putem, în măsura puținelor noastre posibilități, să oferim un mic sprijin din Italia, am trimis în timp mănăstirii o motocositoare pentru a tăia iarba, o muncă care angaja mai mulți călugări, reducând astfel timpul și efortul acestora, dar și un calculator 486, cu programele originale pe care mi le-a pus la dispoziție pentru această ocazie un prieten de acasă, devenit un important director la Microsoft, care a fost bucuros să colaboreze la această inițiativă. Și în acest fel, relația a devenit prietenie.

Lucru singular în istoria României este apariția unei figuri harismatice care reînnoiește un centru monahal și de obicei nu înseamnă doar o înnoire a vieții duhovnicești a acelei comunități monahale, ci presupune întotdeauna o iradiere mult mai amplă. Așa a fost cu Vasile de la Poiana Mărului, așa a fost la o scară mai largă cu Paisie Veličkovski. Așa a fost și cu părintele Cleopa, din exemplul, din învățătura și din a cărui puterea duhovnicească,

întreaga Ortodoxie românească, credincioși și călugări, și-au tras putere și mângâiere, în cadrul vitalității unei tradiții care se simțea încă vie. Grupul care se formase în jurul lui în anii '50 s-a împrăștiat, dar ucenicii la rândul lor, după întemnițare, au fost martorii credibili ai unei vieți spirituale care întărea poporul și însuflețea biserica lor, pe atunci împiedicată și, în unele privințe, prinsă în mrejele regimului.

Poate că nu este inutil să amintim că, cel puțin în Occident, imaginea pe care mulți dintre noi o avem în minte, atunci când vorbim de pelerini și de Filocalie, este figura pelerinului rus, care străbate spațiile imense ale ținuturilor rusești recitând rugăciunea lui Iisus și purtând în geantă o singură carte voluminoasă, *Dobrotoljubie*, versiunea slavonă a Filocaliei. Esența experienței duhovnicești a tradiției rusești este întruchipată de figura pelerinului, care a pătruns în sensibilitatea ortodoxă rusă într-o asemenea măsură încât este trăită ca o tensiune ideală a inimii. Această figură era văzută ca un personaj adevărat care își face cunoscută experiența. În schimb, este o figură literară născută din fervoarea și entuziasmul preotului rus Arsenij Troepolskij, autorul *Pelerinului rus*. Extraordinar este, însă, faptul că acest ideal de căutare a rugăciunii și a păcii inimii, precum și a milei pentru oameni, a pătruns atât de adânc în imaginația interioară încât a fost creată o figură literară în care se recunoaște o întreagă tradiție. Dovadă a fost succesul extraordinar al filmului lui Pavel Lungin *Ostrov (Insula)*, 2006, în care oamenii se recunoșteau în dorința lor de răscumpărare în contact cu figura unui sfânt, într-un cadru monastic inaccesibil, în liniștea naturii și în cântecul blând al liturghiei nocturne, cu mulțimea de pelerini care soseau cu poverile lor. Într-un interviu, actorul care l-a întruchipat pe părintele Anatolij, întrebat dacă există posibilitatea pocăinței în fața unor păcate atât de mari, a dat următorul răspuns: „Voi răspunde cu un citat. Efrem Sirul spunea în secolul al IV-lea: «Biserica este o adunare de păcătoși care se pocăiesc». Iată ce este Biserica. Toate păcatele noastre într-un ocean de milă divină sunt un fir de nisip. Domnul îi primește pe toți și îi iartă pe toți: pe criminali, pe cei mai îngrozitori oameni, doar dacă inimile noastre se întorc cu totul către el. În viață acest lucru se întâmplă des și foarte aproape de noi. Mi s-a întâmplat mie, celui din fața ta. Acesta este motivul certitudinii mele atunci când vorbesc despre asta. Am făcut o mulțime de prostii și apoi inima mea s-a întors complet la Dumnezeu. Domnul mi-a iertat totul și m-a copleșit cu dragostea Sa. Apoi, dezarmat, stupefiat, m-am oprit”.

Tocmai focul viu al unei astfel de experiențe, care nu se stinge niciodată, care așteaptă doar o scânteie pentru a se reaprinde, este căutat și, în cele din urmă, conduce experiența interioară, adesea inconștientă, a credincioșilor. După cum mărturisește Isaac din Ninive: „Un semn luminos al frumuseții sufletului tău va fi acesta: că, examinându-te pe tine însuți, te vei găsi plin de milă pentru toți oamenii, inima ta se întristează din cauza compasiunii pe care o simți pentru ei și arde ca în foc, fără a face distincție între persoane. Prin aceasta, chipul Tatălui care este în ceruri se va descoperi continuu în tine”. Așa cum sunt descrise extraordinar de Dostoievski cuvintele starețului Zosima din romanul *Frații Karamazov*: „Fraților, nu vă temeți de păcatele oamenilor, iubiți-l pe om chiar și cu păcatul lui, pentru că această reflecție a iubirii divine este tocmai punctul culminant al iubirii pe pământ”. Și din nou. La ce se trezește mintea atunci când coboară în inimă? La debutul unei noi senzații, a unei noi capacități de a simți, la senzația Împărăției. Dostoievski pune aceste cuvinte în gura starețului Zosima: „Multe lucruri de pe pământ ne sunt ascunse, dar în schimb ni s-a dat o senzație misterioasă, ascunsă, a legăturii noastre vii cu o altă lume, o lume superioară, cerească, iar rădăcinile gândurilor și sentimentelor noastre nu sunt aici, ci în alte lumi. De aceea, filosofii afirmă că este imposibil să concepem esența lucrurilor pe pământ. Dumnezeu a luat semințe din alte lumi și le-a semănat pe acest pământ, grădina sa a crescut și tot ceea ce putea germina a încolțit, dar ceea ce a crescut trăiește și este viu numai în virtutea acelui sentiment de contact pe care îl simte cu celelalte lumi misterioase. Dacă acest simț slăbește sau dispare în tine, va muri și ceea ce a crescut în tine. Atunci veți deveni indiferenți față de viață și chiar veți începe să o urăți. Aceasta este ceea ce cred eu”.

Tradus în experiența tipică a meleagurilor românești, așa cum cel puțin le-am trăit eu, aș spune așa. Există o relație foarte apropiată și firească care îi leagă pe călugări și credincioși între ei, respiră cu toții același climat duhovnicesc. Moldova, în special, unde se află cele mai mari mănăstiri din România, păstrează încă destul de intactă structura tradițională a satului, din care mănăstirea reprezintă apendicele natural și centrul vital unificator. Acest fapt constituie în continuare una dintre cele mai frapante și originale trăsături ale societății românești, deosebind-o din acest punct de vedere de alte țări ortodoxe. Când mă gândesc la isihasmul românesc, mă gândesc mai ales la o atitudine a sufletului care îl caracterizează. O istorioară mi se pare deosebit de expresivă. Am auzit-o povestită de părintele Cleopa despre frațele său Galaction: „Într-o zi, părintele Galaction i-a pus această întrebare

unui pustnic pe care îl întâlnise întâmplător în pădure: «Spune-mi, părinte: când va veni sfârșitul lumii?». Iar acel sfânt, suspinând, i-a răspuns: «Vrei să știi, părinte Galaction? Când nu va mai fi nici o cărare între om și aproapele său!»". Atunci când oamenii vor pretinde să trăiască în spatele unor garduri egoiste, își vor închide inimile unii față de alții, vor uita de iubire, de slujirea reciprocă, într-un cuvânt, de comuniune, viața va fi golită de sens, lumea va ajunge la sfârșitul ei. Admirabila exprimare a sihastrului anonim interpretează cu minuțiozitate poate cea mai proeminentă trăsătură a unui mod de a înțelege viața, angajamentul religios, cultura, care a caracterizat întotdeauna spiritualitatea poporului român de-a lungul istoriei sale.

Mi se pare că putem discerne izvorul acestor două caracteristici care se intersectează reciproc, una de tip mai mult interior (viața ca comuniune), cealaltă de tip mai mult socio-religios (osmoza strânsă între credincioși și monahism), în ceea ce celebra *Carte de învățătură a voievodului român Neagoe Basarab pentru fiul său Teodosie*, numită „dulceața lui Dumnezeu”, „rădăcina bunătăților iaste dulceața lui Dumnezeu”. Pasajul integral sună astfel: „Oricine se face tovarăș al virtuților divine, va avea o viață și o existență nepieritoare, deoarece rădăcina bunătății este dulcea intimitate cu Dumnezeu”.

„Dulceața dumnezeiască” implică o dimensiune, un timbru, care atinge însăși natura pământurilor românești, spiritualitatea, celebrarea liturgică și cântecul însuși, oamenii. Ea denotă o viziune, dezvăluie o experiență interioară specifică, o experiență care s-a maturizat în climatul tradiției isihaste care a impregnat profund spațiul spiritual românesc. Un om duhovnicesc de succes, îndrăznesc să o spun, în tradiția românească devine „blînd” (dulce), este îmbrăcat în „blîndețe”, culmea ascezei și semnul unei inimi curate și pline de iubire. Această trăsătură a supraviețuit tuturor rănilor istoriei, poate tocmai datorită unui răspuns, la nivel spiritual, la astfel de răni, ieri ca și astăzi. Marile figuri ale monahismului românesc stau mărturie în acest sens, ca și unii părinți duhovnici ale unor mănăstiri de maici, cum ar fi părintele duhovnic de la Mănăstirea Zamfira, pe care l-am cunoscut personal, al cărui nume nici nu mi-l mai amintesc, dar a cărui trăsătură și prezență era foarte dulce și pentru maici și pentru cei care îl întâlneau.

Imaginea omului „blînd” se referă în general la călugări, la sihaștri în special, dar este foarte potrivită și pentru oamenii ca părintele Dumitru Stăniloae, un bărbat căsătorit, dedicat familiei, foarte activ, teolog și păstor rodnic. Părintele Ioanichie îmi repeta adesea acest lucru: părintele Dumitru este un om blînd, capabil de un discurs teologic relaxat și calm, prins mai mult în

liniștea contemplației decât în forța argumentației (îmi spunea cum i-ar fi plăcut să se retragă în liniștea mănăstirii Sihăstria, unde îl vizita adesea pe părintele Cleopa). Cuvintele lui se trăgeau din acea „dulceață dumnezeiască”, se refereau la acea experiență, erau aluzive la acea realitate. A reușit să comunice ceea ce trăia în inima sa, să ne facă părtași la același mister care îl fascina și îl cucerea, și anume iubirea lui Dumnezeu capabilă să transfigureze totul. Am avut impresia directă a acestui lucru când l-am întâlnit de mai multe ori acasă la el în București, în camera sa plină de cărți (dintre care unele, referitoare la Părinții Bisericii, în ediția din seria *Sources Chrétiennes*, i le trimisese eu însumi), în prezența discretă și devotată a soției sale Maria. Acest lucru mi-a fost confirmat de citirea unora dintre cărțile sale și de citirea Filocaliei sale românești, mai ales a primelor volume, pe care am avut onoarea să le am în prima lor ediție. Așadar, senzația de bază, vorbind cu el, citind ceea ce scrie, este aceea de a percepe, dincolo de argumentele expuse, misterul lui Dumnezeu în frumusețea sa și misterul Bisericii ca sacrament al mântuirii. În vremuri dificile pentru societate și pentru Biserică, cuvântul părintelui Dumitru a fost un izvor de speranță, un cuvânt care a știut să abordeze realitatea cu bunăvoință, percepând lucrarea lui Dumnezeu în om și așteptând de la El mântuirea. Ceea ce este important în opera sa nu sunt ideile sau tratatele individuale, ci o viziune de ansamblu, o tensiune pozitivă de fond în a-L vedea pe Dumnezeu legat de lumea creată de El, mai degrabă decât lumea care L-a pierdut pe Dumnezeu. Teologia poate fi definită tocmai ca fiind efortul de a vedea Invizibilul și de a privi lumea și omul prin ochii Lui. Aceasta este tocmai o teologie „filocalică”.

Printre altele, vizitând Mănăstirea Brîncoveanu de la Sâmbăta de Sus (Brașov), unde a trăit o frumoasă figură de călugăr desăvârșit, părintele Teofil Părăian (1929-2009), supranumit „omul bucuriei”, care, în ciuda orbirii sale fizice, contagia pe toată lumea cu marea sa bucurie, pe care l-am întâlnit de mai multe ori, am avut ocazia să aflu și despre părintele Arsenie Boca (1910-1989). El a fost cel care l-a sprijinit efectiv pe părintele Stăniloae în traducerea și mai ales în răspândirea volumelor Filocaliei românești în rândul călugărilor și al maselor populare de credincioși din satele Transilvaniei. Din păcate, nu am avut niciodată ocazia să-l întâlnesc. La fel cum nu am reușit niciodată să întâlnesc o altă mare personalitate a monahismului românesc, un ucenic al părintelui Cleopa, părintele Arsenie Papacioc, de la mănăstirea Techirghiol, de la Marea Neagră.

Mișcarea de la Antim

Acum nu-mi rămâne decât să vă povestesc despre ceea ce tuturor li s-a părut a fi adevăratul moment de grație al celei mai semnificative experiențe isihaste din timpurile moderne în România. Mă refer la mișcarea Rugului Aprins de la Antim, din București, de la mijlocul secolului trecut. Subiect care a constituit ultima mea cercetare în jurul isihasmului românesc și a vitalității sale.

Primul care a făcut cunoscută lumii realitatea extraordinară în specificitatea sa a mișcării Rugul Aprins este Andrei Scrima, unul dintre tinerii care au frecventat cenaclul de la Antim. Întors la Antim după ultima sa călătorie în India, în 1991, el simte că a venit timpul să analizeze evenimentele care l-au împins ca într-o lungă călătorie inițiată spre un orizont de interioritate. El se întoarce la origini, la experiența Rugului Aprins, percepută ca renașterea isihastă în România, despre care ne prezintă o schiță pătrunzătoare. Cartea sa a fost publicată la București în 1996 (ed. a II-a, 2000) și poartă titlul: *Timpul rugului aprins. Maestrul spiritual în tradiția răsăriteană*, apărută la editura Humanitas. Memoriile celor care au participat la acea mișcare circulau deja, după ce căderea regimului în 1989 le-a permis să revină la evenimentele din acea perioadă extraordinară și tragică. Totul părea pierdut în 1958, odată cu judecarea și condamnarea tuturor exponenților mișcării, părintele Daniil (Sandu Tudor) murind în închisoare în 1962, iar ceilalți fiind eliberați în 1964, apăsați și foarte încercați, odată cu amnistia politică din acel an, doar pentru că între timp întreaga țară devenise ca un lagăr fără margini.

În călătoriile mele, în memoriile celor pe care i-am întâlnit, se făcea referire la acea experiență, dar nimeni nu îndrăznește să vorbească explicit despre ea. Abia mult mai târziu, intrigat și atras, am vrut să sondez originile și personalitățile care au trăit acel moment de har, care a lăsat o undă lungă în experiența monahală ortodoxă. Mi-ar fi plăcut să-l întâlnesc pe părintele Andrei Scrima, dar nu mi-a fost niciodată posibil. Doamna Anca Vasiliu, editoarea lucrărilor părintelui Andrei în limba franceză, mi-a vorbit de mai multe ori despre el. Am citit tot ce a lăsat în scris, dar nimeni nu mi-a explicat originile și dezvoltarea mișcării Rugul Aprins. Îi întâlnisem pe părintele Sofian Boghiu, pe părintele Nicolae Bordașiu și pe părintele Constantin Galeriu la București, îl întâlnisem pe Olivier Clément la Roma, care mi-a descris întâlnirea sa la Paris cu părintele Andrei înainte de a pleca în India. Mă întâlnisem de mai multe ori cu mitropolitul Serafim, acum Mitropolit al Ger-

maniei, care-și publicase cercetările doctorale la Institutul Sfântul Serghie din Paris. Dar rămâneau mereu evazive indiciile despre mișcarea Rugului Aprins. Nu reușisem să vorbesc cu părintele Benedict Ghiuș pentru că era grav bolnav când l-am întâlnit la mănăstirea Cernica. Cunoșteam însă *Imnul Acatist al Rugului Aprins al Maicii Domnului* compus de Sandu Tudor în 1948 și publicat la Madrid în 1983. Versiunea integrală a imnului, finalizată în 1958, împreună cu celelalte imnuri acatist ale Părintelui Daniil, va apărea, cu un studiu critic adecvat, în 2009, în volumul lui Daniil Tudor (Sandu Tudor), *Acatiste*, Editura Christiana.

Intrarea în această cercetare, cu ajutorul competent și cu disponibilitatea totală față de mine a vechiului meu prieten, diaconul prof. Ioan Ică jr. din Sibiu, și cu sprijinul lingvistic al surorii Ester, o soră română ce trăiește în comunitatea benedictină din Insula San Giulio (Novara), în Italia, a fost pentru mine ca și cum aș fi privit din interior dezvoltarea isihasmului românesc, privindu-l din perspectiva rugăciunii inimii.

Ca o reconectare și păstrare laolaltă a tuturor cercetărilor mele anterioare, arătând firul roșu al experienței monahale românești, așa cum se cântă în frumoasa compoziție poetică a lui Vasile Voiculescu (1884-1963), scrisă în noaptea de 24 decembrie 1955, intitulată *Călătorie spre locul inimii*:

„...Locul inimii noastre? Cine-l știe? Câți îl cer?
Vârtejul cugetelor nu-i chip să ne poarte...
Locul inimii noastre sălășluiește-n Cer
Și-n el lumina lină a Celui fără de moarte.

Aspre prăpăstii se sparg în fiecare ins.
Pe munții sufletului ninși de blesteme
Arde floarea minunilor – Rugul Aprins –
Ce-n scrum preface spațiu și vreme.

Doamne, spre locul: inimii noastre? Inimii Tale? 'ndreptează
Pașii rugăciunii obosită de cale,
Acolo unde mintea se deșteaptă trează
În amiaza Eternității Tale”.

În anii '50, se pot identifica cel puțin patru centre de iradiere spirituală în România în jurul a tot atâtea figuri harismatice. Sâmbăta de Sus și Prislop,

în jurul părintelui Arsenie Boca; Vladimirești, în jurul Maicii Veronica Gurău și al părintelui Ioan Iovan, prima mănăstire închisă de autoritățile comuniste; Slatina și Sihăstria, în jurul părintelui Cleopa; Antim, în București, cu Sandu Tudor (părintele Daniil de la Rarău).

În anii dintre războaie, voci semnificative, precum Nichifor Crainic, Nae Ionescu, Mircea Vulcănescu, au pus tematica credinței în spațiul public și au stârnit Biserica criticând devoțiunea conformistă. Capcana a fost preocuparea naționalistă în încercarea de a contura un sistem de valori cu valențe naționale pentru a da României un loc important în Europa. Trecutul românesc și tradiția religioasă erau folosite ca materiale de utilizat în construcția acestei identități. Credința a fost percepută în categoria popular și a spiritualității populare. S-a visat la un creștinism autohton, la o românită obligatoriu ortodoxă sau la un stat etno-religios, conform unei mișcări de idei și sentimente pe care istoricii au numit-o de atunci ortodoxism. Mișcarea Rugului Aprins, pe de altă parte, s-a mișcat pe alte traiectorii. Ea a recunoscut problema creativității spirituale în modernitate, din perspectiva puterii creatoare a creștinismului care acționează în oameni.

Trei figuri au contribuit la generarea acestei mișcări. Sandu Tudor, în rolul intelectualului laic implicat, care a ajuns la opțiunea monahală cu tot bagajul și vivacitatea culturală care îl distingeau, capabil să atragă mulți alți intelectuali ca și el în căutarea unei dimensiuni spirituale a vieții în lumina strălucitoare a tradiției Bisericii Răsăritene. Pe latura monahală se detașează figura părintelui Benedict Ghiuș, amabil, dulce și profund, doctor în teologie la Strasbourg și asistent universitar mai întâi la Nichifor Crainic și apoi la părintele Dumitru Stăniloae. În sfârșit, figura Părintelui Ioan Kulygin, Străinul, unul dintre ultimii călugări de la Optina înainte de închiderea ei de către sovietici, martor providențial și maestru al tradiției isihaste paisiene, practicant luminat al rugăciunii inimii, refugiat în România în 1943, la Cernica. Acolo îi întâlnise pe Sandu Tudor, Benedict Ghiuș și Alexandru Mironescu și el a fost cel care a sprijinit spiritual grupul, alegându-l pe Sandu Tudor ca discipol al său. El a întruchipat în persoana sa valorile pe care laicii și călugării din mișcarea Rugul Aprins le admirau în redescoperirea tradiției mistice a Ortodoxiei.

Aspectul absolut original al experienței mișcării Rugul Aprins este faptul că membrii ei vin să împărtășească suflul contemplativ al mării tradiții a Bisericii și să exprime sensul vocației creștine în istorie, parcurgând noi căi și folosind noi limbaje, ca răspuns la așteptările și întrebările oamenilor de as-

tăzi. Ei reușesc să pună în lumină tainele Părinților pentru că nu trăiesc nimic ca fiind de la sine înțeles. Ei nu repetă pur și simplu ceea ce citesc, ci folosesc ceea ce citesc pentru a interpreta și a ghida ceea ce trăiesc. Nu numai atât, dar reușesc să plaseze ceea ce trăiesc personal în ceea ce ei numesc de obicei o „conciliaritate”, o „eclesialitate” a ființei pe care liturgia Bisericii o exaltă în riturile sale.

Mișcarea reprezintă o experiență de rugăciune animată de căutarea realizării concrete a idealului filocalic isihast, considerat esența mistică a adevăratei ortodoxii. De aceea, ea nu poate fi explicată decât pe fundalul tradiției filocalice a isihasmului românesc, în centrul căreia se află realitatea misterioasă și paradoxală a inimii aprinse în rugăciunea contemplativă de flacăra Duhului. Dacă rugăciunea întruchipată prin excelență este Fecioara Maria, urzitoarea (țesătoarea) rugăciunii neîncetate, simbolul emblematic al mișcării Rugului Aprins nu putea fi decât un imn izvorât din rugăciunea contemplativă și menit să nască rugăciunea contemplativă în cel care se roagă, renăscut ca un templu în altarul tainic al inimii. Aceasta este urarea mea pentru voi toți, plină de recunoștință pentru bogăția spirituală pe care am primit-o și al cărei har îl împărtășesc cu umilință.

Vă mulțumesc pentru răbdarea cu care m-ați ascultat.

NOTE, COMENTARII, INTERVIURI

Note de călătorie: România, (20-27 mai 2025)

De această dată, oportunitatea unei călătorii în România a fost oferită de invitația de a participa la Simpozionul Internațional care s-a desfășurat la Arad, la Facultatea de Teologie Ortodoxă. Participanții erau programați să sosească miercuri, 21 mai 2025, cu cazare la Hotelul Continental din oraș. Însă, pentru a nu-l deranja pe prietenul meu, părintele Nicolae, ocupat miercuri cu celebrarea sărbătorii Sfinților Împărați Constantin și Elena la mănăstirea Hodoș Bodrog, unde urma să fiu găzduit, mi-am devansat sosirea pentru marți, cu zborul Bergamo-Timișoara. Între întârzieri și formalități aeroportuare, am ajuns mai apoi, la miezul nopții și, răbdător, acolo mă aștepta părintele Nicolae. O lungă călătorie de noapte până la mănăstire. Dimeineața am putut participa la celebrarea Sfintei Liturghii în aer liber, cu procesiunea în jurul bisericii cu moaștele Sf. Împărați Constantin și Elena. Tot aici i-am cunoscut în toată cordialitatea pe părintele Iustin Popovici, consilier cultural al Arhiepiscopiei Aradului, și pe părintele Modest, croitorul oficial al mănăstirii și mai ales al patriarhului, cei cu care, împreună cu părintele Nicolae, aveam să vizitez ulterior, în zilele următoare, mai multe centre monahale ortodoxe din regiune.

La sfârșitul după-amiezii, urma să mergem cu toții la Arad, la Hotelul Continental, unde avea să aibă loc dineul oficial al participanților la Simpozionul „Dogma de la Niceea și importanța mărturisirii ei în lumea actuală. Modele de mărturisitori: Sfinții Ilarion Felea și Dumitru Stăniloae”. Am participat cu o prelegere intitulată: „Reflecția teologică a Sfântului Dumitru Stăniloae. Metoda sa creatoare”. Au fost prezenți cercetători din Germania, Belgia, Italia, Olanda, Canada, Grecia, Liban și, bineînțeles, din diferite centre universitare din România. Ca întotdeauna în aceste împrejurări, nepuțând vorbi fluent nicio limbă, rămân un pic stângaci, dar apoi găsesc mereu oameni care știu bine italiana sau pe care îi pot urmări când vorbesc românește. Simpozionul a început a doua zi, la Facultatea de Teologie Ortodoxă, în prezența Înalt Preasfinției Sale Arhiepiscopul Timotei Sevciciu, pe

care îl cunoscusem cu un an înainte, un om ager și un pastor atent, cu prezentarea lucrărilor de către decanul facultății, părintele Cristinel Ioja, pe care îl cunoșteam deja pentru că întreprinsesem o colaborare editorială cu el. Primul lucru pe care mi-l amintesc au fost cuvintele celei care l-a reprezentat pe Rectorul Universității „Aurel Vlaicu” din Arad, care și-a încheiat discursul augural: „Cred că la sfârșitul acestui Simpozion ne vom găsi mai înțelepți și mai buni”. Această urare a fost pe măsură: simpozionul ne va duce la mai multă cunoaștere, dar fiind vorba de o temă teologică, ne va convinge să fim mai buni. Dintre diferitele discursuri, îl amintesc pe cel al prietenului meu, părintele Daniele Cogoni, care a amintit de prietenia cu Dumnezeu și între oameni, pe cel al părintelui Michel van Parys, care a legat înțelepciunea teologică a părintelui Dumitru de cea a lui Georges Florovsky și Ioannis Zizioulas în raport cu Părinții Bisericii, lărgind perspectiva la întreaga lume ortodoxă, pe cel al prof. Andreas Müller, care a prezentat evenimentele receptării Sinodului de la Niceea în istorie, și în sfârșit cel al părintelui Bogdan Tătaru-Cazaban, fost ambasador al României pe lângă Sfântul Scaun, privind interpretarea episodului învierii lui Lazăr împotriva tezei ariene. Și încă, cea a părintelui Agapie Corbu, despre rolul Sfintei Scripturi în teologia părintelui Dumitru Stăniloae.

A doua zi, profesorii Facultății de Teologie din Arad s-au concentrat asupra figurilor celor doi sfinți proaspăt canonizați, părintele Ilarion Felea și părintele Dumitru Stăniloae, în raport cu mărturisirea lor de credință. În timp ce aveau loc aceste prelegeri, au fost organizate întâlniri cu grupul de doctoranzi ai facultății, cărora fusesem invitat să le vorbesc. Am fost uimit de atmosfera de atenție și de experiența de a asculta. Mi s-a părut că, în timp ce ei mă ascultau pe mine, eu le ascultam dorința, atât de mult încât s-a creat o atmosferă de intensă împărtășire fraternă. Le-am vorbit, adaptând-o, despre o temă pe care o rostisem cu câteva săptămâni înainte în Antalya, Turcia, la o conferință ecumenică cu ocazia comemorării Sinodului de la Niceea. Am comentat semnificația particulară a expresiei pe care o citim în Evanghelia după Ioan: „Aceasta este viața veșnică: să te cunoască pe tine, singurul Dumnezeu adevărat, și pe Isus Hristos, pe care l-ai trimis” (Ioan 17, 3). Dezbateră care a urmat s-a axat pe calea experienței pentru a asimila adevărul pe care Iisus îl proclamă și pentru a face inimile noastre să strălucească din nou de frumusețea care îl împletește. Întrebarea subiacentă nu era: „ce trebuie să fac pentru a intra în Împărăție?”, ci mai degrabă: ce trebuie să am în vedere, în fapta mea, pentru ca lumina Împărăției să strălucească și să-mi

cucerească inima și să facă totul plăcut? Acesta ar fi principiul întrupării profesat de Sinodul de la Niceea.

După întâlniri, mă întorc la mănăstirea Hodoș Bodrog, pentru a pleca a doua zi să vizităm locuri semnificative din regiune. Sâmbătă, vizităm trei așezăminte monahale din județul Arad: Schitul Bodrogul Vechi, mănăstirea de maici Arad-Gai, noul schit al cărui egumen va fi părintele Iustin Popovici, a cărui piatră de temelie a fost pusă anul trecut odată cu ctitorirea bisericii Izvorul Tămăduirii, din localitatea Frumușeni. Pe drum, vizităm și bazilica din Lipova, un orașel din județul Arad, în regiunea istorică a Banatului, pe malul stâng al râului Mureș, reunit acum cu localitățile Radna și Șoimoș, situate pe malul drept.

Pentru a ajunge la Bodrogul Vechi, în mijlocul unei păduri dese, la schitul dedicat Sfintei Paraschiva, trebuie să te înarmezi cu răbdare sfântă atât pentru călător, cât și pentru mașină. Viteza permisă, dacă nu vrei să rupi mașina: 20 km/h. Odată ajunși, însă, ce splendoare! Clădiri noi din lemn, o grădină bine îngrijită (la observația mea: va fi nevoie de multă apă pentru a uda toate aceste flori și plante. Răspuns: nu e nevoie de țevi de irigare. Aici plouă întotdeauna din belșug, părinte!), o liniște generală. Mă aștepta maica Teodora, cu care mă cunoșteam și cu care, la întâlnirea precedentă, am vorbit foarte frumos despre maica Eufrasia, stareța ei. Ne-a întâmpinat cu dulceață și atenție, făcându-ne un tur al mănăstirii, oferindu-ne răcoritoare în refectoriu cu produse de Paște și băuturi răcoritoare și oferindu-mi în dar o icoană specială. Nu am întâlnit alte călugărițe, dar știam că acolo locuiesc patru. Cu urări de bine și binecuvântări reciproce, ne-am luat rămas bun, făcând drumul de întoarcere cu aceeași răbdare, dar cu o bucurie în plus.

Ne-am oprit la schitul în construcție din Frumușeni, unde părintele Iustin a fost numit egumen. Deocamdată, singurii locuitori sunt cei doi câini cărora părintele le aduce mâncare și care ne-au oferit o primire incredibilă.

Pe de altă parte, aproape de orașul Arad, în cartierul Gai, se află mănăstirea de maici din Arad-Gai, construită la mijlocul secolului al XVIII-lea și folosită ca loc de înmormântare pentru episcopii Aradului, după demolarea vechii catedrale din Arad în 1861. Biserica este extraordinar de frumoasă. Nu puteam rata o vizită la muzeu, care cuprinde colecția eparhială de artă ecleziastică din secolele XVI-XX. Am trecut prin orașelul Lipova pentru a vizita biserica catolică Maria Radna, cu mănăstirea franciscană restaurată. Cu toate acestea, nimeni nu mai locuiește acolo. În timpul comunismului, comunitatea franciscană a fost dizolvată, iar în 1992, biserica, încredințată

clerului diecezan, a fost ridicată de Papa Ioan Paul al II-lea la rangul de bazilică minoră, cu titlul *Maica Harului*. În 2013, ca parte a unui proiect cofinanțat de Uniunea Europeană, complexul Maria Radna, clasificat ca monument istoric de clasa A, a fost supus unei restaurări complete, cu scopul de a revitaliza turismul local. Este un loc de pelerinaj popular pentru icoana miraculoasă a Fecioarei, despre care se spune că a fost donată de un comerciant evlavios din Bosnia capelei fraților franciscani în 1668. Imaginea, tipărită de tipografia Remondi din Bassano del Grappa (Vicenza), măsoară 477x705 mm și o înfățișează pe Sfânta Fecioară Maria cu Pruncul Isus în brațe, ținând în mâini un scapular. O inscripție în italiană spune: *Beatissima Vergine del Monte Carmelo*. Dedesubt sunt suflute din purgatoriu în focul purgatorului. Îngrijitorul, singurul locuitor al complexului, ne-a oferit informațiile arătându-ne toate încăperile. De cealaltă parte a râului Mureș, se află o splendidă biserică ortodoxă închinată Adormirii Maicii Domnului, o biserică din secolul al XVII-lea, cu o fațadă barocă și un interior bogat decorat, care fac din ea o adevărată capodoperă a arhitecturii sacre.

La Hodoș Bodrog, duminică dimineața are loc Sfânta Liturghie oficiată în aer liber de toți preoții comunității și prezidată de stareț, cu participarea oamenilor din satele învecinate. Un ritm lent, solemn, așa cum este tipic ritului bizantin. Cel mai curios lucru este obiceiul, instaurat de aproximativ douăzeci de ani în România, de a împărtași copiii mici. După împărțirea preoților, se formează un șir lung de mame, tați, frați și surori mai mari, bunici și bunicuțe, care îi însoțesc pe copii pentru a se împărtași euharistic. Sunt și adulți care se împărtășesc, dar se vede cu adevărat că acel rit este special pentru copii. Iar preotul care dă trupul și sângele lui Iisus are un cuvânt de bun venit, de bunătate, de afecțiune pentru toată lumea. Îi cunoaște pe toți și toți se îndreaptă spre el cu încredere. O procesiune care durează aproape o oră, liniștită, fiecare așteptându-și rândul, apoi întorcându-se la loc cu pâinea binecuvântată pentru a o lua acasă și a o împărți cu familiile lor. Un sentiment de fraternitate fericită: acesta este sentimentul pe care îl am.

După-amiază plecăm pentru o vizită la mănăstirea de maici din Timișeni, rectitorită de Mitropolitul Nicolae Corneanu al Timișoarei. Părintele Modest cunoaște pe toată lumea și cu felul său amabil și vioi ne prezintă diferitele clădiri. Aici viețuiesc aproximativ treizeci de maici iar aspectul pe care l-am văzut deosebit la această mănăstire este primirea pelerinilor, și de alte confesiuni creștine, într-un mediu propice rugăciunii ecumenice.

Am ajuns apoi la Partoș unde primirea a căpătat un ton foarte familiar. Auzisem despre această comunitate de la surorile Clarise de la Sfânta Agatha Feltria, care au o legătură foarte specială cu acest loc. Mănăstirea este construită în jurul mormântului Sfântului Iosif cel Nou (1568-1656), episcop de Timișoara, care și-a petrecut aici ultimii ani de viață. Suprimată în timpul stăpânirii habsburgice, a fost redeschisă în 1944 ca mănăstire și apoi închisă din nou de autoritățile comuniste pentru a deveni parohie. În 2008, Mitropolitul Nicolae al Timișoarei a decis să redeschidă aici o comunitate monahală, încredințând-o părintelui Varlaam Almăjanu, un adevărat om al lui Dumnezeu. Surorile Clarise l-au cunoscut ca animator al săptămânii lor ecumenice și au rămas foarte atașate de el. A murit de covid în 2020, la vârsta de 42 de ani, și a fost succedat de părintele Simeon Stana, împărtășind aceeași căldură spirituală și dorință ecumenică ca părintele Varlaam, atât de mult încât frații ortodocși din Partoș îi spun în glumă „Sfânta Agatha din Partoș”. Ne-am bucurat de o fraternitate cu adevărat dulce, cu dorința de a ne revedea anul acesta la Sant’Agata Feltria, cu ocazia săptămânii ecumenice organizate de călugărițele Clarise pe tema „Mai mare decât orice este iubirea”.

Luni, ne așteaptă o călătorie lungă în regiunea Banatului de Munte, un tur de aproximativ 500 km între dus și întors, pentru a vizita mănăstirile Călugăra și Nera, ocolind chiar și o porțiune de Dunăre la întoarcere. Am fost conduși de tânărul Casian, care și-a finalizat studiile teologice, fiul preotului ortodox Alin Vasile Câmpean și al Ancăi Mariana Nechita, prieteni dragi pe care îi cunoscusem deja anul trecut și pe care i-am reîntâlnit la Simpozionul desfășurat zilele trecute la Arad. Prezența părintelui Modest, întotdeauna sprinten și vioi în ciuda vârstei sale de 78 de ani, ne-a oferit pe neașteptate răcorirea potrivită pe drum. În momentele de oboseală, scotea termosul pe care îl pregătise cu o cafea bine aromată. Nimeni nu o refuza. Era exact ceea ce era necesar.

Călugăra este astăzi un loc de pelerinaj și de vindecare. Tradiția spune că la începutul secolului al XIX-lea, locuitorii satului Ciclova Montană au descoperit o peșteră cu o icoană a Maicii Domnului și resturi de oase, atribuite unui pustnic care se retrăsese acolo. Fiul preotului ortodox al satului a decis să devină călugăr și să continue viața ascetică a pustnicului de acolo. Astăzi, Mănăstirea Călugăra găzduiește o comunitate de șase călugări, sub conducerea arhimandritului Casian Onița. Slujbele liturgice zilnice se desfășoară după vechea rânduială monahală și îndelungată rugăciune în tăcere. Cândva greu accesibilă, mănăstirea este acum mai accesibilă, iar sute de pe-

lerini vin în fiecare an atrași de prezența icoanei și de liniștea locului. Nu departe, în Ciclova Montană, există și un vechi sanctuar catolic cu o icoană miraculoasă a Fecioarei Maria, semn că această regiune este binecuvântată de Fecioară ca loc de rugăciune și unitate spirituală. Pentru numărul tot mai mare de pelerini se construiește un nou complex mănăstiresc, care va găzdui vizitatorii, fără a trăda liniștea și spiritualitatea care au caracterizat Călugăra încă de la origini. Pentru vizitator, ceea ce se spune despre acest loc este adevărat: nu este doar un loc, ci o vocație. O vocație către liniște, către vindecare interioară, către lumină. Aici, Maica Domnului a ales să locuiască. Acestea sunt gândurile pe care părintele Selafiil care ne-a întâmpinat le-a exprimat cu o convingere rară.

Drumul lung până la Mănăstirea Nera merită din plin. Adânc în Munții Locvei, pe un drum lung de pământ care trece pe lângă râul Nera și apoi urcă munții, ajungem la o oază de pace și har: Mănăstirea Nera, o mănăstire de maici care, în doar câteva decenii, a devenit un punct de referință pentru viața spirituală și caritatea creștină în sudul Banatului. Suntem întâmpinați de colega de studii a lui Casian, acum călugăriță în această mănăstire, care ne introduce în impunătoarea incintă monahală. Fondată în 1994 la inițiativa regretatului episcop Emilian Birdaș și cu sprijinul doctorului Pavel Chirilă, mănăstirea a fost concepută ca un loc de retragere, rugăciune și slujire. Astăzi, Mănăstirea Nera are peste 90 de maici, una dintre cele mai mari comunități monahale feminine din România. O trăsătură distinctivă a mănăstirii este accentul pus pe vindecarea trupului și a sufletului. Îndrumate de Dr. Pavel Chirilă, surorile au învățat arta preparării remediilor naturale. Așa s-a născut atelierul Nera Plant, unde se produc ceaiuri de plante, unguente, siropuri și alte produse naturiste, realizate cu grijă, rugăciune și respect pentru creație. Să le vezi pe măicuțe la lucru în atelierele lor îți face o impresie deosebită. Totul este foarte bine organizat, de la prelucrare la vânzare, dar se simte că spiritul în care își desfășoară activitatea este tipic monahal: în ascultare, tăcere și prezență vie. Pe lângă viața spirituală, măicuțele sunt profund implicate în activități sociale. Ele au dezvoltat diverse proiecte caritabile, inclusiv construirea de maternități pentru copii orfani sau abandonati. În plus, ele organizează tabere de vară pentru copii și tineri, în timpul cărora participanții învață tehnici meșteșugărești, sunt catehizați și introduși în credința și în viața creștină. Situată la aproximativ 20 km de Oravița, în apropierea rezervației naturale Defileul Nera, mănăstirea este un loc ideal pentru un refugiu spiritual și uman în căutarea păcii. M-a impresionat în mod de-

osebit primirea părintelui Teofan Munteanu, duhovnicul măicuțelor. Știam de formația sa strictă, athonită. În schimb, am întâlnit un om luminos, foarte prietenos, care ne-a explicat organizarea mănăstirii și care ne-a ospătat cu o masă somptuoasă, cu atenție la detalii (evident, o mână feminină aranjase totul!), lăsându-mi ulterior, fără știrea mea, cadouri luate din atelierele lor. La întoarcere, am coborât spre Dunăre, la granița cu Serbia, contemplând măreția acestui fluviu celebru.

Ziua de marți, ziua întoarcerii mele în Italia, a fost rezervată unei plimbări pe străzile Aradului, prin librării și magazine de obiecte religioase. Părintele Nicolae dorea cu orice preț să mă întorc cu cărțile pe care îl rugasem să mi le găsească. Căutam texte ale părintelui Teofil Părăian, de la mănăstirea Sâmbăta de Sus, a cărui figură intenționeam să o fac cunoscută, alături de cele ale părintelui Arsenie Boca și Maica Teodosia (Zorica Lațcu), trei exponenți de prim rang ai tradiției monahale ortodoxe recente. Într-o librărie, am avut surpriza să fiu recunoscut de un domn care își amintea de conferința pe care o ținusem anul trecut la Arad. A vrut chiar să-mi plătească cărțile pe care le cumpărasem! Altă surpriză, găsesc de vânzare lucrarea mea despre Nicodim Aghioritul tradusă în limba română. Mă gândesc imediat la părintele Teofan de la Nera și astfel o cumpăr pentru a-i face un cadou, scriindu-i o dedicație de mulțumire pentru primirea pe care am avut-o cu o zi înainte în mănăstirea sa.

Cercul se închide. Dintre lucrurile pe care părintele Nicolae a vrut să mi le facă cadou nu putea lipsi tămâia și astfel m-a dus la micul magazin de unde se aprovizionează. Voi avea pentru tot anul. Rugăciunile noastre vor fi impregnate de parfumul tămâiei lui! Ne întoarcem la Hodoș Bodrog și după toate salutările de rămas bun obișnuite, cu o nostalgie profundă, luăm drumul spre aeroportul din Timișoara. Nostalgia este temperată de faptul că îi voi revedea pe părintele Nicolae și pe Casian la Sfânta Agatha Feltria în octombrie, cu ocazia Săptămânii Ecumenice a Surorilor Clarise.

Pr. Dr. Elia Citterio

ANEXE FOTOGRAFICE

**Patriarhul Miron Cristea, inițiator al proiectului
stemei patriarhiei române. Date documentare**

Stema Patriarhiei Române (reprezentare alb-negru)

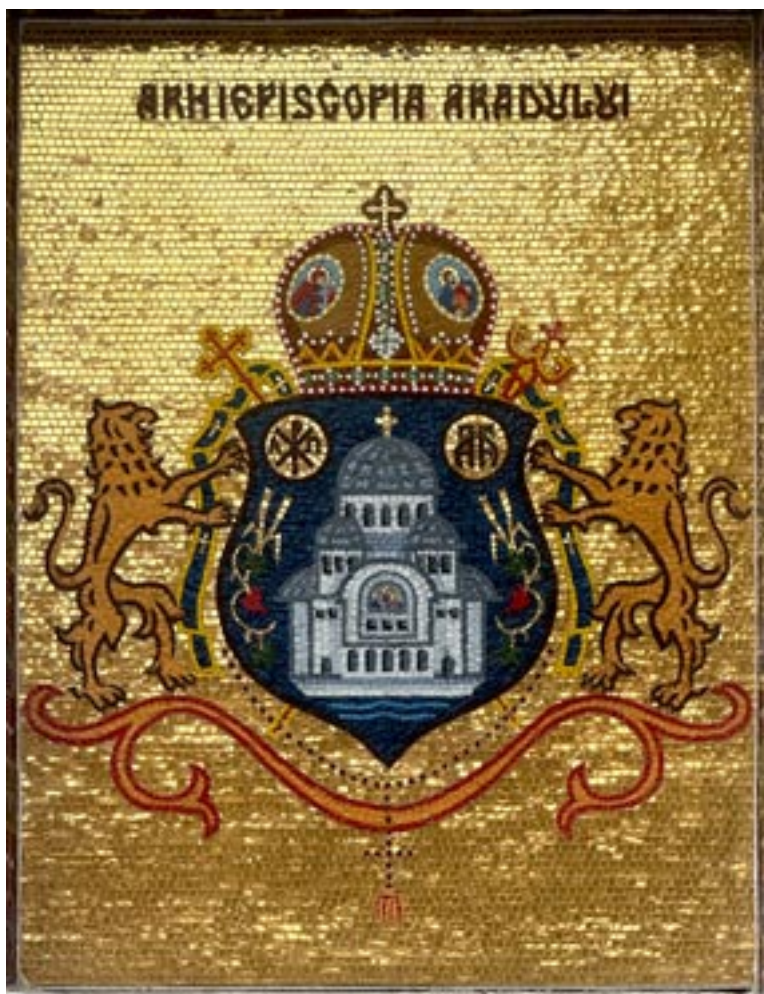
Stema Patriarhiei Române (reprezentare color)

**Stema patriarhală de pe clădirea Reprezentanței
Patriarhiei Ortodoxe Române la Locurile Sfinte**

Stema patriarhală de pe clădirea Reprezentanței
Patriarhiei Române la Locurile Sfinte

**Stema Arhiepiscopiei Aradului
reprezentată mozaic pe clădirea sediului eparhial**

Stema Arhiepiscopiei Aradului reprezentată mozaic
pe clădirea sediului eparhial

**100 de ani de la trecerea la cele veșnice a
preotului profesor Romul Nestor**

Decizia de nu-
mire în postul
de catehet la
școlile din
Macău și
Seghedin
(12 septem-
brie 1909)
Arhiva Episco-
piei Ortodoxe
Române din
Ungaria

Ar 140
919.

Mr. Onoc. Domn
Romul. Apost. paroh
în Conadul. ung.

Prea Sfințitul nostru Domn Episcopul diecezanu din președinte
cu la 20 Dec. v. a. la. a ajuns în deplină sănătate obținând de
aici și considerând, că P. S. f. lungă conduită neceșpiona
bilită. Te ai remarcat prin împlinirea conchentanței a che-
marii preoști și prin rezultatele activității pastorale și
indeosebi catihetice, de asemenea și prin observarea pos-
tului preoștesc, după prazna și noaptea Bisericii.

Te disting, dându-ți binecuvântarea de a purta pe umeri
brâu roșu și anume cu începerea dela 30 Jan. (12 Febr.) v. a.

Cu plăcere te aduc la amintire spre dăruire și conforma-
re pe baza intimatului primit dela P. S. Episcop diecezan
sub d. 11/24 Jan. v. a. Ar 206/1918 pres. care impune și ob-
servarea, ca această distincție nu îndepărteze și la fu-
dutină observată la unii dușii cei distincți mai înainte vame-
carii nu s'au îndestulat cu darul arhieresc, ci în fudutină
s'au pus pe întrecuțe cu protopopii și cu arhierii în lă-
mea brăului, iar celții nu s'au spul a și chiri mănecile
și a și cuprungi reverența din jos cu roșu, prin ce s'au făcut
obiect de critică nu prin măgulitoare înaintea obștii care
amănste hotarul până unde se estinde dreptul unui preot
distins cu asmenea dar din partea arhieriei sale, deci
potrivit ființei de alinare pe asmenea porrămis rîpă
cărui cu apostolul: Distul e tu este tu darul meu (I
I c. 12 v. 9).

Arad 16/29 Ianuarie 1919.

Trăian Vătion
protopop

Hotărârea episcopală de a purta brâu roșu (16 ianuarie 1919)
Arhiva Episcopiei Ortodoxe Române din Ungaria

Necrolog Arhiva Episcopiei Ortodoxe Române din Ungaria

Romul Nestor (1864-1925)

Preotul Petru Vancu (1905-1982). 120 de ani de la nașterea sa

Decizia de numire în funcția de consilier eparhial (11 iunie 1953)
Arhiva Arhiepiscopiei Aradului

2.328

0.

C A T R E

INDUSTRIAL REGIONAL AL DEPARTAMENTULUI
CULTURII

T I M I S O A R A
SPATIUL POP. REGIONAL

Cu onoare Vă facem cunoscut că în ziua de
3 mai a.c. au fost reținuți pentru cercetări de către
organele Procuraturii din Arad, preoții PETRU VANCU
vicarul eparhial al Episcopiei Aradului și GHEORGHE
LIȚIU, preot paroh în Aradul-Nou.

În ziua de 11 mai a.c. a fost deasemenea
reținut pentru cercetări preotul GHEORGHE POPA șeful
Contabil al Episcopiei din Arad.

Vă rugăm să binevoiți lua la cunoștință
cele de mai sus.

Arad, 12 mai 1960.-

PENTRU EPISCOPUL EPARHIAL:

Vasile
MITROPOLIT
VASILE

CONSILIUL EPARHIAL

Comandor
Cornel Gros

Înștiințare de reținere a preotului Petru Vancu (12 mai 1960)
Arhiva Arhiepiscopiei Aradului

Pr. Petru Vancu (în față) la o slujbă de înmormântare în comuna Șimand
alături de Pr. Ioan Faur (stânga) și Pr. Leonte Para (dreapta), anii 1970
Arhivă personală Preoteasa Cornelia Para

Pr. Petru Vancu (stânga) la o slujbă de înmormântare în comuna Șimand
alături de Pr. Ioan Faur (dreapta), anii 1970
Arhivă personală Preoteasa Cornelia Para

